

**TEMES VILA-REALS
SÈRIE IV. NÚMERO 16**

J. Aparici estableix amb precisió el caràcter específic de cada sector productiu, els espais urbans de producció i les seues modificacions, el joc de les substitucions i desplaçaments dels sectors laborals en l'àmbit local i fins i tot regional; aporta noves reflexions i coneixements sobre el desenvolupament urbà, el creixement del comerç i la diversificació de les manufactures locals, sense oblidar l'estructura social i la política municipal atenta a la regulació del treball, a la protecció dels sectors artesanals i l'objectiu últim, sempre difícil d'assolir, del perfecte proveïment de matèries primes i productes elaborats. Determinar el nivell quantitatiu de la població artesanal urbana, precisar la seua jerarquia interna, reconstruir el marc topogràfic, administratiu i econòmic en què vivien els habitants de Vila-real no són els resultats únics d'aquesta investigació. En el fons, l'autor reivindica també el paper qualitatiu de les viles com a elements vertebradors de l'ordenació econòmica del territori i com a espais moderns de mercats locals i comarcals. D'aquesta manera, la producció, els mercats i els intercanvis regionals donen nova llum al context feudal vigent en el nord valencià, caracteritzat per l'alta capacitat del sistema per adaptar-se a les novetats.

**publicacions de l'il.lustríssim
Ajuntament de Vila-real**

PRODUCCIÓ MANUFACTURERA I COMERÇ A VILA-REAL (1360-1529)

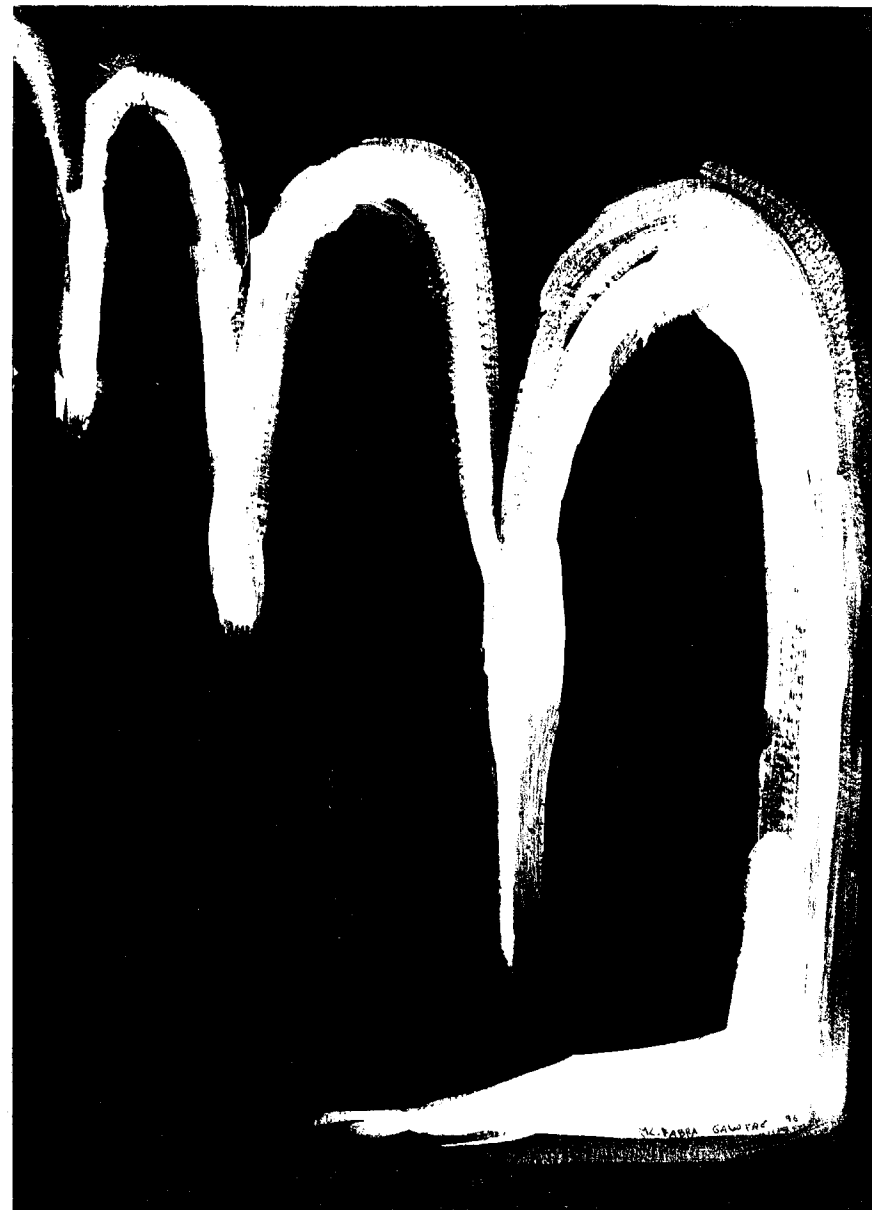
A.M.V.

Biblioteca

232

16

Joaquín Aparici Martí

**PRODUCCIÓ MANUFACTURERA I
COMERÇ A VILA-REAL (1360-1529)**

Joaquín Aparici Martí és llicenciat en Geografia i Història, secció d'Història Medieval per la Universitat de València. Premi Extraordinari de Llicenciatura. Actualment, és becari d'investigació de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, adscrit al centre d'investigació de la Facultat de Ciències Humanes i Socials de la Universitat Jaume I de Castelló i participa al *Corso di Specializzazione: Il Mediterraneo nell'età delle scoperte. L'impatto economico*, generat dins el marc de la Comunitat d'Universitats Mediterrànies. Compagina la docència a la Universitat Jaume I amb la investigació, apropant-se especialment al món de l'artesanat urbà i rural dels segles XV i XVI amb estudis publicats en revistes especialitzades. És coautor del llibre *Oficios artesanales y comercio en Castellón de la Plana 1371-1527* (Castelló: Fundació Dávalos-Fletcher, 1995).

TEMES VILA-REALENCs
SÈRIE IV. NÚMERO 16

PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL

JOAQUÍN APARICI MARTÍ

**PRODUCCIÓ MANUFACTURERA I
COMERÇ A VILA-REAL
(1360-1529)**

**Premi d'Assaig
Ciutat de Vila-real, 1995**

**AJUNTAMENT DE VILA-REAL
DELEGACIÓ DE CULTURA
Vila-real, 1996**

APARICI MARTÍ, Joaquín

Producció manufacturera i comerç a Vila-real
(1360-1529) / Joaquín Aparici Martí - Vila-real:
Il·lustríssim Ajuntament, 1996.

233 p. : Il.; 22 cm. - (Temes Vila-realencs, Sèrie 4; 16)

Premi Assaig "Ciutat de Vila-real" 1995

ISBN 84-88331-27-4

I.- Història medieval Vila-real

I. Títol

II. Col·lecció

946.031.1 Vila-real "1360/1529"

© Il·lustríssim Ajuntament de Vila-real; Plaça Major, Vila-real.
Correccions: Carme Martí Herrera i Mª Dolores Andreu Navarro.
ISBN: 84 - 88331 - 27 - 4
Dipòsit Legal: CS - 25 -1996.
Impressor: IMPRENTA SICHET, S.L.
Polo de Bernabé, 33.
12540 Vila-real.

Í N D E X

Pròleg	9
1) Introducció, hipòtesi de partida i fonts	13
2) Paisatge i gent a Vila-real: segles XIV- XV- XVI:	21
1. Sociotopografia del paisatge urbà	21
2. La vila i els seus homes	27
3. L'agricultura: factor econòmic en contínua reestructuració	38
4. Problemes socials generen el conflicte agermanat	43
3) Indústria i serveis. Evolució i desenvolupament	49
1. La construcció i els rajolars	49
2. Els treballadors del metall i l'activitat metal·lúrgica	60
3. El treball de la fusta i la cera	66
4. Les indústries agroalimentàries: molins, forns, carnisseries	68
5. La producció de draps de llana	80
6. Confecció "dels vestiments"	89
7. Els cultius industrials: morera, canem i lli	92
8. Escassa presència del treball del cuir a la vila	97
9. Serveis sanitaris	100
10. Els altres artesans: predicadors	105
4) El comerç local i la gent	109
1. Fira i mercat. Els intercanvis a la vila	109
2. L'abastament de la vila: cereal, peix i vi	115
3. Dificil aprovisionament de la sal	121
4. Els diferents agents del comerç local	124
5. Una jerarquia d'espais econòmics	130
6. Un fenomen molt habitual: les ajudes del Consell Municipal	134
7. Dones i joves davant el treball	136
8. Perfils socials de l'artesanat	141
5) Estudi prosopogràfic sobre Vila-real (1360-1529)	149
6) Abreviatures, equivalències, fonts i bibliografia	220
1. Abreviatures	220
2. Taula d'equivalències	220
3. Fonts	222
4. Bibliografia	225

PRÒLEG

Aquest és un llibre d'història, d'història medieval valenciana en el sentit acadèmic i rigorós del terme, que estudia un centre de dimensions mitjanes de la Plana castellonenca i que ha estat escrit per un investigador jove de la comarca. En realitat, Vila-real no ha estat mancada mai d'historiadors propis. L'erudició moderna i la recent renovació dels estudis històrics ens havia transmés ja una preciosa documentació treta dels fons municipals i un coneixement molt complet del passat de la vila. Publicar el treball de Joaquín Aparici és un reconeixement a l'alta qualitat del seu contingut i als mèrits del seu autor -en l'actualitat becari d'investigació de la Universitat Jaume I de Castelló i amb una coherent trajectòria científica plasmada en diversos articles sobre Vila-real, Onda, Castelló i Sogorb-, a més d'un acte de compromís i de responsabilitat de les institucions locals que amb açò arrisquen inversions i recursos d'escassa rendibilitat material a curt termini.

Aquest estudi es presenta com una monografia d'història urbana, entesa no com a definició dels caràcters estructurals de la vila, que eren indubtablement rurals, sinó com a perspectiva d'anàlisi i d'investigació elegida deliberadament per l'autor. Es tracta d'una "xicoteta ciutat", com diria avui qualsevol projecte de planificació del territori valencià, o d'una "vila gran" medieval a la qual no li manca ni originalitat ni importància. Originària fundació reial de Jaume I dins del terme de Borriana, centre de mercat regional, topografia original de traçat geomètric que integra quatre districtes-parròquies homogenis, vila sense castell, en la seua fisonomia dominen els àmbits civils i d'activitats econòmiques d'intercanvi: l'església, la plaça, el palau de Justícia, l'almodí, pes de la farina, molins de sang, ... Possiblement, en definitiva, un model de nucli urbà del qual J. Aparici tracta d'esbrinar els principals trets que qualifiquen l'economia i la societat, és a dir, les condicions materials i socials de la producció manufacturera i del comerç. No ens ha de sorprendre que els aspectes rurals i institucionals, millor coneguts per publicacions d'altres autors i difícilment separables del conjunt, queden subordinats a aquests objectius. Es tracta simplement d'una opció del marc d'observació i dels instruments metodològics que fan possible concentrar el màxim d'atenció sobre una comunitat local.

Des de fa alguns anys es parla, i es discuteix molt, de perspectiva local. Els historiadors han cridat repetidament l'atenció sobre els perills que per al coneixement del passat representa la història descriptiva i anecdòtica, la por a les síntesis generals, el rebuig a oferir explicacions o connexions entre causes i efectes en marcs espacials i cronològics amplis o la tendència a no establir jerarquies d'importància entre els diversos fenòmens estudiats. Freqüentment - i de manera poc objectiva- s'han atribuït aquests perills als estudis locals, a les monografies de ciutats xicotetes o viles que s'ocupen en profunditat d'àmbits i comunitats reduïdes. L. Febvre afrontava aquests reptes amb una definició senzilla d'història local: "una qüestió d'història general plantejada a fonts i testimonis que proporcionen un camp d'experimentació reduït". Definició carregada de significat perquè conté, malgrat la seua brevetat, els tres elements que han de caracteritzar una història d'aquest tipus: un camp d'experimentació limitat per necessitat, una peça clau de la història general a la qual pertany i on ocupa un lloc molt més important del que sovint se li reconeix, i, finalment, una qüestió plantejada a les més diverses fonts i testimonis que ha d'anar acompanyada d'una problemàtica definida i que ha de contribuir a esclarir qüestions més generals que no són específiques només d'un lloc o d'un territori concret.

Amb aquesta òptica, J. Aparici aborda l'estudi d'aquesta "xicoteta ciutat" castellonenca, un dels més importants centres de la Plana a finals de l'edat mitjana malgrat les seues dimensions modestes i malgrat la proximitat d'altres centres amb els quals competeix parcialment: Castelló, vertader centre regional; Onda, que augmentarà progressivament la seua importància durant el segle XV; i fins i tot, en menor mesura, Borriana i Almassora. Model de xarxa prou densa de poblacions semiurbanes, la Plana no ha comptat mai amb grans ciutats sinó amb viles de dimensions mitjanes, fins i tot a escala de la demografia medieval. Per això, la perspectiva local esdevé al mateix un problema de jerarquies, de mútues transferències econòmiques, humanes, fins i tot tecnològiques, i la reduïda escala comunitària en un problema d'història regional. D'igual manera, l'autor ha escollit com a camp d'observació una cronologia àmplia -quasi 150 anys- de finals del segle XIV a principis del XVI, equivalents a la vida de quatre generacions, amb la finalitat de no minimitzar les realitats molt canviants d'aquesta comunitat en la llarga duració. Això li ha permés analitzar amb major precisió els processos d'urbanització i l'organització productiva que no hauria estat

possible amb cronologies molt reduïdes. De fet, el període elegit -caracteritzat per convulsions de tot tipus i essencialment per l'estancament demogràfic, les freqüents migracions i la redistribució contínua de la població- experimenta, més enllà d'aquests esdeveniments i a causa d'ells, transformacions profundes de les estructures de la vida urbana i de les activitats econòmiques no agràries. És, doncs, un moment d'inflexió demogràfica i de reordenació del territori, de canvi i de maduració, que J. Aparici tracta sempre de situar en un moviment de major envergadura a escala mediterrània.

Aquest ambició plantejament ha obligat l'autor a diversificar les fonts d'informació i a posar en pràctica un mètode original d'utilització i tractament de les dades, els dos problemes més greus que se solen presentar en l'estudi de les societats medievals. La documentació, en el millor dels casos, ofereix un caràcter desesperadament fragmentari i heterogeni. Les nombroses fonts usades en aquest treball, d'origen i interès diferent, no escapen a aquest defecte. El grup més nombrós, el constituït pels manuals de Consells, els llibres de cavalleria i els llibres de Justícia o els protocols notariais, requeria una nova lectura i presenta els fragments del passat amb la frescura de les vivències quotidianes, els aspectes materials de l'existència i els modes d'actuar d'aquells artesans i mercaders, personatges humils i gent corrent convertida per J. Aparici en protagonistes de la seua història, que freqüentment no conserven l'adequat record en les fonts històriques oficials ni el degut tractament en els estudis històrics. D'altra banda, el mètode prosopogràfic, és a dir, la recopilació del major nombre de dades biogràfiques pertanyents a cada individu tractades amb un ordinador, proporciona una enquesta amplíssima, encara que mai exhaustiva, dels subjectes històrics, de les seues estratègies professionals i dels seus nivells de riquesa. En les fonts utilitzades rarament emergent reconstruccions completes de vides individuals o d'activitats i opinions de grups i famílies. Tenim, més bé, segments de la seua existència que, pel seu caràcter repetitiu i significat, adquireixen un valor important de comportament general.

Els resultats d'aquest esforç investigador són molt importants. J. Aparici estableix amb precisió el caràcter específic de cada sector productiu, els espais urbans de producció i les seues modificacions, el joc de les substitucions i desplaçaments dels sectors laborals en l'àmbit local i fins i tot regional; aporta noves reflexions i coneixements sobre el

desenvolupament urbà, el creixement del comerç i la diversificació de les manufactures locals, sense oblidar l'estructura social i la política municipal atenta a la regulació del treball, a la protecció dels sectors artesanals i l'objectiu últim, sempre difícil d'assolir, del perfecte proveïment de matèries primes i productes elaborats. Determinar el nivell quantitatiu de la població artesanal urbana, precisar la seua jerarquia interna, reconstruir el marc topogràfic, administratiu i econòmic en què vivien els habitants de Vila-real no són els resultats únics d'aquesta investigació. En el fons, l'autor reivindica també el paper qualitatiu de les viles com a elements vertebradors de l'ordenació econòmica del territori i com a espais moderns de mercats locals i comarcals. D'aquesta manera, la producció, els mercats i els intercanvis regionals donen nova llum al context feudal vigent en el nord valencià, caracteritzat per l'alta capacitat del sistema per adaptar-se a les novetats.

El volum que presente és de destacar, sens dubte, no només pel seu interès des del punt de vista metodològic i dels resultats sinó també per la seua contribució a un projecte d'història comparada de la comarca. S'afegeix, a més, el fet que per evidents motius no només de naturalesa cultural, assistim avui a un retorn d'interessos respecte a les comunitats urbanes de dimensions mitjanes i, per tant, de les investigacions i estudis que s'ocupen d'elles. Ho demostra, d'una banda, el replanteig amb noves fonts dels vells estudis institucionals i, d'altra, la proliferació d'investigacions noves que tracten de reconstruir els mecanismes concrets de l'organització comunitària: des de les formes econòmico-productives a la vida quotidiana, des de la cultura material a les relacions socials. Amb freqüència, les iniciatives es presenten fragmentades en investigacions no coordinades per un projecte unitari, però els estímuls, les metodologies i els resultats de la investigació no tenen res a envejar als grans projectes col·lectius més coordinats. Vila-real és ja, gràcies als estudis dels últims anys i a algunes recents aportacions de gran valor com la de J. Aparici, un dels centres millor coneguts del nostre país. Aquest llibre contribueix a ampliar els nostres coneixements sobre l'evolució de la vila medieval, però també es presenta com a història general del paper de les poblacions de la Plana en l'àmbit econòmic del nord valencià.

Paulino Iradiel
València, gener de 1996

INTRODUCCIÓ, HIPÒTESI DE PARTIDA

I

FONTS

Al principi de la nostra centúria el treball de l'historiador Benito Traver García posà a disposició dels investigadors un interessant volum sobre la història de Vila-real. Per al període medieval, partint del moment de la fundació de la vila, ell esbossava una imatge eminentment agrària, base de la vida econòmica. L'autor indicava de manera general i en referència al regnat d'Alfons V que "la industria estaba en estado de sopor, porque en esta época de continua agitación faltaban brazos para la guerra. La única industria que había, se reducía a los objetos y artefactos de primera necesidad, exceptuando la de armas que había adelantado mucho"¹. Als anys 30 l'estudi sobre Vila-real es completava per al període medieval amb la labor d'investigació feta pel pare Ramón de María, qui compilà les diverses donacions que els monarques feren els anys posteriors a la conquesta del territori, el *repartiment* de Vila-real i Borriana, en una aproximació a allò que podia ser el naixement de la nova vila. Gràcies a la seua labor, la informació obtinguda ens permet observar la concreció d'una infraestructura productiva que va més enllà de l'estructura eminentment agrícola. Distintes donacions d'obradors, tendes o molins, permeten veure una major riquesa d'activitats productives².

Ambdós autors contribuïren a assentar una tradició historiogràfica sobre la vila amb nous articles que feien notícia en temàtiques diverses que incidien sobre la localitat. Als seus treballs s'afegiren a mitjans del nostre segle els de l'arxiver local J.M. Doñate Sebastià, qui des de la seua privi-

1 TRAVER, B. (1909), p. 89.

2 MARIA, R. (1935).

legiada posició disposà de la documentació necessària per a portar a terme l'encomiable labor de donar a conèixer els fons arxivístics a través d'un catàleg conjunt amb J. Camarena Mahiques³. Anteriorment a la publicació d'aquest catàleg, J.M. Doñate Sebastià havia publicat multitud d'articles d'investigació que assentaven les bases del coneixement del període medieval sobre Vila-real. El resultat dels seus treballs configurarà a poc a poc una mena de monografia sobre la vila, tractant de rescatar tots aquells aspectes que eren més interessants, i aquests quedaren reunits en una sèrie de volums que reberen el nom de "Datos para la historia de Villarreal". En aquesta obra es conjuminen diversos factors d'importància. D'una banda, aconseguí la recuperació de les més antigues institucions municipals analitzant els distints oficis d'aquesta corporació i la funció que desenvolupaven durant el període estudiat. A ells unim la gran labor de transcripció del llibre d'*Establiments*, on observem com una gran part d'aquests versen sobre l'agricultura, però on destaquen també altres ordenances en menor nombre que es refereixen a l'artesania, el comerç, i fins i tot a un embrionari dret laboral. Però també l'autor ens descobria una incipient indústria tèxtil des de mitjans del segle XV a través de l'impost del *Tall de Drap*; o la gran activitat constructiva del municipi (murs i església), etc. També realitzà un estudi institucional amb el qual mostrà tota una sèrie de pinzellades de vida econòmica de la vila on agricultura, ramaderia, artesania i comerç conviuen en un tot integral, entremesclades sota el prisma del municipi, organitzador en aquest cas de les distintes competències i normatives. D'igual forma l'autor contribuï a l'estudi de les minories confessionals, concretament sobre el grup jueu, incidint en les activitats econòmiques de l'aljama hebrea local en relació a la societat cristiana que l'envolta. J.M. Doñate Sebastià continua treballant i oferint un panorama complex de la realitat urbana medieval més enllà del tòpic agrari⁴.

Als anys 70 veieren la llum diversos estudis de Ramón Ferrer amb les

seues reflexions sobre la fundació de Vila-real per part de Jaume I, i amb els seus posteriors estudis sobre la demografia a la Plana. En aquest treball descobria un llistat de població oficial de Vila-real a través de l'impost del *morabatí* on figurava una reduïda nòmina de persones amb ofici artesà i que segons el citat autor podia ser el resultat d'una major meticulositat de l'escrivent. Un total de 16 persones mostraven una dedicació artesanal o comercial, però moltes altres podien quedar amagades i només podria entreveure's el seu ofici contrastant un altre tipus de documentació, amb característiques diferents⁵.

Darrerament, als últims 10 anys, els treballs sobre el Vila-real medieval han contribuït a donar llum a diversos aspectes que adquireixen una dimensió supralocal. D'una banda V.L. Salavert Fabiani estudià el conflicte agermanat en relació a la vila, la presa de partit i les conseqüències que allò suposà. D'altra, V. Felip Sempere estudià la posició que prengué la vila en intentar ser separada de la Corona a finals del XIV, mostrant els continus afers d'alienació respecte al patrimoni regi i les pretensions de certs nobles de senyorialitzar dita vila. També Angeles de Beltrán se centrà en el segle XIV, concretament en l'economia municipal d'uns anys coincidents amb la "Guerra de los dos Pedros". A tots ells unim les recents aportacions al període medieval de V. García Edo sobre el canvi de fur d'Aragó al *fur de València* per la vila, així com el seu treball conjunt amb Arcadi García Sanz sobre la carta pobla on es procedeix a un acurat i detallat anàlisi d'aquella i que ens serveix per poder configurar una concreció econòmica clara de la vila al territori de la Plana. Finalment, el treball de J.A. del Pozo Chacón, recentment publicat per l'Ajuntament de Vila-real, que tracta sobre els prohoms i el poder municipal a finals del segle XIV en un àmbit agrari com el de Vila-real i que confirma les línies mestres radiografiades a altres llocs, establides dintre l'abisme existent entre el conjunt del camperolat i una elit que controla el poder⁶.

Mencionades doncs les principals bases bibliogràfiques referides monotemàticament al centre del nostre estudi, la vila de Vila-real, evaluem ara les hipòtesis de treball o punts de partida abans d'exposar als capítols

3 CAMARENA MAHIQUES, J.- DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1986). De l'any 1950 hi ha un altre catàleg de la documentació conservada a Vila-real, tant a l'Arxiu Municipal com a l'Arxiprestal, però la seua confecció estava basada en dades anteriors a la Guerra Civil i en data de la seua publicació, la major part dels documents indicats ja havia desaparegut, IBARRA FOLGADO, J.M. (1950-51), p. 142.

4 Quasi tota la producció historiogràfica de J.M. Doñate Sebastià pot consultar-se a l'apartat de bibliografia.

5 FERRER, R. (1975 -a), (1975 -c).

6 SALAVERT, V.L. (1988); FELIP SEMPERE, V. (1989); BELTRÁN, A. de (1990); GARCÍA EDO, V. (1993); GARCÍA SANZ, A. - GARCÍA EDO, V. (1995); POZO CHACÓN, J.A. (1995).

posteriors els resultats sintètics obtinguts. En primer lloc, definir aquest treball com un projecte d'història urbana sobre el conjunt de poblacions de la Plana, prenent com a observatori privilegiat en aquest cas Vila-real, amb una cronologia ampla, segles XIV i XVI, que trenca de forma conscient les fronteres acadèmiques existents entre Edat Mitjana i Edat Moderna assumint de tal manera l'evidència de la llarga duració del procés d'urbanització d'aquest territori. No es tractarà però de fer una història de Vila-real sinó d'escollir aquesta població com a observatori d'una dinàmica possiblement general a tota la Mediterrània: les xicotetes poblacions i la seua activitat manufacturera. Es tracta de reivindicar l'espai que ocupen en el global de la producció d'una zona, d'un territori. Bé, és cert que normalment els estudis s'han dedicat a majors aglomeracions urbanes, però què succeeix a les xicotetes? Potser no compleixen un determinat paper? Possiblement la meitat de la població europea viuria en centres de tamany mitjà-petit. Analitzem el paper que aquests nuclis han jugat. Potser el regne de València no posseïa tan sols una gran urbs, la pròpia València, i altres de tamany mitjà com Castelló, Morella o Xàtiva? La resta eren nuclis de menor tamany però amb una funció que determinava la seua existència. València tenia menor pes demogràficament parlant que Gènova, però no complien ambdues unes determinades funcions? El mateix ocorre amb les xicotetes poblacions. Com insertar aquestes als hinterlands d'influència d'altres? Com determinar les jerarquies? Com els afecten els canvis a través del seu contacte amb altres aglomeracions de major relleu? Vila-real subjecta al hinterland de Castelló. Però, potser Castelló no estava subjecta al mateix temps al hinterland de València? ⁷.

Allò que sorgeix com una hipòtesi factible per a l'estudi de l'espai que ara ens ocupa és que possiblement hi ha una mena d'ordenació industrial del territori de la Plana al segle XV, amb nuclis predefinits d'activitat manufacturera com Castelló, Onda o Vila-real, i d'altres que adquireixen un caràcter complementari de port on s'embarca la producció, com Nules

7 El mateix problema aduïa P. IRADIEL per a Castella: "el interés mostrado últimamente por los temas más importantes de la historia bajomedieval y moderna de Castilla -el de los señoríos y el de las ciudades- debería haber provocado una mayor preocupación de los historiadores por los problemas, muy olvidados, de los mercados locales regionales y de la industria de esta época y buscar la novedad no solo en los grandes centros comerciales o industriales que trabajan para mercados lejanos sino también en las pequeñas ciudades y centros rurales", en IRADIEL, P. (1983), p. 88.

o Borriana. Reconeixent el caràcter quantitativament dominant del món rural a les terres castellonenques, reivindique ací el paper qualitatiu de les viles, en primer lloc com a elements vertebradors del territori, de les seues comunicacions; també com a entitats ordenadores i creadores de jerarquies dins l'àmbit comarcal gràcies a la concessió de fires i mercats; finalment com a nuclis d'activitats no agràries inserides al mateix marc del desenvolupament medieval. D'aquesta forma agafe un dels testimonis que oferí el professor Paulino Iradiel en esbossar alguns dels temes que sintetitzen l'estat actual de la investigació medieval valenciana sobre el món urbà: a) la demografia i sociotopografia urbana, b) la història de l'artesanat i del treball urbà⁸. Així, la ciutat quedava integrada dins el sistema econòmic i social del feudalisme, no sols en relació al tema del mercat i les fires, sinó també en referència a què l'estructura i model de funcionament d'una vila o ciutat és similar a la d'un senyoriu, i en ambdós és la família la unitat bàsica de la producció⁹.

I és que dins l'estudi dels espais econòmics, els homes són importants. En els habitants d'aquestes viles trobem uns possibles models teòrics d'anàlisi: el camperol-artesà i l'artesà emprenedor; els qui, atenent a les seues capacitats, diversificaran la inversió del capital disponible i mantindran determinades estratègies de promoció sòcio-econòmica. Quin paper juguen en el procés de producció? Aquests grans desconeguts de la història, la massa anònima de pobladors, és encara més anònima en aquestes xicotetes poblacions. Artesans i mercaders es converteixen ací i ara en col·lectius privilegiats de l'estudi. La seua novetat radica en portar avant l'objectiu amb la reconstrucció de multitud de biografies o prosopografies de totes les persones identificades a través de la documentació conservada d'eixes activitats econòmiques; doncs la història no tan sols es fa des dels grans documents sinó també des de la contrastació dels diferents i més heterogenis informadors que enriqueixen una visió que permet definir comportaments tipus o comportaments col·lectius de la societat, definitoris en tot cas d'aquesta.

En definitiva, aquest treball s'integra perfectament en un projecte

8 NAVARRO, G.- IGUAL, D. (1992), ps. 63-83. IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1993), ps. 250-255. IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995). IRADIEL, P. (1990), ps. 59-66.

9 HILTON, R. (1989). BOIS, G. (1990), ps. 113-125.

d'estudi més ampli que tractarà de recuperar el paper dels xicotets centres de mercat i producció manufacturera dins l'àmbit econòmic valencià baix medieval¹⁰.

Pel que fa a les fonts, les emprades són bàsicament provinents de l'Arxiu Municipal de Vila-real. La documentació conservada referida al període medieval és suficientment completa i seriada com per escometre un estudi integral del desenvolupament històric d'aquesta població. Aquesta documentació fou generada per un organisme (el municipi) degut a la gestió político-administrativa i al desenvolupament de les seues diverses competències. Aquesta documentació roman conservada amb fins pràctics, operatius i administratius fins que després d'un temps, perd el valor probatori i passa a tenir valor històric. Pormenoritzadament, les fonts emprades són Manuals de Consells, Llibres de Claveria, Llibre d'Ordinacions i Establiments, Peita, Padrons de Riquesa, Protocols Notarials, i els comptes sobre els agermanats.

Els Manuals de Consells són llibres registres d'actes municipals on s'inscriuen els acords que en reunió de jurats i consell són acceptats. Diversitat de documents que sota la fórmula d'ordenances o establiments regulen totes les cares de la vida sòcio-econòmica sobre les quals el municipi té jurisdicció: abastiment, obres, preus, activitats manufactureres, arrendaments, etc.

En referència a aquests acords, el seu caràcter oficial i normatiu quedà integrat dins d'un volum d'Ordinacions i establiments que fou compilat al segle XVIII, i que conté les ordenacions determinades pel municipi dins del període comprés entre 1372 i 1711. A destacar la col·lecció d'ordenances referides al món agrari, òbviament base principal de l'economia de la vila, però també apareixen algunes ordenances referides a la producció manufacturera, comerç i relacions laborals, en especial alguns establiments referits als treballadors del sector tèxtil i al treball del lli¹¹.

10 Aquest estudi és la plasmació d'uns primers resultats derivats d'un projecte d'investigació més ampli becat per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència en gener de 1994 titulat "Génesis del comercio medieval valenciano: ferias y mercados, siglos XIII-XIV-XV", dirigit pel doctor Vicent Ortells Chabrera. És aquest un mètode d'investigació que altres autors estan emprant per a estudiar altres indrets allunyats de la gran ciutat de València, com és el cas de J. A. Llibrer, qui recentment ha llegit la seua tesi de llicenciatura sobre la indústria tèxtil a la Vall d'Albaida.

11 Volum publicat per DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1977- e).

Aquesta sèrie municipal fou completada amb els llibres de Claveria, on apareixen les *dades i rebudes*, despesa i ingrés municipal, amb especial atenció a aquelles despeses referides al pagament de salaris per treballs per al municipi.

També he utilitzat les fonts fiscals (Peita, Padrons de Riquesa), emprades com a possible camí per apropar-nos a la demografia de Vila-real, però tenen el defecte de llistar sols a part d'aquesta població, als propietaris d'un cert patrimoni o nivell de riquesa. Els privilegiats, i els que no tenen res, romandran exclosos. Però gràcies a aquestes fonts he pogut apropar-me als béns sitis (terra, cases, obradors) dels artesans i comerciants de la vila, i fins i tot poder obtenir un llistat dels nous aveïnaments de forasters a Vila-real malgrat la inexistència d'un vertader llibre d'aquestes característiques.

Finalment he pogut apropar-me a la vida privada d'aquestes persones amb els protocols notarials, llibres del justícia de Castelló, i comptes dels agermanats. Penetrem així dins la llar, l'habitatge, els negocis i l'amor d'aquests individus, tema que obri molt bones perspectives de futur.

Amb tota aquesta documentació, dades biogràfiques sobre les persones, es fica en funcionament el mètode prosopogràfic. Amb el total de les vides de molts individus, fins ara desconeguts en la història, podem descriure tot un procés col·lectiu que trenca les limitacions acadèmiques perquè té unes característiques cronològiques pròpies¹². Amb els resultats es poden percebre els itineraris socials, situacions o comportaments que es converteixen en característica pròpia d'un determinat col·lectiu social. La utilització d'aquest mètode ens permet observar per exemple el corrent migratori d'artesans del Maestrat fins a Castelló, o la concentració en alguns oficis específics per part dels musulmans¹³.

La prosopografia ens permet observar les tendències i comportaments dins dels grups i identificar els perfils socials. També el recompte de professionals d'un ofici permet plantejar hipòtesis d'especialització per sectors en determinats llocs, dependència i fins i tot jerarquia. O, més, l'anàlisi de la seua densitat cronològica permet veure traços evolutius al

12 La utilització d'aquest mètode a les darreres investigacions de la Universitat de València pot veure's a: NAVARRO, G. - IGUAL, D. - LLIBRER, J.A. - SIXTO, R. - BELTRÁN, M.A. (1993), en premsa.

13 Sobre el Maestrat, APARICI, J. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1994), i sobre els musulmans, APARICI, J. (1994).

procés manufacturer, creixement, decreixement, reconversió. Per a Vila-real descobrirem per exemple la consolidació a finals del XV de la manufactura tèxtil sobre la resta de producció artesana de la vila. La qual cosa permet trencar certs tòpics i comprendre que la societat medieval valenciana -vila-real en aquest cas- fou ben complexa i variada.

Finalment m'agradaria indicar que la plasmació física d'aquesta investigació, distingida amablement pels membres del jurat amb el premi d'assaig de la ciutat de Vila-real, no hagués estat possible sense el suport i ajuda de certes persones als qui, des d'aquestes pàgines, agraesc els seus consells i paciència: al professor Paulino Iradiel, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de València per les seues orientacions; al professor Vicent Ortells, director del Departament d'Humanitats de la Universitat Jaume I de Castelló per la seua ajuda i interès; a Vicent Gil, arxiver de Vila-real i al seu equip, per la seua amabilitat i paciència; a Germà Navarro i David Igual, per les seues observacions crítiques. Així mateix, m'agradaria dedicar aquest treball als meus pares Joaquim i Tere, germans Jorge i Rebeca, àvia Victorina, i a Loli, per totes aquelles hores que el passeig es transformà en sessió d'informàtica.

-II-

PAISATGE I GENT A VILA-REAL: SEGLES XIV- XV- XVI

1) *Sociotopografia del paisatge urbà*

Les comarques que avui constitueixen l'actual província de Castelló són el primer escenari on el rei En Jaume I configurà la realitat material del nou Regne de València. Borriana serà un dels primers llocs cap a on el rei dirigirà les seues mirades i ja al 1233 conquerirà aquesta vila, dotant-la d'una carta pobla i d'un terme municipal. En febrer de 1274 el rei concedia una altra carta pobla, en aquesta ocasió a la nova població que sorgia dins del terme de Borriana, i que suposava la desmembració d'aquell en dos diferenciats. El que no indiquen els documents és la causa que originà aquest interès del monarca per fundar una nova població dins del terme de Borriana, sobretot atenent al possible perjudici que suposaria per a aquesta.

D'una banda, J.M. Doñate esbossà la possibilitat que les motivacions estratègiques determinaren la seua creació com una mena de nucli cristià front a l'important contingent musulmà de les properes muntanyes d'Eslida i la Vall d'Uixó. D'altra, R. Ferrer indicava que la seua concreció física es deuria principalment a raons de tipus econòmic, concretament al fet que algunes de les donacions de Borriana es trobaven ja allunyades del nucli habitat donat l'enorme terme que se li havia assignat. Juntament a aquestes hi haurien encara altres moltes ermes. Donat que el lloc contava amb terres que podien transformar-se ràpidament en cultius productius, i tenint en compte la llunyania de Borriana, el monarca es decidiria a fundar una nova població. A més, esbossa també el que aquestes terres foren les donacions tardanes a aquells servidors del rei que arribaren després del procés inicial de la conquesta. Integrant aquestes interpretacions, C. Domingo posa en

relleu la coordinació d'aquest procés urbà que afavoreix el traçat geomètric i condicions especials per al seu creixement i desenvolupament (fira, mercat, murs, séquies, etc.) establint una mutació en les vies de comunicació musulmanes (que privilegiaven la comunicació cap a l'interior) i essent substituïdes per nous eixos que potenciaven la comunicació marítima del nou regne (pensem també en Nules o Almenara)¹⁴.

La colonització agrària de la planura vingué acompanyada de la promoció oficial dels intercanvis comercials amb la concessió inserida a la carta pobla del privilegi de mercat ordinari cada dissabte. Concedia també una fira anual amb data a voluntat dels pobladors de la vila sempre que no destorbara la de Castelló i poblacions properes, indicant-se que romanien sota protecció reial totes aquelles persones que van, romanen o marxen de la fira i mercat. A més, unim el privilegi de 4 de març de 1274 pel qual el rei eximia per 6 anys de *lleuda i peatge* (impostos que gravaven el trànsit de mercaderies en viles) a tots aquells que anaren a la fira. Aquesta, celebrada al llarg de 15 dies des de Sant Mateu (21 de setembre) pareix que pogué estimular el creixement de la vila, però la recessió econòmica dels últims anys del segle XIII i inicis del XIV acabaren amb l'ambient d'eufòria econòmica dins el qual sorgí, i el 16 de setembre de 1347 es mudà la data i es ficà el dia de Sant Martí (11 de novembre), durant 15 dies també¹⁵.

En referència al sector secundari, el rei es reservà el monopoli de forns, molins, carnisseria, pes i almodí, així com tendes o *botigues* i obradors. El fet que a la carta de població el monarca es reservara totes aquestes regalies no implica directament l'existència d'un grau de desenvolupament ampli d'aquest sector, però sí una possible previsió de futur. Així per exemple, segons E. Guinot, el monarca obtenia en 1412 una renda de 901 ss derivats a saber: 202 ss de 7 molins establits en emfiteusi (atenent que podien existir altres alodials), 600 ss de 3 forns, i 99 ss de 9 obradors diferents¹⁶.

Açò pot manifestar una tendència econòmica de caràcter expansiu en aquest sentit, segurament la mateixa que acompanyà i estimulà el naixement del nou nucli urbà. No en va, quan la vila adoptà en 1329-30 el Fur de València (ja que pel fet d'haver sorgit dins del terme de Borriana prené el seu mateix fur, el d'Aragó) obtingué certes llicències que manifestaven un cert grau de desenvolupament, uns 60 anys després de la fundació. Els posseïdors de *furnos, balnea, molendina cuiuscumque conditionis, tinturerias, adoberias et etiam turnos cere, ea omnia habeant et possideant prout hodie illa habent*. A açò unim les franquícies sobre carnisseries i pescateries que romanen sota l'administració dels jurats. Síntomes d'una progressiva consolidació d'aquest sector secundari, encara que en la mateixa data altres notícies pareixen indicar tot el contrari, puix al mateix temps feia donació de 5 dels seus obradors als habitants de la vila per a lloc on allotjar la cort de *Justícia*, la presó i l'almodí¹⁷.

El naixement de Vila-real com a població urbana a l'espai físic del territori de la Plana entrava en un procés de major amplitud: la modificació del paisatge heretat inicialment dels musulmans (parcel·lars, estructures d'hàbitat). El replec de les formes d'hàbitat, general tant a les comunitats cristianes com a les mudéjars, es combinava amb l'existència d'un sistema parcel·lari minúscul, fragmentari i dispers, característic del nou paisatge creat pels cristians en el seu assentament sobre el terreny. En referència a aquesta situació assenyallem les transformacions en els tipus de cultius realitzades pels cristians, la ramaderia, etc.

Però tot açò no suposa una separació dràstica entre un món mercantil-urbà d'un altre rural-feudal, sinó que establim les connexions i vincles creats

14 Sobre les hipòtesis de fundació DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1973 - b), ps. 145-162; FERRER, R. (1975 - c), ps. 403-437; BARCELÓ, M.C. - DOMINGO, C. - TEIXIDOR, M.J. (1984), ps. 231-247.

15 Veure la carta pobla a GUINOT, E. (1991), ps. 343-344 o l'estudi acurat a GARCÍA SANZ, A. - GARCÍA EDO, V. (1995).

16 GUINOT, E. (1992), ps. 593-594. Després de la concessió de la carta pobla se succeeixen tota una sèrie de donacions que estimularen aquest sector secundari. Estan recollides a l'obra de MARIA, R. de (1935). Algunes d'elles són: (1277, març 31) El rei Pere donà

llicència a Salomó Vidal, batle de Vila-real per a establir a cens aquells obradors del rei que hi ha a la plaça de la vila, pagant-se com a mínim un morabatí de cens per obrador (1280, gener 28). El rei concedeix a dos jueus facultat per a construir dos molins en terme de Vila-real a fur de València, amb 1/3 per al rei (1314, febrer 11). Jaume II establí un forn de pa en la vila a Jordà de Calaceyt i els seus successors, perpetuament, sota cens de 600 ss anuals, indicant-se que només Jordà estava facultat per a construir més forns (1314, març 4). Confirma ara la llicència donada pel batle general del regne a Guillem Redondo, mercader de València, perquè pugui construir un molí fariner, arrosser, paperer o draper, al terme de Vila-real, pagant un cens anual d'un morabatí.

17 GARCÍA EDO, V. (1993), p. 195-215, especialment els textos 3 i 4 de l'apèndix documental, ambdós datats en 1330, gener 10. València.

en una realitat tan ampla (aspectes econòmics, polítics, culturals, etc.) que conjuminen ambdues facetes. Això sí, tenim present que en aquests moments, les ciutats es desenvolupen en simbiosi amb el camp sota l'empenta del creixement i de l'enriquiment de la població rural, atenent que la ciutat anirà progressivament, i més a mesura que ens apropem a finals del s. XV, augmentant la seua dominació de caràcter econòmic sobre el camp¹⁸.

L'estructura interna de Vila-real es presenta com un nucli urbà resultant de la unió de quatre parròquies o districtes iguals dissenyats per assumir el vertader enquadrament veïnal sobre la base mateixa de la població. La parròquia es converteix en aquest cas en una estructura formal de caràcter comunitari, administratiu i religiós (per exemple per a l'elecció de consellers, o per a l'establiment de *deen*es veïnals). Aquestes parròquies són: Sant Julià, Santa Maria, Santa Llúcia, i Santa Caterina. Al mateix temps són el resultat de la divisió del casc urbà en 4 parts per l'encreuament de les dues vies principals, i que en la seua conjunció formaven la plaça. A aquests dos carrers s'uneixen uns altres 4 que conformen un engrallat una mica més complex de *carrers*, *carrerons*, *vies*, etc. Però aquesta vila responia a una idea preconcebuda, a un pla urbanístic clar, en quadrícula o traçat hipodàmic. La vila serà envoltada per un mur defensiu, acompanyada d'un vall, i alguns dels seus 4 portals principals seran reforçats amb xicotetes torres. Al centre d'aquest nucli habitat, la plaça, lloc on se celebraven la fira i el mercat setmanal; les almonedes de robes o llenya; on el municipi ordenà construir graners o *sitges*; on hi havia hostals i obradors, aquests últims sota cens del rei; on estava el pou de la plaça i la casa del Consell; on en 1509 es volgué construir una carnisseria i el pes de la farina i or. Un centre en definitiva on confluen els més diversos interessos¹⁹.

Segons J.M. Doñate, molt prompte aquest recinte urbà quedà xicotet i sorgí un raval en la zona del portal de València, possiblement com a conseqüència de l'existència allí de l'Hospital de Santa Llúcia i Sant Miquel. Allí estaria, segons el citat autor, la població artesana com teulers, tintorers, teixidors, ferrers. També allí acabará situant-se l'*Hostal del Bordell*. Però la seua expansió quedarà frenada per l'existència d'un barranc i sorgirà un

altre raval, en la zona oposada, en el Portal de Castelló, lloc on a finals del XV es tractarà d'emplaçar un contingent musulmà amb la finalitat de crear una moreria extramurs²⁰.

La sociotopografia urbana de Vila-real vindrà donada per tota una sèrie de noms que responen al disseny municipal (*Casa del Consell*, *Carrer Major*, *Carrer d'Amunt*, *Carrer d'Avall*, *Plaça i pou de la Plaça*, *pou Chich*, *Portals d'Onda*, *Castelló*, *València*, etc, *Presó*, *el Bordell*, *palau de Justícia*, etc.). A açò unim els continus referents religiosos que impregnen tota societat medieval, tant els cristians (distintes parròquies, l'església i la *plaça de l'església*, *el fossar*, *l'Abadia*, o ermites de Sant Blai i Santa Bàrbara properes a l'*Hospital*); com el de les altres religions (la juderia i la moreria). A tot açò unim aquells espais generats des de la iniciativa econòmica promoguda pel propi municipi (*almodí*, *botiga del forment*, *venderia de sal*, *flequeria*, *pes de la farina* i *del contrast*, *pescateria*, *carnisseria*, *sitges*, *molins de sang*) i aquells generats per la iniciativa particular (*adoberies*, *botigues*, *obradors*, *taules de carnisseria*, *forns de pa*, *forns de calç*, *forns de rajola*, *hostals*, *molins*, *ferrerries*, *rajolars*, *tints*, *tiradors*). En referència al tema dels hostals, la bona ubicació de la vila en el traçat de comunicacions entre València i Barcelona pogué estimular el seu desenvolupament com pareixen posar de manifest les contínues disposicions municipals sobre l'ofici d'*hostaler* que fan pensar en una importància considerable d'aquest sector terciari²¹.

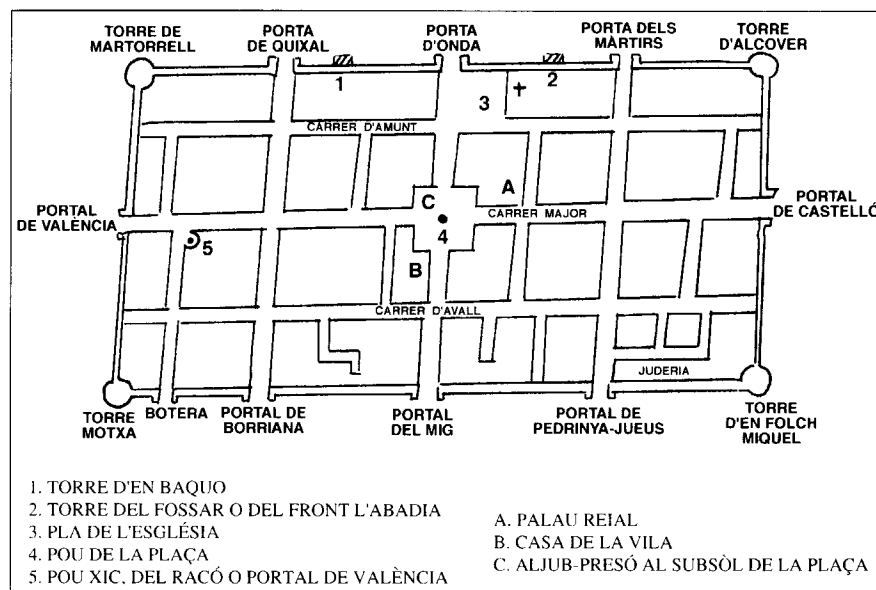
Però aquests espais urbans queden íntimament relacionats amb els extraurbans, resultat de les necessitats creades pels propis habitants de la vila, no sols per les condicions materials de la pròpia vida sinó també per l'element psicològic que ofereixen a la població els diversos elements de col·lectivitat. Així, els portals obrin a vistes del veí camins que porten a altres poblacions, però també a les seues terres. Aquestes estan recorregudes per sendes, séquies i *sequioles*, *ponts d'argamassa*, *pontets*, alqueries unifamiliars, espais de producció com els *rajolars* o els *forns de rajola* o

18 Com a aproximació al tema pot consultar-se BOIS, G. (1990), ps. 113-125.

19 ORTELLS, V. (1987). DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1973 - b), ps. 145-162 i (1982-C), ps. 161-165.

20 Veure nota 6. Sobre el bordell de la vila, DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1987-88), ps. 271-290. La fundació de moreries a la Plana al XV a APARICI MARTÍ, J. (1994). La moreria de Vila-real a DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. i GIL VICENT, V. (en premsa).

21 Sobre les ordenances i establiments municipals veure DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 - e); PERONA, D. (1993), ps.194-195. Sobre l'hostaler com a ofici mercantil menor veure l'apartat corresponent.

PLÀNOL DE VILA-REAL SEGONS DADES DE DOÑATE SEBASTIÀ (1973-b) i DEL GRAVAT DE VICIANA COMENTAT (1982-a)

de calç, certs molins, etc. Porten també a l'assut, al riu de Millàs i al riu Sech.

Fins i tot aquest paisatge presenta unitats de poblament reduïdes però que aglutinen diverses famílies. Són xicotetes alqueries sotmeses a un senyor feudal, on s'agrupen unes 10 famílies, amb forn, carnisseria, vall, hostal, cases i fins i tot alguna torre senyorial. Els seus habitants tenen terres i viuen en terme de Vila-real, i alguns dels seus veïns posseeixen al mateix temps terres en aquestes pobles. Vila-real mantindrà un cert conflicte amb els senyors i habitants d'aquestes alqueries en tractar d'obligar els seus veïns en la participació de certes obligacions a l'igual que fan els veïns de la vila²².

Com podem observar, les connexions entre món urbà i món rural en aquest cas són múltiples i no es poden separar puix trencarien el marc d'anàlisi que d'aquesta manera adquireix un caràcter més globalitzador i proper a la realitat.

²² Les alqueries són principalment les de Bonastre, Bonretorn i Bellaguarda. Sobre Bonretorn pot consultar-se FELIP, V. (1989), ps. 51-87, en especial el text X del seu apèndix.

2) La vila i els seus homes

Vila-real, com a vila de nova fundació uns anys després de la conquesta efectiva del territori castellonenc, es constituí paulatinament en un centre poblacional de mitjana importància. No era una de les grans aglomeracions del regne (València, Morella, Xàtiva, Alzira, Castelló, Oriola o Morvedre), però posseïa un nivell demogràfic que l'apartava de las xicotetes viles. A més, quedava dins una xarxa concentrada de nuclis de tamany mitjà com l'existent a la Plana. Amb tot i això, tan sols superava la meitat de la població de les altres dues viles properes que se situaven entre les més importants del regne: Castelló i Onda. Aquesta trilogia poblacional es mantindrà al llarg de tota l'edat mitjana, amb una evolució molt similar, obviant en aquest cas que al 1510 serà Onda i no Castelló la que ocupe el primer lloc demogràficament parlant. Però el pes poblacional de les tres localitats ja les apartava definitivament de la resta de poblacions de les rodalies, que quedaven bastant per sota pel que fa als seus efectius demogràfics. Seria el cas per exemple de Borriana, que passa d'ocupar un lloc important al període de domini musulmà i veurà reduït progressivament el seu paper després de la conquesta cristiana.

Veiem ara les xifres globals publicades a l'efecte²³:

	Castelló	Onda	Vila-real	Borriana	Almassora
1373	-	633	-	-	306
1379	-	666	590	-	266
1385	-	612	587	-	248
1415	972	620	512	-	281
1427	883	457	475	354	216
1451	649	397	364	214	140
1463	626	-	-	-	149
1469	-	352	279	166	108

²³ Les dades oferides fins el 1499 provenen de FERRER, R. (1990), ps. 196. Les corresponents al segle XVI de GARCÍA CÁRCCEL, R. (1976), ps. 185. La major diferència entre ambdós prové del fet que García Cárcel ofereix major nombre de focs al segle XV per a la ciutat de Borriana. En referència a la resta de dades coincideixen majoritàriament. Poden consultar-se també els articles sobre la demografia a la Plana de FERRER, R. (1975 - a), ps. 67-91, ORTELLS, V. (1982), ps. 315-325, o sobre el nord castellonenc GUINOT, E. (1988), ps. 229-249.

	<i>Castelló</i>	<i>Onda</i>	<i>Vila-real</i>	<i>Borriana</i>	<i>Almassora</i>
1481	499	390	-	160	102
1487	-	-	323	-	-
1493	479	583	350	134	106
1499	484	457	290	136	117
1505	545	460	363	144	126
1511	470	525	360	181	152
1523	431	-	274	123	131
1529	413	-	348	184	163

És cert que no disposem de fonts documentals directes que ens permeten establir amb precisió els valors demogràfics reals. Per açò ens servim d'aquestes fonts indirectes, els censos fiscals d'origen divers, que presenten d'una banda la indefinició del recompte a través del *foc* en lloc de la persona individual (amb el consegüent problema de saber quantes persones determinen cada *foc*), o el perill de les ocultacions o parcialitat (contenen sols la població "oficial", aquella d'un determinat nivell de riquesa que paga certs impostos. Queden al marge els privilegiats i exempts, i tots aquells que per no arribar a certs nivells contributius, no figuren als llistats. És la població marginal que descobrim gràcies a les actes del *Justícia*). Per exemple, un cas per a desconfiar seria el retrocés que s'observa en totes les dades referides a 1523, moment immediatament posterior a la Germania, i que sí pot oferir un balanç negatiu per morts en combat, també pot indicar que un determinat nombre de persones es mantenien amagades o fugides per por a represàlies.

Sobre els valors demogràfics visualitzats, almenys quatre reflexions com a mínim a indicar: en primer lloc, el marc d'estancament global de la població; en segon lloc, la permanència de frens al creixement; en tercer lloc, les migracions i la distribució de la població; i en darrer lloc, el règim demogràfic i les modificacions del model familiar²⁴.

En referència al primer d'aquests temes, els anys finals del segle XIV i primera dècada del XV pareixen establir un traç de regressió poblacional moderada, mantenint-se encara un nivell de població bastant elevat. En alguns llocs del regne, els anys vint i trenta del XV suposen l'inici d'un

24 Veure IRADIEL, P. (1989), ps. 267-280. Per al cas de la província de Castelló veure RABASSA, C. (1993), capítol 12.

descens més greu, mentre que a la Plana, aquest no es produirà de forma tan accentuada fins a mitjan d'aquest segle XV. Segons R. Ferrer, el declivi poblacional de la Plana entre 1427 i 1499 arribaria al terme mitjà d'un 50% del volum global de la població. És a finals del segle XV i inicis del XVI quan s'observa una lleugera recuperació amb tendències a l'alça, lleus però constants, en les diverses poblacions de la Plana, encara que alguna com Vila-real mantinga un decreixement moderat.

La caiguda demogràfica no modificarà sensiblement el repartiment poblacional establert en la Plana. Es mantindrà el major predomini demogràfic en la zona sud, Plana Baixa, respecte a la nord, perquè en ella es concentraven un major nombre de poblacions amb entitat demogràfica significativa. Però, a més a més, aquest procés de reestructuració demogràfica del segle XV retarda en un segle el model de crisi feudal establert en el segle XIV. A açò unim el fet que a aquesta tendència de pèrdua demogràfica de moltes zones del regne es contraposa el creixement d'altres, en especial de la pròpia ciutat de València, de les zones al sud del regne, o dels increments de les poblacions musulmanes, possiblement afavorides per un règim demogràfic diferent al model cristià.

Les dades disponibles sobre Vila-real han estat mostrades en el quadre anterior i provenen sobretot de càlculs establerts pels diferents autors citats en referència al *morabatí*, *maridatge*, i altres censos com el de 1510.

Vila-real manté la tònica descrita per al conjunt de nuclis de la Plana, amb una població que superava els 500 focs fins 1415, encara que el retrocés ja era manifest. Aquest continua fins a mitjan segle XV, moment en què el descens és més greu, manifestant-se per exemple en la demanda d'una provisió reial en 1466 referent a què *com dins lo clos de la dita vila algunes cases sien decaygudes e derruhides axí per la impotència de les gents e pobresa que Deus ha donada en les gents*²⁵. Posteriorment es mantindrà un ritme de creixement lleu i moderat des de finals del XV fins a les primeres dècades del segle XVI, amb una dent de serra en 1499 i una altra en 1523 (aquest últim explicable per l'efecte de les Germanies abans mencionat).

Les dades contrastades pel recompte que he efectuat en *peita* ofereixen una dinàmica similar a la tònica general del procés demogràfic ja descrit. Tanmateix, hem de matisar el nombre de focs (eliminant *almoines*, *forasters* o institucions), veient llavors que és sensiblement superior a les dades que

25 AMV, MC (1465-66; 1466, març 8).

s'han oferit al quadre anterior, possiblement conseqüència de tractar-se d'una font fiscal de caràcter municipal més propera als habitants de la vila.

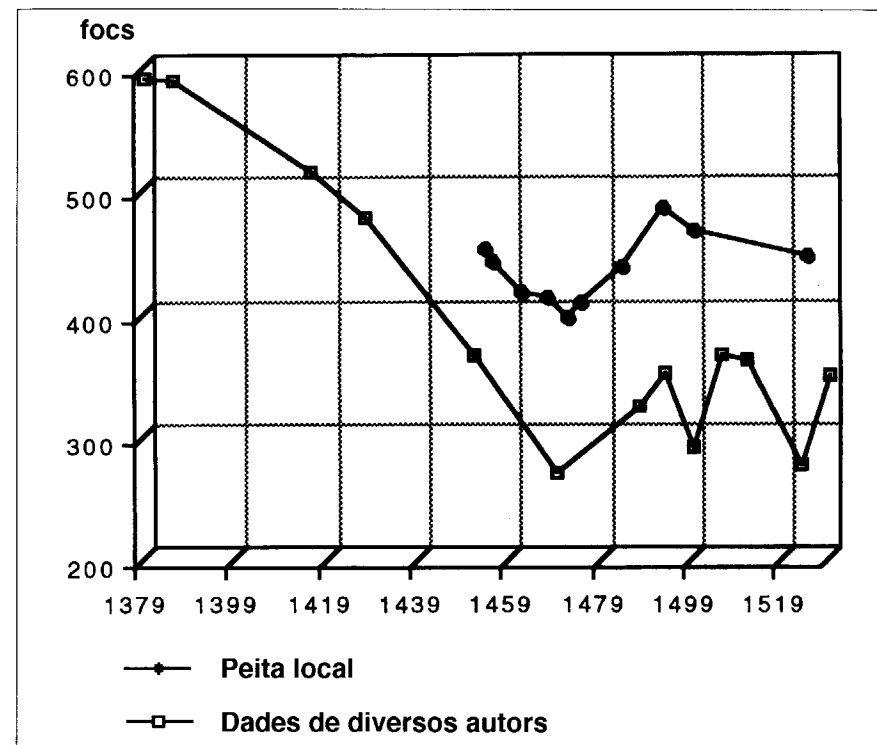
Focs fiscals segons els diferents llibres de Peita de Vila-real

Any	Focs
1453	450
1455	441
1461	415
1467	412
1471	395
1474	408
1483	436
1492	483
1499	466
1524	444

Matisacions a aquestes dades podem argumentar-ne varies. Per exemple, en 1453 el municipi escrivia al conseller del rei responent al pagament del *morabatí* de l'any 1451, indicant que hi havia 293 *morabatins pagadors*, més *sis atrobats*, incloent a més *pobres e miserables e no pagadós sexanta cinch*, donant un total de població de 364²⁶. Tanmateix, al recompte de *peita* de 1453 figuren 450 persones. Podem també matisar que el creixement de 1492 es veu augmentat per la presència del contingent musulmà que possiblement respongué a la creació d'una moreria en la vila, i que en 1499 presentava a 38 persones en *peita*²⁷.

26 AMV, MC (1452-53; 1453, abril 21). Observar la coincidència amb el nombre de focs donat en les dades de R. Ferrer.

27 A la possible creació d'una moreria proposada pel batle general del regne en desembre de 1489 d'acord a *lo loch per als poblans de la dita moreria en lo raval de Castelló, fora de la vila ... car així està en les principals ciutats e viles reys de aquest regne* (AMV, pergamins 3446-3642) respondria la presència del contingent musulmà al llibre de *peita* de 1492, amb una atracció de pobladors important dels llocs propers com Mascarell, Betxí o la Vila Vella. Alguns autors objecten la inexistència d'aquesta població mora [FERRER, R. (1975 - a) o SALAVERT, V. (1988), p. 12], tanmateix la seua presència en aquests llibres queda palesa, i a més clarament diferenciada del contingent musulmà posseïdor de terres en terme de Vila-real, i que figuren en tots els llibres com *forasters*. En la meua opinió, la distinció dels llibres de *peita* dibuixa l'existència d'eixe contingent poblacional musulmà, unit a més amb els diferents aveïnaments registrats, malgrat que la seua continuïtat en el temps seria escassa i la configuració de la moreria resultarà un fracàs en deixar d'existir anys més tard.

EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE VILA-REAL

Pel que fa a la segona reflexió proposada en aquest apartat (existència de frens i dificultats al creixement), l'element a destacar és la contínua presència de les mortandats de caràcter més o menys cíclic i de virulència desigual. Aquestes dificultats tot just afectaran a una visió global del fenomen demogràfic, però contrastades a nivell local, la seua incidència adquireix un altre relleu²⁸. En 1410 el Consell de la Vila tractava d'impedir que Antoni Verguer, físic, se n'anàs a València *per ésser molt necessari en la dita vila per lo temps pedimial que.s esforçave en aquella*.

Algunes d'aquestes epidèmies afectaren de forma desigual a les distintes

28 DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1973 - a), ps. 125-144. Veure també GALLENT, M. (1994), ps. 237-245.

àrees del regne, donant amb açò contradictòries tendències demogràfiques de caràcter local i trencant en ocasions els diferents plànols de la realitat econòmica, com quan el 1421 l'epidèmia acabà amb els carnisers de Vila-real i tingueren que buscar-se uns substituïts. En uns llocs, la crisi aguditzà la inflexió demogràfica, impedit en altres una possible recuperació. També provocarà migracions de curt o ampli radi, i fins i tot, la creació de despoblats. Al nostre cas per exemple, el 1426 el Consell acordà que *per profit de la vila e per çò que la vila se poble, que tot hom que vindrà en Vilareal e tinrà aquí sa habitació ... que sie franch de peyta del moble per tres anys*. És a partir de mitjan segle XV, moment en què la recessió demogràfica es fa més patent en la vila, quan les notícies sobre epidèmies a Vila-real es tornen més recurrents. En 1450 es pagaven medecines empleades i donades *als hòmens de la dita vila ara en lo temps pedemiós o mortaldats que són en la dita vila*. Fins i tot alterarà novament el plànol econòmic en prorrogar-se el quitament d'un censal de 6000 ss *per çò com molts dels deutors són morts e molts fogits per causa de les morts que són en la dita vila*. En les poblacions properes com Castelló, Nules, Moncofa, Almassora, Borriana, etc., també se succedien aquestes en un cicle reiteratiu que mantingué l'estancament poblacional fins iniciat el segle XVI. En 1475 i 1477 noves notícies anunciaven la proximitat de l'epidèmia, en prohibir el Consell que *per causa de la mortalitat que és en los lochs circunvehins que no sia algú que gos acollir en sa casa ne logar o dexar cases algú que vinga dels dits lochs de ací avant de hon se muyen... e los que huy són en la dita vila dels dits lochs que estiguen però que no vagen als dits lochs de mortalitat*. En 1507 aquestes mesures es repetien, però no surtiren efecte ja que en 1508 es pregava a Déu *que per pietat nos relieve ga la pestelencia de aquesta vila*, prenent-se mesures també de no acollir a *nengú convehí d'estes viles que.ns l.an vedat l.altrada a negociar, çò és Castelló, Almassora, Borriana e Nules*. En aquest any morirà el Mustassaf i el missatger, i s'haurà de buscar un frare que confesse els malalts, doncs els *preveres no y volien anar per ocassió del mal*. A certs veïns que venien des de València se'ls prohibeix entrar fins passats 20 dies, i qui vulga negociar ho farà fora dels murs, ficant-se guàrdies a les portes. Però tots els mals tenen un final, i en juny d'aquest any *puix la divina bondat de nostre senyor Déu nos a relevat la pestelencia e mortaldat d'esta dita vila ens a tornat la sanitat, li retribuïrent gràcies sien cantades tres*

*misses a honor de la S. Trinitat ab los sept goigs de la mare de Déu en cascuna de les tres misses*²⁹.

Els documents ens parlen de forma general de *temps pedimial, mortalitats*, i en alguna ocasió de *pestilència*, pareix ser que aquesta última tingué escassa incidència als diferents períodes, essent substituïda per malalties infecto-contagioses d'altra índole, cas del tifus, la tuberculosi, el xarampió o la pigota, etc. Que aquestes mortalitats no siguen tan catastròfiques com les de mitjan segle XIV a Europa es deu a un cert aclimatament immunològic de la població al mal endèmic que els acompanya tota la seua vida. Amb tot, el progrés de la medicina, insuficient si es vol, tracta de millorar les mesures preventives, establint-se nous hospitals, o fins i tot quarentenes, com veurem al capítol corresponent als professionals de la sanitat.

Però un altre element a tenir en compte en aquest procés d'estancament poblacional és el dels agents externs, condicions climàtiques adverses, desastres naturals, que podien provocar les fams i necessitats que moltes vegades no suposaven la mort directa de l'individu, però contribuïen al seu debilitament immunològic, deixant-lo com a fàcil presa de qualsevol malaltia. Tanmateix, en ocasions hem de plantejar-nos el problema de si la necessitat respon a crisi de subsistència o a una simple dificultat d'abastiment per part de la vila. Així, al període dels anys 20-30 del segle XV el municipi acorda que es compren per a *obs de fer botiga de forment* fins en 100 cafissos, *si trobaben alguna persona que.ls hi volgués assegurar ab sos dinés, a son despens, risch perill e fortuna...* I si no es trobava aquesta persona, llavors que *los dits honrats jurats ne compren o comprar facen ab dinés de la dita vila tro en cent caffís al for que mils lo poran haver*. Jaume Aïç, síndic de la vila, s'obligarà a comprar aquesta quantitat amb els seus propis diners, portant-lo des d'Aragó o València però no per mar. El preu de venda serà de 36 ss per cafís. En 1439, el municipi comprarà 120 cafissos de *forment* portats pels diferents veïns de la vila, 40 persones en total, pagant-se a 30 ss el cafís. El mateix ocorre en una altra data problemàtica, 1450, quan el capellà Guillem Mullerat assegura uns altres

29 Algunes notícies sobre les mortalitats poden veure's als articles de la cita anterior, i també en AMV, MC (1410-11; 1410, desembre 27), (1420-21; 1421, març 11), (1425-26; 1426, març 1), (1450-51; 1450, juny 28), (1475-76; 1475, juny 11), (1477-78; 1477, juny 2), (1507-08; 1507, juny 20 - 1508, gener 8, març 9, abril 6 i 24, juny 1, desembre 6).

100 cafissos de *forment* per a la *botiga*, a preu de 30 ss el cafís. Aquesta demanda de cereal per part del municipi ens mostra d'una banda la seua política d'abastiment destinada possiblement a frenar les pèrdues demogràfiques d'aquest període crític de progressiva recessió. Així, en 1481 quan la recuperació demogràfica es fa una mica visible, el Consell acorda que siguin comprats sols 50 o 60 cafissos de *forment*, a raó d'uns 26 o 22 ss. Reducció del volum i també del preu, possiblement relacionat amb el volum demogràfic que s'havia aconseguit, i que era bastant reduït en referència al primer terç del segle XV³⁰.

Finalment, a aquests desastres unim els moments d'enfrontament bèl·lic que provocaran també incidències molt concretitzades en la demografia local.

Amb tot, i apropant-nos d'aquesta manera a la tercera reflexió proposada, un dels elements que més afectà a l'evolució poblacional fou el dels moviments migratoris, observables des del mateix moment de la conquesta de les terres als musulmans, però incrementat també al segle XV. La font principal per al seu estudi són els *Llibres d'Aveïnaments*, dels quals per a l'època medieval del conjunt de la Plana es conserva només un volum referit a Castelló (1439-1567). S'hi observa que els màxims contingents poblacionals arribaren entre 1449 i 1463 coincidint amb els anys d'estancament de la població, i que els nouvinguts provenien majoritàriament de les zones interiors del regne, del Maestrat i Els Ports. Es constata així un moviment general de pèrdua d'homes per part de les zones de l'interior muntanyenc en favor del litoral, lloc on la modificació del sistema agrari atreia a aquests nous pobladors i on les perspectives econòmiques i de promoció social podien ser més clares³¹.

La migració afectava a individus solitaris, o a famílies completes; amb oficis especialitzats o simplement desocupats; a joves del hínterland agrari que buscaven aprendre un ofici en la vila proporcionant mà d'obra per a la producció local, etc. El teixit social de la vila podia sofrir transformacions

d'importància considerable si el contingent de nous veïns era ampli i continu, podent aparéixer fins i tot un 50% de nous cognoms. També és cert que alguns d'aquests personatges utilitzaran la vila com a punt intermedi, atenent l'oportunitat d'una migració de major radi, cap a València, objectiu final de destí i lloc on s'establirien.

Sobre Vila-real i en referència al potencial d'atracció demogràfica, les úniques dades disponibles provenen dels diferents llibres de *peita*, on als fulls finals es consignen els nous aveïnaments. Observant-los atentament i també algunes anotacions internes del llibre on, darrere del nom es consigna aquesta situació, descobrim que Vila-real també posseïa un llibre d'aveïnaments, malauradament no conservat fins avui. Seguint R. Ferrer, al llarg del segle XV el balanç seria negatiu per a la vila, puix sols s'aveïnarien 3 famílies, mentre que altres 17 marxarien. Però el moviment migratori resulta molt més ampli. Per exemple la *peita* de 1492, de la qual, entre totes les persones que s'aveïnen, destaquem per l'interés que comporta a la meua investigació a 5 amb ofici reconegut (Andreu Ibanyes, *metge de l'Alcora* Joan Vidal, *merçer que solia ésser de la Pispal de l'Ampordà*; Guillem Sentjoan, *pilater que solia ser de Nules*, Jaume Ferrer *mestre en medicina que solia ésser de Castelló*, i Joan Marco, *tender que solia ésser de Catí*). Excepcionalment a ells, en aquest cas podem afegir un contingent de 8 aveïnaments musulmans. Moviment migratori per tant important, encara que en contraposició als immigrants de Castelló (en la seua majoria del Maestrat), dóna la impressió que a Vila-real arriben de les poblacions properes com pot exemplificar el cas de 1524 (Borriana, Onda, Xilxes, Castelló)³².

Amb tot, les dificultats demogràfiques d'aquest segle XV obligaren al Consell a prendre certes mesures tendents a afavorir l'atracció de pobladors. En 1426, 5 anys després de les mortandats de 1421, s'indicava que *per profit de la vila e per çò que la vila se poble que tot hom que vindrà star en Vila-real e tinrà aquí sa habitació e capmajor que sie franch de la peyta del noble per tres anys*. En 1463, acordava que *nengú no gos anar fora la vila per star en altre loch sens justa causa la qual coneguen los Justícia e*

30 La mateixa situació pot observar-se a Castelló, IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), p. 48. Les dades aportades són de AMV, MC (1423-24; 1423, abril 3 i juny 10), (1439-40; 1439, agost 8), (1450-51; 1450, juliol 30), (1481-82; 1481, agost 6).

31 SÁNCHEZ ADELL, J. (1982), ps. 60-71. Sobre la immigració d'artesans del Maestrat cap a Castelló veure APARICI, J. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1994), ps. 63-78.

32 FERRER, R. (1975 -a), ps. 81-83. Sobre l'exemple de 1492 el llibre de Peita de l'any 1492 (sig. 1075), fulls 69 a 72, on s'inclou el contingent musulmà, provinent de Mascarell (3), Artana (1), Benavites (2), Gilet (1), Castellnou (1). Respecte al cas de 1524, veure el llibre d'eixe any (sig. 1080), full 50.

jurtas... hom mascle no se.n vage per apartarse ne star en altra part sots pena de confiscació de bens. A açò unim que molts propietaris de terres en terme de Vila-real eren forasters (com ho posen de manifest els llibres de *peita*). Per assegurar lligams atraients als pobladors, el Consell acordà incentivar-los a fi d'evitar possibles emigracions, oferint-los certes terres. En 1505, *per bé e hutilitat de la dita vila e poblados de aquella, que cascun vehin e habitador de la matexa vila tingua facultat e plen poder de pendres qualsevol heretats del terme de la matexa vila los quals compraren persones forasteres ... per lo preu matex que comprada l'aurà lo dit home estranger si ja lo dit estranger no farà lo contingut e expresat en lo privilegi de la població de la dita vila, çò és que vingua a estar a la dita vila ab sa casa capmaior e familia...* Tanmateix, en 1510 el Consell pareix dur una política un mica contradictòria en permetre que els nous veïns, aveïnats els anys passats, si volen marxar que ho puguin fer pagant sols el *veïnatge* del temps que estigueren en la vila, sense incórrer en cap pena³³.

Finalment, i en atenció a la quarta reflexió proposada, tots els antecedents demogràfics establerts al llarg d'aquest apartat ens obrin el pas cap al tema del règim demogràfic i de les possibles modificacions del model familiar. Podem dir que en una societat on l'esperança de vida és reduïda tant per a l'home com per a la dona, la duració del matrimoni era curta. L'home supera en anys la muller en el moment del matrimoni, però la seua esperança de vida tot just aplega als 40 anys. Si reconeixem com l'edat d'accés al matrimoni del jove els 20 anys (veure l'apartat dedicat als contractes d'aprenentatge), la duració biològica de la unió és d'uns 15-20 anys. Aquesta nova cèl·lula productiva haurà de regular el tamany de la família, incrementant o limitant, segons el cas, el nombre de fills. També segons les situacions, s'accedirà amb una edat o una altra al matrimoni. Per exemple, en períodes de catàstrofe demogràfica, l'autoregulació social estableix matrimonis més matiners, amb o una longevitat per tant major en la seua unió, i amb una potencialitat reproductora també major, en ser afavorida d'una banda per la joventut dels contraients, i d'altra per durar la unió més temps. De totes maneres, en aquesta societat camperola i urbana, la presència del sexe femení és molt important. Si per al Castelló de

1473 constatarem la presència de 554 cases, 16 capellans i 72 vídues, Vila-real segueix una estructura similar dins les seues possibilitats. Comparem-ho amb els exemples de 1453, 1467 i 1474 ³⁴:

<i>anys</i>	<i>1453</i>	<i>1467</i>	<i>1474</i>
dona sola (tipus Na Saurina)	56	48	21
vídua (tipus la <i>muller de quondam ...</i>)	10	9	45
muller + hereu/s (<i>muller i hereus d'en ...</i>)	16	12	6
alguns hereus (<i>els hereus d'en ...</i>)	28	19	52
home sol (en Francesc Romeu)	340	324	284
total focs:	450	412	408

Com podem observar en aquest quadre, les tres dades pertanyen al període de recessió i estancament de la població que afectà el conjunt del país a mitjan segle XV. No només el descens de la taxa de fecunditat sinó també l'emigració que superà àmpliament la immigració, que provocà la contínua pèrdua poblacional d'algunes zones respecte a altres (en especial la ciutat de València). Els nous aveïnaments no suplien les carències generades per aquells que marxaven. Però el que interessa destacar del quadre és la important presència del contingent femení, figurant tant com a cap posseïdora de béns, com a vídua que també els posseeix. El paper econòmic de la dona és doncs molt ampli³⁵.

34 IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 51, i AHMC. MC (1473-74; 1473, desembre 16). Les dades sobre Vila-real, d'elaboració pròpia, tretes dels respectius llibres de *Peita* de 1453, 1467 i 1474.

35 Amb tot les dades oferides al quadre han de ser matisades. En primer lloc, s'observa una certa coincidència entre les xifres de 1453 i 1467, tant en el nombre de mullers que figuren en solitari, com en aquell de vídues i mullers amb hereu. El mateix passa amb els d'alguns hereus junts. En canvi, per a 1474 les xifres varien àmpliament. En primer lloc observem una reducció del nombre de dones soles i un augment espectacular del nombre de vídues i també dels hereus junts. Possiblement el fet es deu a què el redactor del llibre canvià la manera de denominació de la muller, ficant-la com a vídua de ... A més, a aquest conjunt he afegit també el cas de vídua amb hereu. D'altra banda, el cas dels diferents hereus junts, en 1474 recull també aquells hereus que figuren en solitari. Si sumem els totals, observem que les xifres coincideixen, per açò aquestes matisacions poden ser correctes.

33 AMV, MC (1425-26; 1426, març 1), (1462-63; 1463, març 21), (1504-05; 1505, març 11), (1510-11; 1510, juliol 7).

3) L'agricultura: factor econòmic en contínua reestructuració

El nivell de desenvolupament de l'agricultura valenciana, i en particular el grau d'especialització en certs sectors, determinà que ja des de finals del segle XIV s'observara una reactivació del sector, conduent o indicador d'un cert creixement. Tanmateix, la imatge no és unitària i mentre unes zones s'impliquen en orientacions comercials o especulatives, altres queden paral·lelament darrere, sobretot les zones de secà de l'interior del país.

L'agricultura mediterrània, com ho és la valenciana, venia definida per la trilogia clàssica: cereals, vinya i olivar. Base de l'alimentació medieval, la panificació del cereal descriu tot un procés cultural propi de la nostra civilització medieval. El camperol dedicarà la major part de la seua explotació als cereals entre altres raons pel model d'autoconsum, però també per certes exigències municipals que obligaven al seu conreu. A Vila-real per exemple, el Consell ordenà en 1485 que *sia tengut fer cascú hun ort de blat menut e que sia feta crida a pena de X ss*, ordenança que es repetirà en 1503 quan els veïns de la vila tinguen l'obligació de conrear almenys 2 *fanecades de grans menuts*, sota pena de 20 ss³⁶.

Juntament al cereal, el cultiu de la vinya es veurà ampliat després de la conquesta cristiana responnent a models alimentaris i religiosos. Aquest paisatge agrari es completava amb la combinació del cultiu de *terra i arbres*, és a dir, cereal conjuntament amb oliveres, figueres, garrofers, ametlers, etc.

En la Plana, el desenvolupament de l'agricultura hidràulica se serví de l'aigua del riu Millars. A Vila-real, una extensa xarxa de *séquies, files* o *braçals* canalitzava les aigües d'aquest riu cap a la séquia Major gràcies a la intervenció de l'assut. Aquesta séquia, després de vorejar el riu, es dirigia cap a la vila, i prop d'ella es dividia en altres: Sobirana (Roja) i Jussana, que al seu torn es dividien en multitud de xicotetes séquies que portaven l'aigua fins a les diferents parcel·les (veure plànol). S'ampliava així la zona de terra de regadiu o horta. A Vila-real, el terme *Hort* determina un camp regat de 1,5 *fanecades* d'extensió. El valor d'aquestes parcel·les augmentava a mesura que s'apropaven a la séquia Major o al nucli habitat, i davallava a mesura que s'allunyava cap al regadiu nou o *Segon Sedeny*. Tot i això, la importància econòmica de les parcel·les d'horta contrastava amb la seua

reduïda extensió. En 1360-70, la reconstrucció efectuada de l'espai ocupat pels distints tipus de cultiu i dels valors fiscals globals indicava que l'àrea regada no superava el 16 % del total cultivat³⁷. Però, segons les dades oferides per a l'any 1566, el percentatge s'hauria incrementat en una mica més del doble. De les 3166 hectàrees cultivades del terme (un 46,6 % de la superfície total), 1179 hectàrees, és a dir el 37,23%, es dedicarien a terres que es regaven³⁸. Aquestes notícies contrasten un tant amb aquelles que ens indiquen un cert estancament i retrocés de l'àrea de regadiu per al segle XV, tant a Castelló com a Culla³⁹.

Les particularitats comarcals del regadiu condicionaren també els diferents sistemes de possessió de l'aigua, sobretot entre la zona nord i horta de València respecte a Alacant o Elx. A Vila-real, el dret a terra regada portava unit el dret a l'aigua, definit per l'estatut jurídic i fiscal de la terra en quantitat proporcional a la parcel·la explotada. Ací, el Consell de la Vila dedicava especial atenció a l'administració dels regs, sobretot al repartiment de les aigües en època d'escassetat, a la neteja i manteniment de la xarxa de canalitzacions i a la vigilància del reg d'altres viles, cas de Mascarell, amb aigües sobrants de Vila-real⁴⁰.

Tanmateix, s'estava trencant l'equilibri de la clàssica trilogia mediterrània. D'una banda s'intensificà el cultiu del cereal però, al mateix temps, es reduí el de la vinya. Era un clar símptoma de la tendència al monocultiu amb un objectiu precís: l'autosuficiència, la disponibilitat de gra. Per la seua part, la vinya pareix que perdia importància ja que el seu cultiu necessitava major nombre de braços, i justament ara la població minvava. En el seu lloc s'afirmà la garrofera, i també l'olivera, dedicant-se aquesta al consum intern (afavorint la proliferació d'almàsseres), i també al comerç. A Vila-real, passà d'ocupar en 1360-70 un 1,06% de la superfície

37 POZO CHACÓN, J. A. (1995), ps. 34-38 i quadre número XI.

38 Les xifres ens les ofereix SALAVERT, V. (1988), ps. 16-17, però les seues dades provenen de l'obra de C. DOMÍNGO (1983), *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*, Castelló, Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló.

39 IRADIEL, P. (1989), ps. 275-287.

40 El cas del regadiu a Vila-real pot comparar-se amb el de Sueca, FURIÓ, A. (1982). Per a Vila-real es conserven a més als Manuals del Consell els capítols pertanyents als *cequiers* de les diferents séquies, amb les obligacions i compromisos. A açò s'uneix les quotidianes visites d'aquests representants municipals a l'*Açut* per observar el bon funcionament.

36 AMV, MC (1484-85; 1485, abril 26), (1502-03; 1503, març 25).

cultivada, a un 21,22 % en 1566. Fins i tot Viciàna quan descrivia l'horta de la vila parlava de la seua producció, concretament de "azeyte del bueno del reyno, aunque en una partida del término, junto a la villa que nombran la balça, se coge azeyte que es tan delicado que yguala con el bálsamo". Per la seua part, el cultiu de vinya s'havia reduït des d'un 28,15% de 1360-70 a un 12 % en 1566. I també en aquesta data trobem un 5,5% de la superfície total cultivada dedicada als garrofers, cultiu que a finals del XIV no apareixia. Es confirma per tant la tendència general descrita⁴¹.

La tradicional trilogia quedava també superada per la difusió de nous cultius que, encara que requerien inversions i treballs més intensius, proporcionaven millors beneficis. Alguns d'ells comptaven amb tradició musulmana, com les plantes d'ús industrial. Altres, de caràcter alimentari, adquireixen una ampla dimensió comercial. L'agricultura valenciana es debatia entre l'autoconsum i la comercialització. Ciutat i camp s'interrelacionaven en aquesta activitat econòmica de molt diverses maneres. Augmentava el nombre de terres en mans de veïns, però també el capital comercial s'imbricava en aquest sector a la recerca de productes competitiu i obtenció de més beneficis de l'excedent agrari. A poc a poc, s'aconseguia la reorientació de la producció amb vistes al mercat i la comercialització. Seria per exemple la diversificació de cultius del segle XV: canyamel, cultiu que pareix s'inicià a primeries de la centúria a Castelló, Almenara o Vila-real (encara que aquest últim cas no l'he pogut documentar. Segueix allò indicat per P. Iradiel); el progressiu afiançament del cultiu de morera per a la cria dels cucs productors de seda i el del cultiu del lli (com veurem a l'apartat corresponent); i també l'arròs, que tenia a les marjals del litoral des de Vinaròs a Oriola la zona de cultiu més destacada. L'arròs, superior en productivitat als cereales, tenia una forta demanda per al nord d'Europa i una bona comercialització gràcies al xicotet mercader local. Com a

41 Els percentatges han estat trets de les dades oferides per a 1360-70 per POZO CHACÓN, J. A. (1995), ps. 57, quadre XI, i per a 1566 per SALAVERT, V. (1988), p. 17. Sobre les dades referides al cultiu de la vinya, matisem que en 1360-70 el percentatge del 28,15 és resultat de la suma del 15,32 % del cultiu de vinya, del 0,97 del dedicat al mallol, i del 11,86 % dedicat a terra i vinya. Pel que fa al 12 % de 1566, es descompondrà en un 4,7 % dedicat en exclusiva a la vinya, i un 7,2 % dedicat a cultiu arbori en combinació amb la vinya. El text de Viciàna en l'obra ja mencionada de SALAVERT, p. 15.

desavantatges estaven les contínues ordenacions en contra del seu cultiu per considerar-se perjudicial per a la salut de la població de l'entorn. A Vila-real el seu cultiu es detecta ja des de 1388, quan es mantenia un plet davant el *loctinent del governador del riu d'Uixó* entre alguns veïns de la vila i el procurador fiscal del rei, indicant aquest *que escorrenties ni estanties en aroçes ne en terres cultes ne incultes no fossen feytes*. Amb tot, en març de 1434 el Consell permetia plantar-lo en *scorrentia*, especificant-se que sols es podria dedicar 1 *quartó de terra*, i que l'aigua no es tornara a la séquia d'on procedia, acotant-se al mateix temps l'àrea del terme destinada al seu cultiu: no podrà fer-se als límits dels horts, ni en la zona regadiu des de la séquia Damunt de Borriana fins al riu Sech, essent des d'aquest des d'on sí es podrà cultivar. En abril d'aquest any, el conseller del rei a València enviava a dos sanitaris per a que pugueren *regonèxer com ne en quines parts per salut de les gens se poden os deuen fer per al present los dits arroços*, recomanant el cultiu en *correntia*, i amb *caballons* baixos. Amb tot, els problemes pareix que continuaran i en 1504 es prohibirà el seu cultiu en les dues modalitats de 1388 i fins i tot es demanarà als de Borriana i Castelló que s'unisquen a Vila-real per protestar davant el bisbe per l'arròs conreat a Almassora⁴².

La tendència de recuperació i expansió agrària de la zona de la Plana anava acompanyada però per eixe progressiu descens poblacional del segle XV i que queda patent sobretot en l'abandó de terres de pitjor qualitat. Seria el cas de la Pobla de Bellaguarda, dins del terme de Vila-real, on entre un 30-40 % de les seues terres no tenien braços que les treballaren en 1427.

Totes aquestes variacions coincideixen amb un paisatge agrari més fragmentat i tancat que a poc a poc era envaït per la ciutat. Més que la cerealicultura, la inversió de capital urbà i del camperolat mitjà o enriquit anirà cap a l'especulació dels cultius més rendibles com l'arròs, la morera, canyamel, garrofers, etc. que des d'inicis del XV manifestaven una certa tendència a l'especulació del sòl. Mentre els preus del blat es mantenen estables o tendencialment davallant, conseqüència d'una dedicació agrícola acaparadora i orientada a l'autoconsum, les inversions es dirigeixen cap als productes citats.

42 IRADIEL, P. (1989), ps. 277-282. Sobre l'arròs, la notícia de 1388 en POZO CHACÓN, J. A. (1995), ps. 110, nota 8. La resta de notícies en AMV, MC (1433-34; 1434, març 17-30). Prot. 1736 (1434, abril 15), MC (1503-04; 1504, març 4 i maig 5).

En un altre àmbit productiu, la ramaderia quedava integrada, o almenys s'intentava, dins l'espai econòmic de la vila. Una ramaderia autòctona que aprofitava les pastures municipals (*bovalar*) però que plantejava l'eterna dificultat: integrar-la en una policultura de base cerealícola que es caracteritzava per l'extrema fragmentació del parcel·lari. A més, eixos *bovalars* eren insuficients per a un ramat que envaïa de manera contínua l'espai cultivat. Però la inexistència de ramat, o el seu insuficient nombre plantejava un altre dels greus problemes de l'agricultura valenciana: la manca d'adobs. Amb tot, el municipi vila-realenc portarà a terme tota una sèrie d'ordenances o *stabliments* gràcies als quals es privilegiava l'espai agrari davant el ramat. Per açò possiblement el Consell tractà de compensar la insuficiència de pastures afavorint la transhumància, destacant-se en aquest aspecte sobretot l'intercanvi de pastures-ramats amb certes zones de Terol. Ja en 1325 aquest model havia estat formalitzat per Jaume II⁴³.

Unit a açò, gràcies als diversos llibres de *peita* podem conèixer el volum total del ramat que des d'aquestes zones, i certes viles veïnes com Betxí, Castelló, etc. pasturaven en terme de Vila-real, malgrat no disposem de moment de dades sobre el volum del rama que des de la vila marxava cap a l'interior.

Com exemple respecte a l'arribada de ramat forani esbossem les dades de 1451:

Tronchón	1000 caps de <i>bestiar lanar</i> .
Castelló	800 caps.
Puertomingalvo	500 caps.
Catí	230 caps.
Fortanet	700 <i>ovelles</i> i <i>bestiar lanar</i> .
Fortanet	400 caps de <i>bestiar lanar</i> .
Galbe (aldea de Terol)	150 <i>ovelles</i> .
Galbe ("")	250 caps de <i>bestiar</i> .
Exarch	300 caps de <i>bestiar lanar</i> .
Exarch	500 caps de <i>bestiar lanar</i> .
Exarch	550 caps de <i>bestiar lanar</i> .

43 L'establiment de reciprocitat de pastures entre Castelló i Vila-real d'una banda, i Terol i les seues aldees d'altra pot veure's a SÁNCHEZ ADELL, J. (1971), ps. 821-826 i (1986), ps. 311-336. Una primera aproximació al tema de la ramaderia a Vila-real en POZO CHACÓN, J. A. (1995), ps.43-47.

Camariellas	180 caps de <i>bestiar lanar</i> .
Mosqueruela	130 <i>ovelles</i> ⁴⁴ .

Gràcies a aquestes dades s'observa la importància de les relacions de transhumància amb distintes poblacions de la província de Terol. Un total de 4660 caps de ramat provenen d'aquesta zona, als quals sumem els 1030 caps conjunts de Castelló i Catí. Les rutes ramaderes al nostre cas són tres indicades el seu dia per J. Sánchez Adell⁴⁵. Però la relació no és només de factors econòmics, sinó que a més a més derivarà en factors d'índole social. No debades, un dels senyors de la Pobla de Bellaguarda a inicis del XV serà natural de Cantavieja; o diversos contractes d'*afermament* i algun que altre aveïnament provindrà d'aquesta zona.

En aquest llistat de ramat transhumant predominen els xicotets-mitjans propietaris. Sobretot es tracta de ramat que ofereix llana, el que pot al seu torn permetre l'existència de contactes per a la compra d'aquest producte per part d'artesans de la Plana, encara que de moment no disposem de dades sobre això.

4) Problemes socials generen el conflicte agermanat

És aquest un dels fenòmens que esbossen la ruptura de la societat medieval que dona pas al segle XVI. Aquest moviment agermanat sorgiria en la ciutat de València i s'estendria progressivament cap al nord i el sud del territori. Per al seu naixement com a tal confluïren en poc de temps tres factors importants que determinaren el model d'actuació: en 1519 s'uniren crisis de subsistències, epidèmies de pesta i incursions piràtiques musulmanes que obligaren als gremis urbans a armar-se per a defensar les costes. A açò s'uneix el buit de poder generat per la fugida de les autoritats davant la pesta.

Una observació més acurada de la societat del moment ens permet veure els diferents desequilibris interns que hi ha en aquesta. Les condicions de

44 Elecció de manera aleatòria del llibre de *peita* de 1451 (sig. 1064 de AMV), atés que la resta de llibres consignen la presència d'aquests contingents ramaders als últims fulls de cada llibre i sota el títol de veïns per *avinença*. Hi figura el nom del pastor, el lloc d'origen, el nombre de caps i tipologia, així com el pagament que efectua segons un cànon per centenar, que en aquest any variava de 9 ss a 10 ss.

45 SÁNCHEZ ADELL, J. (1971) i (1986).

vida dels treballadors cada volta més en precari; els conflictes socials sorgits de noves formes d'organització del treball; l'enfrontament de l'interés contradictori entre artesans d'una banda, i l'elit de mestres i mercaders d'altra; els sentiments antisenyorials al camp; les ruptures confessionals de la societat, etc., marquen un rerafons molt complex. Aquest descontent urbà es manifestava per mitjà de l'escalada de venjances o actuacions de bàndols, i els moviments repressius contra les minories confessionals. La barrera diferenciadora jueva / cristiana s'havia esborrat després de les conversions de 1391 i 1492, i la por s'apoderà del cristià en desaparèixer eixa barrera, i observar com els seus antics enemics creixien econòmicament i ocupaven càrrecs d'importància. Calia perseguir per això als convertits, i sorgí la nova barrera de la puresa de sang. Per la seua banda, els musulmans que gaudiren durant el segle XV de favors i protecció reial per a un assentament a les distintes viles de la Plana comencen a ser vistos com una quinta columna, i els cristians començaran a exigir la conversió en massa, que arribarà el 1523 en crear-se de manera paral·lela el problema morisc.

Malauradament, i degut a la no conservació de les actes del *Justícia* de Vila-real, no podem apropar-nos clarament als conflictes diaris de la vila. En els seus volums figurarien els protagonistes de la delinqüència, aquelles persones flotants, pobres i marginals (que només són conegudes per aquesta font) i que sorgides com a conseqüència de la mobilitat social, participen del conflicte i la lluita. És ací també on s'observa el descontent urbà. Les minses notícies sobre conflictes de què disposem foren compilades als Manuals de Consell degut a la seua gravetat. Així, en 1509 el Consell ordenava capturar el tintorer Francesc Ferre i el seu mosso Antoni Oliet, fugits a Lluçena, com a autors de l'assassinat del paraire Pere Peralta, mort a ganivetades mentre dormia. Anys més tard, en 1517 hom perseguia els assassins de Miquel Millán, paraire i hostaler del Bordell de la vila, mort a ganivetades per un grup de forasters, possiblement una quadrilla de treball. O un any més tard, quan el Consell *bandegaba* Martí Gombau, corredor i carceller de Vila-real per haver deixat fugir conscientment un presoner⁴⁷.

47 Francesc Ferre i el seu mosso foren condemnats en absència a ser *esquarterats e pengats los quarters e per a present bandegats ab compdemnació de despeses*. A més, la muller de Ferre passà algun temps en la presó fins que finalment fou alliberada. Els assassins de Millán són Joanot Carbonell *lo mallorquí*, Bartomeu Vila *lo català*, Beltran de la Perla gascó, Guillem Vasquo navarro, Enrich de Patos, Joan Capblanch i Joan Bastida també gascons. AMV, MC (1509-10; 1509, agost 3), (1517-18; 1517, juny 29). El cas de Gombau al MC (1518-19; 1518, juliol 13).

Conflictes que reflectien la tensió i el descontent que posteriorment es manifestaria també per mitjà del conflicte agermanat.

En 1515 el rei Ferran havia ordenat a la ciutat i gremis de València que s'armaren per poder repel·lir els atacs dels pirates nordafricans⁴⁸. Així doncs l'armament dels gremis s'aconseguí de manera legal. La base armada de la Germania quedava configurada. Aquesta es constituí com a tal a conseqüència dels problemes ja mencionats de 1519. Dins del marc de legalitat en què sorgí, per obtenir el beneplàcit reial, una delegació agermanada proposà a Carles I que si se'ls reconeixia, el braç reial acceptaria el jurament dels furs per part del rei per delegació. El monarca acceptà i el 25 de novembre de 1519 els reconeixia el dret d'armar-se. En tot moment els seus integrants es mantingueren fidels a la monarquia, però aprofitaren el buit de poder creat per la pesta per accedir a la vida política municipal. Tractaven de lluitar contra la mala administració dels jurats, contra la parcialitat de la justícia que afavoria els potents, i quan el moviment s'escampà en l'àmbit rural, es qüestionà també el paper dels senyors i els seus privilegis. Però a més, tenint en compte que el contingent d'agermanats de la ciutat estava compost en la seua majoria per artesans, es produí l'enfrontament econòmic. Conservació del monopoli del mercat local (proteccionisme municipal) front a l'interés comercial de l'elit de mestres artesans i mercaders al·loctons. D'altra banda, es tractà de corregir el nombre d'aprenents per mestre, i es portà a terme una política d'abastiment urbà.

48 Veure el cas de Vila-real, del qual només mencionem aquells veïns que configuren la milícia i que són artesans. Observem com alguns dels seus membres posteriorment participaran al moviment agermanat. AMV, paper número 4 en el MC (1515-16; 1515, juny 17). En el llistat de deenes figuren: *mestre* Joan de Ratonina (tintorer), *mestre* Joan de Borbó (menescal), *mestre* Joan Segarra, *mestre* Francesc Martí (calçater), *mestre* Eugeni Sanchis (barber), *mestre* Nicolau Armengol (tintorer), *mestre* Jaume Cirera (paraire), Joan *lo carnicer*, Joan Rovira *hostaler*, *mestre* Gaspar Borrada (barber), *mestre* Pere Alsamora (sastre), Joan Mesquita *tender*, *mestre* Cristòfol *lo rajoler* i *el seu fill*, *mestre* Guillem Spanya, *mestre* Pere Roig (metge). Com a *sotacapità* figura *mestre* Gaspar Borrada. Com a *caps de cinquanta* Pere Prunyonosa (paraire), Pere Anyó (mercader). Com a *companyós de Bandera*, Francesc Prunyonosa (mercader), Lluís Rovira (hostaler), Miquel i Melcior Alfagarí (paraïres), Pere Borrada (paraire), Bartomeu Vidal (paraire). Com a *artillers* figuren *mestre* Antoni Gil (fuster), *mestre* Joan Ramo (fuster), *mestre* Soriano (ferrer) i *el seu fill*. Veiem doncs l'abundant participació d'artesans en aquest contingent militar.

Però la Germania no es reduí a la capital del regne. Des del 22 de febrer de 1520 s'instava a la creació de Germanies en diverses localitats amb una estructura similar a la de la capital. Tanmateix, el monarca havia nomenat un nou virrei per a València, en Diego Hurtado de Mendoza, de caire militar que serví Carles I per tractar de vetllar per la fidelitat a l'emperador de les diferents viles i ciutats. En 1521 el conflicte armat era inevitable. A Vila-real, el Consell es reunirà amb la intenció d'aclarir la seua postura. Per estalviar futures represàlies, es confeccionà una llista de persones que no estaven agermanades, el que molestà els agermanats que en una demostració de força tractaren de passejar les seues banderes per la vila, comptant amb l'ajut d'altres agermanats de la capital. Des d'aquesta arribà el fuster Miquel Estellés, qui organitzà l'exèrcit agermanat al nord de València per enfrontar-se a les viles fidels al monarca. Vila-real fou elegida com a quarter general. Tanmateix, les viles de la Plana es mantingueren en una certa indefinició. Si Castelló resultà obertament agermanada, d'altra banda Onda (que aconseguí un privilegi del monarca, el 17 d'abril del 1520, d'incorporació al patrimoni reial) fou antiagermanada. Mentre, Vila-real i Borriana mantenien una posició ambigua, ja que davant els conats agermanats, es trobava una important part de la població que no es considerava agermanada. Amb tot, en ser Vila-real el quarter general d'Estellés, quan aquest marxà cap al nord, la vila fou atacada per les tropes realistes que saquejaren les cases dels agermanats. Poc després es prenia Castelló, i finalment Estellés era derrotat. La Germania al nord havia acabat, però al sud una sèrie de victòries donaren esperança al moviment. Tanmateix, la descoordinació i mal equipament de l'exèrcit agermanat contribuï a la seua desfeta i València capitularà a finals de 1521.

Encara que M.D. Agustí indicava que en la formació de la Germania a la Plana, el camperolat s'inscrigué globalment en la revolta, sobretot en el període més radical en base a la beligerància antisenyorial i antifeudal, l'element artesà no mancava en el contingent agermanat. Ja hem tingut ocasió d'observar-lo per a Castelló⁵⁰. Veiem ara el cas de Vila-real. Per a açò utilitzarem també una font inèdita de la repressió posterior en la qual es descobreixen les identitats personals dels insurrectes locals i que coincideixen en reflectir la participació dels oficis artesanals en la revolta,

50 Sobre la Plana en conjunt veure AGUSTÍ, M.D. (1993), ps. 301-310. Sobre el cas particular, Onda i Borriana GARCÍA EDO, V. (1985), ps. 35-42; sobre Castelló IRADIEL, IGUAL, NAVARRO, APARICI (1995), ps. 60-65; sobre Vila-real SALAVERT, V. (1988).

tal i com succeí a València o Castelló.

Disposem a més de la llista de persones que no pertanyien a la Germania, redactada pel Consell el 13 de juny de 1521 on figuren també un cert nombre d'artesans que per tant no s'agermanaren⁵¹. Front a ells, el Consell tenia redactada una altra llista datada el 28 de juliol de 1520, amb 111 noms, i que era la *ceda feta per lo honrat justícia i jurats de la vila de Vila-real de la gent de la dita vila que particularment és en la unió e germania del poble de la ciutat de València la qual és la següent*, destacant alguns noms per la seua participació en la vida econòmica i dels oficis artesanals de la vila⁵². A aquestes dades unim els comptes dels comissaris de Diego Hurtado de Mendoza per a la venda de béns dels agermanats absents de la vila en 1521-22. Ací el nombre de persones és menor (es constaten només els absents) però en canvi ens permet apropar-nos al conjunt de les propietats dels fugits. D'ells destaquen els paraïres Nicolau Mariner i Jaume Solera, Guillem Aymerich, el tender Jaume Cirera, el comerciant de draps i paraire Gabriel Prunyonosa el major, mestre Eugeni Sanchis barber, mestre Miquel Soriano ferrer, Antoni Porquet espardenyer, mestre Franci Sarsola sastre, mestre Joan Ibanyes metge o mestre Genís López tintorer⁵³.

Els desequilibris nascuts en el trànsit de l'edat mitjana a la modernitat suposaren ruptures socials, adequacions i readequacions que invitaren a l'artesanat local a participar d'aquelles, juntament a altres sectors socials, amb la finalitat d'assolir els seus objectius: una major pluralitat en la vida política, i la igualtat de tots davant la justícia.

51 AMV, sig. 1678. La llista està transcrita en SALAVERT, V. (1988); text 10. Joan Ramo fuster, mestre Antoni Segarra, mestre Nicolau Armengol tintorer, Francesc Joan sabater, mestre Baltassar Montull (calçater), Joan Cirera obrer, mestre Antoni Gil (fuster), mestre Gil Anyó ferrer, mestre Pere Benedito sastre, Pedro Domingo hostaler, Gabriel Marco tintorer, Joan Artusa paraire, Joan Anyó ferrer, Blay d'Erbàs tapiador, Andreu Tàrraga tender, Miquel Chert corder. Miquel Rocafort carnisser fou anomenat *cinquantaner*.

52 AMV, MC (1520-21; 1520, juliol 18). Gabriel Prunyonosa el major (paraire), Pere Prunyonosa (paraire), Jaume Solsona (paraire - hostaler), Pere Borrada (paraire), Joan Panner (molí oli), Antoni Porquet (espardenyer), Miquel Soriano (ferrer), Joan Valero (paraire), Luis Tener el menor (llaurador), Jaume Castell (fuller), Genís López (tintorer), Gil Anyó el menor (espardenyer) i Gil Anyó el major (ferrer), Jaume Soriano (ferrer), Guillem Aimerich (molí oli), Rodrigo de Patos (moliner), Gabriel Prexana (moliner), Ramon de les Heres (paraire), Nicolau Mariner (paraire).

53 Aquest llibre és molt interessant ja que es procedeix a consignar tots els béns mobles de les cases, arrendaments o lloguers de terres, cases o molins, subhastats després amb preus i compradors. AMV, sig. 1679. Sobre la composició en metàl·lic a particulars, la commutació de pena de mort o pena física per la multa monetària revertí favorablement en les arques de la monarquia. Respecte als fugits se subhastaran, com a Vila-real, els béns. Sobre aquest tema consultar PINILLA, R. (1987), ps. 159-171.

-III-

INDÚSTRIA I SERVEIS. EVOLUCIÓ I DESENVOLUPAMENT

1) *La construcció i els rajolars*

Aquest és un dels sectors industrials més coneguts al món medieval d'acord a les necessitats sorgides allí on hi ha agrupacions humanes que fan necessària l'edificació d'habitatges i obres públiques. A més, juntament a la producció naval i la del cuir, adquireix una veritable fesomia de treball fabril. Dirigits per un mestre, la majoria, per no dir tots els treballadors, realitzen les seues faenes agrupats en un mateix escenari de producció.

Per al cas de València hi havia una institució municipal anomenada *Fàbrica de Murs i Valls* que s'encarregava, amb els seus funcionaris, de l'administració d'eixes obres públiques. Tanmateix, per a una vila de tamany xicotet-mitjà com Vila-real no arribà a existir una administració permanent en aquest sentit. La competència de les obres, murs i valls recaurà en un o dos manobrers pensionats pel municipi i elegits per a cada obra concreta. Aquestes obres públiques eren sufragades amb part de la primícia eclesiàstica, com en 1410 quan el Consell acordà que *com en lo mur de la vila haie mester alcunes obres ... que sie pagat del preu de la primicia*, però també gràcies al cobrament de 1/3 en diverses multes, quantitats que quedaven consignades en *el sach dels dinés comuns de aquella*. Altres obres eren sufragades amb recursos extraordinaris¹.

¹ AMV, MC (1410-11; 1410, setembre 3, fl. 33 v). En data 10 de gener de 1330 i en relació al canvi de fur, el rei ratificà alguns privilegis, com el de la disponibilitat per part del municipi de la Primícia per a les obres de l'església *de murs e vayls*, citat per MARIA, R. de (1935), ps. 206-210. AMV, MC (1420-21; 1420, agost 31, fl. 6 v) ...

L'abast de les obres es pot seguir per les diferents ordenacions municipals, pels diferents albarans de pagament per jornal o materials, i també gràcies a un registre documental especial conservat en l'arxiu municipal, el *libre memorial feyt per n. Arnau Ayç síndich e dispenser del Consell, jurats e universitat de Vila-real de totes les dates per aquell feytes an Domingo Bonet, maestre e manobrer de la obra del mur de la dita vila e a altres persones en loch e nom de aquell, de aquells tres mil sous reals que el dit Consell e universitat deu e és tenguda pagar al dit en Domingo en paga e solució e integració de la primicia de la dita vila que l dit en Domingo Bonet havie a pendre e reebre del dit (...) e cinqué any a ops de la dita obra del dit mur*. És en definitiva un *Llibre de Murs i Valls* datat en 1382², un reduït volum de 9 pàgines escrites on es consignen els noms dels participants en l'obra, els salaris percebuts, els treballs realitzats, i els dies treballats per cadascun d'ells. Les anotacions conservades corresponen al període 16 a 29 d'abril, i a mode d'exemple del seu contingut podem assenyalar les anotacions d'algun dels dies:

(fl. 6 v)

Dilluns 21 d.abril 1382 foren a l.obra del mur.

Johan Litargo, <i>maestre per anar a les taules</i>	3 ss 6 dd
Dº Perig <i>a les taules</i>	3 ss
Pere Robell <i>a les taules</i>	3 ss
<i>A fer morter,</i>	
Ramon Gisbert	2 ss 4 dd
Bernat Losquo	2 ss 4 dd
Pere Maença	2 ss 4 dd
Matheu Ros	2 ss 4 dd

fon acordat per lo dit honrat consell que sie obrat lo pany del mur del portal appellat de Castelló tro a la torra d.en Folch e que.n vagen les deenes de la vila. Et que la vila pague del sach dels dinés comuns de aquella, calç, pedra, arena e maestres e totes altres coses necesaries. El finançament extraordinari pot veure's en MC (1424-25; 1424, juliol 30) quan s'indica que la obra de Santa Lucia la qual se a ffer dels dinés que la dita vila ha reebuts de les ulleres d.argent de Santa Lucia.

2 AMV, *Llibre de Murs i Valls*, sig. 1552.

A les corrioles e donar morter,

Miquel Vilagrasa	2 ss
Pere Exemeno	2 ss
Dº Ferrando	2 ss
Jaume Alfonso	2 ss
Aparici Miravet	2 ss
Miquel Ortig	2 ss
Pere Gandia	2 ss
Dº Çarroquí	2 ss

Dones VIII, a rahó de X dd per cascuna, 6 ss 8 dd.

(fl. 8 r)

Divendres a 25 d.abril foren a la dita obra los dessús scrits e nomenats (havien canviat alguns noms respecte al llistat anterior) e per çò com plogué no pogueren complir lo jornal e fon-los donat entre tots XVII ss.

Sabem que aquestes obres són les del mur del raval de València que duraran almenys fins el 1383. Aquestes obres possiblement participaven d'un pla general de reparacions en tot el recinte emmurallat de la vila, puix en setembre de 1383 el Consell ordenava que *tota la manobra que és sobrada acabat lo enfront del mur justa sie portada al enfront del mur del Ravall de Castelló*, obres que es completaran quant *los valls de la dita vila sien escombrats reparats en 1410*³.

Reprent les obres i reparacions als murs de la vila, veiem que en elles participaven activament els habitants del nucli urbà, com en 1418 quan s'acordà que *sie obrat lo mur de la dita vila en lo pany e o enfront del portal appellat de Castelló e que sia alçat de la alçaria o altitut que és per egual tot l.altre mur de la dita vila. Et semblanment sie obrada e adobada la torra del dit mur appellada la torre del Speró la qual és davall lo portall appellat de València, la qual obra sia feta ab deenes de la dita vila e terme de aquella. Açò declarat que si algú o alguns a la jornada que.l*

3 AMV, MC (1382-83; 1383, setembre 21; fl. 7 r), MC (1410-11; 1410, octubre 26; fl. 46 r). Veure l'estudi sobre les murades medievals de Castelló realitzat per SÁNCHEZ ADELL, J. (1952), ps. 44-77.

vendrà lo cap de casa no y voldran o no y porà anar a la dita obra que en aytal cas los menobres de la dita obra puxen logar aytambons homes e y dones a la dita obra a la jornada que.ls vendrà la deena. Et que la vila pague la calç, ferramenta, pedres, cordes, fusta, cabaços e totes altres coses oportunes e necessaries per a la dita obra. E que cascun mes sien assignats dos hòmens en manobres de la dita obra.

També en 1430 en les obres de la barbacana del mur s'acorda que *les dones vagen a la obra al primer toch de missa e nos vagen tro al sol post. Et si u faran que no.ls sie pres per jornal. Item que si alcú hi a llogar a la dita obra que no y loch menor de XVIII anys ne major de cinquanta anys. Item que les dones viudes que no volran anar a la dita obra que paguen entre dues hun hom. Item que la obra se face per deenes*⁴. Assistim doncs a un embrionari dret laboral.

Veiem que a les obres treballen tant homes com dones, i que hi ha un torn rotatori una certa edat i un cert acord de substitució en cas de no assistència. A més, ja en l'exemple de 1382 trobem el treball femení en la construcció, però ara apareix tipificat, no sols en horari, sinó també en equivalència amb l'home. En comparació amb la Toscana, allí el treball femení en la construcció pareix davallar cap a finals del segle XIV, degut sobretot a l'evolució del mercat del treball i a l'augment dels sous dels homes, que feien menys necessària la mà femenina en la construcció, i una mica més en altres tipus d'activitat productiva⁵.

La mà d'obra en la construcció ocupava nombroses categories de treballadors en relació a les operacions que realitzaven, a la destresa o, fins i tot, a la tipologia del material amb el qual treballen. Podem distingir en aquest cas la varietat de salaris que rebien segons el treball realitzat i la qualificació de l'obrer (des dels 3 ss 6 dd del mestre, passant pels 3 ss que

4 AMV, MC (1418-19; 1418, juliol 31; fl. 8 r-v), MC (1429-30; 1430, gener 20; fl. 57 v). Un altre testimoni important és aquell referit a les obres del mur en 1382, en el qual el municipi acorda que passen per l'obra del mur *les deenes* que falten per passar, i que siguen manades pel *manobrer*, de tal manera que si algú s'excusava que no ho poguera fer, a no ser que pagara al deener 18 dd per home, o 10 dd si és muller. I si no volia pagar-los, que llavors el deener puga executar els seus béns, i si algú després d'haver promès assistència en l'obra mancava, llavors que pague el doble, diners que seran emprats en pagar a altres homes per a l'obra. Aquest text està publicat per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1958 - a), p. 118.

5 El cas toscà pot veure's en PINTO, G. (1984), ps. 77-78.

reben els oficials, els 2 ss 4 dd dels obrers més especialitzats, els 2 ss dels simples peons, i els 10 dd que rebien les dones)⁶. Fins i tot podem argumentar que els mestres provinents de zones allunyades (possiblement més especialitzats en certes tipologies de construcció) serien retribuïts amb salaris una mica més elevats que els dels mestres locals. A més, serien buscats pel Consell per a realitzar obres de major consistència que la dels murs, cas de l'església de la vila, on es contractà en 1442 els piquers de València Antoni Dalmau i Simó Bonfill, i en 1482 a mestre Pere Compte, personatge que havia realitzat la Llotja de València. També, es contractava a altres pedrapiquers perquè inspeccionaren la correcció de les obres, com mestre Antoni Arbo d'Ulldecona en 1486⁷.

Una altra obra específica que requerí la presència d'obers especialitzats fou la dels *molins de sanch* fets a l'interior de la vila en 1412, coincidint amb la problemàtica de successió i de Casp. Concretament Francesc Molles, de Barcelona, va percebre 45 florins d'or a saber, 20 florins 3 ss *per son salari e trayayls per aquell sostenguts en fer los molins de sanch farinés de la dita vila*, i 24 florins 8 ss que el Consell decideix donar-li, ja que certes persones havien robat a la seua muller al camí Reial, pagant-se a part a Bartomeu Perpinyà, de Mallorca i *companyó d'en Francesch, çò és XL ss per sos trebayls de vint jorns qui obrà en los dits molins e los XX ss los quals Lonrat Consell li a dats graciosament*⁸.

6 Aquestes són les dades de finals del XIV. Comparar amb el text següent AMV, MC. (1502-03, dos papers entre Fs. 49-50): *Los preparatoris que.s han de fer per a la obra de quasa de la vila ... pren lo mestre Roselló de jornal IIII ss VI dd. Item los dos moços que portarà prenen de jornal cascú dos sous. Item lo mestre V ss mestre Johan Steve. Item hun manobre IIII ss. Item dos que.l serviran VI ss. Item dos tapiadors X ss. Sobre preus i salaris a Vila-real a finals del XIV veure DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1962), ps. 417-506.*

7 Sobre les obres en l'església veure DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1982 - a), ps. 7-42, on du a terme la transcripció de molts textos referits a la construcció de l'edifici.

8 Obres dels molins de sang en AMV, MC (1411-12), concretament, 1412, gener 12 (F. 23 r-v) pagament a un ferrer per diversos treballs i útils fabricats per als molins. 1412, febrer 11 (fl. 25 r-v) salaris rebuts per Francesc Molés i Bartomeu Perpinyà. En 1412, febrer 20 (fl. 25 v) pagament a diversos fusters pels seus treballs. 1412, març 21 (fl. 28 r) pagament a na Florença pel pa que distribuï entre el mestre, obrers, i els 20 homes que participaren en la construcció. En 1412, agost 28, acord de comprar la casa de na Sperça que estava llogada *per a obs de la vila de tenir hi los molins de sanch*.

Finalment una altra obra específica que requerí la presència de personal millor qualificat que els propis mestres i obrers locals, fou la de la contínua reparació de l'assut de la vila situat al riu Millars, el qual periòdicament era reconstruït degut a les riuades⁹.

Tanmateix, la vila també tingué necessitat de mantenir un cert nombre de personal per les necessitats quotidianes del municipi, i per a açò portà a terme, com en molts altres oficis, una política d'atracció i assentament per un temps d'alguns especialistes. En 1414 prestaren a Joan Bonet, *mestre d'obra de vila e fuster* 20 florins *si aquell permetrà de star en la dita vila per cinch anys... e usará en la dita vila del offici de obra de vila...et que ultra açò la vila li don graciosament per a loguer de cases per tots los dits V anys nou florins*; en 1424 era Joan Guimerà, *obrer de vila* qui era conduït amb un fi específic, la construcció de la Torre Motxa, però dels X florins inicials, l'acord quedà en *quatre florins en ajuda de loguer de cases per a hun any tansolament*¹⁰.

L'acció institucional promourà d'igual manera la reparació i manteniment de pous, séquies, graners, ponts i alguns edificis públics o privats. Pedaços en la paret de la sala del Consell *com no estave be e estave molt perilosa*; pedaços de bona pedra picada en *lo portal de la carcelleria*;

9 AMV, MC (1467-68; 1468, març 25), es demana al mestre Rodrigo de Marquina, pedrapiquer biscaí, si vol obrar l'assut, de pedra llaurada i cara d'argamassa, per 8000 ss a dos anys. MC (1504-05; 1504, desembre 22), es vol fer venir al mestre Pere Compte perquè aconselle sobre el nou lloc de l'assut, a realitzar en pedra llaurada. MC (1509-10; 1509, juny 30), l'assut s'ha trencat novament i s'acorda contractar a altres mestres perquè ho facen però treballant a jornal i no a estall, amb un pressupost de 5000 ss. En un albarà del 18 de maig de 1510 es paga al mestre Pedro de Vilanova, i als obrers de vila Agostí i Antoni per venir a aconsellar sobre l'obra, i al calafat de València Joan Orts per venir a reparar la barca de l'assut. MC (1512-13; 1512, juliol 19), acord que s'escriga al mestre Rodrigo de Nava, pedrapiquer que viu a València perquè vinga a veure el lloc i com es podria fer un nou assut, tractant de concordar-se amb ell també per prendre al seu càrrec les obres. MC. (1518-19; 1518, setembre 28), el mestre Pedro de la Carrera, biscaí de Terol ha vingut a veure l'assut que s'ha de fer en el lloc on la riuada s'emportà l'anterior, amb capítols del possible contracte: 35000 ss, amplària de 36 pams de superfície per 12 de cara i fet en pedra picada, amb una llargària des de la roca de la sèquia fins la roca del Barranquet, amb tres torretes, una en mig i una en cadascun dels extrems. El temps estimat de duració de l'obra és de 3 anys. MC (1520-21; albarà de 1520, octubre 8) pel que 2000 ss són manllevats al mestre Joan de la Gaspa pedrapiquer *per obs de acabar lo açut*.

10 AMV, MC (1414-15; 1414, novembre 17) i (1424-25; 1424, agost 27).

indicació de que *fosen fetes totes et qualsevol obres que y fossen mester axí de fer los granés de la dita botiga com en la sala o en altres qualsevol obres que la dita vila age a fer remetent-lo a càrrech dels jurats*; noves reparacions *com la sala o casa del consell de la dita vila se plogue tota*; que *lo camí reial sie adobat*; que es pague el salari al pedrapiquer que ha fet *dues cigues cabents XXX cafissos* en cada una; o l'empedrat dels carrers¹¹. El municipi havia en definitiva passat compte de l'aspecte dels edificis públics de la vila, i per això atenia la seua reparació i millora.

Encara que la iniciativa privada no ha estat tractada, només la promoció municipal en el sector de la construcció ens permet descobrir varies carreres artesanals implicades. Però hem de tenir present, com indica M. Barceló Crespí per al cas de Mallorca que "un mestre d'obres d'aquella època tant podia afrontar la construcció de la Llotja com aixecar un pont com simplement dur a terme petits adobs en el castell"¹².

Per començar i pel que fa a l'extracció o primera preparació de materials trobem a finals del segle XIV fins 4 *calçiners* (Antoni Dots, Pere Comelles, Bertran Rubert, Bernat Ferreres) i diverses ordenacions respecte als espais on aconseguir la matèria primera, referits a la producció i venda de la calç, així com a l'existència d'alguns forns de calç per a tot el segle XV¹³; 1 *cavador* d'arena a finals del XIV (Domingo Ferrando); 3 especialistes en l'extracció de pedres, *piquers*, tots forasters i amb cronologia dispersa (Simó

11 AMV, MC (1423-24; 1424, gener 22 - maig 7), MC (1424-25; 1424 juliol 30), MC (1433-34; 1434, març 30), MC (1439-40; 1439, desembre 22), MC (1510-11; 1510, maig 26). L'empedrat dels carrers en DONATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 - e), ps. 147. ... *que sia empedrat lo carrer que va de la plaça fins al pla de la esglesia segons se es empedrat lo carrer del portal del mig, pagant la vila lo mestre e los señós de les casses donant les pedres e terra que son per son enfront de cassa ... e que per al estiu primervinent per lo semblant se enpedren qualsevol dels carrers de la dita vila en la forma dessús dita* (1517, novembre 7).

12 BARCELÓ CRESPI, M. (1993), ps. 127-140.

13 AMV, sig. 1317, (fl. 88-89) 1326, *que tot calciner puxe fer tallar lleña, palmeres o brossa a obs de fer calcs en qualsevulla heretat o camp de algú salvo en vinya o en camp sembrat o guaret al que no mollegue ni asaque exceptat lo vedat de la açut, ... que algun hom strany o privat no gos fer vendre ni donar calcs que es farà en lo terme a ops de altra vila ni lloch ni de homes estranys sots pena de 20 ss, ... que algun calsiner estrany o privat no gos vendre o donar calcs a algun que li haga donat señal o paga sino de cinch alomdins quen haja comprats o señalats un almodí de mentre que altres ne voldran sots pena de cinch sous ...* En 1505, març 2 (fl. 89-90) *si algú se.n portará*

Bonfill i Antoni Dalmau de València, Rodrigo de Marquina biscaí). Amb tot, la vila no posseïa cap pedrera pròpia per a l'extracció. Tenim notícia de tres llocs d'abastiment: una pedrera a Borriol, una altra al riu però propietat de Castelló, i una altra a la muntanya de Sant Antoni (terme de Betxí). Açò provocaria el 1466 la necessitat del municipi indicant-se que *sia comprat hun carro per obs de la fàbrica de la sala e altres obres per a obs de la vila ... que com los obrés que fan la obra picada per a la sala stan luny de la vila per tallar la pedra e no y haia tal persona la qual puxa visitar los dits obrés per lo tallar de la dita pedra que es luny que sie logat hun hom de la vila lo qual ajuda als obrés a fer la dita obra e visitar aquells*¹⁴. Amb tot, la neteja del vall de la murada proporcionava segons pareix pedra i arena que eren reutilitzades en les construccions¹⁵.

cals dels forns de la calç sens licencia del señor de la dita calç que aquell qui se la emportarà o la farà portar sens dita licencia que aquell tal encorregia en pena de cinch sous. En MC (1433-34; 1433, novembre 11) que los qui faran calç de ací avant puxen vendre aquella a dos sous lo caffè et no pus com ja fos per ordenació antiga. Et que los que faran calç puxen arrancar pedra et lenya en los erms no fahén dan. Emperò que no puxen arrancar pedra en los procurats ne prop dels arbres, et si fan dan en los erms fen lenya o pedra, que pagen esmana tansolament. En MC (1517-18; 1517, novembre 8) que de ací avant se puga vendre la calç que.s farà en los forns del terme de la dita vila a dos ss e mig per caffès mesurant-se. En AMV, Murs i valls, sig. 1552 (1382, abril 16) pagament a Antoni Dotos e an Pere Comelles calçinaters per quatre fornades de calç. En MC (1423-24; 1423, agost 28) que vingúes reebut dues fornades (de calç) del forn appellat d.en Piquer. En MC (1489-90; 1489, setembre 28), s'ordena al mustaçaf que un dia vaja amb el mesurador de l'ofici als forns de la qualç per fer mesurar aquella e açò per lo caffè de la qualç que de cascun forn ha lo dit mustassaf.

- 14 AMV, MC (1411-12; 1411, octubre 11) pagament per 8 càrregues de pedres les quals carregà ab sa bèstia de la pedrera de Burriol. Sobre la de Castelló i la de San Antoni veure DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1982 - a), ps. 29 i 33, text X-XVIII, (1457, maig 31) ... *sobre la proposició feta per los honorables jurats sobre lexencia que demanen los de la vila de Vilareal de les pedres de la nostra pedrera les quals demanen per a obs de obrar la ecclesia de la vila de Vilareal lo dit honorable consell provehí ... que.ls sien donades pedres de la dita pedrera fins en cert nombre... tant solament per a obs de obrar la ecclesia*; (1498, novembre 11, Vila-real) pagament a un jurat *perque anà ab lo mestre Johan de Altura mestre de la obra de la sglesia per mostrar-li la pedrera (de St. Antoni), e li mostra aquella d.on havia de tallar la pedra*. Respecte a la compra del carro i llunyania de la pedrera MC (1466-67; 1466, agost 3).
- 15 AMV, MC (1418-19; albarà de 1418, agost 30) Diversos pagaments per haver treballat e feta fahena per la dita vila en cavar arena en lo vall... *per a obs de la obra del mur del pany del portal de Castelló; cavar arena e arrancar pedres ...*

Pel que fa als constructors, tenim 17 *pedrapiquers* amb la següent dispersió cronològica: 1 en la primera meitat del segle XV, 6 per a la segona meitat i 10 (dels quals 5 són biscaïns) per a les primeres dècades del XVI¹⁶, encara que del conjunt un oscil·la cap la professió de *mestre d'obra* (Pere Compte). De tots ells, coneixem almenys el lloc de procedència de 10. Els vinguts de València, Ulldecona o Altura treballaran preferentment en l'obra de l'església de la vila. Per contra, el contingent de biscaïns són contractats pel municipi preferentment per a la construcció de *citges* i de l'assut. A més, podem dir que alguns biscaïns es mourien en grup en torn d'un cap, espècie de quadrilla ambulant, com ho fica de manifest el fet que en 1470 el Consell acordara que *als viscahins condoits per maestre Rodrigo que demane los sie pagats lo lociu dels pichs e lo llit al hostaler per que manà lo honrat consell que fossen pagats lo lociu al ferrer e lo llit al hostaler dels hòmens que han jagut en l'ostal*. Grups d'artesans que es traslladaven conjuntament d'una vila a una altra oferint els seus serveis, creant lligams i solidaritats entre ells. Com indica G. Pinto, "la piccola squadra, formata di 3-4 persone al massimo, che fa capo a un maestro: unità di lavoro tipica soprattutto nei lavori di modeste dimensioni"¹⁷.

D'altra banda, són els *obriers* el grup més ampli dels localitzats en la documentació, amb una cronologia dispersa, encara que recullen diferents accepcions que denoten diverses categories. Així coneixem 5 *obriers* (Nicolau Escoriola, Bernat Mulet, Mafomat Parri, Arnau Sentadina, Jucef/Mafomat Xoní); 2 *obrés de fer molins de sang* (Francesc Moles i Bartomeu Perpinyà); 6 *mestres d'obra* (Domingo Bonet, Pere de Campos, Joan de Caritat, Joan Litargo, Pere Mateu, Roselló); i 3 que oscil·len entre *fuster-obrer de vila* (Joan d'Alcanyís, Bardaxí, Joan Bonet). Finalment disposem de notícies d'1 *mestre tapiador* (Blai d'Erbás) i de 10 *mestres d'obra de vila*, agrupats cronològicament en: 4 des de la primera meitat del XV als anys 70 d'eixe segle, i 6 des dels anys 70 fins les primeres dècades del XVI¹⁸.

16 Els pedrapiquers són Joan d'Altura (Altura), Antoni Arbo (Ulldecona), Pedro de la Carrera (biscaí), Joan de la Gaspa, Joan Lazcano (biscaí), Rodrigo de la Nava (València), Guillamó Orega, Miquel Peris, Joan Pineda, Joan i Pedro Remiro (biscaïns), Bernat Rius (València), Pere Saavedra, Joan Segura (biscaí), Martí de Vergara.

17 AMV, MC (1469-70; 1470, juny 9). Veure el cas italià presentat per PINTO, G. (1984), ps. 83-84.

18 Els seus noms són: Adzebio, Luís Aguilar, Joan Cirera, Joan Esteve, Joan Figuerola, Joan Guimerà, Joan Llansola, Abraham Mançor, Joan Sancho, Andreu Vallés.

Una anàlisi més profunda dels materials i de les ferramentes de construcció, o dels variats aspectes o facetes de les tècniques d'edificació, denota una clara complementarietat d'aquest sector en relació als oficis de l'activitat ceràmica (rajoles), la fusta (bastides) i la metal·lúrgia (ferramentes, reparació i esmolat), com veurem a continuació, de manera que resulta una mica difícil agrupar-los per l'estreta col·laboració entre uns i altres¹⁹. Veiem el cas ara dels rajolars.

Tenim present l'escassetat de notícies al respecte, encara que pareix ser que la producció dels forns abraça cronològicament des de 1360 fins a 1530. Malgrat açò, la carència de referències ens obliga a plantejar la hipòtesi de llargs períodes d'inactivitat, sobretot per a gran part del segle XV. A açò s'uneix que les notícies compilades es refereixen a *forns de ragolla*, *ragollars* o precisament a l'artesà anomenat *rajoler*, i en cap cas fan referència a una altra activitat productiva d'aquests forns referida a la manufactura ceràmica de vaixelles o altres útils, encara que en una ocasió es menciona un *canterer* que vol fer un forn²⁰.

Així, trobem al Padró de Riquesa de 1360 Bartomeu Sentadina, qui presenta *lo forn de la ragola*. Xicoteta notícia, però que ens dóna un primer marge cronològic per a la producció. La següent referència és de 1439, quan a Bendicho, *lo rajoler*, s'acorda pagar-li 30 ss per un miler de rajoles *per a obs de la sala e altres despeses per aquella rahó*, encara que en l'albarà de pagament s'indica que finalment foren 60 ss per dos milers de rajoles per a cobrir el sostre de la sala del Consell. Però fins 1468 no tenim notícia de l'existència d'un nou forn: *que al canterer sien donats per a fer lo forn X o XII jornals de les deenes de la dita vila*, i als capítols de

19 DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1982 - a), ps. 7-42, i (1982 - c), ps. 161-180. CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990), ps. 302-324. GONZÁLEZ ARCE, J.D. (1993), ps. 81-83. SASTRE MOLL, J. (1993), ps. 75-100. IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 68-72. FIETIER, R. (1978), ps. 458-471. DESPORTES, P. (1979), ps. 353-356.

20 Les notícies de forns ceràmics per al Maestrat mostren la distinció entre *forns de canterers*, *forn de teules*, *forn de rajoles*, encara que açò no és impediment perquè un mateix artesà treballa en la fabricació de les tres produccions. Fins i tot per a Castelló trobem eixa associació en haver *rajolers* que fabriquen vaixelles, encara que per a aquest tipus d'obra hi ha espais ben diferenciats anomenats *cantereries*. Sobre Els Ports i el Maestrat veure SÁNCHEZ GOZALBO, A. (1927), ps. 299-302 i ROSAS ARTOLA, M. (1991), ps. 55-59. Sobre Castelló IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 73-77. Per al regne, LÓPEZ ELUM, P. (1984). Altres àmbits de la península veure CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990), ps. 324-330. GONZÁLEZ ARCE, J.D. (1993), ps. 77-81.

l'arrendament del Molí del Cap del Terme es menciona la jovada de terra establerta al *rajoler* per a que faça un *forn de ragola*. A més en els últims fulls del llibre de *peita* de 1471 s'indica l'aveïnament de *lo rajoler que ha fet lo forn al Molí del Cap del Terme*. Possiblement eixe *rajoler* fos Ferrando de Ayala, qui figura com aveïnat per 10 anys en data 1473 al llibre de *peita* de 1474²¹. Es a partir d'aquest moment quan pareix que s'aferma la producció dels forns, sobretot si tenim en compte l'activitat constructiva pròpia del municipi i la generada pels particulars. Així, en 1482 trobem un altre *rajoler* habitant de Vila-real anomenat Antoni Durà, i diverses localitzacions d'un *rajolar*: en 1487 se'ns indica *l'almenara que és al ragolar en la cequia roga*, i en 1489 es mencionen diverses obres a *la cequia roga e cequiola prop lo ragollar*. Amb tot, són les primeres dècades del segle XVI les que ens ofereixen una informació més rica i variada. Així, el Consell prohibia en 1508 a Tomàs Jover fer un carregament de censal sobre la *terra del seu ragolar*, i en 1527 es mencionava el *rajolar de Montull al barranquet*. Aquests espais de producció serien els llocs on s'extrauria la terra, es fabricarien les rajoles, i on possiblement també es courien aquestes com ho fiquen de manifest les últimes notícies referides a aquesta activitat manufacturera. En 1514 el Consell acordava prestar 30 ss al *rajoler que fa lo ragolar nou prop del riu Millars...ab fermances a tornar aquels tantost que quogua lo forn*. Observem la creació d'un nou *rajolar* en un altre lloc, però també el fet de quedar aquest identificat com a forn de coure rajoles. El *rajoler* mencionat seria el mestre Cristòfol Colindres. I en 1529 el Consell acordarà que es presten 6 l. a *hun rajoler qui.s offir fer hun rajolar en lo terme de la dita vila avenint-se ab aquell del preu de les rajoles que farà per als vehins*. El *rajoler* en qüestió és Joan Roser, i els capítols finals concordats indiquen que el *rajolar* deu estar en el terme, i l'ha de construir durant el mes de gener en la terra de secà de Joan de la Font, perquè ràpidament *faça e coga rajoles*. Haurà de vendre les rajoles *del dit forn* que necessiten els veïns de la vila a preu de 19 ss el miler i les 6 lbr. del préstec les tornarà en mig any²².

21 AMV, Padró de Riquesa, sig. 850 (F 4 r). MC (1439-40; 1439, juny 24; albarà en F 44 r). MC (1467-68; 1468, maig 1), MC (1469-70; capítols arrendament fl. 85 v), *Peita* de 1471- 1474 (u.f.).

22 AMV, MC (1482-83; 1482, juny 9). MC (1487-88; 1487, desembre 22), MC (1489-90; 1489, novembre 15). MC (1508-09; 1508, novembre 19). Padró de Riquesa de 1527, F 27 v. MC (1513-14; 1514, maig 14), MC (1529-30; 1529, desembre 22 i paper entre F 47-48 datat en 1530, gener 4).

Acabar dient que possiblement la proximitat de Castelló provocà l'escassa presència d'artesans d'aquest sector productiu a Vila-real. I és que Castelló es convertí al llarg del XV en un centre d'atracció d'aquests professionals des dels altres dos grans centres productius, Paterna i Traiguera, amb la qual cosa òbviament s'influï perquè a les zones properes, cas de Vila-real, els artesans del sector atengueren sols les necessitats quotidianes, sense mires a una producció comercialitzable o de millor qualitat que ja seria realitzada a Castelló. Així pareixen demostrar-ho els pocs professionals trobats amb una cronologia molt dispersa.

2) Els treballadors del metall i l'activitat metal·lúrgica

És aquest un dels sectors on el municipi portà a terme una clara política d'atracció i estímul als professionals de l'ofici. Les ajudes del Consell per a la presència d'aquests artesans responien a la necessitat quotidiana que d'ells existia. Íntimament relacionats amb la construcció, el treball del ferro era indispensable en una vila on la reparació d'eines agràries, l'esmolat de ferramentes, la confecció de cadenes dels pous, forrellats de portals, etc., eren bastant freqüents. Açò permet al mateix temps explicar l'alt nombre dels seus representants en diversos llocs: 30 ferrers a Morella per al segle XV; 38 a Castelló entre 1381-1527; 33 a Chinchilla també al XV²³; i uns 40 a Vila-real, amb una homogeneïtat agrupació cronològica: 7 a finals del segle XIV; 12 per a la primera meitat del segle XV; 11 per a la segona meitat; 10 per a les primeres dècades del segle XVI²⁴. A ells afegim altres

23 Com a aproximació a l'atracció d'artesans per part del municipi veure APARICI MARTÍ, J. - IGUAL LUIS, D. - NAVARRO ESPINACH, G. (1994); 63-78. Sobre el sector metal·lúrgic en la nostra província veure SÁNCHEZ GOZALBO, A. (1926), ps. 273-286. DONATE SEBASTIÀ, J. M. (1992-93), ps. 395-420. IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 79. Per a l'àmbit peninsular veure CORDOBA DE LA LLAVE, R. (1990), ps. 219-269 i GONZÁLEZ ARCE, J.D. (1993), ps. 84-87. Per a Europa, encara que amb una cronologia una mica anterior, FIETIER, R. (1978), ps. 452-458.

24 Els noms dels ferrers són: Gil Anyó el major, Joan Anyó, Antoni Arbenpelo, Bernat Arquer, Domingo Bago, Antoni Ballester, Francesc Ballester, Vicent Ballester, Bernat Berbegal, Joan Berbegal, Joan Cortés, Joan Diptes, Pasqual Eximeno, Arnau Foces, Joan de la Font, Martí de la Font, un altre Martí de la Font, Domingo Galcerán, Miquel Galí, Gabriel Granell, Joan Granell, Joan Guerola, Domingo Manyes, Joan Molinos, Miquel Ramo, Joan Rovira, Sabastià, Domingo Sales, Jaume Saranyana, Joan Saranyana, Pere Simó, Guillamó Soler, Jaume Soler, Miquel Soler, Sordo, Jaume Soriano, Miquel Soriano, Joan de Veà, Joan Vilagrassa, Pedro de Vilanova.

dos amb oficis oscil·lants entre *ferrer i menescal* (Bernat Camanyes i Domingo Arman); 1 que figura com a *ferrer i llaurador* (Joan Ramo); 1 *ferrer i bombarder* (Joan Lluch); 1 *ferrer i tragner* (Joan Bernat) i 1 *factor e mestre de fer campanes* (Joan Adam). De tot aquest conjunt, el municipi afirmà almenys a 7 ferrers de nom conegut, i als dos *ferrers i menescals* per a servir la vila del seu ofici. Altres ens són desconeguts puix als acords del Consell quedà en blanc el nom de l'artesà al qui es pretenia fer venir.

Pensionar als ferrers es devia al fet que *atenent que la dita vila freturave de ferrés, per tal lo dit honrat consell nota que ls honrats jurats comprasen una anclusa e pagasen dels diners de la dita vila la qual comanassen an (...), ferer o altre ferer que servís la dita vila*, situació que resultà ser una constant. Més endavant analitzarem amb detall el fenomen d'atracció i assentament de representants de les diferents manufactures. A continuació elegeix dos exemples d'aquest tipus de política que permeten una primera aproximació al tema. En 1415 el Consell acordà que foren *prestats del sach de la vila an Johan Berbegal ferer natural de la dita vila... X florins d'ací a tres anys... per ço com lo dit en Johan enten parar obrador de fereria*. És a dir, el municipi tractava d'assegurar els serveis d'aquest ferrer almenys durant 3 anys, *sots tal emperò vinkle... que si serà cas que lo dit en Johan no tindrà son obrador en la dita vila continuament per los dits III anys et o aquell se.n hirà dins lo dit temps per star e obrar en altres parts que en tal cars desfer puxen ésser ell o les fermances tornant en eixe cas els 10 florins*. Els seus serveis degueren agradar al municipi puix després dels 3 anys s'acordà que *sien alargats o prorogats III anys an Johan Berbegal ferer...de aquells X florins que la dita vila li havia prestats...et que ara novellament se.n oblich al dit temps*. Tanmateix alguna cosa degué ocórrer temps després, ja que en 1425 el Consell acordava prestar els 10 florins *e que sie afermat un ferrer de Borriol et que los deu florins que té Johan Berbegal que.l s'indich los age et que sien prestats an (blanc) et que done bones fermances*²⁵.

El ferrer, en aquest cas de la mateixa localitat, havia complit almenys 10 anys des que fou contractat per primera vegada. I les clàusules ja ho indicaven; se li retiraria l'ajuda si decidia marxar cap a un altre lloc o no

25 AMV, MC (1414-15; 1415, abril 17), (1418-19; 1418, desembre 4), (1424-25; 1425, juliol 17).

complia amb el seu treball, com succeí en 1447 a Miquel Ramo, qui tornà 10 lliures les quals la vila li prestà per a obs de la fereria sevint la dita vila de son officií, e no haga servit, cosa que possiblement també ocorregué en 1425²⁶.

Prova de la necessitat que tenia el municipi és l'altre exemple de 1475, moment en que el Consell acordava que *si en Mancho vol venir per ésser ferer de la dita vila que li sien prestades X liures per V anys...e li sie donat terme breu per a venir a servir la dita vila del dit officií. E los concordaran los dits jurats ab lo dit Mancho que.s puxen concordar ab maestre Miquel ferer de Boriana, axí com dessus ab lo dit Mancho...* En el moment que algun representant de la vila es ficava en contacte amb el possible candidat, aquest feia una espècie de jurament amb el compromís de servir del seu ofici si estava d'acord amb les condicions oferides pel municipi. En 1475 no serà ni en Mancho ni el mestre de Borriana, sinó el ferrer Joan Guerola, de Castelló qui es comprometia amb la vila:

Quod yo, Johan Guerola ferer vehí olim de la vila de Castelló e a present habitant en la vila de Vilareal, en Jacme Miralles e en Pasqual Rosselló, vehins de la dita vila de Vilareal scientment e de certa sciencia tots ensemps defessam e en veritat regonexem deure a vosaltres, honorable en Francesch Eximeno, en Pere Jover, en Guillem Matamoros e en Pere Miró, jurats de la vila de Vilareal, presents e acceptants e en Jacme Mascarell, síndich de la dita vila absent setanta solidos moneda de València los quals vosaltres dits honrats jurats me havets prestats e yo aquells de vosaltres he hauts e rebuts per rahó qui us servexqua yo dit Johan Guerola a vosaltres dits honrats jurats e ab vehins de la dita vila del dit officií de ferer e los quals vos prometem simul et in solum de huy en hun any o de aquí avant tant com a vosaltres e al honrat consell plaurà servir de la dita vila del dit officií, axí emperò que si dins lo dit any o d.aquí avant mancava no servir la dita vila del dit officií prometem tots ensemps retre e restituir a vosaltres dits jurats e o al síndich de la dita vila los dits LXX ss. En axí que si no u fem que siam encoreguts en pena de X ss. Encara vos prometem si passat lo dit any o d.aquí avant mancava yo dit ferer no servir la dita vila segons dessus etc. que en tal cars puxan instar e requerir executoria contra nosaltres e bens nostres e per lo tot, etc. e per açò atendre e complir

26 AMV, Claveria sig. 257, F 3 v (any 1447).

obligam nostres bens etc. renunciám etc. obligam etc. fon fet en VilaReal, presents testimonis foren a les dites coses en Pasqual Igual e en Jacme Andrés, vehins de la vila de VilaReal. Però l'acord no quedà així. Pareix ser que durant l'any, Guerola treballà bastant bé, el que motivà al Consell a renovar eixe contracte d'afermament. Així, en 1476, s'acordava que *lo síndich preste dels dinés de la vila XI timbres an Johan Guerola ferer que servesque la vila... e que.s face vehí per V anys en servir la dita vila de ferer però que done fermances...* Poc després ell i Isabel, la seua muller, reconeixien haver rebut la quantitat perquè *servesqua la dita vila de ferer o los vehins de aquella prometent fer-me vehí de la dita vila per dits V anys e pagar lo dit vehinatge e contribuir en tots càrechs reals e vehinals, indicant a més que els diners s'invertiran per obs de comprar e pagar la anclusa, manches, martells e altres arreus de ferer de Martí de la Font, ferer vehí quondam prometent no traure aquels de la dita vila per lo dit temps de V anys* ²⁷.

En comparació amb el cas de Berbegal, ara el ferrer és foraster, i ve acompanyat de la seua muller, el que implica un major trasbalsament de persones que a més s'han d'aveïnar, així com disposar de *fermances*, el que implica una xarxa més ampla de solidaritats. D'altra banda tenim en compte la proximitat de Castelló, lloc on possiblement mantindrà bona part de la seua riquesa de siti. En aquest cas, el préstec també és per a establir el seu obrador, comprant les ferramentes i eines mencionades que havien pertangut a un altre ferrer que havia estat pensionat en el seu moment pel municipi (en 1434).

La periodicitat de les dades en què tenim constància de préstecs per a la subvenció d'assentaments a ferrers ens permet establir una certa cadència, que a partir de 1475 es trenca donant la sensació d'una major estabilitat (1415, 1418, 1425, 1427, 1434, 1438, 1447, 1459, 1465, 1475, 1515)²⁸.

Respecte als espais de producció, les ferreries, sols podem concretar la situació d'una d'elles, que en 1515-16 stava en lo ravall appellat de

27 AMV, MC (1475-76; 1475, juliol 27) i (1476-77; 1476, agost 30).

28 AMV, MC (1459-60; 1459, setembre 22). MC (1414-15; 1415, abril 17), (1418-19; 1418, desembre 4), (1425-26; 1425, juliol 17), (1427-28; albarà de 1427, octubre 21), (1433-34; albarà de 1434, març 11), (1438-39; 1438, desembre 8), Claveria 257 (1447, fl. 3 v), MC (1459-60; 1459, setembre 22), (1464-65; 1465, abril 9), (1475-76; 1475 juliol 9 i 27), (1514-15; 1515, gener 14 i setembre 7).

València, vertader centre on s'agruparen altres activitats manufactureres²⁹. Tenint present que per les cronologies dels artesans del metall com a molt en la vila existirien dos o tres obradors en funcionament al mateix temps, les notícies presentades poden confirmar la hipòtesi que el ferrer nouvingut ocupava la ferreria o les eines del qui deixava de treballar per al municipi, com en el cas de Joan Guerola que utilitzarà les ferramentes del difunt Martí de la Font; de Bernat Camanyes, qui afermat com *ferrer i menescal* en 1459 llogava del Consell *quandam anclusa bona et sincera ad tempus V annorum*, just el temps del seu afermament, pagant de lloguer 4 ss 6 dd; o de Joan de la Font, qui en 1518 indicava que ja no necessitava *la anclusa, que fins ací ha tenguda llogada de la dita vila*, tornant-la en espera que la vila la tornàs a llogar³⁰.

Però hi ha altres artesans del metall que treballaren en la vila encara que el seu nombre siga molt reduït, possiblement per la seua excessiva especialització dins d'un àmbit tan modest com podia ser Vila-real. D'aquests, el municipi s'interessà a inicis del XV almenys pels *manyans* (Domingo Agostí, Guillem Vilar, Joan Vilar).

Des del 1410 trobem contínues referències als Manuals de Consell de les ajudes atorgades a Guillem Vilar. Eixe any s'acordà donar-li 22 ss *en ajuda de loguer de cases en que stà*. En 1414 s'especificava que se li pagaven eixos 22 ss *a obs de loguer de cases per çò com usa del officii de manyà en la dita vila*. Fins i tot en 1425 el Consell acordà que els jurats *lo afirmasen d.ací a V anys primervinents e de aquí avant a tant de temps com al Consell plaurà e permeteren li dar en ajuda de loguer de cases cascun any XX ss e ell promés de ben servir la dita vila e tenir continuament sa habitació*. Les ajudes a aquest *manyà* estan documentades fins el 1434. Tal vegada la reducció en 2 ss de l'ajuda es degué al fet que aquest artesà ha afiançat ja una clientela en la vila i el Consell decidisca relaxar una mica les arque municipals. Així, coneixem altres casos similars en què el Consell decideix no donar l'ajuda indicant-se que *lo Consell acordàs que no li fos*

29 AMV, MC (1516-17; 1516, setembre 28). Segons PERONA, D. (1993), ps. 197, el raval de València, situat en la zona sud de la vila coincideix amb l'anomenat de Santa Llúcia, avui del Carme, lloc on segons l'autor "se instalaron los incipientes talleres de artesanía (carpinteros, herreros, tejedores, curtidores)" ja en època de Jaume I. Al raval oposat, el de Castelló, a finals del XV s'instal·larà la moreria.

30 AMV, MC (1459-60; 1459, setembre 22), (1517-18; 1518, febrer 7).

*res donat que prou ere a aquell que.s provehís en la dita vila*³¹.

També Domingo Agostí rebria ajuda municipal en 1418 *a tres anys a rahó de III florins e mig per quiscun anys ... obligats ... de servir la dita vila per tot lo dit temps del dit seu art*. Però Agostí no degué veure en la vila un futur clar per a les seues aspiracions i proposarà al Consell que vol *anar-se.n a.star e habitar llà on li serà benvist que no contrastant lo afermament que lo dit en Dº ha feyt ab la dita vila, ell pagant primerament çò que deu a aquella li sie donada licencia que se puix anar*³².

La resta de representants del sector metal·lúrgic i del treball del metall tanquen la seua presència en la vila amb 1 *calderer* en 1474 (Joan de la Mata) qui faria calderes i recipients amb planxes de metall, quasi sempre coure, destinades a servir possiblement a altres oficis artesanals (calderes per a tints, per a cera, etc). Juntament a ell la presència de dos *espasers*, un en la segona meitat del segle XV (Joan de Ciutat) i un altre en la dècada dels vint del XVI (Miquel Navarro), els qui mantindrien assortida la vila de les xicotetes armes fabricades pròpiament pels *coltellers*, a més de les seues espases.

Finalment, en el treball de metall preciós -com fou l'argenteria- només coneixem un representant que habità en la vila a mitjans del XV, i que figura com *lo jueu argenter*. L'escassetat d'aquest tipus d'artesà fou per tant patent i pareix que el Consell no tingué mai intenció d'estimular la seua immigració en base possiblement a què per a treballs d'aquesta mena buscarien altres especialistes de renom i més coneguts, que es convertien per ells mateixos en referents vàlids per a aquest tipus de manufactures³³.

31 AMV, MC (1410-11; 1410, setembre 12), (1411-12; 1411, setembre 3), (1414-15; 1414, juliol 14), (1420-21; 1420, desembre 4), (1424-25; 1425, maig 12), i albarans (1427-28; 1427, juny 30), (1429-30; 1429, desembre 12), (1433-34; 1434, gener 20). El cas de l'artesà no afermat per la vila indicant que es proveirà ell mateix amb el seu treball és el *manyà* de Morella Bernat Esteve, que en 1374 demanà l'ajuda al Consell de Castelló. Veure APARICI, J. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1994), ps. 66 i 76.

32 AMV, MC (1418-19; 1418, novembre 4), (1420-21; 1420, octubre 27).

33 Els *espasers* en llibres de Peita (1448, F 11 v) i (1524, F 2 v). Sobre l'argenter, DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977- b), ps. 25-38. IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), p. 80.

3) El treball de la fusta i la cera

Com ja indicavem en un apartat anterior dedicat a la construcció, el treball de la fusta hi estava molt directament relacionat, no sols pel que fa a la mateixa activitat constructiva (bastiments, taulons, sostres) sinó també en relació a certes ferramentes (mànecs de fusta, poals, etc). Amb tot, allò específic del treball en fusta seria el mobiliari, tenint en compte sobretot que la societat medieval en feia un ús abundant (qualsevol inventari de béns on els útils, vaixel·la o ferramentes de fusta tenen una presència considerable). A més, la fusteria s'inscriu també dins els sectors estimulats pel municipi de Vila-real per a l'atracció d'artesans. En 1388 el Consell acordava que *per lo síndich sien prestats an Guillamó Spelt ... lo qual és vengut de Bonretorn a la dita vila per usar de officii de fuster en aquella en ajuda de comprar alguns arreus e aynes que ha mester per al dit officii d.ací a un any primervienent deu florins d.or.*

La directa relació entre fusteria i construcció queda palesa al seu torn per l'ajuda concedida en 1434 a Bardaxí, *fuster e mestre d'obra de vila, sen vindrà star ab sa casa e habitació... li sien fets en ajuda de loguer de cases o donats tro en cinquanta cinch sous tant com al consell plaurà et encara sie franch dels tres sous de vehinatge... que sie franch e exent de anar en host o en cavalcada tant com al consell plaurà*³⁴.

El nombre de persones d'aquest sector manufacturer presenta una agrupació cronològica bastant homogènia tenint en compte que treballen per a un mercat exclusivament local: 4 *fusters* per a finals del segle XIV; 3 per a la primera meitat del XV; 6 per a la segona meitat; i 5 per a les primeres dècades del XVI³⁵. En total uns 18 als que afegim 3 *fusters-obrers de vila* (Joan de Alcanyís, Bardaxí, Joan Bonet), 1 *fuster-aradrer* (Joan Roderó) i 1 *fuster-mercader* (Joan Gil). D'ells cal indicar la major especialització que pot tenir Joan Roderó qui possiblement destacaria en la confecció d'aladres. I dins l'especialització en el treball de la fusta, ficant-nos en la línia de fabricació d'armaments, trobem almenys a un *ballester*

34 AMV, MC (1388-89; 1388, juliol 19), (1433-34; 1434, abril 26).

35 Els noms dels fusters són: Antoni Bago, Francesc Calduch, Joan Cano, Joan Cardona, Joan Caveró, Bartomeu Cortes, Joan Cortes, Guillamó Espelt, Guillamó Espelt el menor, Pasqual Espelt, Antoni Gil, Pere Medina, Martí Mulet, Joan Ramo, Guillem Rosquella, Esteban de Ruescas, Pere Joan Serra, Bernat Vinader.

ja iniciat el segle XVI (Bernat Moles), no tenint la vila fins eixe moment altre representant, puix en 1463 el Consell acordava que *les balestes de fust de la dita vila sien adobades del necessari per lo ballester de Castelló al millor for que ab aquell se covendrà*³⁶.

Respecte a l'altra matèria -la cera- poc és pot dir degut a l'exigüitat documental. De la seua producció a la vila sols tenim constància de la presència d'un *candeler* en 1360 (Pere Sabater). Les següents notícies ens mostren clarament que la cera era destinada a la fabricació de ciris, comercialitzats pròpiament pels *hostalers*, però després, sobretot en relació al culte cristià, comercialitzada pels seus representants que aconseguiran un cert monopoli en les dites vendes. Així en 1426 el Consell acordava que *per profit de la ecclesia de la dita vila que nengú no gos vendre candeles en la ecclesia de la dita vila sino lo sagristà et açò sots pena de deu sous establint-sc fins i tot els guanys a percebre per liura de les dites candeles VI o VIII dinés et que age lo sagristà XX ss del afany de fer vendre les dites candeles et tot l.altre que sie per a la obra de la dita ecclesia*. Tanmateix, en 1504 el Consell replantejarà la situació i acordarà que *mossén Antoni Çafont no puxa vendre caneles en la sglesia de la dita vila a despeses de aquella*. Possiblement la ruptura d'eixe monopoli de venda es degué al fet d'un augment de la producció generalitzada en la vila, com podria indicar el fet de l'acord de 1515 consignat al *Llibre del Mustassaf*, que *tota e qualsevol çera que.s obrarà o.s vendrà en la vila e terme, que serà filera, haiga de tenir e tinga tota la mecha de cotó segons se obra y.s ven en la ciutat de València* i el fet que apareguen als inventaris de béns útils per a la seua fabricació en les cases, com entre els béns de Guillem Aimerich, de qui Francesc Adsuara comprarà en 1522, per 2 ss, *dos torns de filar cera*³⁷.

36 AMV, MC (1462-63; 1463, febrer 15).

37 AMV, MC (1425-26; 1426, abril 30), (1504-05; 1504, juliol 31), (1515-16; 1515, octubre 21). Comptes dels béns dels agermanats, sig. 1679, full 2 r.

4) Les indústries agroalimentàries: molins, forns, carnisseries

Els oficis de l'alimentació s'agrupaven en els tres àmbits assenyalats en el títol anterior. Comencem pel primer sector: els molins.

La mòlta del gra i obtenció de la farina queden units al similar procés d'obtenció de l'oli d'oliva realitzat també en molins, encara que amb característiques tècniques diferents dels fariners.

La farina no és més que la reducció a pols del gra de cereal, que s'aconsegueix gràcies a un procés de mòlta que tritura el gra i el deixa en disposició de ser consumit. Aquest procés es duu a terme en els molins fariners. D'altra banda, la mòlta de l'oliva resultava una activitat més estacional, coincident amb un període concentrat i una mica posterior a la recollida (novembre a maig)³⁸. El sector de la molinaria està representat en la vila per un ampli col·lectiu d'uns 28 moliners repartits de manera homogènia en el temps: 9 des de 1407 a 1455; 12 de 1456 a 1494; i 7 des de 1495 a 1529³⁹. A ells unim 1 *hostaler-moliner* (Joan Domingo). Amb tot, hem de tenir present algun que altre matís. Un és que no sempre l'arrendatari d'un molí es pot identificar amb un moliner. Un altre, que no tots els molins agrupen el mateix nombre de persones; que certs molins estan més desenvolupats o actius que altres, i que hi haurà una jerarquia instaurada entre els operaris del molí.

El municipi portà a terme diverses ordenances a fi de garantir el bon funcionament de la mòlta i del treball dels moliners, tant de farina com d'oli, evitant en allò possible els fraus i enganys. Eixa política es descobreix també per a altres poblacions, com Castelló, Múrcia o Còrdova⁴⁰. Així, en 1482

38 Sobre els tipus de molins i funcionament veure per a Castelló: ALBERT TRAVER, A. (1994). Altres àmbits peninsulars CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1988), ps. 827-874 i (1990), ps. 339-360.

39 Els noms dels 28 moliners són: Joan Andreu, Guillem Bardoll, Domingo Calbo, Domingo Calp, Pere Cohortes, Miquel Dauder, Joan Ferrer, Cristófol Gil, Guillem Giner, Joan Guerau el major, Pere Guillem, Jaume Joan, Pere Llop, Joan Marco, Joan Miró, Vicent de Mora, Pedro Navarro, Joan Pallarés, Rodrigo de Patos, Jaume Pelleja, Joan Peris, Bartomeu Piquer, Francesc Pitarch, Gabriel Prexana, Joan Sancho, Faraig Sarrahí, Joan Trullench, Bartomeu Vicent.

40 IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 84-86. VEAS ARTESEROS, F. (1985), ps. 87-103. CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990), ps. 347-349.

es recordava que en la dita vila hi haia ordenació feta continent en effecte que los molinés de molins d'oli no puxen fer companyes huns ab altres sots pena de doents sous, que per a enguany la dita ordenació sia aguda per revocada de aquí avant per altres anys romanint en sa forma e valor. La prohibició de formar companyies assegurava una major disponibilitat de molins a l'hora d'escollir per part de l'usuari. Tanmateix aquest situació tornà a donar-se anys més tard i el Consell tornà a autoritzar en 1487 que per enguany tantum que no més per quant hi a poques olives en lo terme per que los senyors dels molins d'oli no haïen tant gran dan com porien haver no obstant la ordenació que la vila té en libre de mustaçaf...que puxen fer companya çò és tenint dos molins uberts e fahents fahena e donant bon recapte a la gent...emperò si serà vist per los honrats jurats e mustaçaff que ells no servixen be la gent o que més molins hi sien necessaris que lavós los dits mustaçaff e jurats de obrir més molins e de fer desfer la dita companya sots la dita pena. Aquesta ordenació tornaria a repetir-se en 1510⁴¹. I a causa de la mòlta de l'oliva s'inicià un plet en 1514 amb Borriana, vila que es queixava dels veïns de Vila-real que posseïen terra en aquell terme, que treien a moldre les seues olives fora del dit terme, sense pagar delme ni primícia. Els de Vila-real, amb el suport del Consell, acordaran seguir fent el mateix: traure l'oliva sense pagar. Tanmateix el treball dels moliners d'oli devia ser encara fraudulent, ja que en 1516 el Consell acordà que jurassen davant el *mustassaf* abans de moldre, que complirien bé amb el seu treball i que no faran sinó *sis barcelles de olives en quasqua quilhada que faran*⁴².

En definitiva el municipi lluitava contra el frau, perquè la constitució de companyies configurava al seu torn l'existència d'un cert monopoli, perjudicial per al conjunt del veïnat, doncs quedaven subjectes a les disposicions que els integrants de la companyia prengueren en cada moment. Per açò la vila actuava. En 1514 es demanà consell al representant a València sobre la possessió que la dita vila e o vehins o habitants de aquella tenen en pagar tantum dos almuts de moltura per caffis de forment als moliners dels molins construhits en lo terme de la dita vila, demanant

41 AMV, MC (1482-83; 1482, desembre 22), (1487-88; 1487, novembre 5), (1510-11; 1510, octubre 20).

42 AMV, MC (1513-14; 1514, febrer 24), (1516-17; 1516, novembre 9).

en tot cas que no puguem plegar més d'això *per quant se diu que los dits molinés se son concordats e agabellats migançant jurament per aquells prestats que nengú de aquells no puga molre a menys de tres almuts per caffís*. Per garantir que no es cometran fraus en la mòlta del cereal, un poc més tard el Consell acordà que *qualsevol moliner o traginer de molí de farina sia tengut astret e obligat portar al dit pes de la farina e pesar en aquell tot lo forment que pendran de qualsevol persona ans e primerament que aquell porte al molí del qual serà moliner o traginer*. Fins i tot, si l'amo del cereal no ho demanava, de pròpia voluntat, el moliner havia de portar-lo al dit pes sota pena de 30 ss. Un any més tard, en 1515, es corregia aquesta ordenació només per als moliners del Molí del Cap del Terme, ja que llunyà, el transport els perjudicava, però es mantingué per a la resta de moliners que molgueren des d'una *barcella ensus*⁴³.

Per garantir la correcció de les mesures, el Consell acordà ja en 1507 que *los jurats facen tot lo mester per a hun pes de la farina...e que se enformen del salari que dona la vila de Honda al qui té càrrech dels dits pesos*. Un poc més tard s'acordà comprar una casa *e fer loch hon estigua lo pes de la farina*, i que es faça pregó per veure qui vol encarregar-se d'ell. En 1509 es pagà a un *manyà* de València per fer *la romana per al pes de la farina* (a l'inventari de béns del pes de farina i de moneda sols hi figura referit a la farina *huna romana gran ab son piló de ferro per a pesar lo forment e farina*). Respecte a la recerca del local destinat a l'efecte, degué ser problemàtica puix encara en 1509 volien comprar unes cases a la plaça *per obs de fer carnereria e pes de la farina*, i en 1513 s'indicava que si els jurats trobaran loch *abte e dispost hon puixa star lo pes de la farina*⁴⁴. Amb tot, des de 1513-14 coneixem els capítols de l'arrendament del pes, els quals són: l'encarregat estarà cada dia al seu lloc des que ix el sol fins a la posta, i pesar totes les vegades que necessari serà. També, una condició important és que *haja de saber legir e scriure* havent de fer un llibre memorial, ficant-hi la farina abans i després de mòlta, posant un segell de cera en la bossa. Serà correcte en el pes i mesura, puix si no compleix, els jurats poden destituir-lo del càrrec que ocupa. Finalment, serà arrendatària la

43 AMV, MC (1513-14; 1514, febrer 12 i febrer 24), (1514-15; 1515, febrer 18).

44 AMV, MC (1507-08; 1507, octubre 17 - novembre 6), (1508-09; albarà de 1509, maig 26), Inventari en (1513-14; 1514, maig 29 - F 163 r), (1509-10; 1509, desembre 22), (1513-14; 1513, novembre 29).

persona que menor salari anual demane per estar en eixe lloc, i simptomàticament els coneguts són artesans que, o bé treballen allí deixant de costat la seua activitat manufacturera (poc probable), o subarrenden, o empren un mosso⁴⁵.

Pel que fa als molins, pràcticament la totalitat dels existents al terme eren de força hidràulica. Però també n'existiren alguns de força animal, els *molins de sanch*, construïts en 1412 com ja hem vist a l'apartat pertanyent a obres públiques. La seua construcció obeí possiblement al període d'inestabilitat provocat per l'interregne que obligaria a posseir algun molí dins els murs que facilitara la mòlta en cas de necessitat. D'aquests, possiblement n'existiren 3 com indica el següent albarà: Guillamó Spelt el major i el menor perceben juntament al seu mosso distintes quantitats pels seus treballs en *lo molí primitiu de sanch fet en les cases de na Sperça*. Novament reberen pels treballs fets en *lo molí de sanch fet segonament en les cases quondam d'en D^o Martí*. Finalment rebran els seus salaris per obrar en *lo molí fet últimament en les dites cases de na Sperça*⁴⁶.

Pel que fa als molins d'aigua hem contrastat les dades oferides per J.M. Doñate Sebastià amb les nostres notícies de l'ampli sondeig documental efectuat, resultant un total de 19 molins identificats amb indicació dels anys coneguts del seu funcionament: *Molí Nou en lo raval de Castelló* (1360); *3 Molins d'oli* (1360); notícia d'altres 3 molins diferents al riu Millars (1360) amb la possibilitat que dos d'ells arriben fins el 1527 (*Molí farina appellat del Frontó*, *Molí farina al Millars*); *Molí de la Vila* en la séquia Davall (1360-1503 transformat en *fariner i draper* fins el 1527); *Molí de Valls* a la séquia Jussana (1383); *Molí del Cap del Terme* front a la séquia Major (1407-1529); *Molí de Farina appellat de Folch* a la séquia Major de Borriana (1433-1434); *Molí fariner i olier de Falcó* a la séquia Jussana (1443-1508; 1508-1510 peita per ell la vila. En 1510 torna a ser privat fins 1527); *Molí del Batle* (1447); *Molí de Guillem Ocelló* al riu Millars (1448-1527); *Molí de na Blanca a les Alqueries*, a la séquia Jussana (1474-1527);

45 Els capítols en AMV, MC (1513-14, F 161 r- 162 v). Respecte als arrendataris coneguts, per al pes de la farina i *contrast* són: en 1514, 1515, 1516, 1528 l'*abaixador* Miquel Alfagarí, que rep 5 lbr. 10 ss; 8 lbs.; 8 lbs., i desconegut en 1528; i en 1517 el *sastre* Pere Alsamora per 100 ss. MC (1513-14; F 162 v) (1514-15; F 160 v.), (1515-16; F 155 r), (1516-17; F 165 r), (1529-30; F 40 r)

46 AMV, MC (1411-12; 1412, febrer 20) albarà en F 25 v- 26 r.

Molí d'oli al camí Real (1503-1529); *Molí Olier de Bonastre*, entre Borriana i Mascarell (1513-1523); 2 *Molins d'oli* (1527)⁴⁷. El cronista Martí de Vicianà en 1562, moment de la seua visita a la vila, contabilitzà un total de 18 molins: "la universidad en propios de ella dos molinos harineros... y por el término los vezinos tienen nueve molinos harineros ... más tienen siete molinos de azeyte ..." coincidint amb les dades compilades en aquesta investigació amb l'excepció del molí draper⁴⁸.

Des del Manual de Consell de 1464-65 posseïm als últims fulls els diferents capítols de l'arrendament del Molí del Cap del Terme, i d'igual manera, els del Molí de Falcó quan aquest passà a ser propietat de la vila entre 1508-1510. Tanmateix, el que faré ara no és tant descriure els capítols com les descripcions dels elements interiors dels molins, en un apropament a la cultura material del moment. La descripció de gener de 1476, moment en què els vells arrendataris traspassen el molí del Cap del Terme i el seu contingut als nous posseïdors. Aquesta descripció és interessant perquè a més recull una estimació monetària de l'utilatge:

<i>Primo una roda nova comprada en lo corent any de la qual fallen VII aleps, fornida ab son badil, armelles, coro, dau e banch, stimada per tot</i>	XXX ss.
<i>Item altra roda vella ab son badil, armelles, caro, dau e banch nou, stimada</i>	XVII ss VI dd.
<i>Item dos moles la una nova badada ab un cercol de ferre entorn e l'altra bona ab sos llits ab ses nadilles de ferre molents stimades ab tots sos areus</i>	XXX lbs.
<i>Item dos gronçes usades ab sos banchs stimades</i>	XV ss.
<i>Item III cercols de fere los dos grans de mola e lo un nou e l'altra vell e dos cercols quadrats de les ¿sagreties? velles stimats tots</i>	XXI ss.
<i>Item lo perpal de fere pese X liures stimat</i>	III ss VI dd.
<i>Item lo pich de fere per a picar les moles stimat</i>	II ss.

47 DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1991), ps. 99-123. Veure també IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 85-86, i sobre molins d'oli SÁNCHEZ ADELL, J. (1992), ps. 131-145.

48 MARTÍ DE VICIANA (1564-1566); vol. III, p. 335.

<i>Item un cademat sens ma e clau stimat</i>	V dd.
<i>Item dos aros lo un de fust desclavat e l'altra d. espart stimats</i>	VI ss.
<i>Item un almut, mig almut e quarteroles de fust vells stimats</i> ..	I ss VI dd.
<i>Item una scala de fust sotil stimada</i>	I ss VI dd.
<i>Item dos ¿sagretes? sanceres ab ses botanes sanceres ab dos paletes sanceres no stimades.</i>	
<i>Item un scarpe de ferre stimat</i>	I ss.
<i>Item un troç de mola que és en la cambra.</i>	

Aquesta descripció ens dona una lleugera aproximació a l'utilatge interior del molí necessari per al seu funcionament, com són les unitats de capacitat per al gra, les moles de moldre i també les ferramentes per a recomposar-les, etc. Al seu torn es podria complementar amb les reparacions que s'hi efectuaren en 1495, moment en què es compraren dos botanes ab ses paletes (18 ss), item hun cerquol de ferro per a la mola del raquó (4 ss), item per qualçar dos badils (11 ss 6 dd), item dos posts que comprà per a fer una taula de mengar (2 ss), item per refer una nadiella (¿?), item per adobar una paleta de la mola del raquó, item per mig caffèç de algesp per a reparar les farineres, item per un cabiró que comprà a les paletes (¿?), item per un quaminal de espart (¿?). Finalment, la descripció dels béns del molí de Falcó efectuada en 1500 ens permet ardonir les existències materials dels molins en la vila:

<i>Primo huna roda nova en la mola del raquó ab son banch e tot lals, estimada</i>	L ss.
<i>Item altra roda de la altra mola ab son banch e tot lals ja vella estimada</i>	L ss.
<i>Item dos moles ab sos llits sanceres ab hun cerquol de ferro, la primera corredora estimada</i>	XL lbs.
<i>Item dos gronçes ja oldanes estimades</i>	XII ss.
<i>Item dos aros entorn de les dites moles la hu d. espart e lo altre de fust stimats</i>	IX ss.
<i>Item hun perpal de ferro pesant quatorze liure</i>	X ss.
<i>Item hun pich per a piquar les dite moles</i>	VI ss.
<i>Item hun scarpe stimat hun real</i>	I ss VI dd.

<i>Item hun almut e quartella</i>	I ss VI dd
<i>Item dos quanals del dit molí stimades</i>	XL ss ⁴⁹ .

En directa relació amb la mòlta del cereal trobem la seua posterior transformació en element comestible com ho és el pa per part dels *flaquers* i *forners*. Representants d'aquests oficis trobem fins a 9 *flaquers* repartits cronològicament en: 1 a finals del XIV (Daudé); 4 per a la primera meitat del segle XV (Pere Comte, Exernit, Guillamó Martí el menor, Joan Peris); i altres 4 per a la segona meitat (N'Alamanda, la muller de Vicent Gargallo, Domingo Gatell, la muller de Miquel Pellicer). D'altra banda, *forners* sols n'hem trobat 4 amb total dispersió cronològica (Pere Benencasa, Desconeguda, Domingo Monsó i Isabel Muntalbà). En ambdós sectors trobem representació femenina. Serà sobre l'ofici de la *flaqueria* sobre el qual el municipi durà a terme una sèrie de regulacions que assegurin un bon abastiment a la vila des de data molt primerenca. Així una ordenança de 1326 indicava que *tot flequer o flequera que ans que past ne vena pa asegure cascun any en poder del mustasaf per tot aquell any que faran suficiencia de covinent pa e feyt açò si sens pa seran atrobats paguen per pena cascuna vegada cinch sous...e ultra de açò lo dit mustasaf puixa fer aportar a sachs pa de la dita vila e de altre loch a compra e a cost e meció d.ells si entendrà que menester sia*. El Consell aconseguia amb aquesta disposició assegurar d'una o d'altra manera l'abastiment de pa tan necessari en la dieta alimentària de la Mediterrània medieval. Disposem d'un d'aquests juraments datat en 1433 quan Guillamó Martí el menor, Joan Peris i Pere Comte, els tres de Vila-real asseguraren per *flaqués de la vila de Vila-real en poder del honrat en Ros Pineda, donzell mustaçaf de la dita vila en axí que prometeren...pastar e dar compliment de pa a totes persones que vullen comprar venints e declinants a la dita vila e a altres, bell e bo a coneguda del dit mustaçaf e d.aquell pes que per lo dit mustaçaf los serà manat vendre segons los capítols de la dita vila de la sissa e altres. Et obligaren ses bens...et lo dit mustaçaf acceptat-los per flaqués, etc.*⁵⁰.

49 Els béns del Molí del Cap del Terme en AMV, MC (1475-76; 1476, gener 10- F 89 r) i (1494-95; 1495, gener 9- albarà en F 53 r). El molí de Falcó en (1499-00; 1500, maig 17- F 158 r- v).

50 AMV, *Llibre de Ordinacions i Stabliments*, sig. 1317 (any 1326, F 150). AMV, protocol de Guillem Ocelló, sig. 1736 (1433, octubre 13).

També en 1382 el Consell acordava que per a obviar i estalviar qüestions que legítimament es podien presentar, que en temps successiu els *flaquers* puguen vendre el pa que fan en el portal de la seua casa, o enfront, però des de la plaça fins els portals de València i de Castelló, i no en altre lloc⁵¹. Es delimitava l'espai per a les vendes controlades pel *Mustassaf*.

Amb tot, el problema del pa serà arrossegat durant tot el segle XV i inicis del XVI. En 1439 es pretenia vendre el cereal de la *Botiga del Forment* a Exernit, *flaquer, per a obs de la flaqueria* amb un determinat preu, però si aquest no l'acceptava, llavors que es venguera a un altre representant de l'ofici. En 1451 el problema es repetia però en termes una mica diferents. S'indicava que els tres *flaquers* en actiu en eixe moment havien de pastar per a la *flaqueria* amb blat del corresponent a la *flaqueria*, i no d'altre origen, cosa que si no complien, el *mustassaf* s'encarregaria que no pogueren pastar ni vendre pa, i els foragitarien de l'ofici de per vida⁵².

Amb tot, els problemes continuaven i el Consell ordenava en 1503 que *les flaqueres de la dita vila compren forment e los blats que pastaran e vendran per la vila o allà hon lo trobaran emperò que nengú no puxa comprar del pa de les dites flaqueries sino per obs de mengar en la dita vila e açò a coneguda dels dits honrats jurats de posar-hi jurament als dits flaqués*. S'assegurava així un cert abastiment de cereal, i el posterior consum del pa en la vila. Tanmateix, i per raons que desconec, en 1506 es prohibeix als *flaqués* que puxen comprar forment en la dita vila ni terme de aquella sots pena de LX ss⁵³.

D'altra banda, podem indicar que l'ofici de *flaquer* s'exercia de manera anual, sotmés a la reglamentació municipal i vigilància del *Mustassaf*, com fica de manifest el fet que en 1494 el Consell acordava que *de ací avant los flaqués de la dita vila los quals compliran en la festa del gloriós mossén sant Miquel que no puxen pastar de les farines que tindran ni altres sino tantum per temps de huit dies après pasada la dita festa e aquells pasats pasten los flaqués que elets seran per al any venidor*. A açò unim l'acord de 1506 que impedia als *flaquers* que havien exercit un any el seu

51 DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1958 - a), p. 116 i (1977 - e), p. 171.

52 AMV, MC (1439-40; 1439, juny 24), (1450-51; 1451, abril 29).

53 AMV, MC (1502-03; 1503, març 25), (1505-06; 1505, gener 16).

ofici que aquells no puxen tornar en dit offici per temps de dos anys fins al tercer any que regit hauran dit offici de flaqueria. Però en 1507 alguna cosa canviarà i és que el Consell acorda que la flaqueria e venda de pa per menut ... sia posada en arrendament ... e sia liurada en públich enquant als mes de preus donants ... per çò sien ordonats capítols ... e que la ordenació que.s feu que lo qui serà estat flaquer de cert temps no y pogués tornar en dit offici que aquella dita ordenació sia revocada. Als capítols s'indica que l'arrendament és per a un any a iniciar el 10 d'octubre, pagant les corresponents cises i impositcions. S'ha de vendre el pa, *bo, bell e ben cuyt*. El flaquer o venedor de pa haurà de complir allò acordat al llibre del *Mustassaf*. Els deutors de la vila no podran licitar en la subhasta, ni els hostalers per sí mateixos o per terceres persones. Tanmateix aquest sistema no degué proporcionar els serveis i l'ingrés desitjat pel Consell, i en 1508 acordava novament que la flaqueria de la dita vila de acii avant no se arrende sino que sia donada franquament emperò que y haia de haver continuament dos flaqueries seguons se practicava emperò que los que hauran de ésser flaques que aquells sien posats en redolins e trets per sort, los dos qui hauran de ésser, e los que una veguada o serà stat que no y puxa tornar de dos anys. És a dir, que possiblement les flaqueries de la vila havien estat durant el segle XV franques, però tal vegada per pal·liar els problemes que es generaven el municipi, acordà arrendar-les establint capítols. Tanmateix, pareix que la remodelació no funcionà i novament s'oferiren francament amb sorteig per temps d'un any, el que significa un torn rotatiu per a l'exercici de l'ofici⁵⁴.

Pel que fa als forns de coure pa, ens trobem amb el mateix cas que amb els moliners. En nombroses ocasions els *forners* no són els posseïdors del forn. Podem indicar que a l'igual que en els molins, a finals del segle XIV la seua propietat era compartida per diverses persones; 10 individus declaren en el Padró de Riquesa de 1360 posseir alguna part d'un forn i en 1426 Pere Martí el major, Pasquala vídua de Miquel Porta el major, i Miquel Porta el menor venen a Jaume Stalrich de Vila-real *hun quart de forn del*

forn appellat lo forn Chich, a saber, çò és ego dicuts Petrus Martí mig quart et nos Pasquala e Miquel altre mig, sota directa senyoria del rei i cens⁵⁵. Per certes referències de compra que s'ofereixen i per les afrontacions, podem descobrir l'existència de 4 forns diferents en funcionament, amb la cronologia següent: *Forn Abadia*, que rep el seu nom per estar a prop d'eixe edifici religiós, front al carrer Major (1360-1463); *Forn Chich* (1360-1426); *Forn Vell* (1360); *Forn Davall* (1360). Un d'aquests dos, propietat en 1360 de Jaume Pedrinya i el seu nebot, s'anomenaria *Forn de Pedrinya* en 1463, sense poder especificar quin d'ells era.

Hi ha un reduït nombre de forns, tenint en compte que es perd tota referència medieval a ells després de 1463, data que presenta la seua decadència, en enviar els jurats al *Mestre Racional* de València una carta indicant-li que el batle de Vila-real havia fet obrar els forns del rei, que són els coneguts com de Pedrinya i de l'Abadia, actuant sobre el primer en *tornar e cobrir la cuberta que stà sobre la olla del dit forn qui.s era derocada*, i sobre el segon en *cobrir certa part de la cuberta del forn que era cayguda*, obres a totes llums necessàries⁵⁶.

Per a finalitzar aquest apartat dedicat als oficis de l'alimentació estudiarem el cas dels carnisers de la vila. El comerç de carn obeeix en les viles medievals a un cert nombre de regles inspirades les unes en creences religioses i les altres en mesures sanitàries. Així en 1326 el Consell ordenà que *per netegar y adaptar la plaça que los carnisers...sien tenguts a degollar totes les resses de lur bestiar que degollaran en la carnesseria, en una pica que los jurats novellament han posada en les dites carnisseries...en manera que la sanch de les resses no ensugisquen les carnisseries*⁵⁷.

La tònica de la vila era afermar una sèrie de carnisers per un any, que començava en Pasqua, unes vegades de Resurrecció i d'altres Florida. Dues eren les persones afermades, l'una en la taula del *moltó* i l'altra en la de *cabró*, podent ambdós tallar altres carns comunes (porc, corder). Aquests carnisers asseguraven al Consell l'abastiment d'acord a un determinat preu

54 AMV, MC (1494-95; 1494, setembre 28), (1506-07; 1506, agost 22), (1507-08; 1507, setembre 28, i capítols del 3 d'octubre d'eixe any en F 84 r- 86 v), (1508-09; 1508, setembre 21). Veure el cas dels flaquers de Castelló, Saragossa, o Besançon: IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995); 87, FALCÓN PÉREZ, M.I. (1987), ps. 199-230. FIETIER, R. (1978), ps. 401-412.

55 AMV, protocol de Guillem Ocelló, sig. 1734 (1426, gener 2). Aquest és un bon exemple de la fragmentació de la propietat, on 3 persones sols posseïxen 1/4 del total del forn, si bé dos d'eixes persones són mare i fill.

56 AMV, MC (1463-63; 1463, novembre 17).

57 AMV, *Llibre de Ordinacions i Stabliments*, sig. 1317 (F 150-151).

amb variació preestablerta pel propi municipi, encara que els preus de les carns solien venir donats en relació als existents a València⁵⁸. El model de l'afermament fou l'utilitzat pel municipi durant tot el segle XV, aconseguint la taula el carnisser que s'oferira com *menys tallant per liura de la dita carn...en públich enquant sempre dins dels límits marcats pel municipi*. A més, per a evitar frauds, el Consell acordà en 1413 que *per çò que la dita vila sie mills provehida, aquells (els dos carnisseres afermats) no puxen ésser companys ne haver companyia en les dites taules sino cascú per sa part*. Amb tot, hem de matisar que ja des de 1434 podem trobar a un mateix personatge assegurant ambdues taules. Aquests carnisseres s'obligaven no només a mantenir ben abastida la vila, sinó també a tallar personalment, encara que no sempre la persona que s'afermava com a carnisser era pròpiament carnisser, com en 1421 quan Bernat Rocafort tingué que cercar algú que *servexque la taula de la carniceria del moltó e que sapie escorchar e tallar bé e segons se pertany*. Aquest serà un cas que es repetirà en altres ocasions com en 1503, quan s'establí que *si lo dit carnicer de cabró e de moltó serà un que tingua les dites taules, que sia tengut tenir cascuns diumenges e ffestes en cascuna taula un tallador. E si no u ffarà que los honrats jurats puxen loguar un tallador a despesa del dit carnicer e que.l puxen executar per pagar lo dit tallador que conduhit auran*⁵⁹.

A partir de 1505 es produí una important transformació en el sector, puix el Consell acordà que en temps successius no fóra pagada cisa de carn fins que les taules foren arrendades i subhastades al millor postor que oferira, no tallar a menor preu com abans, sinó un quantitat global de diners, atenent als preus de les carns determinats pel municipi. Molt interessant al respecte resulta veure per exemple la subhasta de 1510. En ella Joan Medina aconseguí les taules per 116 lbs. després d'una dura lluita amb altres aspirants: Miquel Rocafort 85 lbs; Antoni Martí 90 lbs i una altra vegada 95 lbs; novament Miquel Rocafort 100 lbs i altra volta 105 lbs; Joan Medina 106 lbs; Miquel Rocafort 107 lbs i 109 lbs; Joan Medina 110 lbs; Miquel Rocafort 111 lbs; Joan Medina 112 lbs i 113 lbs; Gabriel Prunyonosa el menor 114 lbs i Joan Medina finalment 116 lbs.

58 Per a València veure LLOP, M (1976), ps. 301-344.

59 AMV, MC (1412-13; 1413, març 6), (1433-34; 1434, febrer 28), (1420-21; 1421, maig 10), (1503-04, F 168 r, sense data).

Representants de l'oligarquia local en lluita pel control dels arrendaments, i no serà aquest l'únic cas⁶⁰.

És en aquest segle XVI quan una família destaca en l'àmbit de la carn. Si a finals del XV eren afermats com *més abayxants* del preu, a partir de 1505 figuraran, no pròpiament com a carnisseres, sinó més bé com a administradors de les carnisseries, puix són ells els encarregats de subministrar la carn que el municipi necessita. En 1513 s'encarregava a Pere o Miquel Rocafort el seu fill, *qui són homes experts en tals coses, vaigen...a comprar los moltons, cabrons e altres carns que necessaries seran per a obs de dites carniceries*, rebent un jornal diari de 5 ss. El mateix ocurrerà en 1514 i en 1518⁶¹.

Per a finalitzar aquest apartat esbossaré només la problemàtica establerta per qüestió de la religió, no tant de la cristiana en sí, sinó més bé de l'enfrontament amb els musulmans. Tot pareix indicar que en un principi no existiren veritables problemes puix en 1439 s'afermà com a carnisser del *cabró* a Cilim Redondo, moro d'Eslida qui moriria eixe mateix any creant un cert conflicte. En 1476, tampoc el municipi tingué inconvenient en què Blasco de Navarret qui feia pocs dies *ha tret la taula de la carniceria del moltó se convé relexe aquella a Partal*, moro carnisser de la Vall d'Uixó. És a mesura que ens apropem als anys 90 del XV, moment en què pareix que pren força la idea d'una moreria en la vila, quan el municipi comença a regular en torn a l'ofici de carnisser exercit pels musulmans. Així ja en 1483 s'acordava que *si moro traurà la dita taula que ell no puxa deguolar sino que haia que tenir xcrestià*. Aquesta ordenació es repetirà també en 1488. Es un primer fre al treball musulmà referit directament al ritus del sacrifici de la carn. La degolla havia de ser efectuada per cristià. Amb tot, en 1485 Alí Partal tornarà a encarregar-se de la taula de *moltó*, i Juceff Fardo, de Betxí, de la de *cabró*. La situació pareix que es normalitzà en 1499 quan el Consell acordà que *si algun moro dirà en les carniceries de la dita vila que aquel tingua facultat de deguollar e tallar en les carniceries de la dita vila*. Tanmateix, l'accés al dit ofici els quedarà definitivament vedat en 1505 quan s'acorda no sols ja que no degollen, sinó també que

60 AMV, MC (1505-06; 1505, desembre 22). La subhasta en (1509-10; 1510, gener 6- F 153 r).

61 AMV, MC (1512-13; 1513, març 3), (1513-14; 1514, juny 3), (1517-18; 1518, maig 20).

no puguen tallar cap bèstia en les carnisseries de la vila, ni licitar per elles⁶².

Respecte a l'espai concret de la carnisseria, sols podem dir que existiren almenys dues taules oficials al municipi, la de *cabró* i la de *moltó*, situades amb tota probabilitat en alguna casa de la plaça, encara que en 1509 se cercara una nova casa situada a la plaça *a obs de fer carnereria e pes de la farina*. Per a aquestes dues taules hem identificat un total de 37 carnisers, encara que algun d'ells afermat com a tal no ho fóra (com he matisat anteriorment), i d'ells 2 (Tomàs Guerau i Joan Pujades/Pujada) figuren propiament com a *talladors*. Amb tot, cronològicament apareixen repartits de manera desigual⁶³. Així trobem 20 representants per a la primera meitat del XV, 11 per a la segona meitat del segle XV, i 6 per a les primeres dècades del XVI⁶⁴.

5) La producció de draps de llana

Possiblement siga aquest el sector dominant de la manufactura prefabril en base a la seua importància qualitativa i a la utilització de recursos humans. És a més un dels que exigeix major nombre d'operacions manuals, mecàniques i químiques i major diversitat d'actes parcials en què es descompon el procés manufacturer. Per a cada fase, aquest procés ja havia estat reglamentat a les grans urbs com València en una sèrie d'operacions: cardat,

62 AMV, MC (1438-39; 1439, març 2), (1475-76; 1476, març 17), (1482-83; 1483, abril 9), (1484-85; 1485, febrer 27-28), (1497-88; 1488, març 9), (1499-00; 1499, desembre 22), (1505-06; 1505, novembre 23). Sobre l'alimentació i el tracte de la carn pels musulmans veure DÍAZ DE RABAGO, C. (1992), ps. 99-109.

63 Sobre la situació de la carnisseria AMV, MC (1509-10; 1509, desembre 22). Sobre la mancança de carnisers per l'epidèmia *com no hagués carnicés ni pogués bé trobar per lo temps de les morts*, indicant-se poc després la mort de Guillamó Esquerre (MC, 1420-21; 1421, març 11-abril 3). La major concentració en la primera meitat del XV pot respondre al fet que per a cada taula hi ha un carnisser, quan des de 1434 començarà a figurar-ne un de sol al front d'ambdues, el que reduiria el seu nombre.

64 Els noms dels 37 carnisers són: Miquel Alós, Llorenç d'Anyó, Salvador Aycolí, Esteve Barreda, Ramon Clara, Ramon Espàrrach, Guillamó Esquerre, Guillamonet Esquerre, Juceff Fardo, Miquel Foces, Bartomeu de la Font el menor, Bernat de la Font, Jaume de la Font, Pere de la Font, Agostí Gil, Bernat Gombau, Tomàs Guerau, Francesc Liçar, Maimó, Antoni Martí, Francesc Melià, Pere Melià, Blasco de Navarret, Bernat Nidal, Francesc Ortí, Alí Partal, Domingo Peris, Joan Pons, Joan Pujada/Pujades, Alí/Mafomat Redondo, Cilim Redondo, Domingo Ribona, Bernat Rocafort, Pere Rocafort, Francesc Romeu, Vicent Santaclara, Pere Sentadina.

pentinat i filat (realitzades per mà d'obra mal pagada que preparava el fil). A continuació els ordidors composaven l'entramat i ordit perquè els teixidors teixiren els draps d'acord a certes característiques tècniques que determinaven la qualitat inicial del producte. A continuació el drap era situat al batà, passant després a mans dels paraires, qui espinçaven, desgreixaven, cardaven i estiraven el drap. Després, la peça passava a mans dels tintorers que donaven color al drap d'acord a certs valors preestablerts per a finalment ser estirats als patis o *tiradors*. L'enllestiment del drap es completava amb operacions com l'abaixadura, l'apuntat i el plegat, que deixaven la peça preparada per a la venda o exportació⁶⁵.

Les urbs i municipis importants no descartaren la producció de tipus rural. Durant tota l'edat mitjana, el camp mantingué l'exclusiva sobre certes operacions com el pentinat i cardat de la llana, i aquelles preliminars de l'apartat i llavat. Però fins i tot la *batanadura* s'extendrà a l'àmbit rural aprofitant la disponibilitat dels corrents d'aigua i els molins.

Aquesta mà d'obra rural tendia a ser més barata que la urbana, i com que estava fora de les normes de control dels gremis urbans, realitzava una producció de draps menys constreta. Els draps fets a la *berbina* eren els propis d'aquest àmbit rural. No eren pentinats ni entramats ni ordits, ni els ficaven olis, aigües o llexius. Es podien vendre sense ser abaixats. Aquesta simplificació del procés productiu reduïa la mà d'obra i la duració del temps, i amb açò també els preus. Les ordenacions municipals de Vila-real ens mostren l'aspecte d'eixes primeres fases de la producció. En 1326 s'establia que *ningun cardador o cardadora de llana gos untar les cardes ab oli* sota pena. Una altra ordenança prohibia donar de menjar o beure a aquells *hòmens e dones que tendran llogats a lurs faenes, axí com són cardadors o cardadores, pentinadors o pentinadores*. Evidentment, se'ns mostren els oficis i faenes preliminars de la manufactura tèxtil. Però al mateix temps se'ns mostren també algunes altres ordenacions prohibitives que denoten alguna cosa més que els inicials i preparatoris treballs del sector: que *los perayres no llaven draps en les sèquies*, o que *los texidors de la dita vila e de son terme no pleguen ni plegar fassen lo drap a doble que auran textit ni altre aquell tro ans y primerament hajen mostrat aquell al señor del dit*

65 Com a aproximació al tema veure en profunditat IRADIEL, P. (1974). Per a un coneixement acurat de les labors tècniques i del procés de producció pormenoritzat veure CORDOBA DE LA LLAVE, R. (1990), ps. 27-143.

drap e en presencia del dit señor lo agen a plegar y alnar. Existien altres de caràcter proteccionista que prohibien als *pilaters que adoben draps de home estrany havent-hi de persones de la dita vila, si donchs perayre de la dita vila no els tendrà a adobar*, tot el que implicava al seu torn un cert nivell de producció de draps més enllà de les primeres fases del procés manufacturer, incloent la preparació de draps no realitzats en la vila⁶⁶.

Possiblement, el fenomen inicial del desenvolupament de la indústria tèxtil rural estiga en relació amb l'atur estacional dels cultius cerealístics (que al llarg del XV es presenten en creixement en la Plana de Castelló) i la consegüent disposició de força de treball per a la manufactura. Açò configuraria per exemple l'ambigüitat de l'ofici de certes persones que apareixen com *texidor de llana i llaurador*, o que en uns documents figuren comparaire i al següent com a llaurador. Aquesta producció estaria destinada en un principi a l'autoconsum o al mercat local, o com a molt al regional de curt radi.

Les notícies compilades ens permeten veure un progressiu desenvolupament amb vistes a una producció i comercialització del producte acabat. En 1436 s'ordenava que *tot perayre o adobador de drap sie tengut adobar e aperlerar aquell be ab acabament e donar-lo çumat al senyor de qui és*. El municipi també tractarà de reglamentar els oficis per mitjà del *Mustassaf*, qui tenia un llibre amb *dos quèrns, la hu de les ordenacions dels texidors e perayres e l'altre de les ordenacions del mustaçaf*. Així doncs, aquella notícia de l'*Almoyna del Teixidors* de 1395 faria referència a una associació o confraria de caràcter religiós-assistencial més que a una veritable corporació gremial que regulara el treball dels seus membres, doncs posteriorment no tenim altra menció d'aquesta, i la reglamentació passaria a mans del municipi. Tot açò són breus pinzellades que ens mostren un dinàmic sector en desenvolupament. Amb tot, les primeres fases de la producció seguiran fent-se a la vila com veiem en 1515, quan s'ordenava que *qualsevol libra de stam o llana que.s donarà a filà a torn o filosa en la dita vila o terme de aquella haiga a pesar tretze onzes al fi, e no mes*⁶⁷.

66 Veure GUAL CAMARENA, M. (1967), ps.157-158 amb AMV, sig. 1317, Fs 91, 146, 153, 163.

67 AMV, MC (1436-37; 1436, desembre 22), (1414-15; 1414, F 5 v sense data, inventari de béns del *Mustassaf*), Claveria 226 (1394-95, F 5 v). Sobre les incorporacions d'ofici IRADIEL, P. (1992), ps. 253-283. AMV, MC (1515-16; 1515, octubre 21).

El dinamisme d'aquesta manufactura s'observa també per les contínues compres de matèria primera, llana i tints, al llarg de tot el segle XV, però també en la construcció de tints i formació de companyies. D'una banda, les compres de llana es fan als productors o posseïdors dels ramats, o bé a mercaders de Castelló que actuaran d'intermediaris. També es posà a la venda la llana de les bèsties sacrificades pels carnisers⁶⁸. Respecte als tints, la necessitat de proveir-se de substàncies colorants de qualitat col·locava a aquesta indústria tèxtil en estreta dependència del comerç establert amb les urbs. Els mercaders de València i Castelló venien *tints, pastell, roga*, etc, als artesans de Vila-real⁶⁹, encara que alguns d'ells també en venien en

68 Sobre la llana, a mode de exemple els casos: 1422 Francesc Ramon de Vila-real s'obliga davant el Justícia amb Lorenç Miquel, mercader de Castelló en 10 florins d'or per raó de llana que comprà (AHMC, Justícia sig. 4; 1422, febrer 10). 1427 Bernat Pellicer i Bernat Monroig de Vila-real reconeixen deure a Jaume Çuera de Culla 318 ss raó *reste lane* que li compraren (AMV, prot. 1734; 1427, juny 17). En 1434, Guillem Exernit i Arnau Toda, també de Vila-real, confessaven deure a Sanç Sanou mercader de Viloroja 32 lbrs. 19 ss 8 dd raó de llana, a pagar en dues meitats (AMV, prot. 1736; 1434, juny 26). En 1455 Miquel Navarro paraire de Vila-real s'obligava davant el Justícia en pagar a Miquel Castell, mercader de Castelló 100 ss preu de llana que li comprà (AHMC, Justícia sig. 15; 1455, novembre 24). Sobre l'abastiment de llana per les carnisseries, el Consell ordenava a Bartomeu Aznar *qui té càrrech de les carneseries...meten en cartell la llana del bestiar de la dita carneria e aquella se vene en públich enquant al més preu donant* (AMV, MC, 1514-15; 1515, abril 9).

69 Sobre compres de tint: En 1425 Joan Ferrer de Vila-real s'obligava davant el Justícia a pagar a Lorenç Miquel, mercader de Castelló, 67 ss raó de tints que li comprà (AHMC, Justícia sig. 7; 1425, octubre 22). En 1426 Nadal Çolivella tintorer de Vila-real confessava deure 9 lliures a Mateu Punyet, mercader de València *per resta de comte de pastel, de roga e de totes altres mercaderies* (AMV, prot. 1734; 1426, octubre 14). En 1432 era Pere Bosch de Vila-real qui s'obligava amb Lorenç Miquel, mercader de Castelló en 7 lliures i 5 ss per raó de tints que comprà, repetint l'operació en 1466 amb Guillem Palau, mercader també de Castelló, en aquesta ocasió per un valor de 60 ss (AHMC, Justícia sig. 10 i 16; 1432, novembre 27 - 1466, abril 28). En 1443 serà Joan Lop de Vila-real el qui s'obliga primer amb Manel Caixa, mercader de Castelló, i 15 dies després amb Jaume Miquel, també de Castelló, per raó de tints, respectivament amb 100 i 116 ss 8 dd a cadascú (AHMC, Justícia sig. 12; 1443, febrer 1 i 15). En 1447 serà Arnau Toda el qui faça el mateix amb el tintorer de Castelló Jaume Mateu amb un valor de 100 ss (AHMC, Justícia sig. 14; 1447, desembre 1). En 1465 serà Bernat Bosch, paraire de Vila-real el qui faça allò amb el tintorer de Castelló Nicolau Ramadà, preu de 30 ss (AHMC, Justícia sig. 16; 1465, juliol 1). En 1505 serà mestre Joan de Ratonina tintorer de Vila-real el qui s'obligue amb Nicolau Casalduch de Castelló per 10 lliures preu de 15 arroves *de pastell* i en 1506 mestre Francesc Ferre tintorer de la

alguna ocasió a artesans d'altres localitats⁷⁰.

Les notícies sobre tints en la vila ens permeten indicar que en aquest àmbit semirural es desenvoluparen faenes molt especialitzades de la producció de draps, que anaven més enllà de les primeres fases vistes fins ara. Així, en 1412 el Consell acordava que *com per en Pere Bosch e altres fos exposat que alguns volien fer una casa o cases de tints a tinent del raval apellat de València*, es demanava al Consell que aquelles cases foren *franques de peyta ab tots los arreus del dit tint...per tot temps sempre i quan quel dit tint obrarà e farà sa labor e sa obra seguons bon tint deu fer*. El tintorer que volia encarregar-se d'ell era Nadal Çolivella⁷¹. I pareix que aquest tint funcionà, puix tenim constància de la formació d'una companyia en 1434. En aquesta ocasió, el tint l'havia comprat a Çolivella el tintorer Domingo Querol, qui conjuntament amb Romeu Mercador donzell, i Gil Muntanyes, veïns de Vila-real, feien companyia dels *tintes que.s faran en lo tint...la qual companyia volem que dure del dia de Sent Jacme primervinent en tres anys primervinents*, establint-se els capítols de l'acord⁷².

vila qui ho faça amb Casalduch per 8 lliures 3 dd raó de pastell (AHMC, Justícia sig. 26; 1505, agost 17 i 1506, abril 21). En 1509, Ferre repetia l'operació puix la seua muller reconeixia deure a Pedro Garcia, mercader de València, 27 lliures 10 ss restants de 36 lliures 10 ss preu de diversos tints que li havien comprat (ARV, prot. 1429; 1509, abril 24) i en 1513 serà Nicolau Armengol tintorer de la vila qui pague a Font Capella, mercader de València 38 lliures, 2 ss i 6 dd preu de *quinque ponderum sive càrregues pastelli* (APP, prot. 22756; 1513, novembre 28).

70 AHMC, Justícia sig. 15; (1455, agost 26). Joan de la Font, paraire de Castelló s'obligava a pagar a Pasqual Misansa, tintorer de Vila-real, 60 ss deguts de preu de tints.

71 AMV, MC (1412-13; 1412, desembre 22).

72 AMV, prot. 1736 (1434, juny 25). *Et nos, en Romeu Mercador donzell e en Gil Muntanyes vehins de Vilareal fem companya ab vos en Domingo Querol vehí de la dita vila present e acceptant de los tintes que.s faran en lo tint que vos havets comprat d'en Nadal Çolivella situat en lo raval de la dita vila la qual companya volem que dure del dia de sent Jacme primervinent en tres anys primervinents e continuament contadós en la forma et sots los pactes següents, çò és que si durant aquest temps de tres anys la dita companya no plaurà als huns ni als altres que qualsevol de nos que no volrà la dita companya puxe lexar aquella et contar e exaguar lo que serà degut e pendre cascun sa part. Primo, que lo dit en Domingo Querol leve del guany del comú per arrendament del dit tint per cascun any dotze liures real de València (sobre línia: no són sinó sis liures e axí stà continuat al peu del present contracte). Item que de comú se agen a pagar per als filats e canets, lenya, cenra, candeles, oli per a la làntia e totes despeses*

A poc a poc, en aquest ambient rural, l'abaixament i el tenyit comencen a tenir ja probablement una importància superior a la pròpia del drap cru. Ho hem vist amb els tints, però també, encara que més tardanament amb la instal·lació de *molins drapers*, que sols resultaven rendibles si en ells es tractava abundància de draps. Per açò en 1502 els paraires proposaren al Consell que *volien fer hun molí draper en lo trespollador del molí de mossén Reus e si lo lloch serà decent per a fer dit molí sens dan de la cèquia e dels hereters que.ls sie donada licència per a fer aquell paguant sa peyta*⁷³. Així es feu puix el molí peitarà en 1527.

Amb tot i això, i malgrat totes aquestes notícies que indiquen una activitat en apogeu la vila pareix que durant un temps se decidí per una producció de qualitat inferior. Encara en 1488 el Consell acordava *quant als draps que venen drapés e perayres que puxen vendre aquells axí sens refredar e bayxar en la manera que ab los compradós se poran convenir*⁷⁴. És a dir, novament una de les característiques de la draperia rural eixia a la superfície: eliminar les últimes fases de finiment com una manera d'abaratir els costs.

Finalment, entre els apartats de l'impost, que constituïa part de les rendes de la Diputació General del Regne on figura el General del Tall del Drap, en relació directa amb la manufactura tèxtil trobem el segellat dels draps, en raó del qual l'arrendatari cobrava una taxa a cada un dels draps tallats i

ordinàries que sien necessàries per a obs del obrador del tint axí loguer de hòmens per ajudar a tenyir com altres despesses. Item que lo que irà per a obs de comprar los tintes per al dit tint que age per cascun jorn hun sou sis dinés. Item que nosaltres dits en Romeu Mercador e en Gil Muntanyes siam tenguts bestraure a vos dit en Domingo Querol tants dinés com necessari és per a obs de obrar lo dit tint. Item que lo que sich guanyarà levades les despesses e salari et preu del que costaran los tintes e les altres despesses que sie partit çò és la meytat de vos dit en Domingo Querol, e l'altra meytat de nosaltres en Romeu Mercador e Gil Muntanyes. Item que sien tenguts de contar de mig en mig any çò que sich guanyarà en lo dit tint. Et sots los dits pactes, formes, maneres e condicions prometeren la una part e l'altra ad ¿invenç?. Et juraren que be et lealment se haurien en la dita companyia. Obigans etc...actum in Villaregali. Testes Pere Bosch e Guillem Perç, textor. Diluns lo primer dia de febrer any MCCCC XXXV fon concordat entre lo dit en Romeu Mercador e Domingo Querol que lo dit en Domingo Querol no leve ni prene per arrendament del dit tint sinó tansolament sis liures. Texte Steve Pelega e Nicolau Miravet, Villaregalis.

73 AMV, MC (1502-03; 1502, octubre 30).

74 AMV, MC (1488-89; 1488, octubre 5).

venuts en la vila, ficant-los un segell que es constituí al mateix temps en garantia d'una fabricació controlada. S'imposava sobre el *drap que cascú se obra e tala en ses cases*, símptoma del predomini de la xicoteta unitat de producció de caràcter familiar⁷⁵.

En conjunt, els oficis de la llana a Vila-real, a l'igual que a Castelló i altres viles de la Plana⁷⁶ es presenta com el grup més nombrós de l'estudi amb un total de 114 persones distribuïdes en: 52 *paraires*⁷⁷ (2 a finals del segle XIV; 6 en la primera meitat del segle XV; 15 en la segona meitat; 29 per a les primeres dècades del segle XVI); 20 *teixidors*⁷⁸ (1 a finals del XIV; 4 per a la primera meitat del segle XV; 8 per a la segona meitat; 7 en les primeres dècades del XVI); 16 *tintorers*⁷⁹ (1 a finals del segle XIV; 2 en la primera meitat del segle XV; 3 en la segona meitat; 10 a inicis del segle XVI); 4 *pilaters* entre 1473 i 1529 (Antoni Cabrero, Joan de la Cort,

75 AMV, MC (1487-88; 1487, juliol 1). Sobre açò veure DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1973 - d), ps. 195-204, on transcriu el document dels capítols d'arrendament de la *Bolla* de 1459-60, referits al General del Tall i on s'indica que tot aquell veí que obrarà drap de llana *per a hús propi, e no en altra manera, sie franch e no sie tengut pagar general algú de aytal drap*.

76 Sobre aquest àmbit concret veure IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1993), ps. 250-255 i NAVARRO, G. - IGUAL, D. (1992), ps. 63-83. Veure un cas similar per a la Vall d'Albaida i el Comtat en LLIBRER, J.A. - NAVARRO, G. (1992), ps. 17-23.

77 Els noms dels 52 *paraires* són: Pere Alegre, Antoni Alfagari, Joan Alfagari, Joan Artusa, Jaume Beltran, Llorenç Bolet, Joan Bonfill, Pere Borrada, Joan Bosch, Jaume Calbo, Andreu Camps, Pere Català, Guillamó Cerdà, Antoni Domènech, Guillem Igual, Miquel Igual, Pasqual Fabregat, Joan Fortuny, Francesc Garcia, Francesc Gomis, Pere Ibanyes, Martí Joan, Pasqual Lavari, Guillem March, Pasqual Marí, Nicolau Mariner, Miquel Martí, Pasqual Martí, Bernat Miquel, Antoni Modera, Guillem Mullerat, Guillem Muntalbà, Pere Muntanyes, Jaume Navarro, Miquel Navarro, Llorenç Oller, Bernat Pellicer, Pere Peralta, Mateu Peres, Guillem Pons, Jaume Pons, Gabriel Prats, Gabriel Prunyonosa el menor, Pere Prunyonosa, Antoni Ramo, Pere Ros, Joan Salines, Bartomeu Sancho, Pere Solsona, Joan Valero, Pasqual Vela, Bartomeu Vidal.

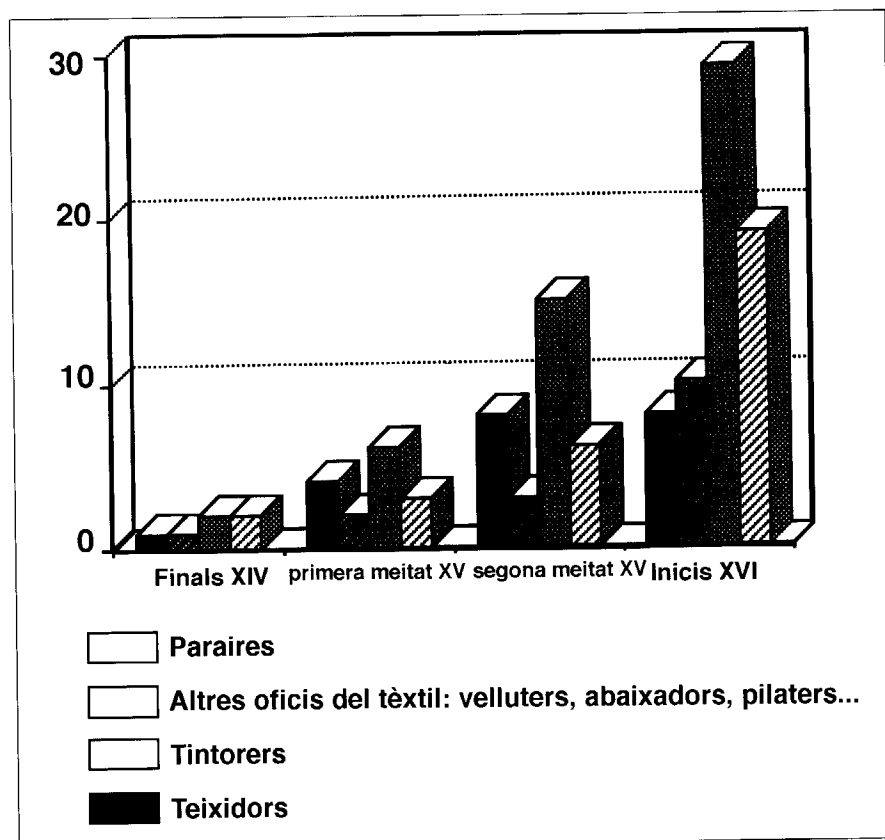
78 Els noms dels 20 *teixidors* són: Joan Adzuara, Pedro d'Alguera, Nicolau Arbo, Gabriel Camanyes, Francesc Castell, Gabriel Castell, Salvador Eximeno, Guillem Joan, Bernat Jordà, Domingo Llop, Daniel Manera, Mateu Montfort, Pere Moreno, Francesc Oller, Lluís Pallarés, Guillem Peris, Bartomeu Renau, Bernat Roca, Pere Ros, Miquel Sancho.

79 Els noms dels 16 *tintorers* són: Martí Alberich, Nicolau Armengol, Nadal Çolivella, Francesc Feliu, Francesc Ferre, Genís López, Gabriel Marco, Joan Martí, Joan Martí Gallent, Pasqual Misansa, Joan de Mur, Miquel de Mur, Joan Navarro, Domingo Querol, Joan de Ratonina, Bernat Solsona.

Guillem Sentjoan, Jaume Solera). A tots ells unim també un elevat nombre de personatges els oficis dels quals oscil·len entre una professió o altra. En la seua immensa majoria pertanyen als primers anys del segle XVI: 3 *paraires-llauradors* (Ramon de les Heres, Pere Montull, Joan Muntalbà); 2 ara tenders abans *paraires* (Joan Medina, Jaume Solera); altres 2 que són *paraires-tenders* (Joan Mesquita, Francesc Montull el menor); 1 *paraire-botiguer de draps de llana-mercader* (Gabriel Prunyonosa el major); 1 *paraire-tallador de carn* (Pere Coves); 2 *paraires-hostalers* (Miquel Millan, Jaume Solsona); 1 *paraire-pannitonsor* (Bartomeu Aznar); 1 *paraire-abaixador* (Melcior Alfagari); 1 *abaixador-pannitonsor* (Miquel Alfagari); 1 *abaixador* (Baltassar Benedito); 1 *paraire-teixidor de llana* (Joan Macip); 2 *paraires-teixidors* (Arnau Bosch i Joan Martí); 1 *teixidor de llana-llaurador* (Joan Campmany); 1 *teixidor-corredor* (Andreu Aimerich). A ells unim a Na Maria la *cardera* (1360) i a En Çorita la *cardadora* (1444). Com veiem, un important contingent de persones concentrades sobretot a finals del XV i primeres dècades del XVI.

Per finalitzar aquest apartat veiem els espais de producció dedicats a activitats de la manufactura tèxtil. Evidentment, l'espai bàsic serà l'obrador artesà dins el propi habitatge, compartint l'espai i vida quotidiana d'hàbitat i lloc de treball. En ell trobem els diversos útils de l'ofici com ens ho mostren els diversos inventaris de béns. De casa del paraire Nicolau Mariner, el paraire Jaume Català comprarà en 1522 *huyt dotzenes de palmars* per 13 ss i *una percha e taulell* per 3 ss. De casa del paraire Jaume Solera algú comprarà *hunes pintes de pintar drap*; Antoni Ramo comprarà *hun torn de filar llana* per 2 ss 6 dd, i algú pagarà 6 dd per *hun bayart de perayre*, i també es compraran *dos cardes molt sotils*⁸⁰. Però com a espai industrial de major relleu destaquem la presència dels tints dels que posem certes referències que ofereixen amb exactitud la seua localització topogràfica. Així el tint que es permet obrar a Nadal Çolivella en 1412 perduraria almenys fins 1517. En 1412 se'ns indicava que estava a *tinent del raval apellat de València*. En 1433 s'indicava que *lo cequier sie tengut scurar la dita cequiola dues vegades l'any, çò és a saber del cap damunt del raval de Castelló en dret la creu fins al tint del raval de València*. A més, en 1452 es demanaren perdons per a una església, la de Santa Bàrbara, construïda davant del tint. Finalment, en els capítols del *Cequier* de 1516-

80 AMV, Comptes sobre agermanats absents, sig. 1679. Fulls 1 v, 4 r, 4 v.

EVOLUCIÓ CRONOLÒGICA DELS OFICIS DEL SECTOR TÈXTIL A VILA-REAL

17 se seguia netejant la séquia *fins al tint*, seguint el mateix recorregut que en 1433⁸¹. A ell s'uneix el projecte de tint, que finalment es convertí en adoberia, de 1468. Juntament a aquests, dos tints més ja a inicis del segle XVI. El primer, del tintorer Joan de Ratonina. En 1512 el sagristà havia taponat un carrer amb un hort tancat, carrer públic que es deia antigament anava *per costat del tint de mestre Joan de Ratonina, tintorer, e exia dret en lo enffront dels orts de Joan Medina, al camí qui va al molí de la vila*. El segon és una referència a Joan Martí Gallent de 1527, qui peità un moreral front la séquia Major i tint que era de Nicolau Armengol. En tots

81 AMV, MC (1412-13; 1412, desembre 22), (Capítols del *Cequier de la Sequiola* de 1433-34, F 39 r i 1516-17, F 120 r), (1452-52; 1452, setembre 28).

els casos veiem la proximitat als corrents d'aigua, necessaris a l'igual que en les adoberies, per al treball⁸². També cercant la força hidràulica trobem els *molins drapers*. Des d'un principi es facilità la seua instal·lació en la vila com en 1314, quan Jaume II confirmava la llicència donada pel Batle General a Guillem Redondo, mercader de València, per a construir un molí des del barranc de Ratils fins el torrent de Mascarell, bé fos fariner, arrosser, draper o paperer⁸³. Tanmateix, la concreció física d'aquell es realitzà en 1502, com hem vist, en el molí d'En Reus a instància dels paraires (1502-1527). A ell unim un altre molí draper propietat del notari Bernat Cortés en 1507⁸⁴. Finalment tenim una única referència a un *pati de tirador* que posseeix el tintorer Nicolau Armengol, en 1527 *front lo vall del portal de València*⁸⁵. En definitiva, totes les informacions mostren una llarga tradició manufacturera local que començaria ja des d'inicis del segle XIV i que arribaria al període de major expansió des de l'últim terç del XV fins després de les Germanies. Expansió productiva que coincidiria en aquests anys amb el mateix fenomen identificable a la vila de Castelló.

6) Confecció "dels vestiments"

És el vestit un dels elements, de l'anomenada cultura material, carregat amb major significat social. No sols és l'element que cobreix el cos abrigant-lo del fred, sinó que a més pot millorar la imatge i la presència d'acord a certes normes establertes per la societat. Era ella la que condicionava la moda del vestir, el bon gust, els colors, etc. A més, per a conèixer realment la indumentària d'una època hem d'afegir al vestit gran quantitat de complements com tocats, barrets, bosses, etc. Una de las pautes de divisió social en l'edat mitjana es visualitzava així doncs en la diferenciació externa que marcava el vestit, però també en la roba de casa, aquella que vestia les parets, taules, etc.⁸⁶ En estret contacte amb el sector tèxtil, la sastreria reuní un voluminós col·lectiu d'artesans ja des de finals del segle XIV. La

82 AMV, MC (1467-68; 1468, juny 4), (1512-13; 1512, octubre 17), Padró de Riquesa sig. 1502, full 68 r.

83 TRAVER, B. (1909), ps. 29 - MARIA, R. de (1935), ps. 185-186.

84 AMV, MC (1507-08; 1507, novembre 6).

85 AMV, Padró de Riquesa (1527-29, F 17 v).

86 Veure l'obra de MARTÍNEZ MARTÍNEZ, M. (1988), i CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990), ps. 110-145.

rellevància d'aquest grup ha quedat manifestada per l'elevat nombre de representants de la confecció. Així doncs, coneixem uns 50 sastres repartits en: 12 des de finals del segle XIV a la primera meitat del XV; 20 des de la segona meitat del XV a inicis del XVI; uns altres 18 per a les primeres dècades del segle XVI⁸⁷. A aquest grup unim unes altres dues persones que oscil·len entre *sastre-fuller* (Francesc Garcia) i *sastre-caper* (Joan de Torralba). Juntament a ells 1 *caper* (mestre Sancho), 1 *costurera* (Ana Morales), 1 *matalasser* (En Bonanat) i 5 *calçaters* (Alonso Argilagueta, Francí Martí, un altre Francí Martí, Baltassar Montull, Antoni Sancho), tots circumscrits als primers anys del segle XVI menys En Bonanat (1444). Aquesta alta presència de representants d'aquests oficis entre la segona meitat del XV i inicis del XVI possiblement estiga en directa correspondència amb el similar cas dels representants de la manufactura tèxtil.

El sondeig realitzat ens permet descobrir que aquest ofici tingué possiblement un important desenvolupament a la vila, encara que aquesta impressió pugui ser resultat del tipus de documentació localitzada. Per exemple, l'únic testament d'artesà de la vila de què disposem és justament el del sastre Aznar Descó. A ell unim un dels contractes d'*afermament* per a aprendre un ofici, aquell de 1509 pel qual un jove de 16 anys, Bartomeu Salvador, veí de Fontspatla del regne d'Aragó, era afermat pel seu tutor junt a Lluís Mascarell, sastre de Vila-real, per un període de 5 anys *ad discendum officium sartoris*⁸⁸.

Respecte al procés de treball poc podem dir. Possiblement els inventaris de ferramentes existents per a Castelló siguin similars als que existirien a Vila-real. A mode d'exemple poden consultar-se els dos ja publicats⁸⁹.

87 Els noms dels 50 sastres són: Pere Alçamora, Joan de Benavent, Pere Benedito, Domingo Biern, Joan Borrada, Joan Bru, Antoni Cabrera, altre Antoni Cabrera, el moro Jucef Calalell, Joan Capdevila, Joan Cardona, Pedro de Córdova, Pere Cortés, Aznar Descó, mestre Diego, Ramon Esquerre, Tristany d'Exea, Jaume Ferrando, Joan Garcia, Jaume Gascó, Pere Gerretes, Joan Gil, Martí Landuch, Joan Luca, Joan Lluça, Joan Losart, el judí Maimó, Bernat Martí, Jaume Martí, Domingo Mascarell, Lluís Mascarell, Antoni Melià, Francesc Mosquera, Gilabert Oliver, Joan Osset, Esteve Pelleja, Miquel Peres, Joan Peres, Pere Peris, el jueu Salomó Pinçó, Pere Querents, Jaume Quiliç, Alfonso Requena, Jaume Rovira, Joan Rovira, Pere Samora, el jueu Jucef Sarca, Franci Sarsola, Antoni Segarra, el jueu Serrano, Jaume Troncho.

88 AMV, prot. 1736, Guillem Ocelló (1434, maig 8) i ARV, prot. 1429, Francesc Mascarell (1509, juny 13).

89 IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 107.

Com ja hem indicat, la sastreria estava en estreta relació amb la manufactura tèxtil, i aquests artesans possiblement compraven draps teixits que posteriorment, als seus obradors, tallaven i cosien per a formar amb ells les obres corresponents, com en 1388 quan el Consell pagà certa quantitat al paraire Guillamó Cerdà *per preu de XV alnes de drap vermell e vert*, teixits destinats a vestir els joglars, i que posteriorment es donaren a Francesc Mosquera sastre *per costures de les dites robes*⁹⁰. Un cas similar ocorria en 1410 quan el síndic pagava a Tristany d'Exea, sastre, *CXXI sous VI dinés que li degué per LX alnes e tres palms de drap de marrega*, comprats per a fer els vestits dels jurats *per lo dol de la mort del molt alt e victoriós senyor en Martí quondam rey*. D'altra banda rebia 24 ss *per dues gramalles en les quals havie XII alnes del dit semblant drap*. A açò s'afegia finalment el seu salari *per los treballs e costures de fer les gramalles e capirons del dit drap compreses aquelles bagadures simolses que fa ... més en lo cubrecós del cadafal que fon feyt a mestre Vicent Ferrer*, percebent en total 155 ss 5 dd⁹¹. Observem a més com els ritus litúrgics, les celebracions, les festes religioses o els moments de dol, foren aspectes on el vestit tingué gran rellevància i significat. En aquest exemple hem vist també com el sastre confeccionava eixe altre tipus de vestits: els de parets, cadafals, o simplement mobles. I és que aquests vestits contaven amb un important significat social. Per açò en l'any 1500 el Consell pagà a mestre Sancho, *caper*, i a Ana Morales, la seua muller *costurera*, 60 ss pels treballs fets als vestits de l'església de la vila, operació que es repetí en 1505 amb el *caper* i sastre Joan Torralba, pagant-li en aquesta ocasió 125 ss 5 dd *per adobar los vestiments de la església*⁹².

90 AMV, MC (1388-89; albarà de 1388, desembre 24). Altres exemples com aquest per a finals del segle XIV poden veure's a DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1962), ps. 417-506.

91 AMV, MC (1410-11; 1410, juny 26).

92 AMV, MC (1499-00; albarà de 1500, juny 6), (1504-05; albarà de 1505, maig 10). En un paper entre els fulls 35-36 del manual de 1503-04, datat en agost de 1504 figuren els treballs realitzats per aquest: *seguexen-se los vestiments que se són desfets en la sacristia per adobar los altres per mestre Joan de Torralba, caper, en lo mes de aguost any dIII, foren desfetes dos dalmatiqués de broquat blanch e foren-ne fetes dos guasulles, item fou desfeta una guasulla del brocat del matex per adobar les capes blanques, item foren desfetes dos guasulles e fou feta una nova, item fou desfeta una capa vermella de brocat molt vella per adobar dos dalmatiqués*.

7) Els cultius industrials: morera, cànem i lli

Al llarg del segle XV s'havia anat trencant l'equilibri de la clàssica trilogia mediterrània de cultius. El cereal feia més intensiva la seua presència i la vinya veia reduït l'espai que a ella es dedicava. En el seu lloc tendí a afermar-se el cultiu de l'olivera. Però és també aquest segle el de l'afermament dels cultius d'ús industrial. El lli, l'arròs, el canyamel o la morera s'aniran guanyant el seu lloc a les terres de la Plana.

La presència i difusió del cultiu de la morera, les fulles de la qual eren l'aliment dels cucs de seda, s'inscriu perfectament en la tendència de creixement generalitzat d'aquest sector productiu al regne de València, ja iniciat en el transcurs del segle XIV i afiançat al llarg del XV, i que des de La Safor i certes àrees de la Ribera Alta, s'havia estés cap al nord, a la Plana, i també cap al sud, a Oriola, àmbits on el repartiment parcel·lari era encara reduït al XV, però on s'observarà un clar creixement del sòl dedicat al seu cultiu, especialment en la Plana de Castelló.

La documentació emanada pel Consell de la Vila fica de manifest que varies poblacions de la Plana conreen ja la morera des d'inicis del segle XV, i que allò provocà els primers intents de fiscalització de la producció per part de l'església. Així en 1414-15 per manament del Consell, un veí de Vila-real féu un viatge a *Castelló et a Borriana, tot en un dia, per parlar ab los jurats de allí et a saber si.s collia lo morer allí o no, com lo manasen collir en Vilareal*. Però no serà eixa l'única vegada que les poblacions de la Plana s'unescuen per a defensar-se dels intents fiscalitzadors del delme eclesiàstic. Si en 1494, el Consell de Castelló enviava a Pere Alquécer per convocar diverses universitats a una reunió a Borriol *quant al feyt de la causa de la fulla de les moreres*, el mateix feia el Consell de Vila-real puix uns dies més tard pagava als jurats els seus salaris per haver anat a València, *ensemps ab les altres viles en lo delme que se demana de la fulla de les moreres*, essent en aquest cas Onda i Almassora les altres viles convocades⁹³. I és que en els Manuals de Consell de la vila es repeteix contínuament la protesta d'aquesta al contingut de les constitucions de Tarragona, aquelles que des de la trona de l'església

⁹³ AMV, Cl. 241 (1414-15), F 30 v ; AHMC, MC (1494-95; 1494, juny 5); AMV, MC (1494-95; 1494, juny 14) F 47 v- 48 r, i AMV, Cl. 279 (1494-95), F 5 r-v. Els exemples de Vila-real publicats per DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1982 - b), ps. 51-52.

el capellà pregonava de manera contínua cada 25 de desembre indicant que els cristians havien de pagar *delme e primicia de la fulla de morera* i d'altres fruits, cosa que pareix ser en la vila no es feia puix segons els jurats *no és acostumat pagar*⁹⁴.

Si per a l'estudi concret del terme de Castelló posseïm els llibres de Peita gràcies als quals podem accedir al volum global de parcel·les dedicades al seu cultiu, especialment des de les seues primeres anotacions en 1462 fins a 1525, per a l'estudi de Vila-real no tenim quasi informacions, ja que només disposem de dos únics registres documentals excessivament distanciat en el temps. Al Padró de Riquesa de 1360 no figura cap parcel·la dedicada a eixe cultiu (tampoc apareixen als llibres de Peita de Castelló de 1371 ni de 1398). Tanmateix, el següent padró utilitzable, datat en 1527-29, ens ofereix una perspectiva més ampla. El cultiu de morera ja s'ha assentat a la vila, i per proximitat de Castelló, i similitud cronològica, considere que possiblement el seu afiançament i cultiu seguiria les mateixes directrius evolutives. En aquests llibres es reflecteixen els propietaris de parcel·les amb moreres i l'extensió d'aquelles. Observem el cas de Castelló, prenent-lo com a element comparador d'un procés que considere similar a Vila-real, encara que sempre en menor mesura degut a les característiques pròpies i particulars d'ambdós nuclis habitats:

CASTELLÓ	1468	1497	1527
propietaris	5	25	53
m ² aprox.	7894,5	43212	136491,74

Observem en aquest petit esquema com el nombre de propietaris de parcel·les ha crescut multiplicant-se per 10 tot just en 60 anys, mentre que l'extensió ocupada pel cultiu ho ha fet per 17. De manera global, d'un total de 9 *fanecades de terra ab moreres* i dos *fanecades e mitja de moreral* en 1468 s'ha passat a les 9 *fanecades e mitja e mig quartó de terra ab moreres* i 154 *fanecades e mitja e mig quartó de moreral* de 1527. A més, la parcel·la tipus d'eixe arc cronològic és la que ocupa 2 fanecades, ara bé trobem propietaris que declaren fins 14 fanecades, com Miquel Gascó de Castelló.

⁹⁴ Les constitucions poden llegir-se als diversos MC de AMV, però prenem ara com exemple el MC (1505-06; 1505, desembre 25), F 31 r-v.

Per a Vila-real considere que el creixement del cultiu de morera degué seguir la mateixa tònica evolutiva, encara que de manera bastant més moderada. En aquest cas, el Padró de Riquesa de 1527-29 ens permet localitzar 13 propietaris que de manera global sumen un total de 27 *horts e quart, e una fanecada*, que aproximadament seran uns 34798,125 m², és a dir, un nivell una mica menor que l'ocupat per Castelló en 1497⁹⁵. El seu cultiu a Vila-real apareix concentrat en àrees específiques, d'acord a com ho indiquen els límits i afrontacions de les diverses parcel·les. Situades en zona de regadiu, dos són els espais principals: front a la séquia Major, dins de l'àrea del Primer Sedeny, i front a la Sequiola, al camí que va a Almassora⁹⁶.

La recol·lecció de fulles com a aliment per als cucs de seda seria una de les diverses activitats que els veïns de la vila farien, amb una producció destinada a subministrar aquesta matèria primera a la potent sederia urbana de la ciutat de València. Tanmateix, certs indicis apunten a la realització d'activitats de filat i torcedura en algunes cases per a la venda de madeixes de fil guerxat que marquen una primera elaboració artesanal prèvia al proveïment cap a la draperia urbana de luxe. Així, en un procés realitzat davant el Justícia de Castelló en 1493, Pere Guerau veí de Castelló indicava que en la seua casa filava na Mirona, muller de Joan Torrelles, i que vingué a cercar-la des de Vila-real na Figueres *per filar seda*, concordant-se en salari. La muller de Torrelles volgué llavors llogar el *torn d'en Guerau*, qui accedí segons cert preu, però ara la muller de Torrelles es desdii del lloguer, el qual ha perjudicat a Guerau⁹⁷. Però a més, els inventaris de béns ens permeten aprofundir un poc més en eixe aspecte de la producció manufacturera. La subhasta de béns dels agermanats absents de la vila realitzada entre 1521-22 ens presenta un veí de Vila-real pagant 10 ss *per lo preu de hun torn de filar seda*, i un tintorer de la mateixa vila, Joan Martí

95 Per al cas de Castelló s'han utilitzat els diferents llibres de *Vàlues de la Peita*, AHMC, sig. I.4.1.1, núm. 6 (1468), núm. 9 (1497) i núm. 13 (1527). Per al cas de Vila-real el Padró de Riquesa, AMV, sig. 1052 (1527-29).

96 Els propietaris de parcel·la amb moreres al Padró de Vila-real són: Nicolau Armengol, Joan Martí Gallent, la muller de Guillem Mullerat, Pere Benedito, la muller i hereus de Francesc Gomis, Joan Panner, hereus de la muller de Jaume Martorell, Francesc Mascarell, Francesc Montull, Pere Montorgull, Joan Mesquita, Genís López i els hereus d'Antoni Fortuny (1527-29, Fs 13 v, 17 v, 18 v, 20 v, 21 r, 27 v, 43 r, 68 r, 71 v, 84 v).

97 AHMC, PCJ núm 2 (1491-96; 1493, maig 25).

Gallent, pagant 38 ss *per lo preu de 36 canyços de canyes per a fer seda ab los bastiments de fusta*, el que al seu torn indica l'existència també de cria del cuc de seda⁹⁸. Finalment, l'existència de 2 *mestres velluters* (Rodrigo Mondragón i Martí Espínola) per a les primeres dècades del segle XVI pareixen confirmar eixe progressiu afiançament, al llarg dels segles següents, de la nova manufactura de la seda derivada del cultiu de la morera, atenent a allò exposat per Doñate Sebastià, qui indica que el segle XVIII serà el "*siglo sedero*" de la Plana, però sobre tot de Vila-real, localitat que se situarà al cap de la producció ja que segons Balbás produí en 1748 la xifra de 12058 lliures, 2 unces de seda⁹⁹.

D'altra banda, d'entre les fibres tèxtils vegetals destaca el lli, el seu cultiu pareix estar arrelat ja des de les primeres dècades del segle XIV conjuntament amb el del cànem. Gràcies a les accions sanitàries del municipi és possible recuperar valuoses notícies sobre el seu cultiu, notícies que quedaren codificades en forma d'establiments compilats a inicis del segle XVIII en un únic volum. En el primer d'aquests establiments, datat a l'igual que els altres dos en 1326, se'ns indica la prohibició que *algú no gos batre ni ventar, espadar ni estendre lly en la vila dins los murs ni en los ravals de Villarreal sots pena de tres sous*, és a dir, es prohibeixen les primeres operacions de preparament del material per l'acció pol·lucionant que provocava en l'interior i proximitat del nucli habitat. Paral·lelament, el municipi prohibiria també que *ningú tinga basses de oli ni de amerar lly ni cànem ... sinó solament basseta de oli de mentres que els molins de oli obraran e açò se entenga tant com és lo enfront de la vila e dels ravals de aquella tro al primer sedeny sots pena de deu sous*. Gràcies a aquestes prohibicions que creen un espai o cinturó de protecció al voltant de la vila on no es poden treballar aquestes matèries, supose que l'autoritat municipal tractaria de crear altres espais propis per a la seua preparació, com sí ocorria per exemple a Castelló. I pareix ser que aquest espai per a Vila-real fou el Segon i Tercer Sedeny com ho manifesta la nova prohibició: *que algú no amere lly ni cànem en braçal de altri sens voluntat de aquell de qui és lo dit braçal ni los estendre en hort de algú sens licencia del señor del hort e qui contrafarà pague per calònia dotze diners e ultra açò lo dit lly o cànem sia tret e gitat del dit braçal e hort a continent e meció*

98 AMV, sig. 1679. Lluís Tener el menor (F 9 r) i Joan Pahoner (F 10 r).

99 DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1982 - b), ps. 47 i nota 13. Veure NAVARRO, G. (1992-a).

de aquell de qui lo dit lli o cànem serà ... açò declarat que tant com és lo enfront de la vila tro al segon sedeny en ningun braçal puxen amerar lli ni cànem sots pena de deu sous partidors ut in primo capítulo dels cequiers¹⁰⁰. Amb tot, l'espai concretitzat pel municipi en 1440 per a realitzar les operacions apareix allunyat tant del nucli habitat com dels diferents Sedenys, concretament en el límit amb el terme d'Onda: *qualsevol hom que no serà stadant de Vila-real e no tindrà sa habitació e cap major en la dita vila, que no gos per ell ni per altri amerar lli al trenquatal del barranch de Ratils prop los arquets et açò sots pena de LX ss*. I segons pareix, tant el cultiu com la preparació del lli continuaren al llarg de tot el segle XV i inicis del XVI. En 1462, Andreu Ferreres protestava contra Pasqual Rovira i Pere Garriga els qui *li són entrats en la sua heretat e portat lo seu li*, i en 1522 quan Bartomeu Vidal de Vila-real arrendava per 1 any les garroferes i una *basa de amerar lli* que tenia l'agermanat absent Antoni Beltrán¹⁰¹.

La preparació del lli anava destinada a la confecció de la nova draperia, lleugera, que marcava una nova conjuntura expansiva en la indústria tèxtil de la ciutat de València adaptant-la a les noves exigències de la demanda, motivades per una evolució de la moda¹⁰². A nivell local, aquesta manufactura implicaria un reduït nombre d'artesans. Així doncs sí pareix que la primera preparació del producte sí es pogué fer a la vila, la manufactura d'aquest no tingué representants fins iniciat el segle XVI, fet que condicionà que qualsevol producte necessitat, fabricat amb aquest material, hagués de ser importat. De data anterior sols disposem d'una referència, i és una cessió d'un deute entre veïns de la vila per raó de *panni linni* comprats a un altre veí de la vila¹⁰³. Però fiquem per cas les cordes per als pous. Fins a mitjans del segle XV, aquestes eren comprades a *corders* de Castelló, com Macià

100 AMV, sig. 1317 *establiments antics y moderns*, fl. 144, 146, 167. Volum publicat per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 - c), qui atorgà a aquestes tres ordenances la cronologia de 1326. Sobre Castelló veure: IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 104-106.

101 AMV, MC (1439-40; 1440, abril 10, F 34 v) i MC (1462-63; 1462, juny 27). Ambdues notícies són referides per GUAL CAMARENA, M. (1967), ps. 158. La notícia sobre Beltrán en AMV, sig. 1679, F 24 r.

102 Veure el cas de València estudiat per NAVARRO, G. en la seua tesi doctoral de recent lectura, amb les dades que per a la ciutat de Còrdova ofereix CÓRDOBA DE LA LLA-VE, R. (1990), ps. 84-99.

103 AMV, prot. 1736, Guillem Ocelló (1434, maig 7).

Alegre a qui es pagà en 1418 13 ss 4 dd per 32 cordes d'espart rodones a raó de 5 dd cadascuna, més 5 ss per llur salari e trebayls de fer e terce ab lo torn dues cordes. Pagaments com aquest es repetiran fins el 1475. A partir d'aquesta data un musulmà de la Vall d'Uixó, el *traginer* Jafuar, serà l'encarregat d'abastir la vila portant les cordes des de València, cobrant per exemple en 1481 XVIII ss que donà e pagà a Jafuar moro per dos cordes de spart que portà de València per als pous en cert port e compra. Els seus serveis seran utilitzats fins 1506. És a partir d'aquests moments quan en la vila trobem els primers representants de la manufactura de fibra vegetal. Podem veure 4 *corders* (Jaume Bolea, Miquel Granell, Miquel Chert, Joan Molinos), 2 *espartenyers* (Antoni Porquet, Gil Anyó el menor) i 1 *texidor de llenç* (Jaume Alfagarí) afegint, a més a més, els útils que la subhasta de béns dels agermanats ens ofereix: un moro d'Artana que compra per 7 ss *preu de hun teler de teixir lli* de Luis Tener el menor; Bartomeu Guitart que paga 2 ss 7 dd per un banquet de fer spardenyes, i Jaume Ferrer 2 ss 1 dd per un feixet de lli piquat, ambdues coses d'Antoni Porquet; o novament un moro d'Artana que compra per 32 ss 6 dd 6 feixos de lli de Jaume Tener el major¹⁰⁴. Amb tot, l'indicador més clar d'una producció comercialitzable es refereix a l'acord del Consell d'afegir als capítols tocants a l'arrendament de la cisa de *Mercaderies* de 1510 un nou capítol que diu que *llenç e tot drap de lli pague sisa seguons les altres coses que paguen sissa acostumen pagar*¹⁰⁵.

8) Escassa presència del treball del cuiro a la vila

Vertaderament el treball del cuiro fou l'especialització més excel·lent de la indústria manufacturera de Castelló ja des del segle XIV, moment en què comptava amb unes ordenances sobre els adobs¹⁰⁶. Tanmateix, l'activitat en aquest sector fou desplaçada des de mitjans del XV pel

104 AMV, MC (1418-19; 1418, juny 13, F 37 r), MC (1481-82; 1481, agost 6, F 7 r). Sig. 1679, Fs 9r, 11v, 17r. Sobre la realitat material i vida dels corders, veure NAVARRO, G. (1992 - b), ps. 77-96. Sobre la participació dels musulmans en la indústria del lli, APARICI MARTÍ, J. (1994), ps. 127-143 i LLIBRER, J.A. - NAVARRO, G. (1992), ps. 17-23.

105 AMV, MC (1510-11; 1510, setembre 28).

106 ROCA TRAVER, F. (1950), ps. 195-215.

desenvolupament de la manufactura tèxtil. Decreix el nombre d'oficis relacionats directament amb el cuiro i augmenta paral·lelament el nombre d'oficis relacionats amb la indústria tèxtil. A poc a poc es transformen també els espais de producció i les adoberies deixen pas als tints, als tiradors¹⁰⁷. Tanmateix, Vila-real, tan pròxima com estava a Castelló tot just pareix afectada per aquest procés. Sí que veurem com els representants de la manufactura tèxtil augmenten la seua presència i pes específic en la vila des de mitjans del segle XV a l'igual que a Castelló, però per contra, les notícies sobre els treballadors del cuiro, minves, demostren també un augment de la seua presència. Tal volta podem esbossar la idea de què part d'aquesta manufactura es refugià en aquesta població tan propera. Però açò és una hipòtesi de poc pes. Tanmateix, observem una concentració de representants de l'ofici sobretot a inicis del segle XVI en contrast amb la seua quasi inexistència per a gran part del XV.

La presència d'una adoberia la tenim ja des de 1360, data en què tres persones posseeixen cadascuna *un clot en la adoberia* (els hereus i muller de Guillamó Guasch, Miquel Marçal i el *calciner* Antoni Doto). Possiblement es tractà d'una única adoberia dividida en tines on portar a terme el procés manufacturer (que en aquest cas reben el nom de *clots*). Amb anterioritat a aquesta data sols podem suposar una certa producció de cuiros atenent a la llicència concedida a la vila per part del rei Alfons de tenir els espais de producció (entre els quals estan *furnos, tintureries, adoberias, turnos cere*) en les mateixes condicions que els gaudien abans d'adoptar el fur de València en 1329-30¹⁰⁸. D'uns anys abans (1326) són dues ordenances municipals que prohibeixen *estendre cuyrams en la plaça als carnisers, personatges que abastirien en primera instància als artesans*, indicant-se poc després que *algú no gos remullar, llavar ni adobar cuyram ne pells en alguna de les dites cequies majors de la vila sots pena de XX ss*. Evidentment, la política sanitària juga ací un important paper, però al mateix temps ens pot estar mostrant una realitat quotidiana: que l'adob es feia sense cap control a les séquies de la vila per part de particulars i no d'especialistes¹⁰⁹.

107 APARICI MARTÍ, J. (en premsa); IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 108-112.

108 GARCÍA EDO, V. (1993); document número 3 de l'apèndix, p. 207.

109 AMV, sig. 1317, *LLibre de Ordinacions i Stabliments*, any 1326, fulls 155 i 169.

Que en la vila hi havia pocs representants de l'ofici ens ho pot mostrar el fet que en 1412 es pagava al *cuyracer* Miquel Argent la seua estància d'un any en la vila, i ja en 1420 s'acordava fer venir *un maestre qui adobase les cuyraces que habien a adobar en la villa*. Fins el 1430 no trobarem cap nova referència a aquesta producció, moment en què el municipi mana adobar uns cuiros per valor de 2 florins a Antoni Berbegal. Però a més, quan en 1434 Bernat Espelt vol afermar als seus fills per a dependre l'ofici de *cerdonia e sabateria*, ho farà amb un mestre de València¹¹⁰.

Es en 1467-68 quan trobem una notícia interessant, que unida als artesans coneguts fa pensar en la possibilitat d'un cert trasbalsament de la producció des de Castelló cap a Vila-real. En 1467, s'indicava en la reunió del Consell que *si en Miró vol fer adoberia en la casa que ere d'en Bernat Muntanyes que no li sia anyuçada la peyta, però si vol quitar los cinch sous que fa l'ort a tinent a sent Jacme que ho puxe quitar e que sien aumentats los V ss de la peyta que seran C sous e no puxe aumentar la peyta*. Interessant referència puix ens informa del lloc exacte on es situarà l'adoberia, del seu espai físic (casa propiament dita i pati per a estendre cuiros o tenir tines), del valor de peita que pagarà, però també que hi ha un Miró darrere de tot aquest moviment. I els Miró seran una família de les més importants del treball del cuiro al Castelló del segle XV controlant les diverses adoberies, i essent els seus membres influents representants de l'ofici. A més, la data és significativa: una dècada després dels primers problemes greus amb la ciutat de València que motivaren la decadència del treball de la pell i el cuiro a Castelló. Mig any més tard, ja en 1468, el Consell acordava que la *adoberia o gràcia feta per al tint an Miquel Foces, çò és que lo dit tint fos franch de peyta obrant, per çò atés que en Pere Miró, blanquer vol fer adoberia lla hon devia fer lo tint lo dit en Miquel Foces, delibera e mana éser notat que la dita adoberia vage e sie franca de peyta però que en açò no.s leve del cappatró fins a la tacha prop venidora, entre tant pach la peyta segons en lo cappatró es continuat e l'ort de la dita adoberia pach la peyta segons los altres*. Finalment coneixem la identitat del *blanquer* qui aconsegueix que l'adoberia gaudezca de no pagar peita per ocupar l'espai destinat a un tint que no es construï. Però a més ens indica que la seua

110 AMV, MC (1412-13; 1412, novembre 20), (1420-21; 1420, desembre 4), (1429-30, albarà de 1430, març 13). Prot. 1736, Guillem Ocelló (1434, març 30).

mentió serà eliminada del capatró, la qual cosa explicaria la seua no presència en el Padró de Riquesa de 1527¹¹¹.

A la presència d'un Miró a Vila-real, i a la cronologia d'existència de l'adoberia, unim ara el nombre de professionals. Així, sols disposem de notícies sobre un *cuyracer* a inicis del XV (Miquel Argent). A ell unim els 2 *blanquers* coneguts (Pere Miró i Jaume Boix) per a la segona meitat de segle XV. I juntament amb ells 15 *sabaters*, amb agrupació cronològica significativa: 1 a finals del segle XIV, 2 fins el moment de la construcció de l'adoberia, i 12 des dels anys 70 del XV fins les primeres dècades del XVI¹¹². A ells afegim un *sabater-hostaler* (Pere Lorenç) en aquest segle XVI. Important concentració d'aquests professionals coincidint amb el declivi castellonenc.

Amb tot, és bastant cridaner veure com un dels oficis més característics de l'activitat manufacturera de tota vila medieval es distingeix en aquest cas per la carència de representants, sobretot en la primera meitat del segle XV, tal volta eclipsat pel vigor que posseïa Castelló¹¹³.

9) Serveis sanitaris

Ja els treballs de J. M. Doñate Sebastià permeteren en el seu moment una bona aproximació a la realitat sanitària del municipi de Vila-real en les seues dues vessants: demogràfica-epidèmica, i dels professionals de la sanitat. Unint ambdós estudis als realitzats també per M. Gallent he tractat de descobrir la seua realitat¹¹⁴.

Aquest estudi ens mostra diversitat de carreres professionals per a un conjunt de 53 persones implicades en l'àmbit sanitari des de les més

variades òptiques. Així, amb total dispersió cronològica trobem: 10 *apotecaris* (1 en la primera meitat del segle XV; 5 en la segona meitat; 4 a inicis del XVI)¹¹⁵. A ells unim uns altres dos que oscil·len entre *especier-apotecari* (Miquel Igual i Berenguer Ferrer); 13 *barbers* (4 a finals del XIV; 7 per a tot el XV; 2 per a inicis del segle XVI)¹¹⁶. Novament trobem alguns noms els oficis dels quals oscil·len entre *barber-cirurgià*, tots pertanyents als anys 20 del segle XVI (Cosme Ferrer, Miquel Garcia, Andreu Parent, Eugeni Sanchis). Juntament amb ells 3 *cirurgians*: (altre Pere Borrada, Bernat Roig i Pere Rovira); 4 *menescals* (Joan de Borbó, Lluís d'Ixer, Alfonso Rodrigo, Bartomeu Torrella) i altres 2 que oscil·len entre *ferrer-menescal* (Domingo Arman i Bernat Camanyes); 1 *metge-físich* (Antoni Veguer); i 10 *metges* (4 per a la primera meitat del segle XV i els anys 70 d'aquest segle; 6 des de llavors fins les primeres dècades del segle XVI)¹¹⁷.

La sanitat constitueix un element indispensable per a la comprensió de la societat medieval. Els qui pretenien exercir la medicina i la cirurgia a València havien de fer-ho segons la legislació. Els metges es formaven inicialment en un *Estudi General*, i després eren examinats pels examinadors de metges i cirurgians nomenats pel Consell a tal efecte, rebent en última instància la llicència per a exercir per part del *Justícia Civil*. D'altra banda, els cirurgians es formaven en la pràctica amb altres cirurgians, i des de 1462 rebien en la ciutat una formació teòrica. Tanmateix, aquesta legislació vigent per a tot el regne sí podia ser aplicable i controlable en la ciutat de València, però a mesura que ens allunyem d'aquella, la seua intensitat decreix. Ja ho ficava de manifest M. Gallent per al conjunt del regne, i descobrim el mateix cas per a la vila de Castelló, on es dedectava un fort intrusisme contraforal a l'exercici professional de la medicina¹¹⁸. És la

111 AMV, MC (1467-68; 1467, octubre 14 - 1468, juny 4).

112 Els noms dels 15 *sabaters* són: Gabriel Cerdá, Rodrigo Eximénez, Pere Ferrer, Joan Garcia, Francesc Joan, Miquel Lalançar, Guillem Miró, Gabriel Navarro, Bernat Pelegrí, Miquel Piquer, Goçalbo Portugués, Garcia Remírez, Pere Rosquella, Joan Torrella, Miquel Vidal.

113 Una bona aproximació al món del treball del cuir, referida a l'àmbit italià, pot trobar-se en GATTI, L. (1986).

114 DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1973 - A), ps. 125-144 i (1977 -a), ps. 11-21. GALLENT MARCO, M. (1984), ps. 73-80 i (1994), ps. 237-245, a més de la seua tesi doctoral en microfitxa sobre l'assistència sanitària a València (1987). Sobre Castelló: SÁNCHEZ GOZALBO, A. (1979), ps. 47-80 i 160-179.

115 Els noms dels *apotecaris* són: Gabriel Igual, Guillem Igual, Francesc Feliu, Jaume Feliu, altre Jaume Feliu, Jaume Ferrer, Vicent Llombart, Tomàs Matamoros, Joan Montagut, Gerònim Tomàs.

116 Els noms dels *barbers* són: Gaspar Borrada, Joan Borrada, Pasqual Borrada, Pere Borrada, Joan Cortés, Ferrando Deslava, Daut Devinat, Joan Ferrandis, Jaume Mas, Antoni Monrós, Jaume Oliver, Guillem Segarra, Guillem Urgellés.

117 Els noms dels *metges* són: Joan Baldí, Jaume Ferrer, el jueu Isaac Gràcia, Andreu Ibanyes, Joan Ibanyes, Miquel Marco, Domingo Navarret, Joan Orenga, Pere Roig, Çaet Zeyt.

118 GALLENT MARCO, M. (1984), ps. 73-80. Per al cas de Castelló veure IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), ps. 93-95.

mateixa tendència que es veu en la vila de Vila-real possiblement auspiciada per la insuficiència crònica de professionals de la medicina que era una altra de les carències estructurals del municipi, i que podria haver portat al Consell Local a permetre exercir a persones sense examen oficial encara que allò anàs en contra dels furs del regne.

Carència crònica per quant la vila contracta assíduament metges o barbers per a tenir personal sanitari que s'ocupe de les necessitats dels veïns. Normalment els metges són forasters que viuen en poblacions dels voltants (Onda, Borriana, Castelló) i que, contractats pel municipi, van a la vila algun dia a la setmana per realitzar visites als pacients i malalts. Entre els molts exemples podem indicar el cas de Jaume Ferrer, *metge e mestre en medicina...habitador de la vila de Onda*, en 1495, encara que als capítols s'indique que és de Castelló. Als dits capítols s'acordà que vindria a visitar la vila els dissabtes pel matí personalment, mirar dels malalts l'*orina o aygues*, i donar consells de paraula sense cobrar res, *franquament*. El municipi aconseguia així l'existència d'un servei mínim o bàsic per al seus veïns. Si el metge havia de manar *exarops e purgues*, llavors els malalts havien de pagar certa xifra però moderada. A més, quedava acordat que si anava un altre dia que no fos dissabte per la crida d'un pacient, era aquest qui havia de pagar-li 6 ss per cada vegada. S'acordava també que si algun dissabte no podia venir a la vila, el canviaria per un altre dia de la setmana sota les mateixes condicions¹¹⁹. Tanmateix, molts metges no acudien quan els corresponia, i el municipi abans de pagar el seu salari, rendia comptes amb ells, com l'il·lustratiu cas de Joan Baldí, metge contractat per Vila-real en 1505. D'un any de contracte, el Consell contabilitzà serveis d'aquest professional sols per un total de 9 mesos i 7 dies. El Consell ho aclaria ràpidament: *anà a València la setmana ans de san Miquel e no tornà fins a cinch de noembre a de esmenar dit temps. En après, s'en tornà anar a III de deembre tornà a vint del dit mes. En après s'en anà dimarts a XIII de jener. Falta lo dit metge dos mesos e vint dies, levats de los deuhit liures de la soldada són LXXXII ss*¹²⁰.

119 AMV, MC (1495-96; 1495, setembre 13 i 22).

120 AMV, MC (1505-06, sense data en full 1 r). Veure també l'albarà (1506, maig 30; full 54 v).

A més ja existia des de feia temps un hospital anomenat de Sant Miquel i de Santa Llúcia on s'havia d' *acollir los pobres de Jhesús Xrist axí de nit com de dia e tenir lo dit hospital e esglesia en çon dret e millorat*, al front del qual hi havia un *hospitaler*. Tanmateix, per açò mateix, pareix que no estava destinat a altres tasques sanitàries com avui s'entenen sinó solament a la recollida dels pobres vianants¹²¹.

Per tot açò, la manera més segura de garantir l'assistència en la vila era la presència contínua de representants de la sanitat, és a dir, afavorir el seu assentament en la localitat amb ajudes. Però açò no era fàcil com ho demostren alguns exemples. Així, en 1389 el Consell acordà que com *en Guillamó Urgellés barber haie entés que.s vol partir per anar a Onda* que s'aplegue a un acord amb aquest a fi que *atur en la dita vila e si fer no u volrà que li sia promés donar alcuna cosa en ajuda de loguer de cases de manera que si fer se porrà que atur en la dita vila*. Davant la possibilitat que dit barber marxàs cercant fortuna en una altra vila, deixant Vila-real desatesa, el Consell ofereix pagar-li una ajuda perquè hi romanga. Situació que anys més tard (1410) es repetirà amb el *metge i físich* Antoni Veguer, qui volia anar-se'n de la vila per marxar a València, però el Consell li demanà que no ho fera *per ésser molt neccessari en la dita vila per lo temps pedimial que.s esforçave en aquella*. El seu salari augmentà fins els 200 ss de pensió anual degut a eixa causa tan perillosa. Es tractava d'evitar en definitiva el que succeí en 1450 quan la vila fou assolada per una epidèmia i s'hagué de recórrer a persones forasteres, com Ervàs, de Mançanera a qui se li pagaven *les medecines e polvores que ha dats als hòmens de la dita vila ara en lo temps pedemiós o mortaldats*; o en la mateixa data s'acordava pagar a Pasqual Borrada perquè *fa medecines a molts malalts et axí matex de son art de cirurgia socórregue a moltes gents...en manera que algunes gens no.s muyren per falta de metge e de cirurgia*. Clarament expressat en aquest fragment de text, la raó principal era que les persones no estigueren deseparades per manca de metge o cirurgia¹²².

121 Sobre l'hospital: DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1984 - b); ps. 9-98. MARIA, Ramón de (1936), ps. 38-45.

122 AMV, MC (1388-89; 1389, febrer 28), (1410-11; 1410, desembre 27), (1450-51; 1450, juny 28).

Però a més la vila anava en un altre sentit tractant de preservar la salut dels seus veïns. A poc a poc, l'experiència els havia fet observar alguns fenòmens que ara tractaven de ser evitats. L'exemple més cridaner d'aquest progrés sanitari el tenim en 1508. Ja en altres ocasions s'havia prohibit acollir a gents provinents de llocs que es deien infectats, però ara a més es prohibeix negociar dins la vila podent-ho fer *fora lo portal a eixir a negociar ab ells*, tancant-se els portals des de les 9 de la nit fins que el sol eixirà per a major seguretat. I a certs veïns que venien de València se'ls prohibeix entrar *fins sien estats per vint dies fora en lloch sa*. Un poc més tard es prohibia acollir ningú que no *hauran quaranta dies que és fora del dit lloch hon se moren*. Encara petites i dubitatives mesures preventives, però és un important pas endavant en la lluita contra la malaltia¹²³.

D'altra banda, com ja havia indicat anteriorment, front a la medicina oficial descobrim la proliferació en terres castellonenques d'eixe grau d'intrusisme mèdic per part de personatges que, possiblement amb coneixements vertaders, no havien estat tanmateix examinats pels examinadors pertinents ni disposaven de la llicència per a exercir. Amb tot, la vila promocionava la seua presència degut a les carències sanitàries que sofria. Al llistat de professionals de la sanitat hem d'unir un reduït grup de personatges tradicionalment situats fora de la ciència mèdica però als qui la vila i els seus pobladors acudien en cas de necessitat. D'ells tenim notícies d'almenys: 1 *tornabraços* (Jaume Miralles); 1 *saludador* i 1 *mestre saludador* (Rodrigo de Cervantes i Gabriel Pelegrí), 1 *exarmadora* (desconeguda) i fins i tot un *mag* que vingué de Borriana (desconegut)¹²⁴.

El *tornabraços* (iniciis del XV) pareix ser que veritablement estigué contractat al servei de la vila puix percep una quantitat numèrica en concepte de pensió anual, i després de gràcia. El seu servei era, com la seua professió indica, de *tornar braços e peus a aquells qu'ils sa follen els se giren de loch*.

Juntament amb ell, la resta de personatges estan en la documentació des de finals del segle XV a les primeres dècades del segle XVI. El fet que no hi haja mencions anteriors no vol dir que no n'existiren. Simplement la seua presència no es consignà als Manuals. Però els *saludadors* comencen a figurar des de 1488, *per que nostre senyor Deu nos guart de mal de ràbia e*

de ayres corruptes e altres mals. I amb ells, en 1502, l'*exarmadora*, especialista en *guarir de mal de guola alguns que'n tenien*.

Metges i mediciners? Lluita oficial i popular? Conscient de tot açò, el municipi es decidirà per l'oficialitat, com anys abans s'intentà a Castelló. Així, a inicis del segle XVI el Consell pareix que pren consciència de la irregularitat d'algunes persones que practiquen la medicina o farmacopea, i decideix, després que Jaume Feliu *apotecari* de Castelló vinga *per parar botiga de apothecaria*, que ningú puga tenir venda de tals productes si no pertany a aquesta professió, com diu l'acord que *de ací avant nengú que apothecari no sia, no puxa tenir en la dita vila venderia de medicines preparades*¹²⁵. Amb tota probabilitat, el problema no se solucionaria i la pràctica dels mediciners es mantindria viva igual que succeeix avui, de manera paral·lela a la medicina oficial.

10) Els altres artesans: predicadors

Afegesc aquesta breu menció doncs considere que els predicadors són un més dels serveis que a qualsevol vila medieval es pot trobar rebent un salari per les seues actuacions vers la gent i la comunitat, complint una missió important. Clarament es pot observar tanmateix que el seu treball és distint, però són en definitiva obrers de Déu que ajuden a curar i estroncar les ànimes i les consciències dels mortals. La vila té necessitat d'ells de temps en temps i els atrau a la població amb la finalitat que durant un cert període o en dates significatives, *estech en lo temps de Quaresma per hoir de confessions e de diverses sermons*. Les anotacions sobre la presència momentània d'aquests personatges a la vila apareixen de forma contínua als Manuals del Consell, i açò ens permet observar no sols els salaris, sinó també la procedència i la formació religiosa que posseeixen. Podem dir que quasi sempre contracten els seus serveis per al període de la Quaresma, però també a Nadal o en algun cas especial, com aquell del 1499 moment que es demanà al *pare guardià de Santa Catalina que vingua ací per a diumenge a sermonar e açò per notifficar la vissió que se diu és apareguda an Francesc Boix*¹²⁶.

125 AMV, MC (1513-14; 1513, setembre 28).

126 AMV, MC Per a Quaresma (1410-11; albarà de 1411, abril 24). Per a Nadal (1420-21; 1420 desembre 4 i 1421, gener 23). El cas de la visió (1499-00; 1499, maig 22).

123 AMV, MC (1507-08; 1507, juny 20 - 1508, abril 24 - 1508, desembre 6).

124 El mag en AMV, MC (1488-89; 1489, maig 28). La resta a: DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 -a)

Respecte als salaris, evidentment vénen condicionats pel nombre de sermons i vàlua del sermonejador. A grans trets i agafant com exemple el període de Quaresma, podem indicar que fins a mitjans del segle XV el salari és una mica irregular (12 florins el 1425, 14 el 1426, 100 ss el 1439). Als anys 60-70 d'eixe segle s'estabilitza un model i la norma de pagament de 150 ss que a partir del 1483 i fins el final del segle es transformarà en 100 reals (que són uns 150 ss). La primera dècada del segle XVI oscil·larà entre 10 i 11 ducats (uns 200-220 ss), passant a rebre els predicadors 14 ducats (280-290 ss) des d'aleshores. Observem doncs un clar augment de les retribucions en aquests serveis mentres que altres jornals, com per exemple el dels peons d'obrer, continuen fixos en 2 ss diaris.

Pel que fa a la formació i procedència, el Consell sempre procurà cercar *hun bon e abte frare qui preyque*, no deixant escapar les bones oportunitats com quan Sant Vicent Ferrer visità la vila. Es cercava a més a més de fora doncs el prior local era conegut. Així el 1419 es pagà a Bernat de Sentgenís, *prevere e vicari de Vila-real per anar per precisió de la vila al monestir del Sant Sperit, prop la vila de Murvedre per a haver un bon frare per a la dita vila per a la Quaresma propvinent*. Però a més el Consell tenia cura que vertaderament el predicador fos apte. El 1477 es cercava novament *un bon frare* per a la Quaresma, però *que sia de nostra lengua, i que sia donat comiat al qui huy és vengut, que és de Navarra e no.l entenen be*¹²⁷. Es cercava a algú que parlara com el poble, la mateixa llengua, puix si no era així el sermó o la predicació no feia paper. Garantia d'açò era també la fama i formació del contractat. Així, entre els assalariats per a la predicació i les confessions trobem al *prior del Convent o Monestir Agostí de Castelló*; al *lector dels frares agustins de Castelló*; al frare custodi de l' *Orde dels frares menors de Morvedre*, i d'altres del *Sant Sperit de prop de Morvedre*; a algun frare de l' *Orde de preicadós de València*, a d'altres de l' *Orde de frares menors de València*; a algun frare del *Monestir de santa Catalina d'Onda*, etc., tenint present que encara que es fa referència a frares, molts d'ells després afegeixen qualificatius com el de *mestre en sacra teologia*, *mestre en sacra pàgina*, *prevere*. Alguns d'ells repetiran al llarg

127 AMV, MC (1420-21; 1420, desembre 4), (1418-19; 1419, febrer 9), (1476-77; 1477, febrer 23). Sobre la presència de Sant Vicent Ferrer a la vila veure DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1959); ps. 129-138.

de diversos anys la seua presència a la vila i és obvi que els seus sermons influïrien en major o menor mesura en la mentalitat de la població, sobretot en casos extrems, com aquell del 1508 quan la vila fou assolada per una epidèmia i el Consell hagué de pagar a *frare Nicolau* per anar a confessar *la major part dels malalts de la dita vila per que no morissen sens confessar, que los preveres no y volien anar per ocassió del mal tenien*¹²⁸.

128 AMV, MC (1507-08; albarà de 1508, abril 24).

-IV-

EL COMERÇ LOCAL I LA GENT

1) *Fira i mercat. Els intercanvis a la vila*

Les fires són grans reunions escampades en el temps, d'una duració d'uns 10-15 dies, en les quals els comerciants de diversos llocs i orígens ofereixen les seues mercaderies. Organitzat pel poder (protecció i fiscalització), la fira suposa un comerç ampli entre mercaders en un àmbit d'acció interregional o fins i tot internacional, mentre que el mercat, amb caràcter setmanal, establia la relació entre mercader i consumidor directe, amb productes de l'àmbit local-regional i a menor escala que la fira.

La concessió de fira és prerrogativa reial, ja que el monarca s'erigeix en garant de la pau indispensable per al seu desenvolupament, donant seguretat als comerciants que acudiren, i atorgant certs avantatges com les exempcions fiscals. El seu origen es remunta als segles altmedievals, moment en què els intercanvis comercials eren massa escassos i irregulars com per a permetre estructures estables de mercat, però és a partir de finals del segle XI i inicis del XII quan s'extenen per tota l'Europa feudal. El seu apogeu serà en ple segle XIII per a caure posteriorment. No desapareixen però perden la importància que tingueren en el passat, concretament perquè aquelles inestables estructures de mercat han madurat.

Al nostre territori coneixem la concessió de fires a diferents llocs des del mateix moment de la conquesta (algunes d'elles amb el clar objectiu d'atraure població, com tal vegada fou el cas de la de Vila-real), articulant-se ràpidament una xarxa de mercats setmanals d'àmbit comarcal amb la concessió de fires anuals a les principals viles. A la Plana, les viles que comptaren amb privilegi de concessió de primera fira són: Onda (1267), Castelló (1269), Vila-real (1274), Almassora (1313), Borriana (1319). De

vegades, en aquest privilegi s'inclourà també la concessió d'un mercat setmanal i de l'espai públic definit on celebrar fira i mercat¹.

Però més enllà de constatar simplement l'existència d'una fira i mercat, l'historiador ha d'interrogar-se sobre la seua finalitat pràctica i els negocis que es verificaran en aquella. Funció i funcionament en definitiva. Per exemple, Vila-real obté la concessió de fira i mercat inserida en el propi document de la carta pobla de 1274: *concedimus etiam vobis et vestris imperpetuum, mercatum tenendum in dicta villa seu populatione singulis diebus sabbatinis, et firam etiam semel quolibet anno, tempore quo vos volueritis, dummodo non sit eo tempore quo fira tenetur in Castilione vel locis aliis circumstantibus Burriane*. El monarca deixava a la lliure elecció dels habitants de la vila les dates de concreció de la fira, sempre que no coincidira o perjudicara les de les poblacions properes. A més prenia sota la seua protecció tots aquells que anaren a la fira i mercat, anant, estant o marxant d'aquells. Pocs dies més tard, el propi monarca amb un nou privilegi datat el 4 de març de 1274 eximia per 6 anys als concurrents a la fira, de la *lleuda* i *peatge*, impostos directes que gravaven el tràfic de mercaderies. Era aquest un interessant estímul perquè el nivell d'intercanvis es veiera afavorit a l'alça. La fira se celebrava durant 15 dies iniciant-se el dia de Sant Mateu (21 de setembre). Amb tot el 16 de setembre de 1347 fou mudat el seu inici al dia de Sant Martí (11 de novembre) amb la mateixa durada per raons que avui desconec, encara que tal vegada podria relacionar-se amb la inestabilitat i deceleració del creixement econòmic en referència al del període en que sorgí².

Tanmateix, l'entrada en el segle XV suposà una sèrie d'interferències entre les fires de Castelló i Almassora d'una banda, i Castelló i Vila-real d'altra. En 1404 el Consell de Castelló signava un albarà en relació a una *letra que portà als jurats de Morvedre sobre lo mudament de la fira de Vila-real*, i altra *letra que portà del lochtinent de governador a Vila-real que no mudassen la fira*³. Privilegiar la fira de Castelló respecte a les de

les poblacions properes dóna idea de la jerarquia econòmica i comercial establerta. Els problemes no es degueren solucionar puix l'agost de 1427 el Consell de Vila-real tractava de reordenar el seu espai econòmic en acordar que *fos suplicat lo senyor rey que fos sa mercé de atorgar fira a la dita vila après la fira de Castelló, e mudar lo mercat en lo divendres*⁴. Malaauradament els buits documentals ens impedeixen conèixer perquè sorgiren friccions entre ambdues fires, puix les dades d'inici eren distants (Castelló, des de 1343 la iniciava el dia de Sant Lluc, 10 d'octubre).

De manera progressiva aquesta fira degué ser substituïda lentament per un actiu mercat setmanal, aquell que el rei concedí també en la carta pobla per a cada dissabte, i que en 1427 el Consell tractava de canviar al divendres. El *Mustassaf* era l'oficial municipal encarregat de controlar i vigilar la legalitat dels productes oferts, així com el pes, mesures, i preus⁵. Amb tot, la venda en cases particulars pareix que era una constant i en 1326 el municipi tingué que intervenir prohibint les transaccions en indicar que *null hom estrany o privat no sia tan gosat que gos fer fires en la vila y terme de aquella sens lisencia del Justícia, de dia ne de nit ...fires ne acollirà ne consentirà en sa casa*. Amb tot i la intervenció en aquest cas del Justícia, dins del llibre d'establiments de la vila figuren una sèrie d'aquells anomenats *establiments tocants a l'ofici de Mustaçaf* i que atenen clarament a la seua funció i regiment de les transaccions en la fira o el mercat. Datada en 1326, una d'aquestes ordenances ens permet conèixer un reduït nombre de productes que es comercialitzarien en el mercat setmanal, així com l'horari d'aquell. S'ordenà que ningú, venedor, comprador o revenedor, *gos comprar espardenyes, polls, gallines, oques, ànedes, perdius, ni altres volateries ne cossa alguna que algú portarà a vendre lo dia del mercat de Vilarreal tro passat mig dia*, sota pena, i si hi ha frau, que el *Mustassaf* intervinga. A més, s'ordenava que cap *mercader, tender, fuster o manyà ... no gos en dumenge ni altra festa colent públicament parar tenda ni vendre alguna cossa de mercaderia en la plaça ni en les carreres de Villarreal si donchs no serà la dita festa en disapte que sia mercat, o en fira...*, sota pena⁶.

1 La definició de fira en la veu FERIA dins el *Diccionario Histórico de la Comunidad Valenciana*, Volum I (1992).

2 Els diferents documents indicats estan publicats per GARCÍA SANZ, A. - GARCÍA EDO, V. (1995).

3 AHM Castelló, MC (1404-05; albarà de 1404, desembre 22), notícies publicades en IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995), p. 116.

4 AMV, MC (1427-28; 1427, agost 18).

5 Sobre la figura del *Mustassaf* a Vila-real veure DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1984 - a), ps. 120-126. Sobre l'ofici en general ROCA TRAVER, F. (1973).

6 El llibre d'*Establiments* publicat per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 -e), ps. 141 i 166.

Podem indicar que aquest mercat era de productes agraris com es desprén de les minvades dades oferides fins ara. Tanmateix, els productes d'intercanvi superaran, amb tot, eixa visió d'un mercat específic de productes agraris. Disposem dels capítols sobre l'arrendament de les cises municipals referides a *Mercaderies*, cises que gravaven la compravenda de productes quotidians, molt propers a la vida diària, i que permeten observar la globalitat d'aquestes mercaderies, així com la inclusió d'altres de noves, senyal inequívoca d'un comerç ampli d'aquelles que implica la seua fiscalització. Per exemplificar aquest comerç quotidià he elegit els *Capítols de les impossicions de les mercaderies de Vilareal et de son terme del any M CCCC XXIII*, atenent tanmateix a què aquests es repeteixen en tots els Manuals de Consells. L'elecció dels de 1424 es deu a què són els primers conservats. Veiem ara aquests productes:

Primerament per tota fusta obrada o per obrar, oli, figues, ciurons et tots altres legums, nous, ametles, avellanes, saffrà et tota altra especieria, cera, cardo, formatges, castanyes, draps cruus et aparellats, llana, stam axí filat com per filar, lli, cànem, drap de lli, cuyram, seu, sagí, totes pells de qualsevol natura, sien sàvenes axí de seda com de cotó o de lli, mel et pega, les quals coses venudes o comprades axí per us propii com per us de mercaderia sia pagada imposició per lliura de dinés entre comprador e venedor, per eguals parts sis dinés.

Breu llistat on es presenten des dels més diversos productes agraris, passant també per tota una sèrie de productes de la branca tèxtil en diverses fases de manufacturació, fins a reconèixer el comerç de diferents matèries primeres en brut. Però el llistat de productes continua.

Item per tot or o argent obrat exceptada tota obra d'or o argent que isqua novella del mestre axí per a us propii com per us de mercaderia sia pagada imposició per liura de dinés entre comprador et venedor, per eguals parts, sis dinés. Emperò si algú de son propii or o argent farà obra per a son propii us que no pach impossició alguna.

Es fiscalitza en aquest cas el comerç del metall preciós excepció feta quan la peça surt de mans del mestre (i hem vist que a Vila-real sols existí un argenter a mitjans del segle XV), o quan l'or és particular i s'ofereix per a la peça.

Item per tota pelleria que sia de pells exceptat drap nou lo qual tallen per a ells lo qual drap no sia comprés en los capítols dels draps sie paga-

da impossició per liura de dinés, çò és per lo comprador et venedor per eguals parts, sis dinés. Emperò en aquest capítol no sie entés aquell qui comprarà per a llur propii us.

Item per tot congre o peix salat exceptat peix que vingue de la albufera, lo qual muntarà a suma et quantitat de cinch sous e d'allí ansús si per a vendre serà comprat sie pagada impossició per lo comprador et venedor per eguals parts, sis dinés.

Item per tot ferre, açer, lo qual serà per a obrar et serà comprat o venut et muntarà a summa et quantitat de V sous sie pagada imposició per lliura de dinés per lo comprador et venedor per eguals parts, VI dinés.

En aquesta ocasió novament es fiscalitza el comerç de matèria primera en brut, i hem de tenir present la important presència d'artesans del ferro a la vila.

Item per totes et qualsevol armes o arnessos de ferre, de cuyro o de fust o de qualsevol altre metal axí de frens, selles com de qualsevol arnessos sie pagada imposició çò és per liura de dinés entre comprador e venedor per eguals parts, sis dinés. Emperò es entés que per negunes armes o arnessos que seran comprades per a us propii que imposició alguna no sie pagada per lo comprador et venedor.

Finalment veiem que es fiscalitza també el tràfic o compravenda d'armes o equipaments del cavall sempre que no es destinara a us particular.

En aquest mercat circularan cada vegada més certs productes que indicaven un major volum d'intercanvi d'aquests, i que donaren origen a ordenances com la de 1510 on *llenç e tot drap de lli pague sisa seguons les altres coses que paguen sissa acostumen pagar*; o aquella altra de 1515 que *de ací avant tot sabó que serà venut o en altra manera alienat en la dita vila o terme de aquella sia pagada imposició de cisa si e segons de altres mercaderies és acostumat*⁷.

Un altre dels capítols de les *Mercaderies* indicava que si algú *strany o privat que voldrà metre o traure de la dita vila et de son terme qualsevol mercaderies axí per terra com per mar sien tenguts manifestar les dites mercaderies als compradors o collitós de les dites impossicions et haver albarà de aquelles ans que les dites mercaderies sien treytes de la dita vila dins spay de hun dia après que aquelles hauran meses*. Les mercaderies es

7 AMV, MC (1510-11; 1510, setembre 28), (1514-15; 1515, febrer 18).

podien traure tant per terra com per mar, però el mercader comprador o venedor havia de manifestar i posseir un albarà d'aquelles. Amb tot, el municipi possiblement per a agilitzar o dinamitzar els intercanvis corregí en 1493 aquest capítol en favor dels seus veïns, en indicar que *li an diu que tot hom qui traurà, metrà o traure o metre farà mercaderies de les quals se pague sisa en la dita vila o son terme ... que en lo dit capítol no y sien enteses ni compreses los vehins de la dita vila ans aquells no y sien obligats en manifestar les dites mercaderies meten aquells ni per lo semblant traent-les ni sien enteses ni compreses en lo dit capítol*⁸.

Possiblement a aquest mercat concorrien no sols els llauradors i artesans de la vila sinó també els habitants de les poblacions properes com Betxí, Mascarell, Borriana, Castelló, Onda, Almassora, Nules, etc. Així ho ficaria de manifest un document de 1508, on a conseqüència d'una epidèmia, el Consell prohibia acollir a *nengú convehí d'estes viles que ns lan vedat l'altrada a negociar, çò és Castelló, Almassora, Borriana e Nules*. Juntament a açò tenim presents també els problemes que per a l'intercanvi suposava el tancament de les portes de la vila, per motiu bèl·lic o epidèmies, que repercutia ràpidament en el volum de negocis realitzat, i en les arqueus particulars dels arrendataris de les diverses impositcions. Així, també en 1508 s'acordà tancar els portals, i si algú dels llocs citats venia per negociar, que no poguera entrar en la vila sinó que els veïns han de *fora lo portal exir a negociar ab ells*⁹. Veritablement el tancament de les portes es convertiria en un transtorn per als intercanvis diaris, i el municipi havia acordat ja en 1504-05 que *si serà quas que.s esdevendran grans guerres o altres qualsevol quasos fortuhits en lo present regne de València...per los quals la dita vila se hagués a guardar e tanquar los portals e portes de la dita vila, en tal quas la dita vila no sia tenguda al dit conprador o conpradós de les dites impositcions del dit tanquament de portals nech altres ans stiga a risch perill e fortuna del dit conprador*. En moments de perill o epidèmia, pocs serien els atrevits a arrendar aquestes impositcions perquè

podia suposar una inversió poc productiva¹⁰.

S'havia produït per fi la mutació d'aquell privilegi medieval de fira en espai modern de mercat local destinat a intercanvis regionals, on no es donaven els grans negocis ni les finances internacionals tenien cabuda, perquè tots els havia centralitzat la ciutat de València. A canvi, s'havia aconseguit l'ordenació econòmica del territori, i s'havien creat jerarquies de mercats.

2) L'abastament de la vila: cereal, peix i vi

Moltes vegades el camp no proporcionava l'element fonamental constituït de l'alimentació mediterrània: el cereal. Problemes climatològics, guerres o malalties obligaven de forma contínua al municipi a atendre l'aprovisionament dels veïns garantint-lo i mantenint l'estabilitat del seu preu. Les contínues dificultats d'abastament els portaria a la creació d'un espai protegit on mantenir i conservar el gra. L'*almodí*, o per al cas de Vila-real la *Botiga del Forment*, era el lloc on s'emmagatzemava el blat de la vila i on dipositaven els seus propis cereals els particulars. També allí es realitzaven les transaccions dels particulars, revenedors i forners. El Consell i els jurats, aconsellats per reconeguts mercaders i moliners establien i publicaven ordenacions sobre la distribució local, el lloc, els preus i la seua organització¹¹.

El municipi doncs tractarà de controlar la venda i revenda del blat establint-se el consegüent monopoli a l'almodí municipal, garantint així l'abastament i preu del gra especialment en temps de crisi. El 1389 el Consell acordava que *com la vila estia en gran destret de blat e los habitants en aquella passen gran fretura que per los jurats sia incerquat e treballat de haver alcuna quantitat de blat per a còrrer e ajudar a la necessitat desús*

8 Els capítols sobre *Mercaderies* transcrits en el text pertanyen a l'AMV, MC (1423-24, fulls 111 r- 112 v). La mencionada correcció de 1493 en MC (1492-93; 1493, maig 25). A més, en 1505 el Consell acordà que allí on s'*acostuma pagar sisa que no paguen fins a quatre diners per liura çò és dos dd per cascuna part*. S'ha reduït de 6 dd a 4 dd, MC (1505-06; 1505, novembre 23).

9 AMV, MC (1507-08; 1508, abril 6 - abril 24).

10 Aquest capítol es troba inserit entre els de les impositcions sobre carn, encara que podem fer-lo extensiu a la resta d'aquelles. Es localitza en AMV, MC (1504-05, fl. 140 r- v). El fet de reclamar al municipi per raó del tancament de les portes es troba documentat en 1381 quan l'especier Nicolau Palacià reclamà certa quantitat en metàl·lic al Consell per les pèrdues que sofrí com a arrendatari de les impositcions sobre pa, vi i altres productes en dit any, pel tancament dels portals de la vila amb motiu de la *transportació* d'aquesta a mans de l'infant en Martí (AMV, Claveria 1380-81; F 46 v).

11 Veure veu ALMUDIN del *Diccionario Histórico de la Comunidad Valenciana*, volum I, 1992.

dita en aquesta manera, que lo venedor o revenedós del dit blat tinguen e sien tenguts tenir botiga en la dita vila a cert for...emperò tansolament als de la dita vila e no a persones estrangeres. Però l'actuació del Consell no es limitava a cercar el cereal fora de la vila, sinó que a més tractava d'evitar l'extracció de l'existent per a ser venut a d'altres indrets. El 1412 acordava el Consell que *tots forments, ordís, panices e dacses blanques fosen vedats que ningú no tragués de la vila ni.l terme de aquella sots pena de LX sous e de peerdre la bèstia del blat...però en lo dit estatut no consti en Fferran Colomer ni en Bernat Tener en tant com toca als blats de les rendes.* Prohibicions similars es repetiran en 1421 i 1489, si bé aquest últim cas també es prohibia traure de la vila *vi, blat, mescall e farina* ¹².

Des dels anys 20 del segle XV, i a mesura que la recessió demogràfica es fa més patent, el municipi iniciarà una política d'abastament del blat per mitjà de les ajudes, destinada a frenar o esmortir la sagnia poblacional. El 1421 s'acordava que *per çò que la vila sie provehida de forment que a tot hom sie feta ajuda qui aporte forment de fora a la dita vila, vullés que.l porten per a vendre, vullés que.l porten per a sa provisió, çò és XII dinés per cascun kcafís de forment...et que sien prestats per lo dit síndich a tots aquells vehins de la dita vila qui voldran aportar forment de fora a la dita vila tres per çò que hagen per provisió. Et com aportarà lo dit forment ne hagen a adonar una barcella per los dits tres a la dita vila o al síndich en nom de aquella.* Encara el Consell no obligava a descarregar i vendre el cereal a l'almodí de la vila. Però el procés de centralització de la venda per part del muncipi començarà a ser obsessiu 3 anys més tard, moment de greus dificultats puix el municipi sofria els efectes d'una mortalitat. El 1424 el Consell augmenta l'ajuda a 1 ss 6 dd per cafís a tota persona que porte cereal a la vila. Però ara a més a més es demana al *botiguer* existent, i al qui ocuparà el càrrec el pròxim any, que sols vengui cereal als veïns de Vila-real, els qui juraran que el compren per al seu propi ús. També el *botiguer* els preguntarà si a casa posseeixen cereal. Si la resposta és afirmativa no se'ls en vendrà, i si ja els l'han venut, llavors que el tornen. Es vedava la venda del cereal als forasters i es racionava als veïns per a evitar especulacions. Però a més, calia contabilitzar les existències de gra a la vila. En 1439 el Consell acordava també que *lo blat de la botiga se vene e que nengun hom de Vilareal ni de*

12 AMV, MC (1388-89; 1389, febrer 28), (1412-13; 1412, octubre 1), (1420-21; 1421, març 11), (1489-90; 1489, juliol 29).

son terme no gos comprar lo blat de altre loch ni nengun hom de Vilareal ni de son terme no gos vendre blat a hom negun de la vila mentre que en la botiga n.aga. Definitivament el municipi obligava tots els veïns de la vila a comprar el cereal de l'almodí, impedit que aquests pogueren vendre el seu propi fins que el de la *Botiga* no fos venut totalment. L'obsessió fou en augment doncs el 1453 els jurats tenien ordre de contabilitzar les quantitats de *forment, blat i farina* existents en la vila i comprar-les per a la *botiga* a 36 ss per cafís, venent-se després a 38 ss per cafís ¹³.

Finalment i amb la finalitat de pal·liar la deficient collita de gra al terme de Vila-real, el Consell acordava el 1485 que *sia tengut fer cascun hun ort de blat menut*, ordre que es repetirà el 1503 quan els veïns de la vila tenien l'obligació de conrear dues *fanecades de grans menuts* ¹⁴. I és que el municipi sempre vetlà per l'abastament dels singulars, com ho indicà al 1562 el cronista Martí de Vicianà, qui digué que "pues ver la solicitud que los regidores del pueblo ponen en la provisión de los trigos para la comunidad, es cierto de alabar: porque en cada un año al tiempo de la cosecha, temprano y de presto compran todo el trigo que han menester y después quando lo venden a los del pueblo, sin cargar en el trigo más de lo que costó, le pueden dar y dan más barato que en ninguna villa de las de la comarca se vende" ¹⁵.

Amb tot, altres exemples del segle XV poden il·lustrar un fenomen que fou destacat en aquell moment. Es tracta de l'acció d'una minoria ciutadana que assumia moltes vegades l'abastament cerealístic de la vila, com succedia en altres poblacions cas de Castelló o de València. Açò repercutia de forma directa en benefici de les seues prerrogatives polítiques i del seu protagonisme social dins la comunitat en la qual habitaven. Així, el 1423, moment de greu dificultat per a la vila, el síndic Jaume Aiç, pertanyent a una de les famílies més acomodades de la vila, i per això integrat en l'oligarquia dominant, s'obligava amb el Consell a comprar 100 cafços de gra amb els seus propis diners, essent el cereal del regne d'Aragó o València i no arribat per mar. El gra es vendria a un preu ja establert, i la seguretat

13 AMV, MC (1420-21; 1421, abril 2), (1423-24; 1424, gener 8), (1439-40; 1439, maig 25), (1452-53; 1453, gener 21 i març 4). La mateixa política en la vila però per al període de finals del segle XIV es pot veure a POZO CHACÓN, J.A. (1995), ps. 76-78.

14 AMV, MC (1484-85; 1485, abril 26), (1502-03; 1503, març 25).

15 MARTÍ DE VICIANA (1564-1566); vol. III, p. 333.

d'Aiç venia pel fet que en cas que part del cereal no es venguera, la vila li'l compraria per a la *Botiga* ¹⁶.

D'altra banda, i pel que fa a l'encarregat de la *Botiga del forment*, la documentació ens indica que era el *botiguer*, personatge contractat pel Consell amb certes funcions principals, les quals quedaren reflectides el 1484 quan Mateu Miralles, *botiguer de la vila* de l'any ja passat rebé el seu salari per *tenir e conrear, vendre e mesurar ... forment, e per nou dies que se destorbà en anar a Onda e Almagora a comprar e rebre lo dit forment*. Sobre les obligacions d'aquest personatge disposem de la transcripció publicada dels capítols corresponents a un *afermament* per part del municipi, per la qual cosa no m'extendré més en aquest aspecte ¹⁷.

Ja hem indicat que aquest personatge s'encarregava de la custòdia de l'almodí, edifici que es trobava a la plaça de la vila. Però a més existiren altres espais on conservar el gra, bé amb caràcter municipal o privat. En el primer cas seran les *citges* de forma ovoide excavades al sòl de la plaça amb una capacitat de 400 cafiços de gra segons J.M. Doñate. En el segon cas es tractaria de *citges* de menor capacitat, i situades als domicilis particulars, pagant *peita* com ho mostra el padró de 1360-70. Fins i tot respecte a l'almodí disposem d'una notícia inèdita que permet conèixer les eines allí existents. Es tracta d'un inventari del 1419 on figuren: *un pes de ferre reyal, item un quintar, item mig quintar, item una arova, item miga arova de pedra, item un quarteró de ferre, item sis liures de ferre, item III liures de ferre redones, item altres tres liures planes de ferre ab senyal real, item mig quarteró de ferre ab senyal real, item III liures de ferre*. Minvat recompte d'eines, però que ens apropa més a la realitat material de l'espai físic on es *mesurava e conreava* gràcies a tots aquests elements el cereal que circulava per la vila ¹⁸.

Pel que fa als altres avituallaments, a l'igual que amb el cereal, l'intervencionisme municipal tractava sempre de regular el mercat i sobre tot d'evitar dràstiques alteracions dels preus davant la deficitària i precària

producció local. Així, se solucionava d'una banda la penúria alimentària i d'altra banda es garantia una escassa conflictivitat social¹⁹.

Amb referència al peix, el Consell tractava d'animar la seua concurrència el 1388 acordant per a profit de la vila que *tota persona estrangera qui porta peix per vendre, puxe e sie licit vendre lo dit peix a quin for se volrà, no contrastant nenguns stabliments feits en contrari. Emperò condició que sien tenguts tenir lo dit peix en la pescateria un dia natural*. Tanmateix, finalment el municipi optà per garantir el seu aprovisionament assegurant-lo en mans de particulars d'igual forma que es feia amb les taules de la carnisseria, amb la qual cosa es regulava també el preu de venda i les espècies permeses. Així, el 1419 els jurats i el *Mustassaf* cercaven als *revenedós o mercadés de peix* per a que asseguraren vendre'l a la vila, tenint-la ben abastida i al preu establert als *establiments* del municipi, quedant afermats fins la festa de Carnestoltes pròxima²⁰. A més, la provisió de peix era fonamental en Quaresma, moment on estava vedat el consum de carn com ho establien els preceptes de la religió catòlica. El municipi assumí la provisió, i el 1453 acordava que *qualsevol mercadés, peixcadós o revenedós de peix de Vilareal e de son terme que no serviran a la dita vila del peix que Deus los darà suficientment axí de bon peix de staca com d.altre peix, que en lo Carnal no puxen vendre peix de nenguna manera o natura de peix sino a rahó de hun diner per liura*. O el 1509 quan per los dies de dejuni cuaresmals lo honorable mustaçaf...*puixa e tinga facultad de donar hun diner per lliura mes del que segons lo libre de mustaçaf conte en lo peix que los pescadors portaran en los dits dies a la dita vila, de qualsevol lley sia lo dit peix* ²¹. Finalment, el 1513 el municipi diferenciava als venedors de peix fresc dels del salat, prohibint que *nengun peixcador, trager o mercader de peix fresch o tenint part en qualsevol manera en aquell de la festa de Nadal primervinent del any M D XIII enavant no puixa tenir tenda o venderia de nenguna specie de peix salat en la dita vila e ravals de aquella sots pena de XXX sous*. Amb tot, el 1516 aquesta

16 AMV, MC (1423-24; 1423, juny 27). Referència a DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1984 -a); p. 144. Pot veure's aquest tipus d'actuació a NARBONA, R. (1992), pp. 485-512.

17 AMV, MC (1484-85; 1484, octubre 18). Els capítols publicats pertanyen a l'any 1475, i es troben a DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1984 -a); ps. 145-147.

18 L'inventari pot consultar-se a AMV, MC (1418-19; 1419, gener 7), figurant de forma contínua al de la presó.

19 Com exemple es pot veure el cas de València a finals del segle XIV a NARBONA, R. (1990).

20 La notícia de 1388 a DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 - c); p. 170. Assegurar la provisió de peix en AMV, MC (1418-19; 1419, març 4).

21 AMV, MC (1452-53; 1453, març 4). La dada de 1509 publicada per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1984- a); p. 124.

ordenança serà revocada a l'indicar-se que *quascun revenedor de peix salat...tingua facultat de ésser traginer o mercader de peix fresch no obstant qualsevol ordinació feta en contrari* ²².

Pel que fa al vi, el seu mercat local pareix tenir una ampla difusió tenint en compte el cultiu de les rabasses de la vinya, i l'aportació alimentària diària. En aquest cas, el municipi practicarà una política proteccionista tractant de controlar la competència vers la producció local. Tanmateix, hi ha casos extraordinaris on es permetia l'entrada de vi foraster. Així es féu entre 1465-66 quan certs veïns de Vila-real que tenien vinyes en altres termes municipals, foren autoritzats per a introduir el vi de la seua verema a la vila²³. En altres ocasions, el municipi autoritzava la seua introducció sempre que es destinara a consum particular. Així el 1494, el Consell *manà ésser notat que sens prejudi de la ordenació que la vila té fet que nengú no guose metre vi ni verema de loch estrany que sia donada licencia de metre vi vell de ací a la festa de sant Miquel primervinent en la dita vila per a son beure tantum que no per a vendre en virtut de la ordenació*. Dos anys després però, la introducció de vi foraster, permesa també fins a sant Miquel, estava destinada tant a ús intern com per al comerç, en atenció a la *gran fretura que és de vi en la dita vila* ²⁴. Podem indicar per tant que la tònica general de la venda i comercialització del vi en l'àmbit local ens mostra els caràcters restrictius per a l'entrada de vi foraster, defenent per tant les veremes i la producció local i romanent el seu control en mans dels consells municipals respectius ²⁵.

22 AMV, MC (1513-14; 1513, novembre 20), (1515-16; 1516, març 2).

23 El 1465 es donà licència a Miquel Igual, especier, per a introduir a Vila-real la verema de la vinya que ha e posseix en lo terme de Castelló d'ací a X jorns. El 1466 li la donaren a Joan Turlo per introduir 40 cànters de vi abans de Pasqua Florida, jurant que són de la seua collita de Cabanes. El mateix any permetien a Jaume Mir introduir vi de la seua verema en terme de Betxí en un termini de 18 dies. AMV, MC (1465-66; 1465, setembre 28 - 1466, gener 15 i abril 26).

24 AMV, MC (1494-95; 1494, juliol 18), (1495-96; 1496, maig 12).

25 Com a aproximació al mercat local del vi al territori valencià durant l'edat mitjana pot consultar-se l'article de GUINOT, E. (1990); ps. 431-442, on es donen diversos exemples en referència a València, Castelló, Catí o Morella.

3) Dificil aprovisionament de la sal

La sal és un monopoli de la Corona, essent una font d'ingressos gràcies a l'impost de la *Gabella*, consistent en una taxa aplicada sobre el consum d'aquest producte, repartit per sistema de capitació i amb una quantitat fixa establerta pel municipi, arrendant anualment la seua recaptació.

Nou són les gabelles de sal al territori valencià: València, Cullera, Xàtiva, Alzira, Vilajoiosa, Oriola, Alacant, Borriana i Peníscola. Per a les terres de l'actual província de Castelló interessen per tant sols les dues últimes. Ambdues tenien un radi d'acció definit, i una sèrie de municipis que dependien de la sal d'aquests dos nuclis. Des d'Orpesa cap al nord pertanyia a la gabella de Peníscola. De la Serra d'Espadà fins el Xúquer pertanyia a la de València. El territori intermig pertanyia doncs a la de Borriana. Ja el 1268 Jaume I ordenava als veïns de Castelló que compraren la sal en la gabella de Borriana. Tanmateix Castelló se separarà pels abusos en preus, mesures, qualitat del producte, etc. Castelló lluità per mantenir un aprovisionament des d'on volguera sense incórrer en cap pena, cosa que possiblement aconseguí entre 1405-1418. Aquest aprovisionament s'acompanyava de la possessió d'un local on guardar la sal²⁶. Castelló resolgué així el problema, però veiem ara el cas de Vila-real.

Pocs dies després d'atorgada la carta pobla, el monarca, possiblement en eixe intent d'atracció de població que determinà al seu torn la concessió de fira i mercat, també concedí el 1274 als habitants de la vila la facultat de posseir *gabellan salis in dicta Villa Regali*, otorgant al mateix document un espai destinat a *bovalar*.

La sal que es consumia era generalment de procedència marina, i el transport del producte en quantitats significatives era realitzat per mar amb una navegació de cabotatge que descarregaria la sal a Borriana. Però una gabella a Vila-real, a pocs quilòmetres de la de Borriana no tenia viabilitat econòmica. Mal situada per tractar-se d'un lloc on al cost del transport marítim de la sal havíem d'afegir el del transport terrestre cap a la vila, la qual cosa feia pujar considerablement el preu del cafís de sal en comparació

26 Els problemes de la sal a la província de Castelló en MAGDALENA, J.R. (1989); BETI, M. (1920); ps. 129-132; SÁNCHEZ ADELL, J. (1975); ps. 29-45. La darrera revisió sobre el problema en IRADIEL, P. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. - APARICI, J. (1995); ps. 125-127.

a com el podia vendre la gabella de Borriana. Possiblement aquesta gabella de Vila-real fou més un acte polític que d'organització econòmica del territori, el que suposà la seua ràpida desaparició, puix uns anys més tard, el 1349, el rei En Pere el Cerimoniós disposà que la gabella reial de la sal de Borriana havia de proveir amb certes mesures i al preu de 6 ss el cafís tant al Consell com als singulars de Vila-real²⁷. Tanmateix un dels primers problemes serà precisament el dels preus de la sal. Ja el 1326 el Consell acordava que els tenders o revenedors de sal de la vila veneren aquella de manera que *ultra açò que li costara de prima compra, guanye mealla per almut e no pus*. Però els problemes continuaren, ja que el 1369-70 s'invocava una recent provisió reial on s'ordenava la venda de la sal al for primer, *çò és de VI ss lo exaffiç*²⁸. Els fraus en la venda i mesura del producte degueren ser constants. El 1405, els jurats de Castelló escrivien als de Vila-real, Onda, Nules, Betxí, Almassora, Artana, Uixó, Alcora, Lluçena, Xilxes, Almenara i Borriol, convocant-los a una reunió a Vila-real per al primer dimarts després de Pasqua de Resurrecció amb la finalitat de tractar el problema comú del perjudici fet pel *garbellador* de la sal de Borriana en vendre el cafís de sal més car d'allò ordenat pel rei. Per eixes dates, Castelló degué aconseguir el privilegi de poder abastar-se de sal on volguera. Però la resta de municipis romanien encara sota l'aprovisionament de Borriana. Els problemes continuarien i el 1423 era el Consell de Vila-real qui denunciava que *lo saliner de Burriana venés la sal molt sutzea, broçosa et no tal com ésser devie, et a major for que no devie, que n fos posada una intervenció als jurats de Burriana et al saliner o garbellador*, perquè acudiren a parlar, i si no volien fer fer les coses correctament, llavors s'enviaria una instància al governador amb la finalitat que actuara de forma pertinent. Amb tot el problema no es solucionà i el 1450, el Consell decidí actuar conjuntament amb les altres viles dependents de la gabella de Borriana, doncs que *com los de Onda e los de les altres viles o lochs que són de la gabella de Burriana vullen fer instància contra lo saliner o garbeller de la salina de Burriana, per çò com no done son*

dret ans té les mesures no bones ne la sal bona, ne té la sal lla on tenir se deu, que sie feta instància ab los missatges de les viles e lochs de la gabella. Tots els municipis dependents, en una queixa comuna tindrien més força i impacte que si cadascun d'ells actuara pel seu propi compte com féu Vila-real el 1423. Per açò, quan el 1488 nous problemes acuitaven la provisió de sal, i les viles es reunien per a tractar sobre *lo redreç de la mesura e esmena de aquella dita del que fins ací és stat diffraudat en aquella*, el Consell determinava que *ensemps ab les dites altres viles en tot lo que mester sia emperò que la vila no faça moviment algú sens convocatíon de les altres*²⁹.

Finalment, a inicis del segle XVI el municipi posseirà una *Venderia de sal* pròpia, a mode de magatzem que es convertia en indicador real de les necessitats del municipi, la forma d'aprovisionament de la qual desconec, si bé possiblement es tractara del mateix sistema d'ajudes i mercaders empleat per al subministrament del cereal. El 1512 el Consell acordava que en públich enquant per mijà de corredor públich lliuren al mes abaixant la venderia de la sal en la dita vila e que lo dit venedor sia tengut donar o vendre la dita sal a mesura de sal e no resmenys, e sia tengut tenir ben basta la dita vila de sal per los qui comprar ne volran, sots pena de cinch sous. Aquesta *Venderia* s'arrenda al qui ofereix el preu més baix de venda del producte. Una persona, Francesc Montull el menor, serà qui pràcticament monopolitzarà aquest càrrec doncs figura com a arrendatari de tots els anys documentats amb l'excepció d'un³⁰.

27 Tant la notícia de 1274 com la de 1349 poden consultar-se a GARCÍA SANZ, A. - GARCÍA EDO, V. (1995); ps. 33-34, disposent de la transcripció del text de concessió de la gabella en p. 71, document número 3.

28 Ambdues dades publicades per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 -e); p. 176 - (1962); p. 493.

29 AHM Castelló, MC (1404-05; 1405, abril 13). AMV, MC (1423-24; 1423, octubre 24), (1450-51; 1450, setembre 28), (1488-89; 1488, setembre 28).

30 AMV, MC (1512-13; 1512, setembre 28). Els capítols d'arrendament al full 150 r-v, éssent l'arrendatari Francesc Montull el menor, qui ofereix vendre la sal a 10 dd la barcella. Als Manuals dels anys següents: (1514-15; F 118 v) a Fr. Montull menor: 9 dd mealla / barcella. (1516-17; F 153 v) a Fr. Montull menor: 10 dd mealla / barcella. (1517-18; F 149 v) a Fr. Montull menor: 11 dd mealla / barcella. (1518-19; F 143 v) a Pere Samora, sastre: 11 dd mealla / barcella. (1520-21; F 130 v) a Fr. Montull menor: 12 dd mealla / barcella. (1529-30; F 163 v) a Fr. Montull menor: 10 dd mealla / barcella.

4) Els diferents agents del comerç local

Un important col·lectiu de tenders, hostalers, corredors, taberners, etc. constitueix el gros d'aquests agents menors dinamitzadors del comerç local. Difícil saber on comencen i on finalitzen les seues tasques en aquest sentit, ni els anomenats mercaders escapen a l'ambigüitat del terme. Amb tot, no deixa de ser cert que d'aquests últims hi ha una elit que sobreix per nivell de gestió, per volum de patrimoni i per les estratègies característiques de promoció social.

Respecte als primers, els agents menors, la menor claredat en les seues funcions econòmiques ens impedeix una classificació del tipus d'aquelles persones que participen en l'activitat manufacturera. Amb tot, el nombre dels personatges és elevat: 23 *hostalers* (1 a finals del XIV, 5 per a la primera meitat del XV, 13 per a la segona meitat del XV, 4 per als primers anys del XVI)³¹; 23 *corredors públics* o *de coll* afermats per la vila (distribuïts de manera regular al llarg del segle XV i inicis del XVI)³²; 3 *tenders* (Pere, Joan Marco, Andreu Tàrrega); 2 *mercers* (desconegut, Joan Vidal); 1 *especier* (Nicolau Palacià). A ells unim uns altres l'ofici dels quals oscil·la: 2 *especiers-apotecaris* (Miquel Igual, Berenguer Ferrer); 1 *sabater-hostaler* (Pere Lorenç); 2 *paraires-tenders* (Joan Mesquita, Francesc Montull el menor); altres 2 que foren paraires però ara són *tenders* (Joan Medina, Jaume Solera); 2 *paraires-hostalers* (Miquel Millan, Jaume Solsona); 1 *moliner-hostaler* (Joan Domingo); 1 *hostaler-llaurador* (Agostí Foces); 1 *teixidor-corredor* (Andreu Aimerich). A tots ells hem d'unir totes aquelles persones que sense declarar un ofici mercantil posseïran tendes o *botigues* manifestades en la Peita, i que per raó de ser aquests llibres simples llistats de noms i quantitats no permeten localitzar cap d'aquests espais

31 Els noms dels 23 *hostalers* són: Joan d'Artanyà, Joan Bonet, Pere Bosch, Franci Cabello, Joan Castelló, Diego, Pere Domingo, Miquel Ferrer, Jaume Gascó, Bernat Juneda, Bernat Lopis, Joan Marco el major, Joan Mengot, Francesc Montull, Sancho Navarro, Franci Oliver, Domingo Pérez, Pasqual Peris, Joan Rovira, Gabriel Sabastià, Joan Sales, Fortunyo Sánchez, Francesc Valero.

32 Els noms dels 23 *corredors públics* o *de coll* són: Antoni Adzemar, Joan Astruch, Bartomeu de la Barba, Joan Cavello, Martí Caveró, Francesc Dura, Domingo Espelt, Jaume Ferrer, Bernat Ferrioles, Bernat Foix, Domingo Garcia, Joan Gil, Martí Gombau, Joan Loscos, Pere Martí, Domingo Mas, Joan Navarro, Vicent Prats, Ramon Roda, Joan Sancho, Bendicho Sans, Miquel Simó, Pere Sola.

comercials, atenent a la seua segura existència. D'ells només hem localitzat a inicis del XVI quatre propietaris de *botigas de apotecaria*. Però ara distingirem algunes disposicions sobre els oficis mercantils per a captar alguns aspectes de la seua projecció oficial i de les seues competències dins de la labor que realitzaven. Comencem observant els *hostalers*, els qui en boca de D. Perona eren un dels oficis del sector terciari més important de la vila pel volum de disposicions relacionades amb les seues funcions, sorgides aquestes sobretot per la importància estratègica de la ubicació de la vila en el camí entre València i Barcelona. El pas de viatgers en una o altra direcció afavoria aquesta situació³³. Per això el municipi portà a terme una política que restringia en certa mesura les funcions d'aquests *hostalers*, limitant-les sols a la possibilitat de vendre certs productes, i a assistir als viatgers donant-los hostalatge. Una de les primeres disposicions datada allà pel 1326 els prohibia *ésser corredor ne usar de offici de corredoria*, preveient el municipi la possible parcialitat de les seues actuacions, que serien interessades. Però el municipi també establia les possibilitats de venda de productes. En 1382 acordava el Consell que cap hostaler venguera als caminants res més que civada, palla i caneles, sota pena de 20 ss. Aquesta disposició es repetirà al llarg de tot el segle XV. Tanmateix, als capítols sobre les imposicions de *civada de hostalés* de 1440, sota aquest nom es permet la venda d' *ordi, spelta, avena* o *arroç per a civada*. Amb tot, les ordenances municipals sobre aquest ofici recordaven que no es podia *comprar grans a us de mercaduria sinó los que hauran de menester per a sos hostals*. I respecte al vi, *poden tindre el vi de sa collita en sos hostals per a son beure, però no el poden vendre als hostals*. Observem per tant la clara limitació imposada a les seues possibilitats de comerç al detall³⁴. Fins i tot, les limitacions imposades a aquests professionals derivaven en aspectes econòmics i polítics més amplis. En 1507, als capítols d'arrendament de la *Flaqueria*, s'indica que els *hostalers* no poden participar en l'arrendament ni traure aquella per tercers, ni formar companyia amb aquell que l'arrendàs.

33 PERONA, D. (1993), ps. 194-196. L'autor utilitza la transcripció dels *Stabliments* publicats per DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1977 - e).

34 La disposició de 1326 en DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977- e), p. 98. La de 1382 publicada en DOÑATE SEBASTIÀ, J. M. (1958 - a), p. 115. La transcripció dels capítols de *vi de tavernés, pa de flaqués i civada d'hostalés* a POZO CHACÓN, J.A. (1995); text número XIII. Les ordenances de gra i vi en PERONA, D. (1993), ps. 195.

També en 1509 s'establí que *ningun hostaler de la dita vila...no puxen entrar en los officiis de la dita vila*. Açò provocarà un cert conflicte a l'any següent, doncs en maig de 1510 el síndic de Vila-real, que estava en les corts de Monçó, rebia una carta del Consell perquè aconseguira una provisió reial per la qual Jaume Solsona *no obstant aquell fos hoste e tingués hostal de correus...puix la vila té ordinació feta per la qual lo dit en Jaume Solsona no pot ne deu entrar en officiis nenguns de la dita vila*, puguera amb dita provisió seguir en els oficis del municipi³⁵.

Per tant, una funció que complien aquests personatges era la d'una intervenció a petita escala en el comerç diari, però sobretot, la principal de les seues ocupacions degué ser la d'atendre els vianants que estaven de pas a la vila. En 1502 s'acordava pagar la posada *als ostalés que han acollit los castellans de quavall que són pasats a Perpinyà, çò és llit e taula, de hui avant dels dinés de la vila*. Notícies com aquesta es repeteixen en 1504, 1508, etc.³⁶ Important trànsit de viatgers degué existir a inicis d'eixe segle XVI puix en 1513 el Consell pràcticament obligava a Luís Rey, un *hostaler* de la vila, a acceptar un préstec de 30 lliures del municipi *per obs de comprar roba e coses necesaries per a parar e tenir hostal en la dita vila*, indicant-se la necessitat del municipi *com per a present la dita vila tingua necessitat de hun hostal ultra los que y son*. A açò s'afegeix que qualsevol hostaler, que quan arribe un hoste *així de peu com de cavall...dirà a quells que no y ha possada tenint loch per acollir los dits hostes*, pague una sanció de 10 ss³⁷. Ja el propi Martí de Vicianà indicava que "en esta villa siempre ay muy buen oparejo de mesones y servicios, y provisión de pan, carne, vino, y otros mantenimientos y regalos para los caminantes", així com les disputes que a mitjans del segle XIV tingué contra Castelló quan aquesta tractà d'inhabilitar el camí que passava per Vila-real a fi d'atraure cap a ella els vianants³⁸. Queda per tant de manifest la principal funció d'aquests personatges així com el relativament elevat nombre d'hostals suposadament existent com a conseqüència d'aquest últim text. Les dades disponibles ens

35 AMV, MC (1507-08; 1507, octubre 3, F 85 v). AMV, *Stabliments i Ordinacions*, sig. 1317 (1509, octubre 3; Fs 16-17). AMV, MC (1510-11; 1510, maig 26).

36 AMV, MC (1502-03; 1502, setembre 11), (1503-04; albarà de 1504, maig 25), (1507-08; 1508, abril 24).

37 AMV, MC (1513-14; 1513, setembre 28).

38 MARTÍ DE VICIANA (1564-1566); vol. III, ps. 333-335.

ofereixen una localització clara d'alguns d'ells: *al raval, prop lo portal de València, a la plaça* ³⁹. També disposem d'inventaris publicats dels béns i estructura de dos d'aquests hostals gràcies als seus respectius contractes d'arrendament. El primer, datat en 7 d'abril de 1433 estaria estructurat en: *la cambra major, la cambra fonda, la cambra de la fembra, la cambra del frares, la cambra pus alta, la cambra del terrat, la cambra de les pinades, la cuyna*, quedant cadascú d'aquests espais amb el seu corresponent mobiliari (un o dos llits, taules, robes, etc.). El segon, datat el 8 d'abril de 1433 seria una mica menor: *la cambra devant la scala, la cambra après la scala devers en Marcho, la cambra devers en Marcho prop la carrera, la cambra de (...)*⁴⁰.

Un altre dels agents menors que participà d'aquesta dinàmica del comerç local a petita escala era el *corredor*, identificat en el nostre cas amb el *de coll* (encara que hi ha mencions a alguns més especialitzats com el *corredor del vi*). Agent dinamitzador del mercat local, expert en connectar el veí consumidor amb l'home de negocis itinerant a canvi d'una comissió, era l'únic d'aquests agents menors que jurava complir *be i leialment* l'ofici davant el municipi, institució que al seu torn l'afermava. Però en realitat, a Vila-real el *corredor* complia les més diverses funcions, actuant al mateix temps com a *saig, cridacrides, missatge, trompeta*, i fins i tot alguna vegada també com a carceler⁴¹.

Ordenances sobre aquest ofici són escasses. La primera, mencionada ja anteriorment, és la que es refereix a què cap *hostaler* puga exercir l'ofici de *corredor*, per por possiblement a actuacions parcials i interessades. De la mateixa data, 1326, disposem d'una altra que diu *De saigs e de corredors ab capítols del que son tinguts fer*. En ells s'indica com el *corredor* ha de *cridar lo vi* del venedor, i la comissió que per açò rebrà. També s'estableix que no puga comprar o fer comprar a tercers persones robes o béns que en la vila *sien venudes e cridades* per un altre corredor. D'igual manera se'ls prohibeix actuar en diumenge o *festes colents*, excepció feta en cas de subhasta pública en la plaça per necessitat d'algun vianant. Finalment també se li prohibeix comprar o vendre mercaderies si el comprador o venedor no

39 Per exemple, Padró de Riquesa de 1360-70, F 1 r.

40 Ambdós inventaris publicats per POZO CHACÓN, J.A. (1995); textos número I - II.

41 Sobre l'ofici a Vila-real, DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1984 - a), ps. 133-136. Una aproximació a l'ofici desempenyada per la minoria jueva a Castelló en NAVARRO, G. - IGUAL, D. - APARICI, J. (1995), ps. 37-39.

estaven presents⁴². Normalment el municipi afermava dos *corredors* per any. Les seues actuacions ja hem vist que eren sobre l'intercanvi local, però també eren ells els encarregats de portar endavant l'arrendament de les diferents imposicions de la vila, dels molins, etc. Amb tot, no sempre compliren bé la seua obligació i en alguna ocasió el Consell hagué de cridar-los l'atenció, com en 1488 quan el *Justícia e jurats* avisaren a Bernat Ferrioles (missatger i corredor) *que servixqua com servir deu, e si no u farà que la vila li pague fins ací e que de ací avant no li sia donada soldada*⁴³.

Però en el comerç de la vila participen també un determinat nombre de persones que, sota la denominació unes vegades de mercader, altres sense cap ofici que els acompanye, permeten establir radis d'acció una mica més amplis que els que caracteritzen als agents menors. Malgrat açò, fins ara, dels mercaders no podem ni almenys dir que formen una professió definida. És veritat que hi ha grans comerciants amb una funció molt clara. Però per sota d'aquests perviuen altres que, no éssent experts en els grans tràfics, participaven en l'intercanvi local o regional. En moltes ocasions es tracta de petits comerciants no especialitzats que tal vegada són al seu torn artesans que comercialitzen la seua pròpia producció, i aprofiten qualsevol ocasió per a augmentar el volum de negocis amb els més diversos productes. Però el seu perfil social no és clarament definible, puix la disposició de capitals afavorirà també la diversificació de les seues inversions, des de l'arrendament de certs drets fiscals, la participació en el mercat del crèdit, inversió en complexos industrials, etc., fins a aquelles altres que els confereixen prestigi, com la compra d'alqueries, donacions pies per a hospitals, esglésies, etc.

Per açò el mercader figura en certa manera com un personatge privilegiat en les ciutats i viles baixmedievales. La promoció familiar i l'increment patrimonial li permet progressivament participar del poder municipal i formar part de l'oligarquia que governarà en favor de tots, i en benefici propi⁴⁴.

Sols hem trobat 6 *mercaders* (Pere Anyó, Vicent Aznar, Guillem Clusa, Luís Guillem Matamoros, Francesc Prunyonosa, Joan Pujol); i altres l'ofici

dels quals oscil·la: 1 *paraire-botiguer de draps de llana-mercader* (Gabriel Prunyonosa el major); 1 *fuster-mercader* (Joan Gil); 1 *tender-mercader* (Jaume Cirera). Tots ells pertanyen a finals del segle XV i inicis del XVI. Però juntament hi ha altres personatges, juristes, notaris, nobles, vídues, o fins i tot preveres, que explotaran negocis de forns, molins, tints, carnisseries, etc. i que fiquen de manifest les possibilitats d'inversió dels seus capitals en els més variats i productius negocis sense figurar per a res com a mercaders en la documentació. També a ells uniríem tot un conjunt de mercaders itinerants que avui estan ací i demà allí, i que la documentació denomina com *comorants*, cas per exemple de Pere Aragonés, *mercader comorant* a Vila-real, a qui un moro d'Uixó havia pagat certs diners per *unes alnes de panni negri et tenant*⁴⁵.

El petit volum de negocis d'alguns d'aquests comerciants es pot observar gràcies a les eines amb les quals quotidianament conviuen. Disposem d'un d'aquests llistats gràcies a la subhasta de béns del *tender-mercader* Jaume Cirera, agermanat fugit de la vila en 1521-22. En ell es mostra l'escassa entitat que pogué tenir el seu negoci, més vinculat a *tender* que a *mercader*. A part dels típics estris i vestits de tota casa, destaquen dins l'inventari tota una sèrie d'estrus de l'ofici. En primer lloc els recipients on dipositar els productes, contabilitzant-se fins a tres *caxetes*, un *cocí e frasqueries*, unes *frasqueries*, *frasqueries de fusta*, altres *frasqueries*. A açò unim el *caxonet per tenir balances per a pesar*. Però en allò que possiblement era la botiga observem *quatre garretes de tinta*, *tretze roves e tres quarterons de carbó*, i també la *llana que trobaren en casa d'en Cirera*, que se valorà en 15 ss, productes que estarien més bé destinats a la venda per als veïns que a un comerç de major relleu⁴⁶.

D'altra banda podem mencionar el cas de Pere Anyó, un mercader que participa en la política del municipi com a conseller per la parròquia de Santa Maria; que comercia amb plom que vendrà al Consell; que és arrendatari de certes imposicions com la cisa de la carn; que té un fill qui ha optat pels estudis clericals; que posseeix un determinat patrimoni territorial el qual en 1527 figura com que *ho té la seua muller*, possiblement perquè eixe mateix any ell apareix com a mercader i veí d'Onda, a qui el Justícia, en representació del Mestre de l'Orden de Montesa, concedia una carta

42 AMV, Llibre de *Stabliments i Ordinacions*, sig. 1317, fulls 94-95. Publicat per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 - e), ps. 130-131.

43 AMV, MC (1487-88; 1488, abril 13).

44 Com a exemple il·lustratiu pot veure's l'article sobre la família Miquel, mercaders de Castelló en: VICIANO, P. (1993), ps. 971-986.

45 ARV, prot. 1429 de Francesc Mascarell (1509, juny 13).

46 AMV, signatura 1679. Comptes sobre els béns dels agermanats absents, full 5 r.

d'immunitat i franquícia per a tota la senyoria de l'Orde, respecte al seus béns i mercaderies. Evidentment es tractava d'un mercader amb un volum de negocis més ampli, i amb una estratègia de promoció social definida⁴⁷.

O finalment el cas que més endavant analitzarem i que ara sols esbosse de Gabriel Prunyonosa el major, l'activitat professional del qual reflecteix una evolució en els distints documents en què apareix, passant de figurar com a *peraire*, a *botiguer de draps de llana*, fins ser finalment *mercader*, possiblement dels mateixos però a major escala. Personatge que mantindrà juntament a altres membres de la seua família un dels més clars exemples d'estratègia socioeconòmica i política de la vila de Vila-real, i que es manifesta com exponent de l'artesà-emprenedor amb èxit.

5) Una jerarquia d'espais econòmics

La Plana de Castelló posseïa una xarxa bastant densa de poblacions que es caracteritzava per estar constituïda per nuclis de petit-mitjà tamany entre els quals destacava sobretot Castelló. Al seu voltant trobem tota una sèrie de poblacions, majoritàriament cristianes, en un primer anell concèntric complint certes funcions econòmiques. Darrere i apropant-nos a la zona de muntanya, un segon anell format majoritàriament per poblacions mores que també mantindran la seua posició dins la jerarquia de funcions econòmiques que se'ls atribueix. Per tant, assistim a una clara estructuració del territori a la Plana, subratllant-se la relativa importància d'aquesta xarxa de centres petits i mitjans que funcionarien com a centres comarcals de mercat, cohesionant el territori. Així, a Castelló descobrim per exemple una gran diversitat d'activitats entre les quals destacaria la indústria del cuir, tèxtil i ceràmica. Propera a aquesta, i centre del present estudi, Vila-real destacaria sobretot en la indústria tèxtil. En Onda, que pareix desenvolupar una interessant paper en el comerç entre la costa i l'interior, descobrim també una preponderància del sector tèxtil. D'altra banda Nules o Borriana actuarien sobretot a nivell de trànsit marítim de mercaderies, encara que en el primer d'ells es detecta una certa indústria de fibres tèxtils vegetals.

47 La dada sobre la carta de franquícia de 1527 en APARICI, J. - FRANCH, A. (1992-93), p. 624. La resta en AMV, MC (1503-04, 1503, setembre 23), (1503-04; 1504, gener 6), APP (prot. 22756, 1513, març 29), AMV MC (1515-16; paper núm. 4, 1515-16; 1515, juny 17), Padró de Riquesa (1527-29, F 31 r).

O la Vall d'Uixó, població mora que destacaria sobretot perquè els seus habitants actuarien de *traginers*.

Al mateix temps, i al marge de la multiplicitat de camins secundaris entre aquestes viles, hi havia almenys dues artèries principals de comunicació en la Plana. La primera situada entorn dels rius Millars i Palància, pels quals es ficaran en contacte les poblacions de la Plana amb les de les comarques interiors de Castelló fins arribar a l'actual província de Terol. Una segona via connectaria pel contrari les poblacions de la costa per l'antiga *Via Augusta*, que es veurà articulada i complementada per la navegació de cabotatge amb els ports o *carregadors* de Nules, Borriana, Almassora i Castelló⁴⁸.

He mencionat el mar. Vila-real està a uns quilòmetres de la costa, i Borriana posseeix grau. A prop està també Almassora i Nules que també posseeixen un carregador marítim. Amb tot, pareix ser que Vila-real disposà per al seu ús del carregador de Borriana, doncs en la carta pobla se li concedien els mateixos privilegis i *aemprius*. En ell es realitzaria un comerç preferentment de productes agraris, com el vi o els cereals. Possiblement la vila no tingué un comerç marítim tan actiu com les viles abans citades, però sí va estar interessada aquell. En febrer de 1419 el Consell acordava que *si los advocats de la dita vila ho consellaran, que sie feta per la dita vila una barraqua a la mar, en lo terme de Burriana segons solia ésser en temps passats, e açò per continuar lo aempriu que la dita vila ha en lo dit terme*. Construcció d'una *barraca* que possiblement seria un magatzem on dipositar els productes fins el moment de l'embarcament o del viatge cap a la vila. Amb tot, pareix que durant un temps aquesta estigué trencada puix s'indica que se faça com en temps passats. En 1425, Pere Romeu era nomenat *botiguer del blat* de la vila, i rebia el seu salari per *anar-lo a rebre d'ací anant a la mar, et de rebre en lo terme*. Amb tot, anys més tard, en 1508, el moliner Rodrigo de Patos com a síndic de la vila, rebia l'encàrrec municipal d'anar al *stany de Nules per veure quatre moles que ha portat hun patró*, i que si li agradaven que les portara al Molí del Cap del Terme, pròxim al terme de Nules. Concloem per tant que la vila disposà de la possibilitat d'utilització del grau de Borriana, possiblement des del moment

48 Una primera aproximació a la jerarquia econòmica en les poblacions de la Plana en NAVARRO, G. - IGUAL, D. (1992). Sobre els ports castellanencs veure FERRER, R. (1975 - b), ps. 103-117.

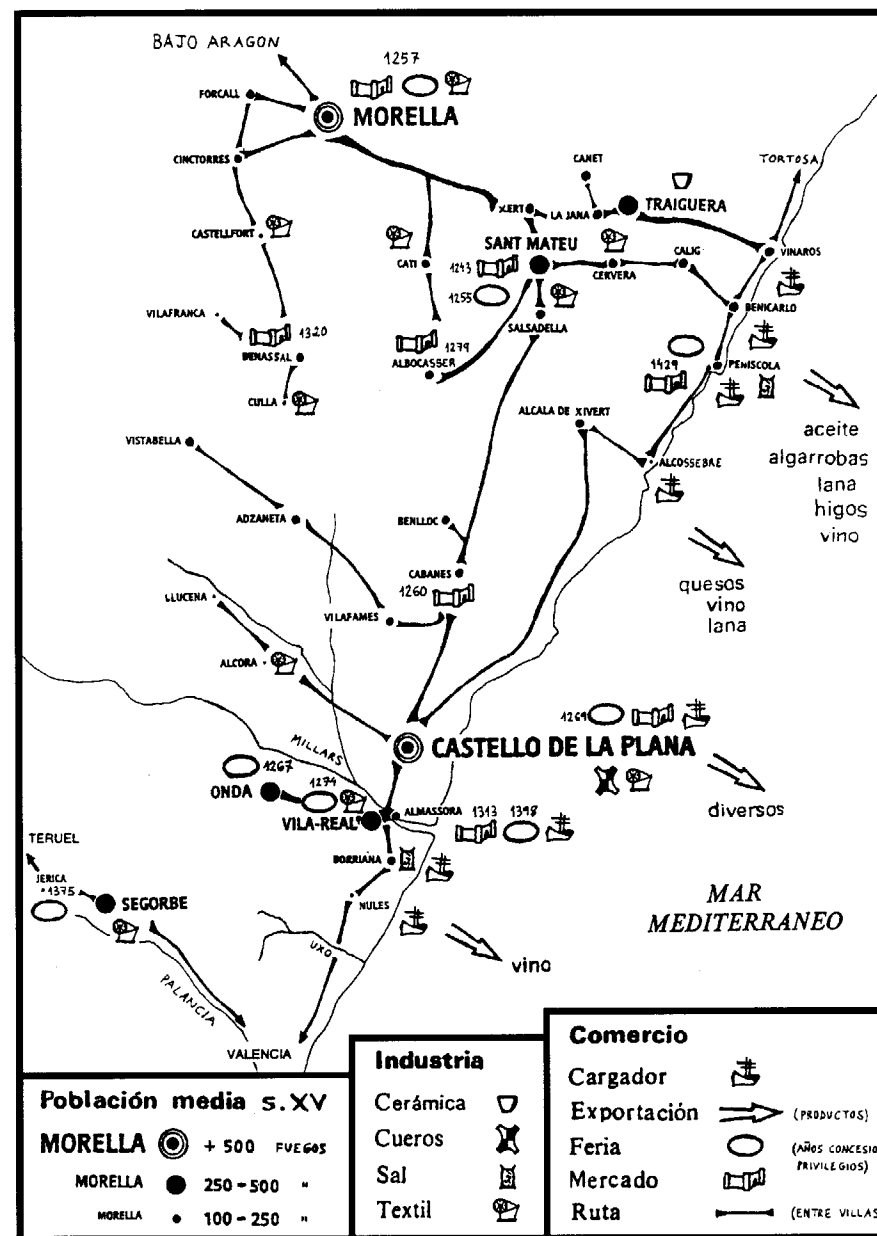
de la carta pobla. Que per a açò, construiria una mena de magatzem en la costa en el qual s'emmagatzemarien els productes agraris principalment. Finalment, els ports propers com el de Nules podien molt bé servir també als propòsits de Vila-real⁴⁹.

Unim a açò la integració d'aquesta xarxa de la Plana dins un espai més ampli com ho és l'actual província de Castelló (veure mapa). Descobrim un disseny triple del territori en el qual mercats i fires, ambdós de concessió reial, condicionaven determinades zones amb privilegis d'intercanvi per afavorir tota una ordenació de l'espai septentrional valencià. Aquestes concessions, evitant en allò possible les coincidències de data per a no beneficiar uns nuclis menyspreant altres, preconfiguren tres grans subàrees de coherència interna: al nord, en les comarques del Maestrat i els Ports trobem la primera d'aquestes àrees, amb les fires o mercats de San Mateu (1255), Morella (1257) o Peníscola (1429); a la Plana, la segona àrea estaria determinada per les ja mencionades fires o mercats d'Onda (1267), Castelló (1269), Vila-real (1274), Almassora (1313) i Borriana (1319); finalment, la zona de Sogorb amb la fira de Xérica (1376)⁵⁰. Totes aquestes poblacions mantenen una relativa importància en relació a altres que les envolten, centralitzant en el seu cas l'absorció i distribució dels excedents camperols, com a Vila-real. A la seua fira i mercat aniran els camperols, artesans i mercaders, especialitzats o no. La producció agrària i les manufactures no destinades a l'autoconsum troben ací un mercat d'eixida mentre que paral·lelament la ciutat de València capitalitza la majoria de les funcions econòmiques del regne. Es tracta d'un sistema econòmic i productiu integrat, o aquesta integració amagava una situació de poder i submissió establida respecte al rerapaís per part de la capital, en una clara ordenació i divisió del treball?⁵¹ Recordem la difusió de la manufactura del lli com a conseqüència de la demanda de la nova draperia per part de la gran ciutat, o de la difusió dels cultius de la morera.

49 AMV, MC (1418-19; 1419, febrer 18), (1425-26; 1425, juliol 7), (1508-09; 1508, setembre 21).

50 La bibliografia sobre aquestes poblacions i les seues activitats econòmiques és considerable. Consultar el repertori bibliogràfic de medievalisme castellanenc publicat per DÍAZ MANTECA, E. (1981). Amb tot, una bona aproximació i síntesi de la primera àrea d'estudi en NAVARRO, G. (1992 - d), ps. 73-82.

51 Sobre el problema de les jerarquies, centres o perifèries veure IRADIEL, P. (1986), ps. 64-77.

JERARQUIA DELS ESPAIS ECONÒMICS, TRET DE NAVARRO, G. - IGUAL, D. (1992)

6) Un fenomen molt habitual: les ajudes del Consell Municipal

El Consell podia afavorir l'assentament de nous veïns, en especial si aquests eren artesans, el seu ofici es considerava important per al desenvolupament de la vila, o bé per la seua utilitat front a la demanda exercida pel veïnatge. No importava la seua procedència encara que sí la seua formació. Allò més important és que cobriren la necessitat creada. Molts són els individus que d'aquesta manera arribaren a la vila, establint-se definitivament alguns d'ells. Altres utilitzaren aquest mecanisme com a punt intermedi per a una migració de més ampli radi, concretament en el seu camí cap a València.

L'ajuda solia ser econòmica, bé amb facilitats de lloguer i habitatge, o bé amb una certa quantitat de diners que afavoriren aquest establiment i que era un préstec que els artesans es comprometien a tornar, per a la qual cosa contaven amb el suport i confiança de certs fermances. En el primer cas, el municipi acordava oferir la quantitat que considerava oportuna, com en 1413 quan acordà oferir 3 florins al *menescal* Alfonso Rodrigo, que havien d' *esser pagats cascun any mentres en la dita vila estarà e al Consell plaurà a obs o en ajuda de loguer de cases*. En el segon cas, la necessitat de fermances es nota en el text de 1425 on el Consell acordava *que sie afermat* (en blanc) *ferer de Borriol*, manllevant-li 100 ss ó 10 florins però *que done bones fermances*. Així, en cas que l'artesà no complira amb el compromís de servir en la vila, la devolució dels diners quedava garantida, com en 1447 quan el ferrer Miquel Ramo pagà 10 lliures al síndic, juntament a *ses fermances ... les quals la vila li prestà per a obs de la ferreria servint la dita vila de son officii, e no haga servir*⁵².

En ocasions aquesta ajuda estava destinada a *comprar alguns arreus e aynes que ha mester per al dit officii*, com en 1388 ocorregué amb el fuster arribat de Bonretorn Guillamó Espelt. A més, en el cas dels ferrers (el més nombrós com es pot veure també en altres viles com Castelló o Chinchilla), podia acompanyar-se d'un lloguer de ferramentes, com en 1459 quan el *ferrer e menescal* Bernat Camanyes rebé dels jurats i síndic *instrumentum comande ... de quandam anclusa bona et sincera ad tempus Vº annorum* prometent pagar durant aquest període *de logerio IIII ss VI dd*⁵³.

52 AMV, MC (1413-14; 1413, octubre 4), (1425-26; 1425, juliol 17), Claveria 257 (1447, F 3 v).

53 AMV, MC (1388-89; 1388, juliol 19), (1459-60; 1459, setembre 22).

L'artesà, davant les bones perspectives de treball, podia acudir en solitari, o també acompanyat de la seua família, amb la consegüent incorporació a la vila d'un nombre major de veïns. Seria per exemple el cas de 1476 del ferrer de Castelló Joan Guerola, qui juntament a la seua muller figuraven com a veïns de Castelló però de present habitants de la vila de Vila-real; o del mestre de cant Guillem Valero, qui percebrà la seua ajuda *si muda son statge ab sa muller en Vilareal per çò que face açí lo libre* que els clergues de l'església necessitaven per a aprendre a cantar en 1425⁵⁴.

Fins i tot la necessitat de l'arribada d'un determinat tipus d'artesanat podia condicionar al Consell per atorgar els màxims avantatges possibles. En altres ocasions, la competència podia arribar fins el punt que l'artesà amenaçara el Consell amb abandonar la vila si no li oferien allò que demandava.

Els jurats i síndic tractaven inicialment de trobar una fórmula d'aproximació a través de la quantitat a percebre *per aquell salari e preu que ben vist los serà e ab lo dit en Berthomeu Torrella mils se poran avenir e que puxen fermar*. Aquest era l'intent d'atracció d'un *menescal* en 1418. Tanmateix en ocasions l'oferta havia de ser millorada per evitar la marxa de l'individu puix per determinades raons volia provar fortuna en una altra localitat. En 1389 Guillamó Urgellés *vol partir per anar a Onda* i el Consell acorda *que sia parlat e tractat ab lo dit Guillamó que atur en la dita vila, e si fer no u volrà que li sia promés donar alguna cosa en ajuda de loguer de cases de manera que si fer se porrà que atur en la dita vila*. En altres ocasions, l'artesà deixava oberta la possibilitat de marxar, i el municipi deixava que aquest ho fera si en eixos moments no tenia especial necessitat dels seus serveis. En 1418 el *manyà* Domingo Agostí proposà al Consell que volia *anar-se.n a star e habitar lla on li serà benvist que no contrastant lo afermament que lo dit en Dº ha feyt ab la dita vila, ell pagant primerament çò que deu a aquella li sie donada licencia que se puixe anar*⁵⁵. Però si el municipi tenia vertadera necessitat dels seus serveis llavors oferia condicions veritablement atraients. En 1439 s'acordà que si mestre Nadal, pintor de Castelló *se farà vehí de Vilareal et vindrà a star ací en la dita vila*, que els jurats li facen la següent carta d'aveïnament: en primer

54 AMV, MC (1476-77; 1476, agost 30), (1425-26; 1425, desembre 31).

55 AMV, MC (1418-19; 1418, maig 16), (1388-89; 1389, febrer 28), (1420-21; 1420, octubre 27).

lloc que *puxa metre lo vi de sa vinya o vinyes que a present té. Item que.l aseguren de no metre en Consell ni officií algú. Item que sia franch de ost e de cavalcada. Item que la vila no.l puxa destrènyer de donar posada al rey ni reyna ni altre qualsevol persona.* Anys més tard, en 1485, s'oferia a un altre pintor, Joan de Ojosnegros, franquícia de pagament de *vehinatge* per 10 anys si venia a viure a la vila⁵⁶. Adonant-nos que ambdós són representants d'un ofici especialitzat, i amb una cronologia coincident amb les obres i decoració de l'església de la vila, de la qual Joan havia *pintat les claus de la esglesia*. Fou aquesta necessitat la que permeté al Consell oferir els avantatges respecte a la resta d'artesans? A més, a aquests se'ls ofereix l'aveïnament mentre que a la resta se'ls afirma o contracta per uns anys de servei. Marca açò el diferent ventall de les ofertes d'atracció?

En definitiva, aquests nous veïns es comprometien a *servir la vila del dit officií* amb els productes de la seua activitat manufacturera. Hi havia puix unes necessitats a cobrir, i el creixement de la vila i el seu desenvolupament industrial les anava configurant a poc a poc⁵⁷.

7) Dones i joves davant el treball

No hi ha en el món medieval una igualtat d'oportunitats que permeta a tots partir d'un mateix punt, i arribar a un determinat graó segons les seues capacitats o mèrits. El futur ve condicionat per la situació d'origen, pel volum del capital heretat del qual es disposa, i que situen ja a la persona en un punt de sortida dins el conjunt, caracteritzat per uns comportaments definitoris (culturals, socials, econòmics, polítics, ...) i per unes estratègies destinades a conservar i augmentar en la mesura que puga aquest capital inicial. Aquestes estratègies es desenvoluparan per la família, reproduint-se cronològicament organitzades, compensant unes els defectes de les altres. Però en definitiva es tracta d'una reproducció de l'estratificació social, d'eixa desigualtat d'oportunitats originària. Però cap grup està totalment tancat, i sempre hi ha un marge esfumat entre ells. Per exemple gràcies a la instrucció o educació es permetria llimar els vessants i produir-se un desclassament a l'alça. Però novament la pertinença a un grup o classe social

⁵⁶ AMV, MC (1438-39; 1439, maig 5), (1485-86; 1485, maig 23).

⁵⁷ Una primera aproximació al tema també en APARICI, J. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1994), ps. 66-67.

determina les possibilitats d'eixa instrucció⁵⁸. El cas de les famílies artesanes, el grup familiar de les quals venia definit pel vincle conjugal, reforçat en el suport mutu existent entre marit i muller, detectat per exemple en els models d'herència, o pel treball de la muller en l'obra. Es tracta del reflex de les possibilitats que els marcava la seua condició social. Veiem ara per exemple la socialització de la infància i les primeres experiències dels fills d'artesans i menestrals en el mercat del treball, amb els contractes d'*afermament*.

Aquest contracte no pareix més que una transmissió definitiva de mà d'obra, que podem considerar barata, des d'una cèl·lula productiva com ho és la família conjugal, a una altra cèl·lula productiva, integrant-se en aquella i perdent per tant els lligams d'afectivitat del nucli originari. A canvi, s'aconsegueix una formació i preparació per al futur del jove, puix quan ell o ella finalitzen el contracte, seran adults que ja estan en disposició d'organitzar una altra cèl·lula productiva, una altra família, que poc o res tindrà ja a veure, bé amb l'originari nucli des d'on partí, bé amb l'altre amb el qual convivi durant anys.

També el contracte es converteix en una manera de garantir l'educació. El contractant assumeix les 'funcions paternals' del grup primigeni, i per tant ha de 'formar' el jove, puix aquest en definitiva conviu sota el seu sostre. Per això es converteix en una antesala per adquirir la majoria d'edat i crear una nova cèl·lula productiva familiar. Però al mateix temps descarrega les funcions i/o comptes que la família originària tindria amb el jove. Tanmateix, en ocasions el pare o tutor recupera el jove afermat, si considera que aquest està mal tractat, o si ha caigut malalt. Amb tot, no sempre tornarà a la llar dels pares, i més d'una vegada serà novament afermat, fins i tot en pitjors condicions econòmiques⁵⁹.

⁵⁸ CRUSELLES, J.M. (1990), ps. 87-94. Comparar amb les idees exposades per LEVI, G. (1990), ps. 47-82.

⁵⁹ AMV, prot. 1734 de Guillem Ocelló (1426, febrer 24 - 1427, juny 14). Miquel Miravet el major, de Vila-real, com a tutor dels fills de D. Roqueta i de Maria Pérez, veïns de Vila-real, afirma Barbareta filla d'aquells amb Joan de Calaceyt, notari, veí d'Almenara per temps de 9 anys a servei domèstic i soldada de 220 ss i certes robes. Poc després, i atenent que Barbareta està contínuament malalta, i ja que ningú vol afermar-la amb excepció de Francesc Torres, l'afirma amb aquest per 8 anys, amb soldada dels vestits, però la quantitat en metàl·lic queda a la lliure voluntat de Francesc.

L'edat mitjana d'accés al nou nucli familiar per part d'aquests joves està situada al voltant dels 12 anys, però és cert que trobem edats superiors, 15 o 16 anys⁶⁰, però també inferiors, 5 anys, o fins i tot menors, cas de Jacmet, de *mig any*, encara que aquest quedava afermat amb sa mare i el seu nou pare⁶¹. Però quasi més important que l'edat d'accés al món laboral, és l'edat de matrimoni, estipulada entre els 19-20 anys. Els anys de servei / treball dels contractes d'*afermament* no crec que estigueren pensats per a l'aprenentatge o el treball simplement, sinó que dona la impressió de ser eixa antesala, eixe compte d'anys que permetien al jove afermat complir els 19-20 anys, moment de majoria d'edat i d'emancipació. Fins i tot més aclaridor pot resultar aquest altre document: Macià Conques, pescador de Castelló, i sa muller Yolant, prometeren davant el Justícia de Castelló, *criar, nodrir e alimentar* la filla de Macià Conques difunt fill seu, i neta d'aquells, *axí en llet com en vestir, calçar, menjar e beure, sana o malalta, hasta la collocació de matrimoni d.aquella dita pubilla*, moment en el qual li donaran 10 lliures de béns propis dels cònjuges, més els béns paternals que li corresponen⁶².

Possiblement, la motivació més profunda per a la consecució d'aquests contractes és la de l'obtenció de mà d'obra barata, bé per a la producció, bé per al servei. Així, el cas de l'aprenentatge de l'ofici podia realitzar-se durant un parell d'anys. La resta de temps, l'artesà observa com el jove que ha contractat és una inversió, doncs treballarà ja plenament.

Com venim dient al llarg del comentari, els contractes d'*afermament* podien estar dirigits principalment a l'aprenentatge d'un ofici [1371: *ad addicendum officium vestrum axe* - 1434: dos germans *lo officii de çabateria e cerdonia* - 1509: *ad discendum officium sartoris*]⁶³, o bé a la realització

60 ARV, prot. 1429 de Francesc Mascarell (1509, juny 13) i APP, prot. 22756, de Francesc Mascarell (1513, novembre 21). El primer és Bartomeu Salvador, de Fontespatla d'Aragó, afermat per 5 anys per aprendre l'ofici de sastre a Vila-real. Té 16 anys. El segon cas és el d'Isabel, de Catí, qui té 15 anys, afermada a Vila-real per servir en casa durant 6 anys.

61 AMV, prot. 1734 de Guillem Ocelló (1426, juliol 20). Són dos germans mascles i una xica. El major té 5 anys i l'altre en té mig. La xica no ho sé.

62 Document de l'Arxiu Històric Municipal de Castelló (AHMC), caixa 16 de la secció d'obligacions davant el Justícia (1467, desembre 17).

63 ARV, prot. 2754, Pere Andrés (1371, maig 16) Arnaldo Tarragó de Vila-real és afermat per 6 anys en l'ofici de mestre d'axà a València; AMV, prot. 1736, Guillem Ocelló (1434, març 30), publicat en POZO CHACÓN, J.A. (1995), p. 135; ARV, prot. 1429, Francesc Mascarell (1509, juny 13) el ja mencionat cas de Bartomeu Salvador.

de faenes agràries. Però molt difós està també el contracte de servei, dedicat quasi en exclusiva a les joves, o fins i tot a alguna esclava alliberada⁶⁴. Poques vegades apareixen als contractes d'aquestes joves altres faenes diferents a la del servei domèstic, encara que és de suposar que aquestes existiren, ajudant en allò possible al desenvolupament de l'obrador artesà. També els xics realitzaran les faenes de l'ofici, però possiblement compliran també amb treballs de servei domèstic.

En finalitzar el contracte les joves rebien una quantitat en metàl·lic ja estipulada amb anterioritat, que és la *soldada*, més certes robes, que en conjunt es constitueixen en la base del dot, com quan Ursula Martí juntament al seu marit, signaven un rebut de 10 lliures, robes i joies *quas dicte Ursole Martí dare et solve tenebatur pro mercede seu solidata quam ipsa in domo et servicio ipsius stando liurata fecit pro toto tempore quo ipsi seu domini ilius servivit*⁶⁵. Allò rebut no presentava tanmateix una relació proporcional amb el temps de servei realitzat, puix ja hem dit amb anterioritat que aquest es convertia en la sala per esperar el matrimoni encara que també és cert que en ocasions, el pare de l'afermat rebia un acompte degut a la penúria econòmica a la qual podia estar sotmés en eixos moments. Amb tot, el o la jove no sempre rebrà un salari final, cas per exemple de Bàrbara que, afermada inicialment amb un notari, rebria 220 ss de soldada, però degut a la seua continua malaltia, concebuda com *fúria*, provocava que *non inveniam aliquam personam que velit tenere seu affirmare dictam Barbaram ni si vos Franciscus Torres*, i s'arribà a l'acord amb aquest de *si li voleu dar alguna cosa de soldada ultra los vestits en altra manera que non puxau ésser forçat de dar-li res sino que sie a vostra coneguda*⁶⁶.

D'altra banda, els xics podien rebre també alguna quantitat en metàl·lic, segons el seu contracte, però sobre tot robes: *en la fi dels dits set anys al dit Bernat siats tengut fer-li caperó, mantó, cota, giperó, calces de drap de for de nou tro en deu sous per alna, gipó, camises et bragues noves e*

64 AMV, prot. 1734, Guillem Ocelló (1426, novembre 1). Pere Bosch de Vila-real va vendre a Bartomeu Riera, donzell de Tortosa, una *servam sive captivam meam de genere russorum cristianam* cridada Lúcia, de 30 anys d'edat, preu de 1600 ss. (F 80 v) Riera indicava que la seua esclava, després de servir per 7 anys *domino suo servire et facere mandata mea licita et honesta*, seria *franqua et libera*.

65 APP, prot. 22756, Francesc Mascarell (1513, octubre 31).

66 Veure nota 39.

çabates. Item al dit Peret siats tengut fer semblants robes mateixes et en aquella manera mateixa⁶⁷.

Amb l'existència d'aquesta oferta de treballadors, i l'existència de la demanda d'aquells, el municipi intervé en la institució del *Pare dels òrfens*, configurant per tant una doble dimensió des de l'aspecte social i l'econòmic. Si d'una banda es tractava d'evitar la vagància o la inactivitat de molts joves (l'ordre social amb que ho denomina A. Rubio)⁶⁸ trobant-los un treball, d'altra s'incidí directament en la seua col·locació en certs oficis, possiblement aquells que pel seu creixement produïen un major benefici al municipi.

Podem dir que moltes de les joves que havien finalitzat el seu contracte, i que ara es maridaven amb un artesà, aportaven alguna cosa més que el seu dot. Aportaven la seua força de treball, els coneixements que podien haver adquirit treballant en l'obrador d'aquell amb qui estigueren afermades. Més enllà de les tradicionals funcions domèstiques que s'han atribuït a la muller en la cura de la casa i dels fills, molt bé podia quedar integrada des d'un principi dins del nucli productiu conjugal, participant en les faenes de l'obrador juntament al seu marit. Al respecte molt interessant resultaria poder observar les donacions *intervivos* efectuades entre pares, germans, de famílies artesanes, en les quals es podien transmetre els mitjans de producció o matèries primeres que ajudaren a consolidar o reforçar les noves cèl·lules productives⁶⁹.

D'altra banda, i seguint algunes de les idees exposades per P. Iradiel, les vídues dels artesans, econòmicament actives, podien contraure ràpidament un nou matrimoni⁷⁰, i col·locar els seus fills com a aprenents o servidors en casa d'altres artesans o ciutadans millor situats, amb la qual cosa lliurava d'una certa càrrega a la nova cèl·lula productiva. Per quines raons una mare actuava així? Seria una mena de lluita per la 'supervivència' entre la mare i aquells? On està l'espai per a l'amor i l'estima familiar en aquests models descrits?

67 AMV, prot. 1736, Guillem Ocelló (1434, març 30).

68 RUBIO, A. (1990), ps. 129-130. NAVARRO, G. (1992-c), ps. 141-147.

69 L'únic exemple que he localitzat per a Vila-real és el de Jaume Ferrer, *apotecari* fill de Berenguer Ferrer, també *apotecari*. Aquest últim fa juntament a la seua muller una donació *intervivos* pel matrimoni del seu fill, deixant-li un *hospicium nostrum et quitum*, que confronta amb la seua casa, i un *trocum terre ortorum* amb cens a la confraria de St. Jaume (AMV, prot. 1736; 1433, abril 21).

70 IRADIEL, P. (1986 - b), p. 257.

8) Perfils socials de l'artesanat

És aquesta una de les qüestions més destacades a l'hora d'estudiar l'artesanat de les viles i ciutats valencianes baixmedievales puix parlar d'artesans és parlar d'un dels col·lectius més indeterminats i fluctuants davant els ulls de l'historiador, grup ambigu en certa mesura per definició. Es tracta d'un nombrós contingent socioprofessional que enquadra a la majoria de la població urbana, manifestant tanmateix tres grans perfils socials de límits oberts i esfumats: la mà d'obra cautiva o assalariada, els petits productors autònoms i els artesans amb èxit amb perspectives més amples de riquesa i volum de negocis⁷¹.

Gran part de l'artesanat participa de l'extrema mobilitat social del seu propi grup. D'un lloc a un altre, el seu treball es converteix en un medi obert i canviant. Alguns artesans romandran en la vila uns anys i després marxaran. Altres no aplegaran al nivell de vida desitjat i es veuran poc insertats social i econòmicament en el teixit urbà, i es perdrà tota referència a ells en la documentació. Alguns aconseguiran mantenir un cert nivell per a "sobreviure", essent propietaris d'una casa, parcel·les, o fins i tot d'un obrador. Són aquests productors autònoms possiblement el grup més nombrós dels existents a Vila-real. Sols uns pocs exemples permeten veure una racionalitat econòmica, un cert benestar i creixement, unes trajectòries personals que permeten arribar a formes de vida i inserció socioeconòmica més organitzades i planificades, almenys dins d'una certa mesura. Ací, l'estructura gremial dels tres ordres (aprenent, oficial, mestre) resulta menys important que la divisió horitzontal de les fortunes. És des d'ací des d'on partim per a reconèixer eixos perfils socials.

Sobre els primers, poc es pot dir. Una gran majoria d'assalariats absorbits pel mercat de treball urbà, amb pocs recursos propis i amb unes trajectòries socials definides sols per l'objectiu de la fi del seu aprenentatge i l'examen de mestria. D'ells, alguns marxaran cercant millors oportunitats (ja indicava la possibilitat que Vila-real fóra també un punt intermedi del camí cap a València). Altres romandran a la vila com a simples assalariats. Seria el cas possiblement de Joan Adzuara, *texidor* de Fortanet qui s'aveïnà en la

71 Sobre el tema veure: APARICI, J. - NAVARRO, G. (1994); en premsa; APARICI, J. - IGUAL, D. - NAVARRO, G. (1994), ps. 63-78; LLIBRER, J.A. - NAVARRO, G. (1989), ps. 21-22.

vila en 1455, i de qui es perd tota referència documental posterior; del *manyà* Domingo Agostí, que després de viure dos anys a la vila demanà en el tercer permís per a cancel·lar les seues obligacions i marxar on vulguera; o d'Antoni Cabrero, qui s'aveïnà en 1473 i treballarà de *pilater* al molí de *micer* Navarro⁷².

Dins del segon grup podem observar aquells qui, amb un patrimoni segurament una mica més gruixut que el dels anteriors, han consolidat la seua integració socioprofessional en la vila. Possiblement aquest siga el model d'artesà preferent a la vila de Vila-real. Desenvoluparà la seua activitat dins del petit obrador, amb limitats mitjans de producció propis. El seu obrador serà l'oficina i el lloc de treball, essent la unitat mínima i bàsica de producció local. Producció escassa que serà combinada amb el seu treball agrari, puix posseïdors de parcel·les de terra es dediquen també al cultiu d'aquestes en una clara diversificació d'ingressos i d'esforços. A més, la documentació en algun cas ens mostra l'ambigüitat socioprofessional d'aquests personatges en figurar una mateixa persona com *agricola et panniparator*, o *agricola et textor lane* en les seues actuacions davant del notari, per no indicar les ocasions on figura com una cosa un dia, i amb un altre ofici al següent. Seria per exemple el cas dels paraires i llauradors Ramon de les Heres, Joan Multalbà; del teixidor de llana i llaurador Joan Campmanyes; o el singular cas del paraire i *tallador* de carn Pere Coves⁷³.

Depenent de la seua capacitat de gestió aniran adquirint més terres que possiblement treballaran. Alguns assoliran el nivell suficient com per a poder comprar una casa pròpia on viure i desenvolupar el seu treball. O s'insertaran una mica més en el teixit econòmic i social de la vila figurant en contades ocasions com a arrendataris d'alguna imposició municipal, o en contades vegades participant en el govern de la vila com a consellers. Veiem ara un exemple d'aquest segon perfil en el mestre ferrer Miquel Soriano. Documentat des de 1505, treballa en diverses ocasions realitzant eines metàl·liques per al municipi, integrant-se juntament al seu fill en l'organització de defensa de la vila, i contribuint al pagament dels impostos. Quan esclata la Germania, figura com un dels veïns de la vila que hi està d'acord, subhastant-se posteriorment els seus béns en ser agermanat absent.

Gràcies a aquesta inscripció ens apropem més a la seua realitat quotidiana. Presentarà fins a 8 *gerretes vinaderes* diferents, més una *bota sense sol vinadera*, i dues *gerretes olieres*. Se subhastarà també una *arrova d'oli* per 13 ss, i es pagaran altres 20 per *lo arrendament dels horts*, i 40 per *lo loguer de sa casa*. Evidentment, aquest artesà emmagatzemava la producció provinent de les seues terres, que seran arrendades donada la seua absència. Gràcies al padró de riquesa de 1527-29 coneixem el patrimoni de siti de Soriano, concordant clarament amb els productes emmagatzemats en casa. Disposava de 2 *quartons de vinya*, 1 de *terra* i mig de *terra ab olieveres*. A ells s'afegeixen dos *horts i mig de terra a la Sequiola*, i un *quartó i quatre horts de terra*. Si entenem que la *terra* es refereix a cultiu de cereal, és aquest l'únic que trobem a faltar en l'inventari de béns. Però que Soriano es dedicava també al treball agrari ho indica el nombre de ferramentes i eines agrícoles que posseïa: una *llegona de ferro*, *legona dolenta*, una *rellla vella*, una *exada trencada e una lloça de ferro*, una *rellla molt sotil*, una *destraleta trencada*, una *exadeta dolenta*, altra *exadeta*, un *vull de exada*, altra *destraleta*, dues *llegones dolentes*. Amb tot, en la documentació figura com a artesà del ferro, i com a tal presenta també diversos útils en l'inventari: *badil de ferro de adobar lo foch*, *balanceta de llantó*, *barrina e tenalles de ferro*, *manches grans de ferre e huns malls e altres frasqueries*, una *piquola de obra de vila*, una *planeta de planegar fusta*. A part de tot açò figura també la relació del mobiliari de casa, que no indique ací per no fer llarg l'exemple⁷⁴.

L'empresa familiar es caracteritzaria en termes econòmics per la possessió de modestes cotes de capital (local, instruments, primeres matèries) i per la lliure disposició del producte acabat en el marc de les lleis del mercat. Però eixa llibertat no era absoluta. En moltes ocasions producció domèstica i venda al detall són una. Però en moltes altres, eixa llibertat estava condicionada pel mercader, que incidia sobre l'artesà per mitjà de la seua oferta i demanda, i que l'obligaven a no posseir més horitzó que el merament local en no disposar l'artesà de capitals d'inversió, de tècniques millors, o constantment quedar endeutat pel censal. Per tant, allò normal és que aquesta empresa familiar dependria de l'augment poblacional i de la contemporània expansió del consum intern.

72 AMV, Peita (1455, u.f), MC (1420-21; 1420, octubre 27), Peita (1474, u.f).

73 APP, prot. 22756; (1513, maig 21 - setembre 13 -setembre 24), AMV, MC (1520-21, Fs. 13 v- 141 v).

74 AMV, MC (1504-05; 1505, maig 10), (1515-16; paper núm. 4, 1515, juny 17), (1520-21; 1520, juliol 28). Subhasta en (sig. 1679, Fs. 7 v-8 r), Peita (1508, 16 v), Padró de Riquesa (1527-29, F 42 v).

Arribem així a l'anàlisi del tercer tipus de perfil social, eixe grup d'artesans, més o menys nombrós però detectable en altres contextos del territori valencià, amb una empresa de majors dimensions que el simple obrador familiar. Dos dels trets que definirien a aquests artesans als qui anomenem "artesans emprenedors amb èxit" serien la seua millor infraestructura tecnològica i disposició de mà d'obra assalariada o afermada més enllà dels membres biològics que integren la família conjugal. Són també propietaris de mitjans de producció, disposant de cert volum de capital provinent d'una ampla diversificació del negoci individual en sectors paral·lels al de la seua ocupació artesanal, i caracteritzats per una estratègia social definida per l'ascens a les magistratures del poder local, més enllà del càrrec de conseller.

Com a exemple d'aquest tercer perfil podem esbossar la figura del mestre tintorer Nicolau Armengol documentat des de 1492 qui participarà activament en la vida política, econòmica i social de la vila. El volum del seu patrimoni de siti ens torna a ser oferit al padró de 1527-29, en el qual podem trobar: *4 horts i mig de terra a la filà del molí de Joan Pamer i camí de Borriana*, *5 horts i mig e dos almuts de terra al primer Sedeny*, *mig quartó de terra secà ab garroferes*, *mitja jovada de terra secà ab garroferes al camí Reial*, *un quartó de terra vinya*, *altre quartó de terra vinya front lo riu Sech* i *altre al barranch de Ratils*. Com a cultiu especialitzat presentarà *tres horts i mig de terra moreral front la séquia Major*. La possessió de terres de cultiu per part d'aquests artesans no implicava el treball directe d'aquells en la terra, sinó que més bé pogué ser en determinats moments una còmoda renda afegida que li permetia centrar-se en el seu negoci artesanal i, fins i tot, cobrar censos pel lloguer d'aquelles. A destacar el cultiu especialitzat, en alça i amb clares mires de producció comercialitzable, de les moreres i també dels garrofers. A açò unim que Armengol presenta una *citga a la porta*, és a dir, un d'aquells dipòsits subterranis de gra que se situaven en les cases, que permetien fer front als moments de carestia, i declararà també un *tirador front lo vall del portal de València*, clarament un espai dedicat a la producció artesana. Però el nivell d'implicació social que ha assolit en la vila s'observa també per les seues fermances als aveïnaments, o als arrendataris d'algunes imposicions, així com en la seua participació de forma contínua en el govern de la vila com a conseller entre 1492 i 1529. Com a artesà que és, es pre-

ocupa al seu torn per proveir-se de matèria primera per al seu treball, comprant tints als mercaders de València. Però més enllà del seu ofici, les inversions de capital el porten en diverses ocasions a ser arrendatari de les imposicions sobre mercaderies, de les carnisseries de la vila, o del Molí del Cap del Terme, mantenint-se al seu torn en 1521 com una de les persones de la vila que no foren agermanades, aprofitant aquesta situació per a obtenir beneficis en comprar pertinenències dels agermanats absents, entre les quals destacaria l'arrendament per un any del molí d'oli de Guillem Aymerich pel qual pagà 320 ss⁷⁵.

Finalment, un altre exemple d'artesà emprenedor ve donat per la família Prunyonosa, amb 4 membres varons els quals il·lustraren l'estratègia de promoció social d'aquests artesans. Els seus negocis s'eixamplen des del nucli protagonista de la producció tèxtil cap al comerç i arrendament d'imposicions, i el seu grup domèstic serà possiblement més ampli que el simple parentiu biològic, afegint-se a més el fet que el seu espai d'empresa esdevé el doble en base a l'espai de producció i a l'espai de comercialització. Amb tot, les notícies sobre aquests personatges desapareixen bruscament a partir del període de Germanies, possiblement relacionable amb el fet que el cap de família, Gabriel Prunyonosa el major, fóra afecte a la Germania a l'igual que un dels seus fills, el paraire Pere Prunyonosa. Juntament amb ells, els altres dos membres varons de la família són els altres fills de Gabriel. Un és Gabriel el menor també paraire, i l'altre Francesc el mercader. Tots participaren activament en la política de la vila, inicialment com a consellers del municipi per les diverses parròquies, i arribaran algun d'ells a exercir l'ofici de *Mustassaf*, com Pere en 1517 o el mateix pare en 1503 i 1510. Vertaderament serà aquest la figura més destacada en la promoció social del cognom Prunyonosa. Així, en 1492 ocupà també el càrrec de *Justícia*, i en diverses ocasions fou elegit com a *jutge comptador de la vila*. També en 1506 fou *manobre* de les obres del municipi, i en 1508 era nomenat administrador de l'hospital de la vila⁷⁶. El grup apareix cohesionat

75 AMV, Padró de Riquesa (1527-29, F 17 v), Peita (1516, F 43 r). Conseller en MC (1494-95, F 4 v), (1499-00, F 5 r), (1516-17, 7 r). Arrendatari MC (1495-96, F 137 v), (1516-17, F 162 r), (1529-30, F 153 r). Compra tints (APP, 22756; 1513, novembre 28). Sobre la Germania i el molí d'oli (sig. 1678-1679, F 2 v).

76 AMV, MC *mustassaf* (1503-04; 1503, setembre 28 i 1510-11; 1510, setembre 28), (1517-18; 1517, octubre 5). *Justícia* (1492-93; 1492, desembre 23), *jutge* (1495-96; 1495, juny 8), *manobrer* (1505-06; 1506, febrer 16), *hospital* (1508-09; 1508, setembre).

en nomenar un procurador comú en 1513, justament un paraire amb important pes polític i econòmic a la vila, Bartomeu Aznar. D'altra banda, Gabriel el major s'havia casat amb la filla d'un representant de l'oligarquia local, Berenguer Morató, el qui a més de conseller de la vila era arrendatari de diverses imposicions municipals, i personatge que li oferí en alguna ocasió fermança en les seues pròpies inversions⁷⁷. El seu fill Francesc casarà amb la filla del paraire Pere Montull, qui aporta una dot de 100 lliures (75 en moneda i la resta en robes, joies i altres béns mobles). Observem per tant l'estratègia professional. El pare és paraire, i dos dels seus fills són paraires. D'altra banda, el tercer fill figurarà en la documentació com a mercader, justament en el moment en què el seu pare figura com *olim panniparatoris vero botiguerii pannorum*. És a dir, possiblement la mutació és deguda a un major volum de negocis que permet a Gabriel comercialitzar la pròpia producció de draps, iniciant un dels seus fills en el comerç mentre que els altres dos romanien encara en l'ofici de paraires. Però la consideració del pare possiblement anirà en augment, a l'igual que el seu capital, puix en 1520 figurava ja com a mercader, tal vegada no sols de draps, puix gràcies a l'inventari de béns dels agermanats absents es descobreix una important quantitat de recipients per a contenir vi, altament valorats (un total de 14 *gerres vinaderes* més *cinch botes vinaderes*)⁷⁸. La diversificació d'esforços, i l'estratègia de promoció social i econòmica provocà també que els 4 invertiren part dels seus capitals en certs arrendaments municipals. El pare fou arrendatari de les imposicions sobre mercaderies (1485, 1489); de l'impost del *Tall de Drap* (1487, 1488); de la cisa de pa, vi i civada (1488); de la primícia (1521). El seu fill Francesc ho fou de les cises sobre pa, vi i civada (1515); de la imposició sobre mercaderies (1517). El seu altre fill Gabriel el menor ho fou de les cises sobre pa, vi i civada (1507); mercaderies (1511). I finalment Pere ho fou de les imposicions sobre mercaderies (1503); de les cises de la carn (1505); i arrendatari de la primícia (1507, 1509)⁷⁹. La promoció dels Prunyonosa com es pot veure

fou també econòmica a més de política.

Finalment, un últim perfil social, relativament diferent puix estava format per un curt nombre de cognoms que des dels actius negocis diversificats havien monopolitzat quasi des de sempre els càrrecs de l'oligarquia local, repartits entre notaris, juristes, llauradors enriquits i mercaders. Aquesta oligarquia local monopolitzarà el poder polític en les viles des de l'edat mitjana fins a finals de l'antic règim. Un reduït grup de famílies les quals es repartien les magistratures urbanes i es perpetuaven en el seu exercici gràcies a les més complicades estratègies electorals, duent a terme una endogàmia de grup a tots els nivells (polítics, econòmics, socials, etc.)⁸⁰. Tanmateix, la gran massa de població, artesans i camperols, seguirà situant-se per sota en el graó social. Les estratègies socials venien definides pel punt d'eixida, pel volum de capital heretat que prefigurava les possibilitats de l'elecció. Mantenir aquest capital i augmentar-lo seria el desig de tota família, però només unes poques ho aconseguiran.

77 APP, prot. 22756; 1513, desembre 8. AMV, MC (1488-89; F 128 v).

78 APP, prot. 22756; 1513, maig 18. AMV, MC (1520-21; F 144 r), subhasta en (sig. 1679, F 13 r- 38 r).

79 Gabriel el major, AMV, MC (1484-85; F 116 v), (1487-88; 1487, juliol 1-1488-89; 1488, juny 28 i Fs 128 v i 145 v), (1520-21; F 144 v). Francesc, MC (1514-15; F 156 r), (1516-17; F 149 r). Gabriel el menor, MC (1506-07; F 125 r), (1510-11; F 110 r). Pere, MC (1502-03; F 186 v), (1504-05; F 142 r), (1506-07; F 129 v), (1508-08; F 148 v).

80 El cas de València pot veure's a NARBONA, R. (1994), ps. 13-24. Òbviament, la gran ciutat tenia un caràcter molt més ampli socialment i econòmic que una vila petita, però el que interessa destacar és que en ambdós casos, les estratègies d'aquest grup mantenen una mateixa línia d'actuacions.

ESTUDI PROSOPOGRÀFIC SOBRE VILA-REAL (1360-1529)

- ADAM, Joan [1417] *factor e mestre de fer campanes*.
Natural del Burg de Santa Maria, del regne de França, rep certes sumes per la confecció de 3 campanes que *ha obrades en la dita vila* (DOÑATE SEBASTIÀ, 1992-93, 406). Mostra de la mobilitat d'aquest personatge és que al 1420 apareix com a campaner a Catí (PUIG PUIG, 1945, 185-195).
- ADZEBIO [1438] *mestre d'obra de vila*.
El Consell acorda manllevar-li *les tapieres* per al seu treball en obrar la capella de mossén Bartomeu Galcerà, que construeix a l'església de la vila (MC, 1438-39; 1438, juliol 19).
- ADZEMAR, Antoni [1514-1516] *corredor públic*.
Actua com a corredor als arrendaments de gener de 1514, 1515, 1516 (MC, 1513-14, u.f. - 1514-15, u.f. - 1515-16, u.f.).
- ADZUARA, Joan [1455] *teixidor de Fortanet*.
Aveïnament en *peita* (1455, u.f.).
- AGOSTÍ, Domingo [1418-1420] *manyà*.
El Consell acorda que els jurats l'afermen per 3 anys donant-li 3 florins i mig per any, sent-li anticipat el pagament dels tres anys i obligant-lo a *servir la dita vila per tot lo dit temps del dit seu art* (MC, 1418-19; 1418, novembre 4). Poc després indica al Consell que vol cancel·lar les seues obligacions, pagant el que deu, amb la condició de poder marxar a un altre lloc on li plaurà viure (MC, 1420-21; 1420, octubre 27).
- AGUILAR, Lluís [1488-1529] *mestre d'obra de vila*.
Actua com a testimoni de l'inventari de bens del Molí del Cap del Terme (MC, 1487-88; 1488, gener 1 - F. 126 r i MC, 1492-93; 1493, gener 1 - F. 137 v). Rep de mans de l'administrador de l'hospital de Vila-real 40 ss 5 dd pel seu treball a les obres de la capella i el portxe del dit hospital (MC, 1509-10; 1509, desembre 23). El peiter de la vila insta contra ell per 6 dd deguts de *peita* (MC, 1512-13; lletres de 1513, març 3). Figura com a foraster de Nules amb propietats en Bellaguarda, pobla del terme de Vila-real (PR 1527-29, F. 124 v).
- AIÇ, Arnau [1360-1398].
Juntament als seus germans veiem el seu patrimoni on destaca *la meitat del molí d'en Pasqual Torner al riu i tres parts de la huitena part del molí nou* (PR 1360-70, F. 46 v). Posseeix un molí al riu Millars, conegut amb el nom de la Peguea (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 104 i 111).
- AIMERICH, Andreu [1508-1518] *teixidor - corredor públic*.
Peita (1508- 22 v). Actua com a corredor als arrendaments de juny de 1510 i 1512 (MC, 1510-11, u.f. - 1512-13, u.f.) i també al 1514, 1515, 1516, 1517, 1518 (MC, 1513-14, u.f. - 1514-15, u.f. - 1515-16, u.f. - 1516-17, u.f. - 1517-18, u.f.).

AIMERICH, Guillem [1503-1529].

Conseller per la parròquia de Sant Julià (MC, 1503-04, F. 4 v - 1506-07, F. 3 v - 1508-09, F. 3 v - 1510-11, F. 4 v - 1513-14, F. 4 v - 1514-15, F. 3 v) i Santa Lúcia (MC, 1515-16, F. 7 v - 1520-21, F. 4 r). Jurat (MC, 1512-13, F. 1 r). Davant la manca d'olives, el Consell li permet fer companyia de molins d'oli junt a Joan Pahoner (MC, 1510-11; 1510, octubre 20). Elegit administrador de l'hospital de la vila (MC, 1513-14; 1513, maig 16). Arrendatari de les imposicions sobre pa, vi i civada (MC, 1517-18; 1518, gener 6 - F. 147 r). Figura en una llista que posseeixen els jurat d'aquells qui estan d'acord amb la Germania (MC, 1520-21; 1520, juliol 28). Figura com a agermanat absent de qui es venen en 1521 i 1522 els béns, destacant *lo loguer de hun molí olier* comprat pel tintorer Nicolau Armengol i l'any següent per Jaume Martorell (AMV, sig. 1679, F. 2 v - 33 r). Amb tot, observem el seu patrimoni compost per diverses parcel·les, i un *molí olier al camí real* (PR 1527-29, F. 22 v).

ALAMANDA, Na [1451] *flaquera*.

Amenaça del Consell a ella i altres *flaquers*, degut a la seua negativa de pastar pa (MC, 1450-51; 1450, abril 29).

ALBERICH, Martí [1516-1529] *mestre tintorer*.

Peita (1516 - 10 v), (1524- 11 v), en el PR (1527-29, F. 30 v) figura la seua muller pagant 2 ss per *veïnatge*.

ALÇAMORA, Pere [1509-1529] *mestre sastre*.

Acta notarial on figura com a testimoni (ARV, prot. 1429; 1509, maig 28 - juny 2 - juny 13). Figura a la llista de *deenes* militars (MC, 1515-16; F. solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Encarregat dels pesos de la farina i de l'or en oferir-se pel salari anual més baix (MC, 1516-17; 1517, març 1 - F. 165 v). Es fermança d'Agostí Foces, llaurador i hostaler en l'arrendament de la séquia Major (MC, 1520-21; 1520, juny 29 - F. 86 r). *Peita* (1516-4 r), (1524- 4 r, figura la muller i fills de ...), i PR (1527-29, F. 10 r).

ALCANYÍS, Joan d' [1460-1471] *mestre d'obra, fuster de València*.

Comença les obres de la nau de l'església de la vila a l'agost de 1460 (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982 -a, 24). Rep 372 ss indicant-se que és el mestre que *ahie fet les obres de la ecclesia* (MC, 1463-64; 1464, abril 4). Figura en la *Peita* (1471- 3 v) pagant en concepte de *veïnatge*.

ALEGRE, Pere [1509-1517] *paraire*.

Actua com a procurador d'un prevere beneficiat a Borriana (ARV, prot. 1429; 1509, maig 15). Testimoni en una altra acta notarial (APP, prot. 22756; 1513, desembre 14). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC, 1515-16, F. 7 r). Arrendatari de les imposicions sobre pa, vi i civada, éssent el seu fermança el tintorer Genís López (MC, 1516-17; 1517, gener 6 - F. 143 v).

ALFAGARÍ, Antoni [1509-1521] *paraire*.

Acta notarial on se li reconeix un deute de 40 ss per venda de terres (ARV, prot. 1429; 1509, febrer 7). Testimoni en l'elecció del síndic (MC, 1516-17; 1516, maig 12). És fermança del *paraire i abaixador* Melcior Alfagarí a l'arrendament de la Primícia (MC, 1516-17; 1517, maig 22 - F. 168 r). Al 1521 figura en la llista del Consell de les persones que deuen ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMVlr, sig. 1678).

ALFAGARÍ, Jaume [1508-ja difunt el 1513] *teixidor de llenç*.

Peita (1508- 30 r). Matrimoni en segones núpcies de la seua vídua, Caterina (APP, prot.

22756; 1513, juliol 31).

ALFAGARÍ, Joan [1510-1520] *paraire*.

Conseller per la parròquia de Santa Lúcia (MC, 1510-11, F. 5 r) i per Sant Julià (MC, 1513-14, F. 4 v - 1516-17, F. 6 v - 1520-21, F. 3 v). Testimoni a l'arrendament de les basses d'abelles (MC, 1512-13; 1513, gener 6 - F. 149 v). Testimoni dels fermances donats a l'arrendament de la cisa de pa, vi i civada (MC, 1517-18; 1518, gener 24 - F. 147 v).

ALFAGARÍ, Melcior [1504-1520] *paraire - abaixador*.

Juntament amb el sastre Lluís Mascarell aconsegueix l'arrendament del bordell de la vila (MC, 1504-05; 1504, juny 29 - F. 94 v). *Conseller* per la parròquia de Santa Lúcia (MC, 1512-13, F. 5 r - 1513-14, F. 5 r - 1514-15, F. 4 r - 1516-17, F. 7 r - 1520-21, F. 4 r). Junt a Miquel Alfagarí són presos pel lloctinent del governador, pels delictes comesos contra la persona de Lluís Rovira (MC, 1513-14; 1513, agost 12). Rep el seu salari com a administrador, venedor i mesurador en la *botiga del forment* de l'any passat (MC, 1514-15; albarà de 1514, octubre 14). Figura com a *companyó de bandera de deena* militar (MC, 1515-16; paper solt núm 4, 1515, juny 17). Arrendatari de la Primícia, té per fiador a Antoni Alfagarí, *paraire* (MC, 1516-17; 1517, abril 13 - F. 167 v). Es fiador del sastre Pere Cardona en l'arrendament de la Primícia (MC, 1518-19; 1519, abril 28 - F. 154 v).

ALFAGARÍ, Miquel [1509-1529] *pannitonsor - abaixador*.

Testimoni en una acta notarial (ARV, prot. 1429; 1509, maig 15) i una altra vegada (APP, prot. 22756; 1513, juny 6). Juntament amb Melcior Alfagarí són presos pel lloctinent del governador, pels delictes comesos contra Lluís Rovira (MC, 1513-14; 1513, agost 12). Aconsegueix fer-se càrrec dels pesos de la farina i de l'or en oferir el salari anual més baix (MC, 1513-14; 1514, febrer 26 - F. 162 v - MC, 1514-15; 1515, febrer 25 - F. 160 v - MC, 1515-16; 1516, febrer 2 - F. 155 r). Figura com a *companyó de bandera de deena* militar (MC, 1515-16; paper solt núm. 4, 1515, juny 17). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC, 1520-21, F. 3v - 1529-30, F. 13 v). Al 1521 figura en la llista del Consell de les persones que deuen ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). El Consell acorda pagar-li salari per ser l'arrendatari dels pesos de farina i d'or de l'any passat (MC, 1529-30; 1529, setembre 28- F. 40 r).

ALFAQUÍ, Mafomat [1523].

Moro de Mascarell, *peita* pel casal de molí olier conegut com de Bonastre (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 111).

ALFONSO, Jaume [1382].

Figura com a *obrer de deena*, a les obres del mur, encarregant-se de *les corrioies* (AMV, sig. 1552).

ALGUERA, Pedro d' [1527-1529] *teixidor*.

No figura el seu patrimoni però paga en concepte de *veïnatge* (PR 1527-29, F. 26 r).

ALÓS, Miquel [1463-1464] *carnisser*.

En un principi s'indica que tenia prohibit *tallar en les carneries e pescateries* de la vila, però després apareix assegurant les taules de carn de *moltó e cabró* per un any (MC, 1462-63; 1463, gener 16 - març 21). Assegura novament les taules de *moltó, porch e bou* per un altre any (MC, 1463-64; 1464, març 4).

ALTURA, Joan d' [1498] *pedrapiquer d'Altura*.

En novembre de 1498 se li mostra la pedrera de Sant Antoni on ha de traure la pedra per a l'obra de l'església, hi ha anotacions que indiquen que han anat a cercar-lo a Altura i a Sogorb (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982 - a, 24).

ALLUIX, Çalé [1513-1514] *moro moliner de Mascarell*.

S'exposa una queixa des de Borriana, perquè els propietaris de terres de Vila-real que tenen parcel·les al terme de Borriana trauen les seues olives per moldre-les fora del dit terme, sense pagar delme ni primícia, duent-les a l'almàssera d'aquest moro, coneguda com *lo molí de Bonastre* (MC, 1513-14; papers sense data ni numeració).

AMBITAL, Hamet [1499-1500] *moro albardar de Castelló*.

Juntament amb Çaat Quacim, també albardar de Castelló, i les seues respectives mullers, comprà el molí d'en Falcó a Guillem Riera amb la finalitat de transformar-lo en oliu, i ara la vila vol recuperar-lo, pagant el preu i les millors fetes durant el període que el posseïren, des de Nadal fins a l'11 d'abril de 1500 (MC, 1499-00; 1499, maig 31 - DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 109).

ANDREU, Joan [1516] *moliner*.

Peita (1516 - 5 v).

ANYÓ, Gil el major [1495-1529] *mestre ferrer*.

Es fiador del carnisser Pere Rocafort quan assegura la provisió de carn (MC, 1494-95; 1495, març 15- F. 68 r). *Peita* (1499- 12 r), (1508- 31 v), (1516- 25 r, carrer Davall), (1524- 9 r), (1526- 8 v). Veiem part del seu patrimoni en PR (1527-29, F. 84 r) indicant-se una terra que era del seu fill, el mestre espardenyer Gil Anyó. Es fiador del sastre Pere Benedito en l'arrendament de la Primícia (MC, 1512-13; 1513, abril 9 - F. 153 r). El Consell decideix retirar les 10 lliures que prestà al recentment arribat ferrer de l'Alcora, Joan de Vea, i oferir-les a Anyó sota les mateixes condicions de *parar obrador de ferreria* (MC, 1516-17; 1516, setembre 28). El síndic ha de tenir en compte els 7 ss que la vila li ha deixat per a reparar la seua casa (MC, 1517-18; 1518, abril 4). Figura en una llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC, 1520-21; 1520, juliol 28) encara que al 1521 apareix en una altra llista del Consell on figuren les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

ANYÓ, Gil el menor [1520-1529] *mestre espardenyer*.

Figura en una llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC, 1520-21; 1520, juliol 28). *Peita* (1524- 18 v, carrer Davall), (1526- 19 v). Veiem part del seu patrimoni, i s'indica que és fill del mestre ferrer Gil Anyó (PR 1527-29, F. 54 v i 84 r).

ANYÓ, Joan [1516-1529] *mestre ferrer*.

Peita (1516- 11 v), (1524- 12 r), (1526- 13 r). Veiem part del seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 35 v). Al 1521 figura en la llista del Consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). Figura com a testimoni dels fiadors en l'arrendament de la séquia Roja (MC, 1529-30; 1529, juliol 24- F. 113 r).

ANYÓ, Llorenç d' [1427-1428] *carnisser*.

Martí López, carnisser de Castelló confessa deure a Anyó, que ara és carnisser a Vila-real, 300 ss que li ha de pagar segons un acord final entre ells pactat, en relació a una companyia que formaren en temps passat (AMV, prot. 1734; 1427, maig 29). És afermat per la vila com a carnisser de les taules de *les carns de cabró e d'ovella*, assegurant-les

per un any (MC, 1427-28; 1428, febrer 14).

ANYÓ, Pere [1503-1529] *mercader*.

Conseller per la parròquia de Santa Maria (MC, 1503-04, F. 4 v - 1504-05, F. 3 r - 1505-06, F. 4 r - 1506-07, F. 3 r - 1507-08, F. 3 r). Elegit *sobrerrodes* perquè per la nit recórrera els murs de la vila i veia si els guardians estan als seus llocs. Se li paga el plom que li han comprat per a les espingardes (MC, 1503-04; 1503, setembre 23, i albarà 1504, maig 25). Arrendatari de les impositcions sobre la carn (MC, 1503-04; 1504 gener 6- F. 175 r). És el fiador de Pere Prunyonosa quan arrenda la cisa de la carn, i de Gabriel Prunyonosa el menor quan arrenda la cisa sobre pa, vi i civada (MC, 1504-05; 1505, gener 6- F. 142 r i 1506-07; 1507, gener 6 - F. 125 r). Juntament amb la seua muller Beatriu figura en certs actes notarials, i com a testimoni a d'altres (ARV, prot. 1429; 1509, febrer 6- setembre 15). Ven unes terres i és nomenat procurador pel seu fill Joan Anyó, in *artibus studens et clericus simpli tonsuratus* (APP, prot. 22756; 1513, febrer 17- març 29). Testimoni en l'arrendament de les cises de pa, vi i civada (MC, 1513-14; 1514, gener 6- F. 158 v). Figura com a cap de 50 en la llista de deenes militar (MC, 1515-16; paper amb núm. 4 1515, juny 17). Testimoni de la protesta pel cobrament de la primícia i delme (MC, 1516-17; 1516, novembre 1). *Peita* (1508- 12 v), i veiem el seu patrimoni al PR (1527-29, F. 31 r) indicant-se que les parcel·les les té la seua muller, possiblement perquè el mateix any ell figura com a mercader i veí d'Onda, a qui el Justícia li concedeix, en representació del Mestre de l'Ordre de Montesa, una carta d'immunitat i franquícia per a tot el territori de la senyoria respecte als seus béns i mercaderies (APARICI, J. - FRANCH, A. 1992-93, 624).

ARBENPELO, Antoni [1453-1456] *ferrer*.

Aveïnament en la *Peita* (1453- u.f.), (1455- 15 r). Rep 1 ss 8 dd per 2 lliures de claus que utilitzà en diversos treballs en la vila, a raó de 10 dd la lliura (Cl. 262, F. 11 v - 1456 ...).

ARBÓ, Antoni [1486] *pedrapiquer d'Ulldecona*.

Albarà de pagament per venir a veure els possibles defectes de l'obra de l'església de la vila, romanent a Vila-real durant 8 dies (MC, 1485-86; albarà de 1486, maig 13).

ARBÓ, Nicolau [1516-1529] *teixidor*.

Peita (1516- 26 r, calle Davall). Figura a manera d'aveïnament amb la fórmula: *li donà fermança Joan Colom* (P.R. 1527-29, 86 v) *veinatge*.

ARGENT, Miquel [1412-1413] *cuyracer*.

El Consell s'assabenta del temps que ha estat en lloguer a casa d'un altre veí de la vila per a poder pagar l'ajuda que li ofereixen pel dit lloguer (MC, 1412-13; 1412, novembre 20 i albarà 1413, maig 28).

ARGILAGUETA, Alonso [1492] *mestre calçater*.

Peita (1492- 7 v).

ARMÁN, Domingo [1465] *ferrer - menescal* de Cantavella.

Carta per la qual s'aferma amb la vila per a servir-la en l'art o fàbrica de ferer e *menescalia d'ací a sis anys primervinents*, prestant-li la vila 60 ss a raó de 10 ss per any. Si bé és de Cantavella, figura com a habitant de Vila-real (MC, 1464-65; 1465, abril 9).

ARMENGOL, Nicolau [1492-1530] *mestre tintorer*.

Peita (1492- 15 v), (1499- 17 v), (1508- 16 r), (1516- 6 v y 43 r), (1524- 6 v), (1526 -

6 r). Veiem part del seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 17 v), destacant-se la possessió d'un *tirador* front del vall del portal de València, i terra de moreres front a la séquia Major. En la *peita* de 1516 (F. 43 r) és fiador de l'aveïnament de Gabriel Vigells de Canet del Maestrat. *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC, 1494-95, F. 4 v - 1495-96, F. 3 v - 1499-00, F. 5 r) i de Santa Llúcia (MC, 1513-14, F. 5 r - 1514-15, F. 4 r - 1516-17, F. 7 r - 1520-21, F. 4 r - 1529-30, F. 14 r). Arrendatari de les impositcions sobre les mercaderies (MC, 1495-96; 1496, gener 6 - F. 137 v). Elegit sobrerrodos perquè per la nit recórrera els murs de la vila i veia si els guardians estan als seus llocs (MC, 1503-04; 1503, setembre 23). És el fiador de Francesc Montull el menor, paraire en l'arrendament de la Primícia (MC, 1507-08; 1508, maig 26 - F. 127 v). Actua com a testimoni en actes notariais o nomenant procurador (ARV, prot. 1429; 1509, juny 2), (APP, prot. 22756; 1513, juny 30). Enfrontat al seu protegit Gerònim Garcia paraire de València per l'estat de comptes que ha presentat. Poc després apareix pagant a un mercader de València per quinze *ponderum sive carregas pastelli* (APP, prot. 22756; 1513, abril 16 - novembre 28). Fiador del paraire Nicolau Mariner quan arrendà les cises sobre mercaderies (MC, 1513-14; 1514, gener 6 - F. 150 v). Figura en la llista de *deenés* militar (MC, 1515-16; paper amb nº 4 1515, juny 17). Juntament amb el notari Pere Gil el menor, és arrendatari de les carnisseries (MC, 1516-17; 1517, gener 6 - F. 162 r). Testimoni en l'arrendament de la séquia major (MC, 1520-21; 1520, juny 29 - F. 86 r). Al 1521 apareix en una llista del Consell on es relacionen totes les persones que han de ser adenades i que no pertanyen a la Germania, i apareix comprant bens dels agermanats absents, per exemple, l'arrendament del molí olier de Guillem Aimerich entre setembre del 1521 i setembre del 1522 (AMV, sig. 1678-1679, F. 2 v). El Consell acorda pagar-li les despeses que tingué com a arrendatari l'any passat del molí del Cap del Terme, i aconsegueix ser l'arrendatari de les impositcions sobre mercaderies (MC, 1529-30; 1529, agost 16 - 1530, gener 6 - F. 153 r).

ARQUER, Bernat [1438-1455] *ferrer*.

El Consell envia una carta a certa persona perquè restituesca o torne les ferramentes i robes d'aquest ferrer de la vila (MC 1438-39; 1438, juliol 3). Davant la necessitat de ferrers, la vila li recomana una *anchusa* que han comprat (MC 1442-43; 1443, febrer 18). *Peita* (1448-12r), (1451-15v), (1453-12v), (1455-15r).

ARTANYA, Joan d' [1474] *hostaler*.

Peita (1474-11v).

ARTUSA, Joan [1521] *paraire*.

Figura en la llista del Consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

ASTRUCH, Joan [1513-1517] *corredor públic*.

Corredor en els arrendaments de gener de 1513, 1517 (MC 1512-13, u.f.-1516-17, u.f.).

AYALA, Ferrando d' [1468-1476] *rajoler*.

Aveïnament oficial per 10 anys datat en la *Peita* (1474, u.f.). Possiblement siga el *rajoler qui ha fet lo forn al molí del cap del terme*, que figura com a aveïnament en la *peita* de 1471, u.f., encara que en els capítols de l'arrendament d'aquest molí figura ja una jovada de terra establerta a *hun ragoller per a fer forn de ragola* (MC 1467-68, F. 67v-1469-70, F. 86r-1475-76, F. 117v).

AYCOLI, Salvador [1424] *carnisser* d'Almassora.

Afirmat pel Consell com a carnisser de la taula de *cabró* (MC 1423-24; 1424, març 11). AYNESA, Garcia d' [1418].

Figura com a *obrer de deena*, encarregat de cavar arena del vall i extraure pedres per al mur (MC 1418-19; albarà de 1418, agost 30).

AZNAR, Bartomeu [1502-1536] *pannitonsor-paraire*.

Conseller per la parròquia de Sant Julià (MC 1502-03, F. 3v-1503-04, F. 4v-1504-05, F. 3v-1505-06, F. 4v-1506-07, F. 3 1507-08, F. 3v-1508-09, F. 3v-1509-10, F. 3r-1510-11, F. 4v-1512-13, F. 4v-1514-15, F. 3v-1516-17, F. 6v-1520-21, F. 4r). Actua com a col·lector de les *almoynes* de la vila (MC 1502-03; 1503, juny 3). Junt a la seua muller, Jaume Solsona, Miquel Rocafort i Antoni Jordà ven 200 ss censals i anuals per via de carregament de 200 lliures a la vila de Vila-real, oferint com a garantia diverses propietats, de les quals destaca l'*obrador* que té a la plaça al costat de les seues cases i que fa 9 ss de cens al rei (MC 1509-10; 1510, maig 9). Nomenat jutge contador i partidor en la causa que enfronta el tintorer Nicolau Armengol amb el seu protegit el paraire de València Gerònim Garcia (APP, prot. 22756; 1513, abril 16). Nomenat procurador per Úrsula Solsona i per distints membres de la família Prunyonosa (APP, prot. 22756; 1513, octubre 2-desembre 8). Aconsegueix l'arrendament de les taules de carnisseria tal i com les tenia Pere Rocafort, i com a adminstrador d'aquestes busca un carnisser, Joan Pujada, gascó recent arribat a la vila (MC 1514-15; 1515, febrer 18-abril 3). Testimoni de la fiança de l'arrendament de la cisa de pa, vi i civada (MC 1515-16; 1516, febrer 27-F. 142v). Com a administrador de les obres de l'hospital de la vila presenta els comptes (MC 1515-16; F. 162-163). Testimoni de l'arrendament dels pesos de farina i or (MC 1516-17; 1517, maig 2-F. 165v). Arrendament de la Primícia (MC 1517-18; 1518, abril 11-F. 151v). Testimoni de la protesta pel cobrament de la primícia i el delme, i de l'arrendament del cobrament de les peita i és el fiador del paraire Guillem Mullerat en l'arrendament de les impositcions del pa, vi i civada (MC 1520-21; 1520, novembre 1-1521, gener 1 i 19-F. 107r-129r). Reconeix que va rebre, en data 9 d'agost de 1522, 100 ss de la vila per mà del síndic, quantitat destinada a pagar el seu salari i el d'altres 49 persones que van ser reclutades a la vila per anar a Morvedre o on calguera sota les ordres del duc de Sogorb, per protegir aquesta part del regne del rebels agermanats. Indica que aquell mateix dia els va repartir (AMV, prot. 1737; 1536, gener 3).

AZNAR, Vicent [1477-1475] *mercader*.

Encarregat de recórrer el mur per a controlar els guàrdies, cada dimecres l'acompanyava el mestre Andreu Vallés, obrer (MC 1477-78; 1477, octubre 19). Testimoni d'un acte notarial (APP prot. 23004; 1480, gener 7). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1482-83, F. 2r-1487-88, F. 4v-1488-89, F. 4r-1492-93, F. 4v-1495-96, F. 3r). Elegit *mustassaf* (MC 1488-89; 1488, setembre 28). Actua com a jurat (MC 1494-95; 1494, juny 14). Té un fill que com a clergue és contractat per a tocar l'orgue de l'església (MC 1505-06; 1505, juny 15).

BAGO, Antoni [1394] *fuster*.

Rep certa suma pels seus treball en el pou Chich (MC 1393-94; albarà de 1394, maig 27).

BAGO, Domingo [1360-1370] *ferrer*.

PR (1360-70, F. 44v).

BALDÍ, Joan [1504-1508] *mestre metge*.

Contractat pel Consell de la vila, hi figuren els capítols acordats per al desenvolupament de la seua funció (MC 1504-05; 1504, febrer 10-F. 69v, DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-a, 12). Se li contabilitzen els dies i la raó per la qual ha faltat al seu treball en la vila de Vila-real, i es paga el salari a la cessionària (MC 1505-06; F. 1r sense data i albarà 1506, abril 13). *Peita* (1508-7v). Volen contractar un altre metge de Castelló sota els mateixos capítols que va estar Baldí, açò implica que aquest ja no està contractat (MC 1509-10; 1509, desembre 9).

BALESTA, Na [1360-1370].

Hi figura la seua hereva declarant un hostal franc al raval (PR 1360-70, F. 1r).

BALLESTER, Antoni [1406] *ferrer*.

Pagament de certa quantitat per les cadenes fetes per al portal de la vila cridat per Jaume Pedrinya (MC 1406-07, albarà de 1406, setembre 2).

BALLESTER, Francesc [1383] *ferrer*.

Rep certa quantitat pel seus treballs (MC 1383-84; albarà de 1383, juny 27).

BALLESTER, Vicent [1412] *ferrer*.

Se li paguen diversos treballs en ferro per a la construcció d'un molí de sanch (MC 1411-12; 1412, gener 16).

BARBA, Bartomeu de la [1464-1466] *corredor de coll*.

Afirmat per la vila com a missatger, trompeter, pregoner i corredor (MC 1464-65; 1464, agost 7-1465-66; 1466, maig 24).

BARDAXI [1434] *mestre d'obra de vila, fuster*.

El Consell acorda que *se'n vindrà star ab sa casa e habitació en la dita vila*, que se li donen en ajuda de lloguer de cases fins a 55 ss, afegint que romanga franc en el pagament dels 3ss per *veinatge* i lliure d'acudir a l'anomenada *host e cavalcada* (MC 1433-34; 1434, abril 26).

BARDOLL, Guillem [1434] *moliner*.

Testimoni en l'acte de cessió d'una quantitat per raó de deutes (AMV, prot. 1736; 1434, maig 4).

BARREDA, Esteve [1443] *carnisser*.

Afirmat per la vila com a carnisser assegurant per un any el proveïment de carn de *cabró e moltó* (MC 1442-43; 1443, febrer 18).

BARREDA, Joan [1486]

Esment als 18 ss que deu al cens del rei sobre dos obradors (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

BELTRÁN, Antoni [1521-1522].

S'arrenden les seues possessions per ser un agermanat absent, destacant l'arrendament per un any d'una *basa de amerar lli* (AMV, sig. 1679, F. 24r).

BELTRÁN, Jaume [1527-1529] *paraire* d'Atzeneta.

PR (1527-29, F. 57v) hi figura tan sols *veinatge*.

BENAVENT, Joan de [1474-1477] *sastre*.

Peita (1474-11v) *veinatge*. Se li paguen 70 ss per un mes que va estar enrolat com a ballester per a lluitar en la vila de Llutxent contra en Jaume d'Aragó (MC 1476-77; albarà de 1477, maig 10).

BENDICHO, Joan [1439] *rajoler*.

Veure la seua prosopografia completa en (IRADIEL-IGUAL- NAVARRO-APARICI, 1995). S'hi indica que viu a Castelló des del 1419. En 1438 se li ordena buidar el *for de la ragolla*, data que tal vegada coincideix amb una possible marxa cap a Vila-real per exercir ací el seu ofici, ja que rep una suma per certa quantitat de rajoles per a cobrir el sostre de la Sala del Consell (MC 1439-40; 1439, juny 24). Tanmateix novament apareixerà a Castelló el 1454.

BENEDITO, Baltassar [1530] *abaixador*.

Testimoni en l'arrendament de la venderia de la sal (MC 1529-30; 1530, gener 6-F. 163v).

BENEDITO, Pere [1483-1529] *mestre sastre*.

Peita (1483-14v), (1492-12v), (1499-13r), (1508-11v), (1524-10r), (1526-11r). Veiem part del seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 27v) on destaquen certes parcel·les de moreres en la Sequiola. En 1483 peitava com a fillastre de mestre Joan Cap de Vila?. Participa en una disputa contra el sabater Guoçalbo Portugués (MC 1502-03; 1502, setembre 11). Licitat en l'arrendament de la cisa de la carn sense aconseguir-ho i el mateix li passa amb el de la Primícia (MC 1504-05; 1505, gener 6-F. 142r - MC 1508-09; 1509, abril 15-F. 148v). Figura com a testimoni de diversos actes notariais (ARV, prot. 1429; 1509, setembre 6). Arrendatari de la Primícia en diverses ocasions (MC 1509-10; 1510, abril 1-F. 156v - MC 1512-13; 1513, abril 3-F. 152v). Ha arrancat uns garrofers en contra de les disposicions del Consell; però com vol plantar vinya, aquell decideix fer-li gràcia de la pena (MC 1510-11; 1510, octubre 20). En 1521 apareix en la llista del Consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). Compra vi de la verema feta en els camps dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 26r).

BENENCASA, Pere [1451] *forner*.

Peita (1451-47r), figura com a *veí per avinença* pagant 3 ss.

BENEYTO, Jaume [1443-1451].

Posseeix un molí fariner que era de Miquel Falcó, en l'Horta, i el Consell l'apressa perquè netege la part que li correspon de la séquia Jussana (MC 1442-43; 1443, maig 21). Confrontava aquest molí amb un altre d'olier de la seua propietat (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 107). Sembla que ambdós serien un de sol i corresponen a l'anomenat molí d'en Falcó, que seria fariner i olier al mateix temps (Cl. 254, F. 2r-1445,...). Així es posa de manifest quan el peiter explica que *do en nichil o per affluxat XXX l. de la peyta de Jacme Beneyto per lo molí olier e fariner per çò com stat donat per afluxat o com nichil altres anys* (Peita, 1451-74r).

BERBEGAL, Bernat [1433] *ferrer*.

Pagament pels seus treballs en la campana morlana (DOÑATE SEBASTIÀ, 1992-93, 409).

BERBEGAL, Joan [1415-1425] *ferrer*.

Ajuda o préstec del Consell de 10 florins per 3 anys perquè lo dit Johan enten parar obrador de ferreteria en la dita vila (MC 1414-15; 1415, abril 17). Pròrroga de 3 anys més però amb nou acord (MC 1418-19; 1418, desembre 5). Actua com a testimoni en l'arrendament de la peita (MC 1424-25; 1424, setembre 26). El Consell decideix retirar-li l'ajuda de 10 florins i destinar-la a un altre ferrer que ve de Borriol (MC 1425-26; 1425, juliol 17).

BERNAT [1521-1522] *mestre, lo sabater*.

Compra garrofes dels camps dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 26r).

BIERN, Domingo de [1455] *sastre*.

Peita (1455-7v) figurant com a *veinatge*.

BOIX, Jaume [1483- ja difunt en 1492] *blanquer*.

Peita (1483-7v). En la de 1492 (8r) apareixen els seus hereus.

BOLEA, Jaume [1516] *corder*.

Junt a una dona mundana està empresonat acusat d'haver robat dues camises al paraire Andreu Camps. S'indica que serà *bandejat* i que no torne a la vila sota pena de ser fuetejat (MC 1516-17; 1516, juny 28-29).

BOLET, Lorenç [1472] *paraire*.

Peita (1472-23v).

BONANAT [1444] *lo matalasser*.

Peita (1444-23v) *veinatge nichil*.

BONET, Domingo [1382-1383] *mestre d'obra del mur*.

Figura com el mestre de l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552). Rep el salari pel seu treball (MC 1383-84; 1383, setembre 21).

BONET, Joan [1474] *hostaler*.

Peita (1474-16v) *veinatge*.

BONET, Joan [1414] *mestre d'obra de vila - fuster*.

Ajuda del Consell de 20 florins a canvi de residir en la vila durant 5 anys en els quals *usarà del dit offici de obra de vila*, i a més la vila graciosament li concedeix el lloguer de la casa (MC 1414-15; 1414, novembre 17).

BONFILL, Joan [1483] *paraire*.

Peita (1483-36r).

BONFILL, Simó [1442-1443] *piquer*.

Contractat junt a Antoni Dalmau, també *piquer*, per a l'obra de l'absis de l'església, obres que duraran 3 anys (MC 1442-43; 1442, maig 28). Figura l'inventari d'utilatge i eines que la vila els encomana (MC 1442-43; 1443, gener 11).

BORBÓ, Joan de [1499-1529] *mestre menescal*.

Peita (1499-2v), (1508-2r), (1524-2r). Veiem part del seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 4r). Junt a la seua muller, nomena un procurador (ARV, prot. 1429; 1509, maig 15). Testimoni en els comptes de l'administrador de l'hospital de la vila (MC 1512-13; 1512, desembre 22). Figura en el llistat de *deenes* militar (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Testimoni en l'arrendament de la séquia Roja (MC 1518-19; 1518, novembre 20-F. 109v). En 1521-22 apareix comprant béns dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 8v).

BORRADA, Gaspar [1507- ja difunt en 1516] *mestre barber-cirurgià*.

Figura com a testimoni en l'arrendament de la *flaqueria* (MC 1507-08; 1507, octubre 3-F. 86r). *Conseller* de la parròquia de Sant Julià, és elegit *mustassaf* (MC 1509-10; 1509, setembre 28) i segueix com a *conseller* (MC 1510-11, F. 4v - 1512-13, F. 4v - 1513-14, F. 4v - 1516-17, F. 6v). Testimoni en un acte notarial (ARV, prot. 1429; 1509, març 11). Se li paguen els impostos que va tenir en un forrellat que va posar quan fou arrendatari del bordell de la vila l'any passat (MC 1513-14; 1513, maig 16). Figura en llista militar de *deenes* com a *sotacapità* (MC 1513-16; paper solt amb N'4, 1515, juny

17). *Peita* (1516-10v, on figuren els fills i hereus de ... quondam).

BORRADA, Joan [1442-1475] *barber*.

Elegit *mustassaf* (MC 1442-43; 1442, setembre 28 - 1467-68; 1467, setembre 28). Figura com a jurat durant 1452 (MC 1452-53). *Peita* (1455-14r). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1462-63; 1462, juny 6) i per Sant Julià (MC 1463-64; 1463, juny 29 - 1464-65; maig 20 - 1469-70, F. 1r-1475-76, F. 1r). Elegit justícia (MC 1465-66; 1465, desembre 22).

BORRADA, Joan [1456] *sastre*.

Fou *logat per a scurar* el pou Chich de la vila, junt amb molts altres, cobrant per això 2 ss (Cl. 262, F. 6v-1456, juny 10).

BORRADA, Pasqual [1433-1469] *barber-cirurgià*.

Conseller per la parròquia de Sant Julià (MC 1433-34; 1433, maig 31 - 1463-64; 1463, juny 29 - 1464-65; 1464, maig 20 - 1465-66, F. 2r - 1466-67, F. 2r - 1467-68, F. 1r - 1469-70, F. 1r). Elegit *mustassaf* (MC 1439-40; 1439, setembre 28 - 1452-53; 1452, setembre 28). Pagament per les medecines per ell receptades a tots els malalts de l'epidèmia que assolà la vila i figura, a més, com a administrador de l'obra dels murs (MC 1450-51; 1450, agost 1 - 1451, febrer 19). Jurat de la vila (MC 1459-60; 1459, juny 4). Justícia (MC 1462-63; 1462, desembre 22). És l'arrendatari de la cisa sobre les tabernes (MC 1463-64; 1463, desembre...).

BORRADA, Pere [1421-1487] *barber*.

Testimoni en un procés dels guardians del terme (MC 1420-21; 1421, març 11). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1463-64; F. 1r - 1464-65, F. 1r - 1469-70, F. 1r - 1476-77, F. 1r - 1477-78, F. 1r - 1482-83, F. 2r - 1484-85, F. 2v - 1487-88, F. 4r) i Santa Caterina (MC 1465-66; F. 2r - 1466-67, F. 2r - 1467-68, F. 1v). Justícia (MC 1433-34; 1434, desembre 22 - 1476-77; 1476, desembre 22 - 1482-83; 1482, desembre 22). Síndic i dispensador de la vila (MC 1442-43; 1442, maig 21).

BORRADA, Pere [1492-1508] *cirurgià*.

Conseller per la parròquia de Sant Julià (MC 1492-93, F. 4v - 1499-00, F. 4v - 1506-07, F. 3v). *Mustassaf* (MC 1506-07; 1506, setembre 28). Rep 2 ducats per guarir les ferides dels dos guardians del terme que van ser agredits per un moro d'Alfara (MC 1506-07; albarà de 1507, maig 22). *Peita* (1508-13 r).

BORRADA, Pere [1514-1536] *paraire*.

Arrendatari de les impositions sobre pa, vi i civada (MC 1513-14; 1514, gener 6- F. 158v). *Companyó de bandera en la deena* militar (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1520-21, F. 4r). Figura en la llista que els jurats tenen d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). Fa d'intermediari en un plet suscitat entre el *mestre velluter* Spínola i el *fuster* Canyogral (AMV11r, prot. 1737; 1536, febrer 19).

BOSCH, Arnau [1412-1423] *teixidor-paraire*.

Conseller per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1412-13; 1412, maig 31 - 1413-14; 1413, juny 12). Insta una carta junt a la seua muller contra un tintorer de Castelló qui els deu un certa suma d'un cens que percep la muller de Bosch (AHM Castelló, LCJ, núm. 5, lletres de 1423, març 18).

BOSCH, Bernat [1452-1465] *paraire*.

Conseller per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1452-53, F. 1v). Obligat davant el justícia

de Castelló a pagar a un tintorer certa suma *per tintes que ha fetes en lo seu tint* (AHM Castelló, LCJ núm. 16, obligacions de 1465, juliol 1).

BOSCH, Pere [1426-1464] *hostaler*.
Ven a Bartomeu Riera de Tortosa una esclava de gènere ros, cristiana, anomenada Llúcia, d'uns 30 anys, pel preu de 1.600 ss (AMV, prot. 1734; 1426, novembre 1). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1463-1464; 1463, juny 29). *Peita* (1464-18r).

BRU, Joan [1455-ja difunt en 1497] *sastre*.
Les dades biogràfiques d'aquest període corresponen a la seua estada a Castelló, encara que provenia o era natural de Vila-real (IRADIEL-IGUAL-NAVARRO-APARICI, 1995).

CABELLO, Franci / Francesc [1472-1499] *hostaler*.
Peita (1472-10r) *veïnatge*, (1474-9r) *veïnatge*, (1483-11v), (1499-10v).

CABRERA, Antoni [ja difunt en 1513] *sastre*.
Apareix la seua vídua en una partició de béns (APP, prot. 22756; 1513, setembre 19).

CABRERA, Antoni [1518] *mestre sastre*.
Possiblement fill del difunt Antoni Cabrera, també sastre, és el fiador de Batomeu Ibanyes en l'arrendament de la cisa sobre les mercaderies (MC 1517-18; 1518, gener 23-F. 140v).

CABRERO, Antoni [1473-1474] *pilater de molí*.
Aveïnament datat en 1473 en la *Peita* (1474, u.f.) figurant com a *pilater del molí de micer* Navarro.

ÇAÇIM, Çalé [1434]
Junt a la seua muller Mariem, moros de Betxí, venen a March de Clacey de Vila-real *eiusdam molendini farinerii* situat en la séquia major de Borriana, amb tots els seus parament i l'hort que l'acompanya, sota directa senyoria del rei i cens anual de 50 ss, per preu de 530 ss (AMV, prot. 1736; 1434, abril 24).

CALACEYT, Bertran de [1360-1370].
Patrimoni en PR (1360-70, F. 39r) presentant *lo molí del riu ja és taxat an Pere de la Font, e la huitena part del molí nou*.

CALACEYT, Joan de [1360-1370].
Presenta un hostal a prop del portal de València (PR 1360-70, F. 42r).

CALACEYT, March de [1405-1445].
Se cita el *scorredor del molí d'oli* de la seua propietat (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 104). Elegit pel Consell per a l'administració de la *botiga del forment* (MC 1413-14; 1413, juny 28). Va arrendar un hostal a l'hostaler Pasqual Peris i aquest ara el re-arrenda (AMV, prot. 1735; 1428, abril 30). Compra *cuiusdam casalis molendinorum farineriorum* situat en la séquia major de Borriana, anomenat *lo molí d'en Folch*, i un tros de terra al costat, tota sota directa senyoria del rei i cens de 50 ss anuals, per preu de 40 florins a Mafomat Català y Fucey, la seua muller, moros de Borriol. Un any després està l'època del pagament, indicant-se que es tracta tan sols de mig molí (AMV, prot. 1736; 1433, maig 11). Arrenda un altre hostal de la seua propietat ubicat dins dels murs per temps de 3 anys i preu de 13 lliures i 10 ss anuals, encara que uns mesos després aquest contracte es va cancel·lar. Poc després compra de Çalé Çaçim i Mariem, la seua muller, moros de Betxí, *medietatem eiusdam molendi farinerii* situat en la séquia major de Borriana, amb tots els seus paraments i l'hort adjacent, sota directa senyoria del rei i cens anual de 50 ss, per preu de 530 ss (AMV, prot. 1736; 1434, febrer 11-abril 24). Arrendatari de les imposicions sobre les mercaderies (Cl. 254, F. 1v-1445, gener 7).

CALALELL, Jucef [1474-1492] *sastre* moro de Betxí.
Aveïnament en *Peita* (1474, u.f.). Renúncia a favor de Vila-real a uns drets en terres censals que li ha deixat el seu hereu, en terme de Vila-real, figurant com a sastre de Betxí, el que pot indicar un fals aveïnement (AMV, perg. núm. 3710; 1492, setembre 17).

CALBO, Domingo [1463-1464] *moliner*.
Els jurats li lliuren mitja dotzena de *pasadós* (MC 1462-63; 1463, febrer 21). *Peita* (1464-8v) *veïnatge*.

CALBO, Jaume [1516-1524] *paraire*.
Peita (1516-26v, carrer Davall), (1524-14v).

CALDUCH, Francesc [1524-1529] *mestre fuster*.
Peita (1524-11r), (1526-12r), PR (1527-29, F. 32r) *veïnatge*.

CALP, Domingo [1485] *moliner*.
Arrendatari del molí del Cap de Terme, apareixent com a fiador seu el seu germà Joan Calp (MC 1484-85; 1485, gener 10 i 27; F. 103r).

CAMANYES, Bernat [1495] *ferrer-menescal* d'Atzeneta.
Carta al Consell a través de la qual queda afirmat per a desempeñar el seu *officio fabri sive de ferer e menescal a presenti die in V annis*, atorgant-se un préstec de 110 ss. A continuació el Consell li lloga l'*anchusa* per a treballar en el seu ofici (MC 1459-60; 1459, setembre 22).

CAMANYES, Gabriel [1459-1499] *teixidor*.
És fiador en l'afirmament del ferrer d'Atzeneta Bernat Camanyes, possiblement parent seu (MC 1459-60; 1459, setembre 22). Testimoni del lliurament d'eines del *mustassaf* (MC 1467-68; 1467, octubre 3). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1484-85, F. 3v - 1487-88, F. 5r - 1488-89, F. 4r - 1492-93, F. 5r - 1494-95, F. 5v - 1495-96, F. 3r - 1499-00, F. 6r). És fiador també de Gabriel Prunyonosa en l'arrendament de les cises sobre mercaderies (MC 1484-85; 1485, gener 24 - F. 116v).

CAMARGO, Rodrigo de [1508-1529] *mestre pintor*.
Peita (1508-10v), (1524-3r), (1526-3r), veïem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 8r).

CAMPANYES, Joan [1509-1521] *teixidor de llana i llaurador*.
Junt a Nicolau Armengol tintorer i altres, nomena procurador (ARV, prot. 1429; 1509, juny 2). Actua com a testimoni en una venda de terres (APP, prot. 22756; 1513, setembre 24). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1510-11, F. 5v - 1520-21, F. 4v). Testimoni en l'arrendament de la séquia major (MC 1516-17; 1516, juliol 1 - F. 118v). Aconsegueix l'arrendament del cobrament de la *peita* de la vila (MC 1520-21; 1512, gener 1 - F. 107r).

CAMPOS, Pere de [1460] *mestre d'obra*.
El Consell acorda que l'obra de la nau de l'església, inconclusa per la mort de Joan de Caritat, siga efectuada sota els mateixos capítols per aquest mestre, a qui se li ofereixen 200 florins (MC 1459-60; 1460, març 21).

CAMPS, Andreu [1516-1526] *paraire*.
El corder Jaume Bolea estava tancat a la presó per robar-li dues camises quan les tenia esteses perquè s'aixugaren (MC 1516-17; 1516, juny 28). Testimoni en la visita a l'assut (MC 1517-18; 1517, juliol 4). És fiador de Pere Andrés en l'arrendament del molí del

Cap del Terme (MC 1520-21; 1521, gener 8 - F. 111v). Figura com a arrendatari de la *peita* (*Peita* 1526-1r).

CANO, Joan [1516] *fuster*.
Peita (1516-17 v, carrer Davall).

CANYOGRAL, Martí [1536] *fuster*.
 Manté un plet contra el *mestre velluter* Martí Spínola per raó de l'aigua que des del teulat d'aquest cau en el seu corral (AMV, prot. 1536, febrer 19).

CAP DE VILA, Joan [1467-1499] *mestre sastre*.
Peita (1467-11r) *veinatge*, (1471-11r) *veinatge*, (1474-11r), (1483-14v), (1492-10v), (1499-29v). En 1486 s'esmenten 9 ss que deu de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

CARDONA, Alonso de [1523-29].
 Senyor de Betxí, posseeix el molí fariner pel qual *peita* en 1523 (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 111). En el PR (1527-29, F. 104v), entre els forasters, veiem que posseeix *lo molí fariner del Millás*, que fa 9 ss de cens al rei.

CARDONA, Joan [1515-1529] *sastre*.
 Testimoni en l'arrendament de la séquia Roja, aconsegueix l'arrendament de la Primícia (MC 1515-16; 1515, juliol, 14-F. 111r - 1516, març 24-F. 156v). Testimoni de l'inventari de béns del *mustassaf* (MC 1517-18; 1517, octubre 5). Licità sense aconseguir-ho en l'arrendament de les cises sobre pa, vi i civada, encara que aconseguí l'arrendament de la Primícia (MC 1518-19; 1519, gener 6 i abril 25-F. 131v-154v). Apareix comprant garrofos dels camps dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 26r). *Peita* (1524-7v), (1526-7r). Arrendatari de la *peita* (*Peita* 1524-1r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 20r). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia i testimoni en l'arrendament de la séquia Roja (MC 1529-30; F. 14r -1529, juny 9-F. 112).

CARDONA, Pere [1483] *fuster*.
Peita (1483-17v).

CARITAT, Joan de [1457-ja difunt en 1460] *mestre d'obra*.
 S'encarrega de l'obra de la nau de l'església de la vila (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-a,24). Com a conseqüència de la seua mort, necessiten que un altre mestre d'obra la continue on ell l'havia deixada (MC 1459-60; 1460, març 18).

CARRERA, Pedro de la [1518] *pedrapiquer viscaí* de Terol.
 Ha vingut a veure l'emplaçament on s'ha de fer l'assut sobre el riu Millars que l'aigua es va endur. El Consell concorda amb ell els capítols del treball pel qual cobrarà 35.000 ss. S'estima que la seua construcció durara 3 anys (MC 1518-19; 1518, setembre 28).

CASALDUCH, Dalmau [1426].
 Vef de Vila-real, ara habitant a Castelló, en el seu nom i com a procurador de la seua muller Isabel, arrenda a Francesc Torres senyor de Bellaguarda i a Antoni Ferran de Vila-real, *hun casal de molí olier*, i un tros de terra, que confronta amb la séquia Jussana i camí que va de Bellaguarda a Borriana, o amb un altre casal de molí fariner, per 3 anys a preu de 80 *roves d'oli* pels tres anys, indicant que Torres es pot retenir 25 *roves* que Casalduch li devia (AMV, prot. 1734; 1426, maig 4).

CASTELL, Francesc [1445-1448] *teixidor*.
 Rep salari per haver dut una carta al justícia o jurats de Sant Mateu (CL. 254, F. 16r-1445, desembre 22). *Peita* (1448-27v).

CASTELL, Gabriel [1516] *teixidor*.
Peita (1516-15r, carrer Davall).

CASTELL, Jaume [1517-1522] *fuller*.
 És fiador del sastre Pere Alçamora en l'arrendament dels pesos de farina i or (MC 1516-17; 1517, maig 2-F. 165v). Apareix en la llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). Se subhasten els seus béns per ser un agermanat absent en 1522 (AMV, sig. 1679, F. 16v).

CASTELLÓ, Joan [1474] *hostaler*.
Peita (1474-16v) *veinatge*.

CATALÀ, Joan [1451-1522] *paraire*.
Peita (1451-27r). En 1522 pareix comprant béns dels agermanats absents, concretament estris de l'ofici al també paraire Nicolau Mariner, com 18 *dotzenes de palmes, una percha e un taulell* (AMV, sig. 1679, F. 1v).

CATALÀ, Mafomat [1433-1434].
 Moro de Borriol, junt a la seua muller Fucey ven per 40 florins un casal que és un molí fariner ubicat en la séquia major de Borriana i un tros de terra al costat, tot sota la directa senyoria del rei i cens de 50 ss anuals, a March de Calaceyt de Vila-real. Un any després està l'època de pagament dels 40 florins, indicant-se que només era mig molí (AMV, prot. 1736; 1433, maig 11-1434, maig 15).

CAVELLO, Joan [1520] *corredor públic*.
 Actua com a corredor en els arrendaments (MC 1520-21; 1520, juliol 1-F. 99v).

CAVERO, Joan [1468] *fuster*.
 Pagament per dos poals fets per als pous de la vila (MC 1467-68; albarà F. 36r).

CAVERO, Martí [1442-1459] *corredor de coll*.
 Afirmat per la vila, actua també com a botxí, missatger, corredor i trompeter, prometenent complir bé amb *lo dit offici de sagonia e corredor de coll* (MC 1442-43; 1442, agost 13 - 1450-51; 1450, maig 29 - 1452-53; 1452, juliol 9 - 1459-60; 1459, juny 7).

CERDÀ, Gabriel [1477-1484] *sabater*.
 Miquel Igual, especier, com a arrendatari de les cises de les mercaderies, reclama certa suma adequada a Francesc Pitarch, moliner a Bonretorn, suma que està en relació amb un altre deute contret amb Pitarch per part de Gabriel Cerdà (MC 1477-78; 1477, agost 21). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1482-82, F. 2r - 1484-85, F. 3r).

CERDÀ, Guillamó [1388] *paraire*.
 Rep certa suma pels seus treballs en uns panys i per *les baxadures* (MC 1388-89; albarà 1388, desembre 24).

CERVANTES, Rodrigo de [1488-1510] *saludador*.
 El Consell li paga 5 ss pels serveis prestats a la vila (DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-A, 18). Se'l busca perquè cure el mal de ràbia i els aires corruptes, i altres mals (MC 1487-88; 1488, abril 7). Rep de caritat 5 ss, possiblement pels mateixos serveis, encara que no s'especifica (MC 1509-10; 1510, març 19).

CIRERA, Jaume [1515-1529] *tender-mercader*.
 Figura en la llista de *deenes* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Testimoni en l'arrendament de la séquia Roja (MC 1516-17; 1516, juny 2-F. 125v). *Peita* (1515-9r), (1524-9r), (1526-9r). Se subhasten els seus béns per ser un agermanat absent en 1521-22, destacant-se *un caxonet per tenir les balances per a pesar*, i diverses

matèries primes, com *llana*, *carbó*, *tintes* (AMV, sig. 1679, F. 5r). Tanmateix, veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 24v).

CIRERA, Joan [1485-1529] *mestre d'obra de vila*.

Testimoni en l'inventari de béns del *mustassaf* (MC 1485-86; 1485, setembre 28). *Peita* (1492-30r), (1499-33r), (1508-9v), (1516-23r, carrer Davall), (1524-8v), (1526-8r). Testimoni en l'arrendament de les impositions sobre mercaderies (MC 1494-95; 1495, gener 6- F. 155v). És el fiador en l'arrendament de les cises sobre mercaderies (MC 1502-03; 1503, gener 6- F. 186v). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1499-00, F. 6r - 1502-03, F. 4v - 1503-04, F. 5v - 1504-05, F. 4v - 1505-06, F. 5v - 1506-07, F. 4v - 1507-08, F. 4v - 1508-09, F. 4r - 1509-10, F. 4r - 1510-11, F. 5v - 1512-13, F. 5r - 1513-14, F. 5v - 1514-15, F. 4v - 1515-16, F. 8r - 1520-21, F. 4v - 1529-30, F. 14v). Elegit *sobrerrodes* per recórrer els murs de la vila per les nits per controlar els guàrdies (MC 1503-04; 1503, setembre 23). El síndic ha de tenir en compte els 18 ss que la vila li ha deixat per a arreglar sa casa (MC 1513-14, albarà de 1513, octubre 3) i uns altres 16 ss per la mateixa raó (MC 1517-18; 1518, abril 4). Elector al càrrec de *justícia* (MC 1520-21; 1520, desembre 22). En 1521 apareix la llista que el Consell té on es relacionen totes aquelles persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

CIUTAT, Joan de [1448-1471] *mestre espaser*.

Peita (1448-11v) *veinatge*, (1451-10v), (1453-8v), (1455-32r), (1464-31v, carrer Davall), (1467-30v), (1471-28r).

CLARA, Ramon [1425-1426] *carnisser*.

Condemnat pel justícia de Castelló a pagar certa suma de diners adeutada per preu de 100 ovelles que ha comprat (AHM, Castelló, LCJ núm 7, obligacions 1425, octubre 13). S'indica que ara és veí de Vila-real i confessa deure a Joan Molins 258 ss 6 dd preu de *segalls* (cabrits joves) que li va comprar (AMV, prot. 1734; 1426, febrer 25). Afirmat per la vila, assegura durant un any *la taula de les carns de cabró* (MC 1425-26; 1426, febrer 26). Pot consultar-se la seua prosopografia fins el 1430 per a la vila de Castelló (IRADIEL-IGUAL-NAVARRO-APARICI, 1995).

CLUSA, Guillem [1489] *mercader*.

Testimoni en una protesta formulada davant el Consell de la vila (MC 1489-90; 1489, agost 15).

COHORTES, Pere [1499-1500] *moliner*.

Moliner del molí de Na Blanca, és sancionat per llevar sense permís l'aigua de la séquia (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 109).

COLINDRES, Cristòfol [1514-1517] *mestre rajoler*.

El Consell acorda prestar 30 ss *al rajoler qui fa lo ragolar nou prop del riu de Millàs... ab fermances a tornar aquels tantost que quoga dit forn* (MC 1514-15; 1514, maig 14). Figura en la llista militar de *deenes* junt al seu fill (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). El Consell acorda que ningú pugar ficar el seu ramat en el *rajolar* de Colindres, ja que té els límits ben definits. A més el Consell acorda que els síndics paguen el *veinatge* que puga deure, i que a partir d'ara en quede franc (MC 1517-18; 1517, agost 18 i setembre 28).

ÇOLIVELLA, Nadal [1412-1434] *tintorer*.

S'indica que rep una carta pública en la qual figura l'acord del Consell de construir

una tintoreria en el raval conegut com de València, sota certes condicions (MC 1412-13; 1412, desembre 22). Testimoni en l'arrendament de la *peita* (MC 1424-25; 1424, setembre 26). *Conseller* de la parròquia de Santa Caterina (MC 1425-26, F. 2v - 1427-28, F. 2v). Confessa deure a Mateu Punyet, mercader de València, 9 lliures *per resta de comte de pastel, de roga e de totes altres mercaderies, fet comte final* (AMV, prot. 1734; 1426, octubre 14). Ven a Domingo Nadal, de Bellaguarda, un tros de vinya sota cens, allí ubicat, per 66ss (AMV, prot. 1736; 1433, maig 8). Luís Gil, notari de Vila-real ven a Domingo Querol, tintorer de Castelló, 50 ss censals que Nadal Çolivella i Celestina la seua muller li feien respecte o sobre l'*hospicium sive lo tint sito in ravallo* de la villa, i que afronta amb la Sequiola, segons una carta datada en 1418, novembre 4 (Not. Ferran de Calaceyt), junt als 223 ss 6 dd que encara li devien de la paga de Tots els Sants, per preu de 600 ss (AMV, prot. 1736; 1434, gener 30).

COMELLES, Pere [1382] *calçiner*.

Treballa com a tal en l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552).

COMPTE, Pere [1475-1505] *mestre d'obra - pedrapiquer*.

Rep 6 ss perquè ha anat a veure l'obra de l'assut (MC 1475-76; 1475, setembre 4). Pagament d'uns altres 30 ss per la mateixa raó, indicant-se que és *mestre de l'obra de la Seu de València* (MC 1477-78; albarà de 1478, maig 9). Encarregat de les obres del Portal Chich de l'església (MC 1481-82; 1482, amic 4). Rep 1654 ss 4 dd i 3344 ss 7 dd en concepte de pagament de 28000 ss que la vila li dóna per l'obra de l'església (MC 1482-83; albarà de 1483, amic 17). Se li indica que alce els pilars de l'espaldanya (MC 1484-85; 1484, juliol 27). Sembla que ha deixat inconclusa l'obra i el consell vol avenir-se amb ell per veure si finalitza les obres del *quaraguel que té de fer e lo loch per al orgue* i quan demane menys diners que el mestre Pineda (MC 1485-86; 1485, juny 12). Se li paga un deute i en febrer de 1492 se li demana que acabe el llindar del portal (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-a, 24). Davant la petició del Consell, va a Vila-real per a veure i aconsellar sobre el lloc idoni per a construir un altre assut de pedra llaurada sobre el riu Millars (MC 1504-05; albarà de 1505, maig 10).

COMTE, Pere [1433] *flaquer*.

Junt a Guillamó Martí el menor i Joan Peris, de Vila-real, *aseguraren per flaqués de la vila de Vila-real en poder del... mustaçaf... pastar e dar compliment de pa a totes persones que vullen comprar venints e declinats a la diat vila e altres, bell e bo a coneguda del dit mustaçaf e d'aquell pes que per lo dit mustaçaf los será manat...* (AMV, prot. 1736; 1433, octubre 13).

CÓRDOVA, Pedro de [1417] *sastre*.

Peita (1471-10v) *veinatge*.

ÇORITA [1444] *lo cardador*.

Peita (1444-28v) *veinatge*.

CORT, Joan de la [1524-1529] *pilater*.

Peita (1524-19r, carrer Davall), (1526-20r) i PR (1527-29, F. 56r) on figura com a *veinatge*.

CORTÉS, Bartomeu [1439-1446] *fuster*.

El Consell ha acordat comprar *formet* i ell és un dels veïns que duu certa quantitat per a la venda (MC 1439-40; 1439, agost 8). Cobra el seu salari per certs treballs, especificant-se que és mestre i són: 5 d'abril de 1446, 3 ss per fer argamassa per a l'Ull

d'en Forés, 6 d'abril, uns altres 3 ss per acabar aquella obra. 12 d'abril, 3 ss més per obrar ulls, talponeres e ponts (Cl. 254, F. 18v). Cobra 9 ss per 2 poals nous fets per als pous dela vila (Cl. 254, F. 22r-1446, maig 23).

CORTÉS, Bernat [1499-1520].
Notari de Vila-real, ix de l'encàrrec de *mustassaf* (MC 1499-00; 1499, octubre 1-MC 1512-13; 1512, octubre 4) i és elegit com a tal (MC 1515-16; 1515, setembre 28). S'indica que posseeix un *molí draper* (MC 1507-08; 1507, novembre 6). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria en diverses ocasions, sent la darrera (MC 1520-21, F. 3r).

CORTÉS, Joan [1453] *barber*.
Peita (1453-3v).

CORTÉS, Joan [1394] *ferrer*.
Rep 2 ss 1 dd pel vi blanc que els jurats li havien comprat (Cl. 226, F. 11r-1394, juliol 4).

CORTÉS, Joan [1451-4r], (1453-2v), (1467-18v).
Rep 3 ss per treballar en l'arranjament del pou de la vila (Cl. 262, F. 6v-1456, juny 10). Pagament de certa quantitat per fer un poal per al pou de la plaça (MC 1466-67; 1466, juny 29).

CORTÉS, Pere [ja difunt en 1455] *sastre*.
Peita (1455-7v) hi figuren els hereus de...

COSTA, Bartomeu [1527-1529]
En el PR (1527-29, F. 81r) presenta conjuntament amb el notari de Castelló, Lorenc Valentí, un *molí fariner appellat del Frontó*, amb 27 ss de cens al rei, situat en el riu Millars.

COVES, Pere [1513-1520] *paraire-tallador de carns*.
Arrendatari de les carnisseries, s'indica que és paraire (MC 1512-13; 1513, gener 6-F. 131r). Com a arrendatari, no va triar fiadors, i el Consell acorda que aquestes tornen a ser arrendades. Poc després s'indica que per aquest raó, Coves està tancat en la presó comuna, fins que pague els 5 timbres que se li van donar amb motiu de la seua licitació en l'arrendament (MC 1512-13; 1513, febrer 11 i 22). El Consell li permet tornar a tallar carn malgrat les disposicions en la seua contra (MC 1513-14; 1514, maig 14). Testimoni en l'arrendament de la séquia major (MC 1517-18; 1517, juny 29-F. 112v). El Consell l'amenança per ser el *tauler de les carneseries de la dita vila... no volrà servir los dits capítols de les dites taules ab los quals aquell es conduhit per tallador*, que el Consell busque a un altre que compleisca, però que les despeses córreguen a càrrec de Coves. Havia obtingut l'arrendament de les carnisseries anteriorment (MC 1520-21; 1520, març 11 i juliol 4-F. 13v-141v).

CRECENS, Antoni [1360-1370].
En el PR (1360-70, F. 105v) presenta *mig quart del forn de la Badia*.

CUCALÓ, Joan Gilart [1519].
Donzell de Morvedre, aconsegueix francament l'arendament de les carnisseries de la vila (MC 1518-19; 1519, març 3-F. 152r).

CHERT, Miquel [1521-1526] *corder*.
En 1521 figura en la llista del Consell de les persones que ha de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). *Peita* (1526-13v).

DALMAU, Antoni [1442-1443] *piquer* de València.
Contractat junt a Simó Bonfill, també *piquer*, per a l'obra de l'absis de l'església, indicant-se que era mestre de l'obra de la Seu de València. S'estima que aquesta obra durarà 3 anys. Inventari de les eines que la vila els encomana (MC 1442-43; 1442, maig 28-1443, gener 11).

DAUDÉ, Domingo [1360-1370] *flaquer*.
Apareix en el PR (1360-1370, F. 42v) no hi figuren les seues propietats.

DAUDER, Miquel [1472-1474] *moliner*.
Peita (1472-29r) *veinatge*, (1474-25r) *veinatge*. En 1474 figura com el moliner del molí del Batle.

DESCO, Aznar [1434] *sastre*.
Estant malalt, fa testament. Deixa 100 ss als seus dos néts i s'esmenten uns sous censals que són comuns entre ell i els seus fillastres (AMV, prot. 1736; 1434, maig 3).

DESCONEGUDA [1502] *la exarmadora*.
Dona que rep de la vila 10 ss i un cafís de blat perquè s'hi detinga un temps i exercesca la seua professió consistent en *guarir de mal de guola alguns que.n tenen* (DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-a, 17).

DESCONEGUDA [1524-1526] *la fornera*.
Apareix com *la cosina germana d'en Macip* en *Peita* (1524-13r), (1526-14r).

DESCONEGUT [1360-1370] *lo mercer*.
Apareix en el PR (1360-1370, F. 58v) encara que no hi figuren les seues propietats.

DESLAVA, Ferrando [1393] *barber*.
El Consell acorda que *en ajuda de loguer de cases sien pagats an Ferrando Dezlava, barber, e a un any e tant de temps com al dit consell plaurà, XVI ss reals e que aquell sia tengut per tot lo dit temps servir e usar del dit art de barber en la dita vila los quals dits XVI ss li sien pagats per lo síndich en la fi del dit any* (MC 1393-94; 1393, setembre 6).

DEVINAT, Daud [1372-1373] *barber*.
El Consell li dóna graciosament cada any 20 ss (Cl. 1372-73, F. 31r-DOÑATE SEBASTIÀ, 1962, 425).

DIEGO [1471] *lo hostaler*.
Peita (1471-11r) *veinatge*.

DIEGO [1499] *mestre sastre*.
Peita (1499-15r).

DIPTES, Joan [1485- ja sifunt en 1499] *ferrer*.
Junt a la seua muller, participa en una baralla contra l'hostaler Franci Oliver i la seua muller, ocorreguda el dia de la festa de Santa Maria d'Agost, baralla que ha sigut denunciada davant el lloctinent del governador de la Plana (MC 1485-86; 1485, agost 21). Pagament pels seus treballs en els pous de la vila (MC 1492-93; lbarà de 1493, maig 25). *Peita* (1499-4r) figurant la seua muller i hereus de ... *quondam*. La seua muller serà expulsada de la vila per viure amistançada i en pecat junt a un altre home (MC 1507-08; 1508, gener 9).

DOMENECH, Antoni [1513-1517] *paraire*.
Testimoni d'un acte notarial (APP prot. 22756; 1513, abril 9). Testimoni dels fiadors de l'arrendament de la séquia major (MC 1517-18; 1517, juliol 11-F. 113r).

DOMINGO, Joan [1495-1524] *moliner-hostaler*.

Testimoni junt al també moliner Rodrigo de Patos, en l'inventari de béns del Molí del Cap de Terme (MC 1494-95; 1495, gener 1-F. 141r). *Peita* (1524-10v).

DOMINGO, Pere [1516-1529] *hostaler*.

Peita (1516-10r), (1526-11r). Veiem el seu patrimoni en PR (1527-29, F. 28v). En 1521 apareix en la llista del Consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). El Consell informa que la vila té carregat un censal de propietat de 30 lliures sobre l'hostal de Domingo (MC 1529-30; 1529, agost 22).

DOTO, Antoni [1360-1382] *calçiner*.

Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 30r) en el qual destaca *un clot en l'adoberia* sota cens de 12 ss. En 1382 treballa com a tal en l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552).

DURÀ, Antoni [1482] *rajoler*.

Habitant a Vila-real, figura com un dels components de la host que les ciutats de la Plana envien al conflicte a Chelva (MC 1482-83; 1482, juny 9).

DURÀ, Francesc [1463-1469] *corredor de coll*.

Afirmat per la vila, actua com a missatger, pregoner, trompeter i corredor (MC 1463-64; 1463, desembre 5 - 1464-65; 1465, febrer 6 - 1465-66; 1466, març 15 - 1466-67; 1467, març 3 - 1467-68; 1468, maig 2 - 1469-70; 1469, juliol 9).

EGUAL, Gabriel [1487-1492] *apotecari*.

Conseller per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1487-88, F. 4v - 1488-89, F. 4r). *Peita* (1492-10v) hi figura la muller de...

EGUAL, Guillem [1482- ja difunt en 1492] *apotecari*.

Forma part de la host que les viles de la Plana envien al conflicte de Chelva (MC 1482-83; 1482, juny 9). *Peita* (1492-13r) hi figura la muller de... *quondam*.

EGUAL, Guillem [1444] *paraire*.

Peita (1444-2v).

EGUAL, Miquel [1476-1477] *apotecari-especier*.

Peita (1464-10v), (1467-8v), (1471-8r), (1474-8v). Obté llicència del municipi per poder introduir el vi resultant de la verema de la seua vinya que posseeix en terme de Castelló, en un termini de 10 dies (MC 1465-66; 1465, setembre 26). *Conseller* per Santa Llúcia (MC 1475-76, F. 1v - 1477-78, F. 1v). Testimoni en l'arrendament de les impositcions de pa, vi i civada (MC 1475-76, F. 102r - 1476-77, F. 99v). Elegit jutge comptador de la vila (MC 1476-77; 1476, juny 3). Com a arrendatari de les impositcions sobre mercaderies, reclama cert deute (MC 1477-78; 1477, agost 21 - F. 42r).

EGUAL, Miquel [1485] *paraire*.

Testimoni en l'inventari dels béns del *mustassaf* (MC 1485-86; 1485, setembre 28).

ERBÀS, Blai d' [1516-1529] *mestre tapiador*.

Peita (1516-3v), (1524-3r), (1526-3r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 8r). En 1521 figura en la llista del consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678) i apareix comprant béns dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 8v).

ESCORIOLA, Nicolau [1464] *obrer* de Tronchón.

Aveïnament junt al seu germà Martí, apareix en *Peita* (1464-2v-u.f.) *veïnatge*.

ESPARECH, Ramon [1428] *carnisser*.

Afirmat per la vila com a carnisser en *les taules de carns de moltó e de cordés*, assegurant-les per un any (MC 1427-28; 1428, febrer 14).

ESPELT, Arnau [1418].

Com a *obrer de deena*, percep el seu salari per excavar arena del vall i extraure pedres per al mur de la vila (1418-19; albarà de 1418, agost 30).

ESPELT, Domingo [1360-1370].

En el PR (1360-70, F. 24v) *presenta mig quart del forn Chich ab cens, e quart del forn que comprà a Bernat Sentadina*.

ESPELT, Domingo [1462-1463] *corredor de coll*.

Afirmat per a vila per a realitzar aquest ofici junt al de botxí, trompeter i missatger (MC 1462-63; 1462, desembre 7 - 1463-64; 1463, desembre 5).

ESPELT, Guillamó el major [1388-1412] *fuster* de Bonretorn.

Ajuda del municipi indicant-se que *sien prestats an Guillamó Splet fill d'en Domingo Splet, lo qual és vengut de Bonretorn a la dita vila per usar de officii de fuster en aquella, en ajuda de comprar alguns arreus e aynes que ha mester per al dit officii d'ací a un any primervinent, deu florins d'or* (MC 1388-89; 1388, juliol 19). Pagament pel seu treball en el pou Chich (MC 1406-07; 1406, juny 27). Novament cobra un salari junt al seu fill Guillamó Espelt el menor, també fuster, i un mosso, pels seus treballs en el molí de sang que la vila ha ordenat fer en casa de Na Sperça (MC 1411-12; 1412, febrer 20).

ESPELT, Guillamó el menor [1412-1439] *fuster*.

Pagament del seu treball junt a Guillamó Espelt el major, el seu pare, i un mosso, en la construcció del molí de sang fet a casa de Na Sperça (MC 1411-12; 1412, febrer 20). Pagament per diversos treballs en els pous (MC 1433-34; alabrà de 1434, maig 10 - 1436-37; 1436, agost 6). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1433-34, F. 1r). Percep un salari per treballs en els pous indicant-se que és l'encarregat i el seu supervisor (MC 1438-39; 1439, febrer 4 - 1439-40; 1439, juny 24).

ESPELT, Pasqual [1434-1447] *fuster*.

Pagament fill de Guillamó Espelt el major i, per tant, germà de Guillamó el menor, presenta un albarà de pagament junt a aquest darrer pels treballs fets en els poals dels pous, cobra 22 ss (MC 1433-34; 1434, maig 10). Cobra 2 ss 6 dd per un dia que va ser contractat per a treballar en els pous i arreglar les rodes d'aquells (CI. 254, F. 9r-1446...). Pagament per diversos treballs en els pous de la vila (CI 257, F. 5v-1447,...).

ESPINOLA, Martí [1563] *mestre velluter*.

Manté un plet amb el fuster Martí Cantogral per qüestió de les aigües que discorren des del seu teulat al del fuster, acordant-se fer una canonada sobre una paret mitgera per evitar que l'aigua caiga en el corral de Canyogral (AMV 11r, prot. 1737; 1536, febrer 19).

ESQUERRE, Guillamó [1411-ja difunt en 1421] *carnisser*.

Afirmat per la vila junt a Bartomeu de la Font com a carnisser, segurament cadascun en una de les 2 taules de la vila (MC 1410-11; 1411, març 10 - 1412-13; 1413, març 6), en 1413 s'indica que *per çò que la dita vila sie mills provehida aquellsno puxen ésser companys ne haver companyia en les dites taules sinó cascú per sa part*. A causa de la seua mort, la vila s'havia quedat sense carnisser de cabró, i els jurats decideixen oferir el lloc a un carnisser de Borriana, o al fill d'Esquerre, Guillamonet (MC 1420-21; 1421, abril 24).

ESQUERRE, Guillaumonet [1421] *carnisser*.

Candidat a ocupar el lloc vacant deixat pel seu difunt pare, com a carnisser de les taules de *cabró* (MC 1420-21; 1421, abril 24).

ESQUERRE, Ramon [1455] *sastre*.

Peita (1455-20v).

ESTALRICH, Jaume [1426].

Pere Martí el major, conjuntament amb Pasquala, viuda de Miquel Porta el major, i Miquel Porta el menor, com a tutor i curador de Francisca Porta, filla de Miquel Porta, vénen a Estalrich, de Vila-real, en conjunt, un quart del *Form Chich*, és a dir: Marí li ven mitja quarta i Pasquala i Miquel l'altra mitja, sota la senyoria directa del rei, i cens de 8 lliures a pagar en gener, preu de 6 ss (sic) (AMV, prot. 1734; 1426, gener 2).

ESTEVE, Joan [1502-1503] *mestre d'obra de vila* de València.

Rep 12 ss per haver vingut a veure l'obra de la casa de la vila situada davant de l'església, i demana que siga *obrada a les menys despenses emperò que la primera cuberta sia de volta* (MC 1502-03; 1503, gener 29). Percep 5 ss com a jornal per les obres en la casa de la vila (MC 1502-03, segons paper solt entre F. 49-50).

EXEA, Tristany d' [1410-1416] *sastre*.

Rep certa quantitat de diners per les teles i treballs en els trages dels jurts amb motiu de la mort del rei Martí (MC 1410-11; 1410, juny 26). Cobra també pels seus treballs en vestir al botxí (MC 1414-15; albarà de 1414, desembre 16). A partir de 1416 el veiem treballant a Castelló de forma contínua, el que fa suposar que des d'aleshores residí allí (AHM.Castelló. LCJ núm. 1, obligacions 1416, novembre 9-16-17) (IRADIEL - IGUAL - NAVARRO - APARICI, 1995).

EXERNIT [1439] *flaquer*.

El Consell acorda vendre-li el blat que hi havia en la Botiga perquè el pastara (MC 1439-40; 1439, juny 24).

EXIMENES, Rodrigo [1516-1526] *sabater de vell*.

Peita (1516-42v) indicant-se que *és veí per avinença*, però que encara resideix a València.

Possiblement siga el mestre Rodrigo, sabater, qui apareix en la *Peita* (1526-11v).

EXIMENO, Pasqual [1444] *ferrer*.

Aveïnament sense figurar lloc de procedència en *Peita* (1444-45r).

EXIMENO, Pere [1382].

Figura com a *obrer de deena*, encarregat de pastar i fer morter en l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552).

EXIMENO, Salvador [1492] *teixidor*.

Peita (1492-19r).

FABREGAT, Pere [1499] *paraire* de les Coves.

Aveïnament en *Peita* (1499-81r).

FARDO, Jucef [1485-1512] *carnisser moro* de Betxi.

El Consell li encomana per un any les taules de *cabró* i el seu fiador és Alí Partal, moro carnisser de la Vall d'Uixó (MC 1484-85; 1485, febrer 28-F.130v). Aveïnament, possiblement temporal per raó de bestiar en *Peita* (1499-81r). Amb tot, figura com a foraster propietari de terres a Vila-real en diferents *Peites* (1492-49v), (1499-54v), (1508-43v), (1512-8r).

FELIU, Francesc [1527-1529] *apotecari*.

PR (1527-29, F. 21v) indicant-se solament *veïnatge*.

FELIU, Francesc [1453-1455] *tintorer*.

Peita (1453-1r) *veïnatge*, (1455-1r) *veïnatge*. Encara que no s'indica, possiblement prové de Castelló, on figura en 1439 com a testimoni d'un arbitratge (AHM, Castelló, LCJ núm. 11; 1439, setembre 7).

FELIU, Jaume [1516-1526] *apotecari*.

Peita (1516-10v), (1526-7v). Possiblement fill de l'altre Jaume Feliu, apotecari ja difunt. Apareixen les seues propietats en les *peites* de Castelló entre 1497-1515, just fins el moment en què apareix peitent a Vila-real (IRADIEL-IGUAL-NAVARRO-APARICI, 1995).

FELIU, Jaume [1513-ja difunt en 1516] *apotecari* de Castelló.

Que en Jacme Feliu, apothecari de Castelló vol venir a la present vila de Vila-real per tenir botiga de apothecaria en aquella, que vinga en nom de Deu (MC 1513-14; 1513, setembre 28). *Peita* (1515-10r) figurant la muller i els hereus de... *quondam*. Possiblement siga el pare de l'altre apotecari Jaume Feliu.

FERRAN, Andreu [1527-1529].

PR (1527-29, F. 101r), indicant-se que *peita* amb la seua muller i entre els terratinents de Bonretorn, destacant-se l'alqueria *ab lo molí olier*.

FERRANDIS, Joan [1383-1384] *barber*.

Rep 12 ss 6 d per dos mesos de treball en la vila, on residia *per servir de son officii* (CL 221, F. 23r) (DOÑATE SEBASTIÀ, 1962, 425).

FERRANDO, Domingo [1382] *cavador*.

Treballa en l'obra del mur de la vila, encarregat de les *corrioies* (AMV, sig. 1552).

FERRANDO, Jaume [1360-1370] *sastre*.

PR (1360-70, F. 52r).

FERRÉ, Francí / Francesc [1506-1509] *mestre tintorer*.

Està obligat davant el *justícia* de Castelló per la compra de certa quantitat de pastís (AHM, Castelló, LCJ, núm. 26, obligacions 1506, abril 21). *Peita* (1508-1r). Acte notarial pel qual la seua muller confessa que Ferré deu a Pere Garcia, mercader de València, 27 lliures i 10 ss restants de preu de diversos tints (ARV, prot. 1509, abril 24). Acusat amb el seu mosso Antoni Oliet d'haver assassinat a traïció al paraire Pere Peralta mentre dormia en sa casa per la nit. Està fugit de la justícia i es troba a Lluçena. La seua muller Catalina és empresonada durant dos mesos i després és lliberada però pagant-se ella les despeses. Ferré i el seu mosso són condemnats en absència a què *sien esquarterats e pengats los quarters, e per a present bandegats amb compdemnació de despeses* (MC 1509-10; 1509, agost 3-setembre 15-octubre 3).

FERRER, Berenguer [1412-1455] *especier-apotecari*.

Pagament per diverses eines que la vila li ha comprat (MV 1411-12; albarà de 1412, maig 20). Casat amb Palanciana, fa donació *intervivos* a favor del seu fill, l'apotecari Jaume Ferrer, pel matrimoni d'aquest amb Guisabel, filla del donzell de la vila Romeu Mercador. Poc després nomena procuradors seus als seus dos fills, Berenguer i Jaume (AMV, prot. 1736, abril 21-1434, febrer 9). Rep diverses quantitats per la cera i candeles que els jurats li compren per l'elecció del *Justicia* (Cl. 254, F. 16v-1446,...), *Peita* (1448-9r), (1451-12r), (1453-9v), (1455-10v).

FERRER, Cosme [1521-1522] *mestre barber-cirurgià*.

Apareix comprant béns dels agermanats absents i garrofes dels seus camps (AMV11r, sig. 1679, F. 5r-26r).

FERRER, Jaume [1433-1434] *apotecari*.

Fill del també apotecari Berenguer Ferrer, contrau matrimoni o contracte de germania amb Guisabel, filla del donzell de la vila Romeu Mercador. A continuació rep de son pare i de sa mare, per donació *intervivos*, una casa franca que confronta amb la de son pare i un tros de terra horta sota cens de la confraria de Sant Jaume. Poc després reconeix haver rebut de son sogre els 1300ss promesos com a dot de Guisabel, i del seu pare tots els béns mobles, immobles, robes i joies estipulades en el seu matrimoni (AMV, prot. 1736; 1433, abril 21-juliol 6-novembre 10). Junt al seu germà Berenguer és nomenat procurador pel seu pare (AMV11r, prot. 1736; 1434, febrer 9).

FERRER, Jaume [1494-1521] *corredor públic*.

Actuació com a corredor i missatger (MC 1494-95, 1495-96, 1499-00, 1502-03, 1503-04, 1504-05, 1505-06, 1506-07) i en els arrendament de juny o gener, en els darrers folis dels (MC 1509-10, 1510-11, 1512-13, 1513-14, 1514-15, 1515-16, 1516-17, 1517-18, 1520-21).

FERRER, Jaume [1492-1515] *mestre en medecina* de Castelló.

Aveïnament indicant-se que és *mestre en medecina que solia ser de Castelló en la Peita* (1492-72r). La vila de Castelló renuncia a afirmar-lo entre 1494-1499 imputant-se-li que és foraster (SÁNCHEZ GOZALBO, 1979, 60). És en aquells moments quan signa capítols i condicions de treball amb Vila-real, per a visitar durant un any tots els dissabtes als seus pacients, encara que s'indica que viu a Onda o Castelló (MC 1495-96; 1495, setembre 13 i 22). Li paguen la meitat del seu salari i li demanen *que esmene los dies que faltat ha* (MC 1495-96; 1496, maig 21). Rep el seu salari i és novament afirmat per un altre any (MC 1503-04; 1504, març 31). Tanmateix, finalment serà apensionat en 1512 per la vila de Castelló, figurant en les *peites* d'allí fins el 1515 (IRADIEL-IGUAL-NAVARRRO-APARICI, 1995).

FERRER, Joan [1444-1455] *moliner*.

Peita (1444-29r), (1448-31r), (1451-39v), (1453-30v), (1455-36v). En totes figura com a propietari de terres en les Pobles del terme de Vila-real.

FERRER, Miquel [1503-1529] *hostaler*.

Percep 13 ss 5 dd per haver allotjat aquelles persones que anaven a Perpinyà (MC 1502-03; albarà de 1503, juny 3). Rep una altra suma per allotjar, junt a uns altres hostalers, aquells que van a veure el rei (MC 1503-04; albarà de 1504, maig 25). *Peita* (1508-5r). Testimoni en la carta on s'indiquen els pagaments del censal general carregat sobre la vila, dirigida al clavari general del regne (MC 1512-13; 1512, setembre 28). S'esmenten els problemes amb la justícia d'una tal Gerómina Cervera que està en l'hostal de Ferrer (MC 1516-17; 1516, juny 8). Apareix comprant garrofes dels camps dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 26r). Testimoni en l'arrendament de la *botiga del forment* (MC 1529-30; 1529, juliol 11-F. 117v).

FERRER, Perc [1513-1529] *mestre sabater*.

Testimoni en un acte notarial (APP, prot. 22756; 1513, novembre 25). *Peita* (1524-12v), (1526-13r) i PR (1527-29, F. 35v) indicant-se només *veïnatge*.

FERRERES, Bernat [1382] *calçiner*.

Figura com a tal treballant en l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552).

FERRIOLES, Bernat [1485-1511] *corredor públic*.

Actua com a corredor i missatger en diverses ocasions (MC 1485-86). El Consell demana als jurats que li donen un toc d'atenció perquè serveixca bé en el seu ofici o l'acomiadaran (MC 1487-88; 1488, abril 13). Actuació com a corredor i missatger (MC 1494-95, 1495-96, 1499-00, 1502-03, 1503-04, 1504-05, 1505-06, 1506-07). Amb el seu fill havia estat *bandegat* de l'esmentada vila i, per aquest motiu, havien d'eixir-hi durant el mes d'agost, però el Consell vol que es reincorpore al seu ofici de missatger (MC 1506-07; 1506, agost 22). La seua muller és expulsada de la vila per viure en pecat, amistançada amb un altre home (MC 1507-08; 1508, gener 9). Corredor en els arrendaments de gener de 1509, 1510, 1511 (MC 1508-09, u.f. - 1509-10, u.f. - 1510-11, u.f.).

FIGUEROLA, Joan [1516] *mestre d'obra de la vila*.

Peita (1516-12r).

FOCES, Agostí [1510-1529] *hostaler-llaurador*.

Conseller per la parròquia de Sant Julià (MC 1510-11, F. 4v - 1512-12, F. 4v - 1513-14, F. 4v - 1514-15, F. 3v - 1516-17, F. 6v - 1529-30, F. 13v) i de Santa Llúcia (MC 1520-21, F. 4v). Junt a un hostaler de Morvedre insta contra un pressumpte lladre natural d'Oriola per robatori comés en el seu hostal (MC 1510-11; 1511, febrer 25). Testimoni en l'arrendament del molí del Cap d'Terme (MC 1512-13; 1513, gener 1-F. 147r). Arrendament de la séquia Major (MC 1520-21; 1520, juny 29-F. 86r). Sembla que va tenir un molí olier durant cert temps, segons es desprén de la frase *lo terç del molí olier...molí que era d'Agostí Fosses* (PR 1527-29, F. 37r-v, veure prosopografia d'Esteve Rubert).

FOCES, Arnau [1396-1397] *ferrer*.

Rep 159 ss 10 dd per fer una campana de la vila (Cl. 228, F. 12v) (DOÑATE SEBASTIÀ, 1992-93, 405).

FOCES, Miquel [1426-1477] *carnisser*.

Rearrenda a Domingo Querol sota les mateixes condicions, un molí fariner i olier que era de Casalduch, i que ell havia arrendat del peiter de la vila, Bartomeu de la Font, situat front a la séquia Jussana i del camí que va de Betxí a Borriana (AMV11r, prot. 1734; 1426, gener 9). Rep certa suma de diners per adobar les cuyraces junt a Guillem Miró (MC 1429-30; albarà de 1430, maig 23). Afirmat per la vila com a carnisser, assegura per un any les carns de les taules de *cabró e moltó* (MC 1433-34; 1434, febrer 28). Arrendatari de les imposicions sobre pa, vi i civada (CL 257, F. 1v-1447, gener 27).

FOCES, Miquel [1468].

Va establir un acord amb el Consell perquè el seu tint estiguera franc de *peita* mentre funcionara, argumentació que ara és esgrimida per Pere Miró per a fer el mateix amb una adoberia (MC 1467-68; 1468, juny 4).

FOIX, Bernat [1465] *corredor de coll*.

Afirmat per la vila com a missatger, pregoner, trompeter i corredor (MC 1465-66; 1465, octubre 12).

FONT, Bartomeu de la, el menor [1411-1426] *carnisser*.

Afirmat com a carnisser per la vila junt a Guillamó Esquerre (MC 1410-11; 1411, març

10 - MC 1412-13; 1413, març 6). Actua també com a lloctinent del jurat Ferran de Conques al llarg de 1413. El Consell li atorga junt a Domingo Peris *la taula de les carns de cabró* per un any (MC 1414-15; 1415, febrer 19). Novament afirmat, ara en la taula del *moltó* (MC 1425-26; 1426, febrer 25). Jaume del Arraç, de València confessa deure-li 1254 ss com a preu de 140 moltons, a pagar en la setmana després de la propera Pasqua Florida (AMV11r, prot. 1734; 1426, abril 25).

FONT, Bernat de la [1415-1446] *carnisser*.

El Consell li atorga per un any la taula de la carn de *cabró* (MC 1414-15; 1415, debrer 15). En 1412 estava encarregat de l'administració de la *botiga del forment* junt a Bernat Juneda, però a causa d'una epidèmia se n'anà i la vila va haver de buscar un substitut (MC 1420-21; 1421, abril 3). Afirmat com a carnisser per la vila comproment-se i assegurant el proveïment de carn de *moltó* (MC 1423-24; 1424, maig 2) i de *cabró* amb un préstec de la vila de 50 florins (MC 1429-30; 1430, abril 11). *Conseller* de la vila (MC 1433-34; F. 1r). Afirmat novament ara junt a Agostí Gil en la taula de *moltó* (MC 1436-37; 1437, febrer 22 a 25) i novament en la mateixa (MC 1438-39; 1439, març 2). Comprador de les imposicions sobre la canr (MC 1439-40; 1439, juliol 30). Rep 3 ss 4 dd per certa part d'una *vedella* que els jurats li van comprar per a una celebració (Cl. 254, F. 21r-1446, ...).

FONT, Jaume de la [1433-1453] *carnisser*.

El batlle general de València ordena als de Castelló que reparen alguns danys causats en el seu molí (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 106). Aquest molí ja no és de la seua propietat quan en una venda de terra es diu en les afrontacions que està front al molí que solia ser de Jaume de la Font (AMV11r, prot. 1736; 1434, juny 12). Afirmat com a carnisser de la vila, assegura el proveïment de *les taules de les carneries de la carn de moltó* per un any (MC 1452-53; 1453, març 21).

FONT, Joan de la [1502-ja difunt en 1529] *mestre ferrer*.

Conseller per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1502-03, F. 4r-1503-04, F. 5r-1504-05, F. 4r-1506-07, F. 4r-1507-08, F. 4r-1512-13, F. 5r-1513-14, F. 5r-1514-15, F. 4r-1516-17, F. 7r-1520-21, F. 4r). Rep 11 ss per *hun pal e nadilla que qualçà per al molí del Cap del Terme* (MC, 1502-03; 1502, setembre 11). Arrendatari de les imposicions de pa, vi i civada (MC 1502-03; 1503, gener 6-F. 194r). Rep 30 ss per *manchar dit orgue per la anyada pasada en la festa de Nadal* (MC 1503-04; 1504, febrer 11). Junt a Pere Igual figura com a arrendatari de l'any passat del molí del Cap de Terme, i junt al ferrer Joan Lluch cobra per unes reparacions festes en certes armes de la vila (MC 1503-04; albarà de 1504, febrer 4 i maig 25). Actua com a jurat de la vila (MC 1505-06; 1505, desembre 14). Testimoni en unes actes notariais (APP, prot. 22756; 1513, octubre 1 i 31). *Peita* (1516-8r), (1524-8r), (1526-7v) i veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 21v). Testimoni en l'inventari de béns del *mustassaf* (MC 1515-16; 1515, octubre 15). Pagament per certs treballs en ferro i soldadures (MC 1515-16; albarà 1516, abril 28). Notifica el Consell que ja no necessita l'*anclusa* que aquest li va llogar i per això li la torne. Se li paguen uns treballs en ferro en portes del Portal de Borriana (MC 1517-18; 1518, febrer 7 i maig 14). en 1521 figura en la llista del consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). Entre els consellers de la parròquia de Santa Llúcia en 1529 hi figura un Joan de la Font *quondam* (MC 1529-30, F. 14r).

FONT, Martí de la [1433-ja difunt en 1476] *ferrer*.

Testimoni en un reconeixement de cens degut (AMV, prot. 1736; 1433, juny 15). Rep 20 ss que el Consell li dóna *cascun any en ajuda de loguer de cases stant en la dita vila e tenint hic son obrador de ferreria* (MC 1433-34; albarà de 1434, març 11). El Consell mana que fossen levats XX ss an *Martí lo ferrer los quals la vila la vila li donava per loguer de casses* (MC 1436-37; 1437, abans del 7 de gener). El Consell acorda que els 10 florins que Martí deu a la vila siguin empleats en afirmar un ferrer d'Onda per 3 anys (MC 1438-39; 1438, desembre 8). Pagament per certs treballs en poals dels pous (MC 1452-53; 1453, febrer 10). *Peita* (1448-8r), (1451-11r), (1453-9r), (1455-9r), (1464-9v). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1463-64, F. 2r - 1464-65, F. 1r - 1465-66, F. 2r - 1466-67, F. 2r - 1467-68-F. 1v). El ferrer Joan Guerola s'avé amb el Consell per a comprar les eines de l'ofici del difunt Martí de la Font (MC 1476-77; 1476, desembre 11).

FONT, Martí de la [1487-1520] *ferrer*.

Conseller per la parròquia de Santa Caterina (MC 1487-88, F. 5r - 1495-96, F. 3r - 1499-00, F. 6r - 1502-03, F. 4v - 1503-04, F. 5v - 1504-05, F. 4v - 1505-06, F. 5v - 1506-07, F. 4v - 1507-08, F. 4v - 1508-09, F. 4r - 1509-10, f. 4r - 1510-11, F. 5v - 1512-13, F. 5r - 1513-14, f. 5v - 1514-15, F. 4v - 1516-17, F. 8r - 1520-21, f. 4v). Se li paga cert treball fet en ferro en els pous de la vila. Un poc més tard el Consell acorda vendre-li *la anclusa de la vila per lo preu que serà tachat ab sagrament de dos ferrés* (MC 1499-00; 1499, setembre 15 - 1500, març 3). Elegit jurat (MC 1499-00; 1500, juny 6). Rep 20 ss per *manchar tot l'any a l'orgue* (MC 1502-03; albarà de 1503, juny 3). Elegit *sobrerrodes* per a recórrer durant la nit els murs de la vila i veure si els guàrdies estan en els seus llocs (MC 1503-04; 1503, setembre 23). Elegit lloctinent del *Justícia* (MC 1507-08; 1507, desembre 22). Va licitar sense aconseguir-ho en l'arrendament del cobrament de la *peita* (MC 1518-19; 1519, gener 1- F. 119 v).

FONT, Perc de la [1360-1370].

PR (1360-70, F. 52 v), presentant *la meitat del molí del riu que ere d'en Bertran de Calaceyt*.

FONT, Pere de la [1453] *carnisser*.

Peita (1453-10v).

FONTFRIDA, Antoni [1418].

Pagament del seu salari per ser *obrer de deena* en les obres del mur de la vila, treballant en excavar arena del vall (MC 1418-19; 1418, agost 30).

FORTUNY, Joan [1492] *paraire*.

Peita (1492-25v).

FORTUNYO, Antoni [ja difunt en 1527].

En el PR (1527-29, F. 67v) figuren els hereus de *mossén...*, presentant *2 horts de terra amb moreres al camí reial front en Bernat Muntanyes*.

FRAGA, Antoni [1360-1370].

PR (1360-70, F. 134r), presentant *la meitat del molí que ere d'en Bertran de Calaceyt, çò és del riu*.

GALCERÁN, Domingo [1418-ja difunt en 1444] *lo ferrer*.

Pagament per una aixada que confecciona per a l'obra del vall (1418-19; albarà de 1418, juliol 31). Pagament pels seus treballs en ferro per a les campanes de la vila (DOÑATE

SEBSTIÀ, 1992-93, 408). Testimoni en la cessió de certa quantitat de moneda per deutes (AMV, prot. 1736; 1434, maig 4). *Peita* (1444-v) figurant la seua muller de... *quondam*.

GALI, Miquel [1394-1423] *ferrer*.
Pagament pel seu treball en el pou Chich (MC 1393-94; albarà de 1394, juny 1). Pagament per certa quantitat de troncs que li van comprar per a cobrir la torre (MC 1410-11; 1410, octubre 4). Pagament per refer les cadenes del pou de la plaça (MC 1420-21; albarà de 1420, setembre 28). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1423-24; 1423, maig 24).

GAMIÇA, Guillem [1421] *botiguer del forment*.
Substitueix en l'administració, per desídia d'aquest, a Bernat de la Font (MC 1420-21; 1421, abril 3).

GAMIÇA, Nadal [1360-1370].
PR (1360-70, F. 131r), presentant un molí que ha de riu Millàs, lo pati e caldera franch, caldera de tints?

GANDÍA, Pere [1382].
Com a *obrer de deena*, treballa en la construcció del mur de la vila, encarregant-se de *fer morter e omplir cabaços* (AMV, sig. 1552).

GARCÍA, Domingo [1477] *corredor de coll*.
Actua com a tal en la subhasta per a l'arrendament del molí del Cap de Terme (MC 1476-77; 1477, gener 6-F. 86r).

GARCÍA, Francesc [1444] *paraire*.
Peita (1444-5v) *veïnatge*.

GARCÍA, Francesc [1508-ja difunt en 1513] *sastre-fuller*.
Peita (1508-22v). És el difunt pare de Gerònim García, paraire de València que hi apareix enfrontat al seu tutor i curador, el tintorer Nicolau Armengol, per l'estat de comptes de la tutoria (APP, prot. 22756; 1513, abril 16).

GARCÍA, Joan [1527-1529] *sabater*.
PR (1527-29, F. 83v) hi figura *veïnatge*.

GARCÍA, Joan [1453-1455] *sastre* de Vila-roja.
Peita (1453-27r) *veïnatge*, (1455-32v) *veïnatge*.

GARCÍA, Miquel [1516-1530] *mestre barber-cirurgià* de Nules.
Peita (1516-5r). El Consell decideix que aquest barber natural de Nules, o algun altre amb qui es puga acordar, *si volrà venir a star en la present vila e tenir botiga e obrador en aquella que li sia pagat lo loguer de una casa per a temps de hun any*. Posteriorment s'indica que està treballant a Borriana, i que si vol venir, el Consell li ofereix fins a 8 lliures (MC 1529-30; 1529, juny 27-1530, febrer 13).

GARGALLO, Vicent. La mueller de [1451] *flaquera*.
Amenaçada pel Consell junt a uns altres *flaquers*, a causa de la seua negativa de pastar pa (MC 1450-51; 1451, abril 29).

GASCÓ, Jaume [1467] *hostaler*.
Peita (1467-12r).

GASCÓ, Jaume [1455] *sastre*.
Peita (1455-15r) *veïnatge*.

GASPA, Joan de la [1520] *mestre pedrapiquer*.
El síndic té en compte els 2000 ss que li han estat deixats per acabar les obres de l'assut

del riu (MC 1520-21; albarà 1520, octubre 8).

GATELL, Domingo [1451-1452] *flaquer*.
L'amença el consell, a ell i a altres *flaquers* a causa de la seua negativa de pastar pa (MC 1450-51; 1451, abril 29). La vila vol que per al proper any hi haja dos *flaquers*, un dels quals ha de ser Gatell amb la condició que pague els 100 ss que deu a la vila, ja que si no els paga, aquesta no li permetrà mai més ocupar aquest ofici (MC 1452-53; 1452, setembre 28).

GERRETES, Pere [1444] *sastre*.
Peita (1444-6v).

GIL, Agostí [1437] *carnisser*.
Afirmat per la vila com a carnisser, assegura el proveïment de carn junt a Bernat de la Font (MC 1436-37; 1437, febrer 22 a 25).

GIL, Antoni [1507-1520] *mestre fuster*.
Rep 6 ss 9 dd per arreglar les barreres per als bous (MC 1506-07; albarà de 1507, maig 22). *Peita* (1508-10v). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1508-09, F. 4r) i de Santa Llúcia (MC 1509-10, F. 3v - 1510-11, F. 5r - 1513-14, F. 5r). Compra mig hort de moreres per 80 ss (ARV, prot. 1429; 1509, novembre 6). Hi figura com a artiller en la *deena* militar (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Licita en la subhasta, sense aconseguir la Primícia (MC 1515.16; 1516, març 24- f. 156v). Elegit *mustassaf*, actua de testimoni en la protesta pel cobrament del delme i la primícia (MC 1520-21; 1520, setembre 28 i novembre 1).

GIL, Cristòfol [1474-1492] *moliner*.
Peita (1474-1r), (1483-1r), (1492-31v). Hi figura com a arrendatari del molí del Capdel Terme sent el seu fiador la seua muller, Caterina (MC 1487-88; 1488, gener 1-F. 125v).

GIL, Joan [1450-1452] *corredor de coll*.
Afirmat per la vila com a corredor i missatger (MC 1450-51; 1450, maig 29 - MC 1452-53; 1452, octubre 20).

GIL, Joan [1469.1513] *fuster-mercader*.
Pagament per fer poals per als pous (MC 1469-70; 1469, agost 16 - MC 1475-76; 1476, juny 1 - MC 1482-83; 1482, juliol 5). *Peita* (1471-8v), (1474-14v), (1483-11v), (1492-11r), (1499-11r), (1508-10r). Rep 7 ss per 2 dies de treball en tancar dos dels portals de la vila (MC 1477-78; albarà de pagament de 1478, maig 9). Actua com a guàrdia nocturn per ordre del Consell (MC 1482-83; 1482, setembre 11). Pagament per fer uns *carratons* per a la defensa de la vila (MC 1503-04; albarà de 1504, maig 25). Acte notarial en què apareix com a testimoni figurant com *olim carpentarius*, i poc després com a *olim fuster* (ARV, prot. 1429; 1509, juliol 22-novembre 6). Rep el cens degut a una causa figurant com a *olim carpentarius...vero mercator* (APP, prot. 22756; 1513, agost 9).

GIL, Joan [1476-1486] *sastre*.
Testimoni en la dotació de fiadors per a un préstec (MC 1476-77; 1476, octubre 2). Esment en 1486 de 9 ss deguts de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

GINER, Guillem [1471] *moliner*.
Peita (1474-32v) *veïnatge*.

GIRBERT, Ramon [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* per a treballar fent morter en l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552).

GOMBAU, Bernat [1470] *carnisser*.

Assegura la provisió de la carn de *la taula de cabró* per un any (MC 1469-70; 1470, abril 29).

GOMBAU, Martí [1517-1518] *corredor públic*.

Actua com a corredor en els arrendaments (MC 1517-18, u.f.). Actua també com a carceller, ha deixat escapar un pres i el Consell acorda que siga *bandegat* i que no torne a la vila (MC 1518-19; 1518, juliol 13).

GOMIS, Francesc [1504-ja difunt en 1529] *paraire*.

En un afegit de l'any 1504, sense cap altra data, fet pel notari Francesc Mascarell en el protocol de 1426 de Guillem Ocello, figura en una relació referida als hereus de Luís Gil, notari, actuant com a testimoni (AMV, prot. 1734, F. 32 r). *Que sien prestades e donades per via de carregament de censal dels diners de la dita vila a rahó de hun sou per liura quarantacinch liures an Ffrancesch Gomis perayre vehí de la dita vila e muller sua per obs de luyr e quitar hun censal de consemblant quantitat, oferint garantia de certes cases i terres que no consten* (MC 1512-13; 1512, agost 7). Carta censal per la qual Gomis i la seua muller Caterina fan a la vila de Vila-real 15 ss de cens anual cada 8 de setembre des del 1512 (*Peita*, 1524-61r). Testimoni en un acte notarial (APP, 22756; 1513, agost 9). PR (1527-29, F. 13v) el seu patrimoni apareix a nom de la seua muller i hereus, destacant la quarta part d'una *funecada amb moreres, afronte ab la sequiola e Pere Benedito*.

GRACIA, Isaach [1440] *metge jueu*.

El Consell li dona una ajuda de 6 florins per a lloguer de cases, indicant-se que es pagarà en dues meitats, i que si el lloguer resultara major, la diferència l'ha de pagar el mateix Isaach (MC 1439-40; 1440, febrer 16).

GRANELL, Gabriel [1526] *ferrer*.

Peita (1526-15v).

GRANELL, Joan [1524-1529] *mestre ferrer*.

Peita (1524-14v) i veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 10r).

GRANELL, Miquel [1516-1529] *corder*.

Peita (1516-6v) hi figura la seua muller. PR (1527-29, F. 41 r) hi figura ell.

GUASCH, Guillamó [ja difunt en 1360].

PR (1360-70, F. 40v) hi figura la seua muller i els seus hereus presentant *un clot en Ladoberia*.

GUASCH, Pere [1360-1370].

PR (1360-1370, F. 36r), hi figura la seua filla que presenta *los obradós en la plaça ab 9 ss de cens*.

GUERAU, Joan el major [1466-1485] *moliner*.

S'indica que els Gueraus són arrendadors del molí del Cap del Terme i que han gastat certa suma en reparacions, *així de moles com de altres coses dients e allegants ser necessaries*, despeses que corren a càrrec del Consell (MC 1465-66; 1466, abril 23). S'indica que han de tornar les claus del molí perquè la vila el torne a arrendar al millor postor (MC 1467-68; 1467, octubre 14). Restitueix els béns i les eines de l'interior del

molí que passen al nou arrendatari (MC 1467-68; 1468, febrer 11- F. 68v). *Peita* (1474-4r). Junt a Guillem Gomis torna a ser arrendatari d'aquest molí (MC 1476-77; 1477, gener 6-F. 75r). En una denúncia del *cequier*, aquest indica que Joan Guerau, veí de Nules, antany de Vila-real, va desviar l'aigua de la séquia del molí del Cap del Terme i que, davant la recriminació que aquest *cequier* li va fer, Guerau el va envestir amb una llança amb la intenció de matar-lo (MC 1484-85; 1485, abril 2-F. 62r).

GUERAU, Tomàs [1513-1514] *carnisser i tallador*.

E per al dit venidor sia conduhit per tallador de les carns de les dites carneries en Thomas Guerau, carnicer e li sia donat lo mateix salari o soldada que li es stat donat per lo dit any propassat, estant ara sota l'administració de Pere Rocafort. En els dies de festa en què les dues taules de carn han de servir, se li indica que ha de buscar algú qui li ajude, pagant ell la meitat del salari i el Consell l'altra meitat (MC 1513-14; 1514, abril 2 i maig 26).

GUEROLA, Joan [1475-1483] *ferrer* de Castelló.

Com que no van poder fer venir a un tal Mancho, ferrer, ni a mestre Miquel, ferrer de Borriana, es poder arreglar la vinguda de Guerola, *vehí olim de la vila de Castelló e a present habitant en la vila de Vila-real*, que reconeix deure als jurats i síndic 70 ss que li han deixat *per rahó qui us servexca...del dit offici de ferrer* (MC 1475-76; 1475, juliol 27). Junt a la seua muller reconeix deure 110 ss que la vila li ha deixat i es compromet a canvi de residir i fer-se veí de Vila-real, per 5 anys, pagant el mateix que la resta de veïns de la vila i es compromet a comprar les eines de ferrer del difunt Martí de la Font (MC 1476-77; 1476, desembre 11). *Peita* (1483-5r). Sobre el seu patrimoni a Castelló, des de 1469-1491, veure IRADIEL, P.-IGUAL, D.-NAVARRO, G.-APARICI, J., 1995.

GUILLEM, Pere [1486] *moliner*.

Figura com a arrendatari del molí del Cap del Terme (MC 1485-86; 1486, gener 1-F. 85v).

GUIMERÀ, Joan [1424-1430] *mestre d'obra de vila*.

El Consell acorda un préstec perquè vinga a residir a la vila i després li deixa 4 florins per un any que estarà per a la construcció de la torre Motxa (MC 1424-25; 1424, agost 27 i setembre 28). Pagament de l'ajuda de 4 florins per lloguer d'habitatge (MC 1425-26; alabrà de 1426, gener 15). Junt al seu fill, també anomenat Joan Guimerà, és testimoni en un carregament de censal (AMV, prot. 1734; 1426, setembre 27). Pagament de 44 ss per l'ajuda de lloguer d'habitatge (MC 1427-28; alabrà de 1427, octubre 27 - MC 1429-30; alabrà de 1430, gener 26).

GUITART, Cristòfol [1527-1529] de Sant Mateu.

PR (1527-29, F. 65v), indicant-se que és veí de Sant Mateu i que, a més de diverses propietats en el terme de la vila, posseeix *lo molí appellat d'en Falcó, que era d'en Jaume Montorgull, fa 12 ss cens al rei, a la séquia Jussana*.

HERES, Ramon de les [1508-1520] *paraire i llaurador*.

Arrendatari del molí del Cap del Terme, sent el seu fiador el teixidor Joan Martí (MC 1507-08; 1508, gener 1-F. 98v). Acte notarial de pagament d'un cens degut (APP, prot. 22756; 1513, maig 21). Testimoni en l'elecció del síndic de la vila (MC 1516-17; 1516, maig 12). Figura en la llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28).

IBANYES, Andreu [1485-1508] *mestre metge* de l'Alcora.

Carta de denúncia per part del recaptador de la peita contra ell, habitant a l'Alcora, pels 2 ss 5 dd que deu en concepte de *veinatge* (MC 1484-85; 1485, abril 13-F. 64r). Tanmateix, figura com a *veí per avinença* pagant 3 ss en les peites, *Peita* (1492-69v), (1499-79r) i sense especificar-se aquell tipus d'aveïnament en *Peita* (1508-57v).

IBANYES, Gabriel [1504-1518].

Arrendatari del molí d'en Falcó (MC 1503-04; 1504, gener 1-F. 158v). El Consell acorda vendre aquest molí i ell el compra sota certes condicions, per 97 ss 6 dd (MC 1509-10; 1510, gener 24 i abril 28)(DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 110). Ven el molí a Francí Martí, *calçater*, sense especificar-se el preu (MC 1517-18; 1518, maig 22).

IBANYES, Joan [1516-1529] *mestre metge*.

Peita (1516-18v, carrer Davall), (1524-22r, carrer Davall), (1526-23r), i veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 62v). Se subhasten en 1522 els seus béns per ser un agermanat absent (AMV, sig. 1679, F. 19v).

IBANYES, Pere [1448] *paraire*.

Peita (1448-10v) *veinatge*.

IXER, Lluís d' [1492-1499] *mestre menescal*.

Peita (1492-21r), (1499-28v). Tancat en la presó de la vila per haver induït una prostituta a fornicar amb els moros de la moreria de la vila (MC 1492-93; 1492, setembre 26).

JOAN, Bernat [1451-1455] *ferrer-traginer*.

Peita (1451- 5v) *veinatge*, (1455-3v) *veinatge*.

JOAN, Francesc [1516-1529] *sabater*.

Peita (1516-7r), (1526-7r) i PR (1527-29, F. 20v). En 1521 apareix en la llista del Consell on es relacionen totes aquelles persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

JOAN, Guillem [1433] *teixidor*.

Compra un tros de terra olivar en l'horta sota domini de Margarita Pérez i cens de 6 ss, ubicat en el primer Sedeny, a Francesc Cellaces i al seua muller, per preu de 12 florins (AMV, prot. 1736; 1433, abril 24).

JOAN, Jaume [1468] *moliner*.

És testimoni de l'inventari dels béns de l'interior del molí del Cap del Terme (MC 1467-68; 1468, febrer 11-F. 68v).

JOAN, Martí [1513] *paraire*.

Testimoni en el nomenament de Bartomeu Aznar com a procurador de la família Prunyonosa (APP, prot. 11756; 1513, desembre 6).

JOAN, Miquel [1418].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* de l'obra del mur de la vila, per cavar arena del vall i extraure pedres (MC 1418-19; labrà de 1418, agost 30).

JORDÀ, Bernat [1444-1459] *teixidor*.

Peita (1444-8v) *veinatge*, (1448-8v) *veinatge*, (1451-3r), (1453-2v), (1455-3r) *veinatge*. És el fiador en l'afirmament del ferrer d'Atzeneta, Bernat Camanyes (MC 1459-69; 1459, setembre 22).

JOVER, Tomàs [1508].

No se li dóna llicència de *fer carreguament sobre la sua terra del ragolar*, ja que aquesta està sotmesa a directa senyoria sota cert cens de *les almoynes majors* de la vila, els

patrons de la qual són els jurats (MC 1508-09; 1508, novembre 19).

JUEU, lo [1448-1455] *argenter*.

Peita (1448-19r), (1451-23v), (1453-18v), (1455-22r).

JUNEDA, Bernat [1421-1467] *hostaler*.

Administrador de la *botiga del forment* junt a Bernat de la Font (MC 1420-21; 1421, abril 3). Arrendatari de les impositions sobre la carn (CL. 254, F. 3r-1446, gener 7).

Peita (1451-15r). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1467-68, F. 1r).

LABARIA, Andreu [1360-1370].

PR (1360-70, F. 86r) presentant *mig quart del forn que comprà*.

LALANÇAR, Miquel [1524] *mestre sabater*.

Aveïnament sense especificar el seu lloc de procedència (*Peita*, 1524-50v).

LANDUCH, Martí [1516] *mestre sastre*.

Peita (1516-9v).

LAVARI, Pasqual [1508] *paraire*.

Peita (1508-6v).

LAZCANO, Joan de [1510] *mestre pedrapiquer viscaí*.

El Consell acorda pagar-li el seu treball en acabar les dues *ciges cabents 30 caffisos de forment* i que van quedar inconcluses per la mort de Joan Segura (MC 1510-11; 1510, maig 26).

LEGEM, Jadufà [1489] *jueu* de Castelló.

Aconsegueix l'arrendament de les taules de *moltó e cabró com a mes abayxant* en els preus de venda d'aquestes cens, sent el seu fiador el carnisser de Vila-real, Pere Rocafort (MC 1488-89; 1489, març 17 i 29-F. 138v-142v).

LIÇAR, Francesc de [1524] *carnisser*.

Peita (1524-22r, carrer Davall).

LITARGO, Joan [1382] *mestre d'obra*.

Percep el seu salari per treballar en l'obra de mur de la vila, encarregant-se de les *taules* (AMV, sig. 1552).

LÓPEZ, Genís [1513-1529] *mestre tintorer*.

Va licitar sense aconseguir-ho en l'arrendament de les carnisseries (MC 1512-13; 1513, gener 10-F. 131r). És fiador del paraire Pere Alegre en l'arrendament de les cises sobre pa, vi i civada (MC 1516-17; 1517, gener 6-F. 143v). Figura en una llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 18). En 1522 se subhasten els seus béns per ser un agermanat absent, i entre ells figura l'arrendament d'unes moreres (AMV, sig. 1679, F. 21v). *Peita* (1524-1r), (1526-1r). En el PR (1527-29, F. 1v) veiem el seu patrimoni, en el qual destaquen un *pati de ferrer*, y *unes moreres al barranquet*.

LOPIS, Bernat [1394-1395] *hostaler*.

Lliura al síndic de la vila 200 ss censals sobre el seu hostal i que corresponen a l'*Almoyna de na Coloma* (CL. 226, F. 4v).

LORENÇ, Pere [1516-1529] *sabater-hostaler*.

Peita (1516-13r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 41v).

LOSART, Joan [1516-1529] *mestre sastre*.

Peita (1516-12r), PR (1527-29, F. 38r).

LOSCO, Bernat [1382].

Percep el seu salari com a *obrer de deena* en l'obra del mur de la vila, encarregat de fer morter (AMV, sig. 1552).

LOSCOS, Joan [1520-1529] *corredor públic*.

Actua com a corredor en els arrendaments (MC 1520-21; 1520, juny 29-F. 86r - 1521, gener 1-F. 111r). *Olim missatge* i ara guardià del terme, el Consell acorda pagar-li el que se li deu de salari. Recordem que missatger, trompeta, pregoner i, en ocasions, carceller, eren funcions que solien fer-se conjuntament a la de corredor (MC 1529-30; 1529, maig 29).

LUCA, Joan [1507-1509] *sastre*.

Arrendatari de l'hostal del bordell de la vila (MC 1507-08; 1507, juliol 18-F. 68v). Fa donació *intervivos* a favor de Mateu Luca, agricultor d'Onda (ARV, prot. 1429; 1509, juny 25).

LLANSOLA, Joan [1508] *mestre d'obra de la vila*.

Peita (1508-20r).

LLOMBART, Vicent [1499-1500] *apotecari*.

Peita (1499-10v). El Consell li paga 120 ss pel corral que li han comprat davant de l'església, per a ús de la vila, indicant-hi que ara viu a Almassora (MC 1499-00; albarà de 1500, juny 6).

LLOP, Domingo [ja difunt en 1394] *majoral de l'almoyna dels teixidors*.

El marmessor de l'últim testament de la scua vídua, Catalina Calba, lliura al síndic de la vila 52 ss 4 dd *havent lo juts patronat dels censals de la almoyna de la dita dona* (CL. 226, F. 5v) (GUAL CAMARENA, 1967, 158).

LLOP, Domingo [1460-1486].

Veí de Betxí, posseeix un molí fariner en el riu Millars del terme de Vila-real (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 108). Esment en 1486 a un deute de 9 ss de cens al rei, sobre els molins anomenats d'en Sabater (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

LLOP, Joan [1506].

S'han talat els arbres que tenia en el seu molí per a l'obra de l'assut en el riu Millars (MC 1505-06; albarà de 1506, abril 13).

LLOP, Pere [1441-1476] *moliner*.

Peita (1441-3r) *veinatge*, (1472-3v). Com a arrendatari del molí del Cap del Terme junt a *micer* Bartomeu Navarro, fa lliurament de les eines i béns del seu interior al nou arrendatari, Antoni Melià (MC 1475-76; 1476, gener 10-F. 89 r).

LLUÇA, Joan [1509] *sastre*.

Testimoni en diversos actes notariais (ARV, prot. 1429; any 1509).

LLUCH, Joan [1504] *ferrer i bombarder*.

Diverses pagues per treballs realitzats en la vila, junt al ferrer Joan de la Font en la reparació d'unes armes, o per *claus, clavilles e cerquols que fets ha als carratons de les carabaçanes*, o per pólvora que va fabricar en la vila (MC 1503-04; albarans de 1504, maig 25).

MACIP, Joan [1509-1517] *teixidor de llana, paraire*.

Testimoni d'acte notarial, en un figura com a teixidor de llana i en un altre com a paraire (ARV, prot. 1429; 1509, maig 12-agost 14). Arrendatari de les imposicions sobre les mercaderies (MC 1509-10; 1510, gener 6-F. 134r). Testimoni de la carta on s'indica el

pagament del censal general carregat sobre la vila, dirigida al clavari general del regne (MC 1512-13; 1512, setembre 28). Pagament de diverses quantitats degudes per cens i ven una casa (APP, prot. 22756; 1513, maig 20-juny 4). El síndic ha de tenir en compte els 48 ss que li ha deixat la vila per comprar fusta per reparar la seua casa (MC 1513-14; 1514, juny 3). Testimoni en l'inventari de béns de la sagristia (MC 1517-18; 1517, desembre 26).

MAENÇA, Pere [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* pels seus treballs en l'obra del mur de la vila, encarregant-se de fer morter i omplir els cabassos (AMV, sig. 1552).

MAIMO [1444] *lo carnisser*.

Peita (1444-8v) *veinatge*.

MAIMO [1406] *sastre jueu*.

Cus per als jurats els trages de dol per la mort de la reina (CL. 1406-07, F. 22v) (DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-B, 32).

MALRICH, Pere [1360-1370].

PR (1360-70, F. 25r) *presentando lo hostal ab 200 ss de cens e la roba de l'hostal*.

MANÇOR, Abrafim [1419-1453] *mestre d'obra de vila*, moro de Betxí.

Buscat pel Consell de Vila-real per a *la obra del pany del portal appellat de Castelló*, treballant en aquesta obra almenys durant 21 dies (MC 1418-19; alabrà de 1419, juny 3). Apareix com a foraster propietari de terres en terme de Vila-real en *Peita* (1444-34v), (1448-36r), (1451-46v), (1453-37r).

MANERA, Daniel [1492] *teixidor*.

Peita (1492-19r).

MANYES, Domingo [1360-1370] *ferrer*.

Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 66r).

MARÇAL, Miquel el major [1360-1370].

PR (1360-70, F. 28v) *presentant un clot en la doberia ab 12 ss de cens*.

MARCH, Guillem [1492] *paraire*.

Peita (1492-6r).

MARCHA, Na [1360-1370].

Presenta un alberg dins la vila, varies parcel·les de terra, vinya, i *lo molí d'oli ab hun hort e mig de terra* (PR 1360-70, F. 114).

MARCO, Gabriel [1516-1529] *mestre tintorer*.

Peita (1515-9v), (1524-9v), (1526-10r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 26r). En 1521 figura en la llista del Consell de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). El Consell acorda expulsar-lo d'aquest, castigant-lo a què no torne a ser conseller, a causa de les seues reiterades absències en les reunions (MC 1529-30; 1529, octubre 10).

MARCO, Guillem [1510].

Ha arribat un mallorquí a qui han robat abans d'arribar a Vila-real i que ha passat la nit allotjat en l'Hostal de Guillem Marco (MC 1510-11; 1510, juny 9).

MARCO, Joan [1427-1455] *moliner*.

Testimoni en el reconeixement de pagament d'un censal (AMV, prot. 1734; 1427, maig 2-prot. 1736; 1434, març 24). El Consell acorda comprar gra i ell és una de les persones que porta certa quantitat a tal efecte (MC 1439-40; 1439, agost 8). *Peita* (1444-15v),

(1448-16r), (1451-21r), (1455-19r).

MARCO, Joan [1492-1508] *tender* de Catí.

Aveïnament en *Peita* (1492-72v), (1499-79r). Pagament 3 ss en la *Peita* (1508-57v).

MARCO, Joan el major [1521] *hostaler*.

Arrendatari de les impositcions sobre les mercaderies (MC 1520-21; 1521, gener 6-F. 121v).

MARCO, Miquel [1482-1486] *mestre metge* de Castelló.

Contracte o *conducció* per part de la vila, establint-se els capitols del contracte, indicant-se que vinga a visitar la vila els dissabtes, estudie l'orina dels pacients i envie xicotetes pocions de forma gratuïta (MC 1481-82; 1482, abril 20). Rep 60 ss deguts de la paga de mig any (MC 1482-83; alabrà de 1482, desembre 23). Nou pagament i s'acorda que siga afímat per un altre any (MC 1484-85; 1484, octubre 29-1485, abril 4). NOu pagament de mig any degut i novament afímat per a un altre any en les mateixes condicions (MC 1485-86; 1485, novembre 27-1486, maig 13).

MARÍ, Pasqual [ja difunt en 1527] *paraire*.

PR (1527-29, F. 14r) hi figuren els hereus de... *quondam*.

MARÍA, Na [1360-1370] *la cardera*.

No figuren les seues propietats en el PR (1360-70, F. 56r), encara que s'indica *veïnatge*.

MARINER Nicolau [1514-1422] *paraire*.

Arrendatari de les impositcions sobre mercaderies, sent el seu fiador Nicolau Armengol, tintorer (MC 1513-14; 1514, gener 6-F. 150v). Remissió de la pena imposada per part del Consell per no haver llevat *los posts del traspolador del molí appellat de la vila*, i testimoni en l'inventari de béns del pes de la farina i de l'or (MC 1513-14; 1514, març 12 i maig 29- Fs. 42v-163r). Testimoni en l'arrendament del cobrament de la *peita* (MC 1517-18; 1518, gener 1-F. 125v). Figura en la llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). En 1522 se subhasten els seus béns per ser agermanat absent, destacant *18 dotzenes de palmas, una percha e un taulell* (AMV, sig. 1679, F. 1v).

MARQUINA, Rodrigo [1467-1470] *mestre piquer* viscaí.

Encarregat de fer dos arcs de pedra picada en l'obra de la Sala del Consell (MC 1467-68; 1467, octubre 14). Se li demana que s'encarregue de les obres de l'assut, realitzat en pedra picada, amb les cares de morter, a realitzar en dos anys pel preu de 8000 ss (MC 1467-68; 1468, març 25). Demana l'ajuda de les *deenes* per a l'obra *a estall* de l'assut (MC 1469-70; 1469, agost 2). El Consell acorda donar-li només una part dels diners que li va prometre per a pressionar-lo perquè acabe l'obra de l'assut, demanant-li *sagrament e homenatge de acabar la çut dins temps e no traure caro, muls ne altres bens mobles ne persona llur tro la dita obra sia acabada* (MC 1469-70; 1470, gener 5 i 27). Fa l'assut de pedra, treballant junt als altres obrers d'origen viscaí (DOÑATE SEBASTIÀ, 1973-c, 187-188) dels quals possiblement fou el capatàs, acordant el Consell que *als viscahins condoits per maestre Rodrigo que demane los sie pagats lo lociu dels pichs e lo llit al hostaler per que mana lo honrat consell que fossen pagats lo lociu al ferer e lo llit al hostaler del hòmens que han jagut en l.ostal* (MC 1469-70; 1470, juny 9).

MARTÍ, Antoni [1507-1510].

Arrendatari de les taules de carnisseria *com a més donat* en la puja per el sit arrendament (MC 1506-07; 1507, gener 17-F. 111r). Poc després, com que no va complir amb allò

estipulat, el Consell ordena al *mustassaf* i jurats que proveesquen les taules i que les despeses córriguen a càrrec dels fiadors que Martí donà (MC 1507-08; 1507, juliol 2-F. 12v). Licitat en l'arrendament de les carnisseries contra el carnisser Miquel Rocafort, Gabriel Prunyonosa el menor i Joan Medina, sense aconseguir-ho (MC 1509-10; 1510, gener 6-F. 153r).

MARTÍ, Bernat [1445] *sastre*.

Figura en l'impost del morabatí (FERRER NAVARRO, 1975-a, 77).

MARTÍ, Francí [1508-ja difunt en 1516] *mestre calçater*.

Peita (1508-11r), (1516-5r). En 1516 hi figuren la muller i els hereus de... *quondam*. Testimoni en l'arrendament de les carnisseries (MC 1507-08; 1508, gener 6-F. 108v). Testimoni d'acte notarial (ARV, prot. 1429; 1509, abril 30-APP, prot. 22756; 1513, juliol 30). Figura en la llista de *deenes* militar (MC 1515-16; paper solt núm. 4, 1515, juny 17). Testimoni en l'arrendament de les carnisseries (MC 1515-16; 1516, febrer 26-F. 152v).

MARTÍ, Francí [1518-1526] *mestre calçater*.

Ha comprat el molí d'en Falcó a Gabriel Ibanyes, o la meitat d'aquell per indivís, i la vila li demana que presente fiadors, obligant-se ell, la seua muller i una casa sota cens de 10 ss (MC 1517-1518; 1518, maig 22). Possiblement siga fill de l'altre *mestre calçater* Francí Martí, *Peita* (1524-5r), (1526-4v).

MARTÍ, Guillamó [1360-1370].

PR (1360-70, F. 128r) veiem el seu patrimoni del qual destaca *lo molí d'oli ab tota la terra, fa 4 ss de cens*.

MARTÍ, Guillamó el menor [1433] *flaquer*.

Junt a Joan Peris i Pere Comte, tots de Vila-real, *aseguraren per flaqués de la vila de Vila-real en poder del... mustaçaf... pastar e dar compliment de pa a totes persones que vullen comprar venints e declinats a la dita vila e altres, bell o bo a coneguda del dit mustaçaf e d'aquell pes que per lo dit mustaçaf los será manat...* (AMV, prot. 1736; 1433, octubre 13).

MARTÍ, Jaume [1360-1370].

PR (1360-70, F. 128v) veiem el seu patrimoni, del qual destaca *4 horts ab lo molí d'oli franshs*.

MARTÍ, Jaume [1516] *mestre sastre*.

Peita (1516-20v, carrer Davall).

MARTÍ, Joan [1464-1509] *paraire-teixidor*.

Peita (1464-32v) *veïnatge*, (1471-27v) *veïnatge*, (1499-35r), (1508-29r). És fiador del paraire Ramon de les Heres en l'arrendament del molí del Cap del Terme (MC 1507-08; 1508, gener 1-F. 98v). És fiador del paraire Guillem Mullerat en l'arrendament de les impositcions sobre mercaderies (MC 1508-09; 1509, F. 125r).

MARTÍ, Joan [1524-1526] *tintorer*.

Peita (1524-8r), (1526-7v).

MARTÍ, Miquel [1505-1514].

Vef de Nules, la vila de Vila-real es dirigeix a ell ja que el seu mosso o moliner va desviar part de l'aigua de la séquia D'Amunt, incorrent amb això en pena impositiva (MC 1504-05; 1505, maig 10). El peiter insta contra ell per deure 7 ss de *peita* del molí, situat en terme de Vila-real (MC 1513-14; 1514, febrer 15-illetres F. 93r).

MARTÍ, Miquel [1464-1508] *paraire*.

Peita (1464-12v), (1467-10v), (1471-9v), (1499-41r), (1508-34r). El Consell acorda que la quasa o celler la qual fa un ss VIII dd decens a les almoynes majors de la dita vila que aquella sie establida an Miquel Martí, perayre nebot de na Baguona, cinch anys francha de cens donant seguretat que adobarà e millorarà aquella, la qual afronte ab casa de la dita na Baguona (MC 1494-95; 1495, juny 6).

MARTÍ, Pasqual [ja difunt en 1516] *paraire*.

Peita (1516-6r) hi fuguren els hereus de... *quondam*.

MARTÍ, Pere [1503-ja difunt en 1508] *corredor públic*.

Actua com a corredor i missatger (MC 1503-04, 1504-05, 1506-07). Se li paga el que se li deu de salari del seu ofici de missatger, carceller i corredor, *per prorrata del que servit ha, e degut li serà, com sia mort* (MC 1507-08; 1508, juny 10). Durant el mes de gener de 1508 el veiem com a corredor de subhastes i arrendaments (MC 1507-08, u.f.).

MARTÍ, Pere el major [1426].

Àlies d'Onda, conjuntament amb Pasquala vídua de Miquel Porta el major i Miquel Porta el menor, tutor i curador de Francisquita, filla de Miquel Porta, venen a Jaume Estalrich de Vila-real, en conjunt un quart del *Forn Chich*, és a dir: Martí li ven mig quart i Pasquala i Miquel l'altre mig, sota senyoria directa del rei, cens de 8 lliures a pagar en gener i preu de 6 ss (sic) (AMV, 1734; 1426, gener 2).

MARTÍ GALLEN, Joan [1521-1529] *tintorer*.

En 1521-22 hi apareix comprant béns dels agermanats absents, concretament paga 38 ss per 36 *canyços de canyes per a fer seda ab los bastiments de fusta* que eren de Joan Pahoner (AMV, sig. 1679, F. 10r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 68r), en el qual destaca *1 hort de moreres al primer Sedeny, front lo tint e sequia major, era de mestre Nicolau Armengol, tintorer*. Tanmateix, s'indica que té els béns la muller de Francesc Mascarell.

MARTORELL, Jaume, la muller de... [ja difunta en 1527].

Veiem el patrimoni dels hereus de... *quondam*, en el PR (1527-29, F. 71v), destacant 2 *horts de terra dellà la Sequiola ab moreres front Antoni Cabrera e Joan Mas el major*.

MAS, Domingo [1469] *corredor de coll*.

Afirmat per la vila com a trompeter i corredor (MC 1469-70; 1469, desembre 22).

MAS, Jaume [1455-ja difunt en 1506] *barber i cirugià*.

Peita (1455-11r) *veinatge*. *Conseller* per la parròquia de Sant Miquel-Llúcia (MC 1459-60, 1459, maig 13) i Santa Llúcia (MC 1462-63, F. 1v - 1464-65, F. 1v - 1465-66, F. 2r - 1466-67, F. 2r - 1469-70, F. 1r - 1475-76, F. 1v - 1476-77, F. 1v - 1477-78, F. 1v - 1484-85, F. 3r - 1487-88, F. 4v - 1488-89, F. 3v - 1494-95, F. 5r - 1495-96, F. 3v - 1502-03, F. 4r - 1503-04, F. 4r - 1505-06, F. 5r - 1506-07, F. 4r). Insta contra un moro de Betxí com a arrendatari de les imposicions sobre les mercaderies, per certa quantitat d'oli que va traure (MC 1463-64; 1463, agost 31-F. 47r). Elegit administrador de les obres de l'Hospital (MC 1469-70; 1469, maig 22). Elegit per a *rodar lo mur e regonèixer les guaytes per un mes primervinent* (MC 1477-78; 1477, octubre 19). Rep certa suma perquè *ha regit lo rellonge de la vila durant 11 mesos* (MC 1484-85; albarà de 1485, amig 2). Arrendatari de la cisa sobre la carn (MC 1485-86; 1486, gener 6-F. 107v). Esment en 1486 a 9ss deguts de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75). Elegit *mustassaf* (MC 1487-88; 1487, setembre 28 - 1502-03;

1502, setembre 28 - 1505-06; 1505, setembre 28). Actuant com a tal, mor en data anterior al 22 d'agost de 1506 (MC 1506-07, F. 15v).

MASCARELL, Domingo [1509] *sastre*.

Accepta un jove de Fontspatla (Aragó) per ensenyar-li l'ofici durant 5 anys (ARV, prot. 1429; 1509, juny 3).

MASCARELL, Francesc [1509-1529].

Notari, actua com a escribà del Consell en diverses ocasions. Consultables dos dels seus protocols (ARV, prot. 1429, any 1509 - APP, prot. 22756, any 1513). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1510-11, F. 5r - 1520-21, F. 4v). Apareix en la llista del Consell de 1521 de les persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678). Figura en el PR (1527-29, F. 18v) destacant-se *3 horts de terra moreres atinent de la Sequiola, front camí d'Almassora i moreral de mossén Montull*.

MASCARELL, Lluís [1504-ja difunt en 1513] *mestre sastre*.

Junt al paraire Melcior Alfagari, aconsegueix l'arrendament del bordell de la vila (MC 1504-05; 1504, juny 29-F. 94v). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1506-07, F. 4v - 1507-08, F. 4v - 1509-10, F. 4r - 1510-11, F. 5r). Se li paguen unes taules que lliurà perquè el Consell les faja usar com a portes de la nova casa de la vila (MC 1506-07; albarà de 1507, maig 22). *Peita* (1508-7r). Junt a la seua muller ha de passar una quarentena de 20 dies per a poder entrar en la vila, ja que els portals s'han tancat a causa de la pesta que hi ha en la Plana i ambdós tornen d'un viatge a València, i no poden entrar fins no saber si estan sans (MC 1507-08; 1508, juny 10). Testimoni en l'arrendament de la Primícia (MC 1508-09; 1509, abril 15-F. 148v). Testimoni en diversos actes notariais (ARV, prot. 1429). Elegit Justícia (MC 1509-10; 1509, desembre 22). Rep salari com a *botiguer del forment* de la vila de l'any passat, indicant-se *Lluís Mascarell, sastre quondam de la vila* (MC 1512-13; albarà 1513, abril 4).

MASCARELL, Pere [1510].

A causa de la mancança d'olives en el terme, el Consell li permet fer companyia de molins d'oli junt a Lluís Rey (MC 1510-11; 1510, octubre 20).

MATA, Joan de la [1474] *calderer*.

Peita (1474-4r) *veinatge*.

MATAMOROS, Lluís Guillem [1484-1529] *mercader*.

Conseller per la parròquia de Santa Caterina (MC 1484-85, F. 3v - 1514-15, F. 4v - 1520-21, F. 4) i elegit jurat (1529-30, F. 14v). Testimoni d'acte notarial, rep poc després una quantitat deguda de censos per la universitat de Betxí (APP, prot. 22756; 1513, març 2-juny 30-octubre 16). Testimoni en els capítols de contracte del metge Pere Roig (MC 1513-14; 1513, octubre 16). Testimoni en l'arrendament de les bresques d'abelles i en el de la Primícia (MC 1514-15; 1515, maig 26-F. 158r - MC 1518-19; 1519, abril 25-F. 154r).

MATAMOROS, Tomàs [1483-ja difunt en 1508] *apotecari*.

Peita (1483-15r, (1508-12r) hi figura el fill i hereu de... *quondam*. Per causa de la compra de cereal, la vila ha carregat un censal de 125 ss censals i anuals que es fan a Matamoros, i ara volen llevar-ho (MC 1484-85; 1485, maig 15). Testimoni en l'afirmament per un any del metge Miquel Marco (MC 1484-86; 1486, maig 13). Testimoni en l'arrendament del molí del Cap del Terme (MC 1487-88; 1488, gener 1-F. 126r). *Conseller* per la

parròquia de Sant Julià (MC 1488-89, F. 3v). Certificat de renúncia al veïnat a Onda per a poder residir a Vila-real (AMV, perg. 3579; 1488, abril 17). La seua vídua, casada amb el mercader d'Onda Antoni Sabater rep un cens de la vila de Betxí (APP, prot. 22756; 1513, maig 28).

MATEU, Pere [1441] *mestre d'obra* de València.

Va residir durant vàrios dies en la vila per a donar consells de com hauria de ser l'obra de l'absis de l'església (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-a, 24).

MEDINA, Joan [1505-ja difunt en 1529] *paraire-tender-hostaler*.

Arrendatari de les impositions sobre les mercaderies, sent el seu fiador el tintorer Nicolau Armengol (MC 1504-05; 1505, gener 6 -F. 149r). Licita contra Pere Prunyonosa i Francesc Montull el menor per l'arrendament de la Primícia, encara que no ho aconsegueix (MC 1506-07; 1507, abril 5, F. 129v). Acte notarial pel qual junt a la seua muller ven unes terres, figurant com *olim panniparator*, i ara *tenderis* (ARV, prot. 1429; 1509, desembre 4 - APP, prot. 22756; 1513, setembre 27). Arrendatari de les carnisseries, licita contra Miquel Rocafort, Antoni Martí i Gabriel Prunyonosa el menor (MC 1509-10; 1510, gener 6-F. 153v). Arrendatari de la Primícia (MC 1510-11; 1511, abril 21-F. 131v - MC 1513-14; 1514, abril 7-F. 165r). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1513-14, F. 5r - 1514-15, F. 4r). Licita per la Primícia sense aconseguir-la (MC 1515-16; 1516, març 24-F. 156v). Com a botiguer aconsegueix l'arrendament de la *botiga del forment* (MC 1516-17; 1516, juliol 29-F. 106v). El Consell acorda comprar-li, al millor preu que es puga, un rellotge que està en el seu hostel i figura com a testimoni dels fiadors de l'arrendament de les cises sobre mercaderies (MC 1520-21; 1520, novembre 18-F. 32r-1521, gener 19-F. 122r). Compra béns dels agermants absents, com un pallier per 143 ss de Guillem Aimerich (AMV, sig. 1679, F. 2v). Actua com a col·lector de la *Peita* (1524-1r). Entre els consellers de Santa Caterina de 1529 hi figura un Joan Medina, *quondam* (MC 1529-30, F. 14v).

MEDINA, Pere [1485-1499] *fuster*.

Pagament per certs poals fets per als pous de la vila (MC 1484-85; albarà de 1485, maig 21). Pagament per les portes realitzades per a l'escala de caragol de l'església (MC 1485-86; albarà de 1486, maig 13). Pagament per reparacions en les rodes dels pous i buscar la carrasca que s'utilitzà com a matèria prima (MC 1487-88; albarà de 1488, maig 24). Nou pagament pels poals fets per als pous (MC 1488-89; 1488, setembre 28 - MC 1492-93; 1492, juliol 8 i albarà de 1493, maig 25). Pagament per un *arbre que feu a la roda del pou* (MC 1494-95; albarà de 1495, juny 6). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1499-00, F. 6r).

MELIÀ, Antoni [1453-1507] *sastre*.

Aveïnament en *Peita* (1453, u.f.). Com a arrendatari del molí del Cap del Terme, el síndic té en compte les seues despeses fetes en una *roda nova e botanes* (MC 1475-76; 1476, abril 6). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1482-83, F. 2r - 1484-85, F. 3r - 1487-88, f. 4v - 1492-93, F. 4v - 1495-96, F. 3r - 1499-00, F. 5r - 1502-03, F. 4r - 1503-04, F. 5r - 1504-05, F. 4r - 1505-06, F. 5v - 1506-07, F. 4r - 1507-08, F. 4r).

MELIÀ, Francesc [1465] *carnisser* d'Alcalà.

Ara habitant de Vila-real, antany d'Alcalà, assegura la taula de *cabró, ovella i corder* per un any, encara que hi ha alguna prova de què en 1468 ja no estava *conduhit per la*

vila. el seu fiador fou el carnisser Pere Melià, possiblement parent seu (MC 1464-65; 1465, juny 1. La referència a 1468 en F. 30r).

MELIÀ, Pere [1451-1468] *carnisser*.

Peita (1451-16r), (1455-13r), (1464-13r), (1467-11r). Afirmat per la vila assegura la taula de carn de *cabró de la carneria de la vila* per un any (MC 1450-51; 1451, abril 11 - MC 1452-53; 1453, març 21). Assegura per un altre any les taules de la carn de *moltó de les carneries de la dita vila* (MC 1459-60; 1460, maig 31). Assegura la de *cabró, ovella, cabra e corder* per un altre any (MC 1463-64; 1464, març 21) i la de *porch, moltó e bous* per un altre any (MC 1465-66; 1466, març 15). Assegura per 1 any la taula de *moltó, porch e bou* (MC 1465-66; 1466, març 15). Davant la necessitat de carnisser, la vila parla amb ell perquè s'ocupe de la taula del *moltó*, imposant ell el preu, i si no trobaren a ningú més, que s'encarregue també de la resta de taules de carnisseria, assegurant finalment la provisió de *moltó* i la meitat de la de *porch e bous* per un altre any (MC 1466-67; 1467, febrer 28-abril 13). Renuncia com a fiador del carnisser Francesc Melià per haver deixat aquest d'estar *conduhit per la vila* (MC 1464-65; encara que la data que hi apareix és 1468, F. 30r).

MENGOT, Joan [1474] *hostaler*.

Peita (1474-12r) *veïnatge*.

MERCADOR, Romeu [1426-1434].

Donzell de Vila-real, figura com a testimoni en diferents actes notariais (AMV, prot. 1734-any 1426). La seua filla Guisabel es casa amb l'apotecari de la vila Jaume Ferrer, fill també de l'apotecari Berenguer Ferrer. Poc després Romeu reconeix haver rebut de Vicent Guàrdia de València 500ss d'aquells 1000ss censals que junt a altres persones estava obligat a pagar de cens anual en dues pagues, corresponent aquesta al 21 de ferber. Poc després el seu gendre reconeix que Romeu li lliurà els 1300 ss promesos en dot de la seua filla (AMV, prot. 1736; 1433, abril 21-juny 6-juliol 6). A través del testament de la seua muller, Bartomeua, coneixem els seus altres tres fills: Antoni, Alducine i Beatriu (AMV, prot. 1736; 1434, juny 9). Junt a Gil Muntanyes i el tintorer Domingo Querol, constitueix una companyia de tints per tres anys en l'antic tint de Nadal Çolivella, especificant-se els distints capítols (AMV, prot. 1736; 1434, juny 25)(GUAL CAMARENA, M., 1967, 158). Realitza xicotetes inversions en cansals a persones de l'entorn (AMV, prot. 1736; 1434, gener 8).

MERCER, Antoni [1414] *pintor*.

Rep diverses sumes pels penons menudets de paper que va pintar per a l'arribada del papa Benet XIII (MC 1414-15; albarà de 1414, desembre 2)(DOÑATE GIMENO, 1980, 464-468).

MESQUITA, Joan [1507-ja difunt en 1529] *paraire-tender*.

Arrendatari de la *flaqueria* (MC 1507-08; 1507, octubre 3-F. 86r). Figura en la llista militar de *deenes* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Figura en la llista del consell de les perosnes que han de ser *adenades* i que no pertanyen ala Germania en 1521 (AMV, sig. 1678). Veiem el seu patrimoni en PR (1527-29, F. 43r) del qual destaca un *hort de terra moreres al tercer sedeny, front mestre Luis Barreda*, Apareix un Joan Mesquita, *quondam* entre els consellers de la parròquia de Sant Julià (MC 1529-30, F. 13v).

MILLÁN, Miquel [assassinat en 1517] *hostaler del Bordell, paraire*.

Assassinat d'una estocada per un grup de gascons. És germà del ferrer de Borriana, Lluís Millán, qui efectua la denúncia per l'assassinat. En aquesta s'indica que Miquel era també paraire (MC 1517-18; 1517, juny 29-agost 18).

MIQUEL, Bernat [1430-1434] *paraire de drap de llana*.

Testimoni en un inventari (MC 1429-30; 1430, febrer 25). Pasqual Rosselló, per similar quantitat que deu a Bernat Miquel, a causa de *panni lini*, li fa cessió de 100 ss que aquell devia a Ramon Vidal (AMV, prot. 1736; 1434, maig 7).

MIQUEL, Folch [ja difunt en 1360].

PR (1360-70, F. 70v). La muller i els hereus de... presten varies parcel·les, una alqueria i la 8 part del molí nou.

MIQUEL, Jaume [1504] de Castelló.

Arrendatari de les taules del *moltó e cabró com a més abayxant* el preu de venda de la carn en la subhasta pública (MC 1503-04; 1504, gener 7-F. 165r-169r). Sobre la seua activitat a Castelló veure (IRADEIL, P.-IGUAL, D.-NAVARRO, G.-APARICI, J., 1995).

MIRALLES, Jaume [1400-1411] *tornabraços*.

Pagament de... 2 ss *els quals lo consell cascun any li done de pensió... per lo servi que fa en la dita vila de tornar braços e peus a aquells quilis sa follen els se giren de loch...* (CL. 231, F. 2r-DOÑATE SEBASTIÀ, 1977, 16). Pagament d'11 ss anuals que li dona el Consell a Miralles mentre ho crega convenient, *major de dies i vehí de la dita vila pels seus afanys e treballs que sosté en tornar braços, cames e peus a alguns vehins de la dita vila* (MC 1406-07; 1407, abril 19 i també en MC 1410-11; 1411, maig 11).

MIRAVET, Aparici [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* en l'obra del mur de la vila, encarregat de les *corrioies* (AMV, sig. 1552).

MIRAVET, Miquel [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* en l'obra del mur de la vila, encarregat de les *corrioies* (AMV, sig. 1552).

MIRÓ, Guillem [1413-1430] *sabater*.

Testimoni en un procés contra els guàrdies del terme (MC 1420-21; 1421, gener 27). Els hereus d'una tal Maria, *absolvimus et deffinimus* en totes les quantitats degudes per Miró respecte a Maria, segons un document de comnada datat en 9 de febrer de 1413 (AMV, prot. 1734; 1426, juliol 27). Cobra per *adobar les cuyraces* junt a Miquel Foces (MC 1429-30; albarà de 1430, maig 23).

MIRÓ, Joan [1444-1451] *moliner*.

Peita (1444-29v), (1448-31v), (1451-40r). Les seues propietats estan en Bellagurada, una de les pobles de Vila-real.

MIRÓ, Pere [1468-1467] *blanquer*.

Atenent a les condicions del tint de Miquel Foces, demana al Consell que la seua adoberia obtinga la mateixa franquícia de peita que aquell (MC 1467-68; 1468, juny 4). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1467-77, F. 1v).

MISANSA, Pasqual [1453-1478] *tintorer*.

Peita (1453-1r). Un paraire de Castelló s'obligà amb ell davant el *Justícia* per preu degut de certs tints que va rebre (AHM. Castelló, LCJ núm. 15, obligacions 1455, agost 26). Actua com a testimoni de l'afirmament del corredor Martí Caveró (MC 1459-60; 1459,

juny 7). Atenent als *stabliments de la vila*, que diuen que *no se puxe tenir fembra publicament*, s'insta a aquest tintorer perquè *lançàs de sa casa la amiga* (MC 1459-60; 1460, gener 16). Figura com a peiter de la vila durant 1459 (MC 1459-60, F. 23r). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1463-64, F. 1r - 1464-65, F. 1r - 1465-66, F. 2r - 1466-67, F. 2r - 1467-68, F. 1r - 1469-70, F. 1r - 1475-76, F. 1r - 1476-77, F. 1r - 1477-78, F. 1r). Se li rabaixa la peita de 800 a 750 ss (MC 1463-64; albarà de 1464, febrer 2). Com a *mustassaf* sortint lliura les eines de l'ofici (MC 1475-76; 1475, octubre 2). Queda franc de peita per 5 anys d'una casa que vol obrar en el racó de la plaça (MC 1477-78; 1478, febrer 15).

MODERA, Antoni [1445] *paraire*.

Manament executori del *Justícia* fet contra un *colteller* de Castelló instat pel procurador d'aquest paraire de Vila-real (AHM. Castelló, LCJ núm. 13, 1445, maig 5, F. 44v).

MOLÉS, Bernat [1516] *mestre ballester*.

Peita (1516-14v).

MOLÉS, Francesc [1412] *obrer de molins de sang* de Barcelona.

Natural de Barcelona, s'encarrega de la construcció de *dos molins de sanch* que li ha encarregat la vila, junt al seu ajudant Bartomeu Perpinyà de Mallorca (MC 1411-12; 1412, febrer 11).

MOLINOS, Joan [1526] *corder*.

Peita (1526-4r).

MOLINOS, Joan [1499] *mestre ferrer*.

Peita (1499-12v).

MONDRAGÓN, Rodrigo [1515] *mestre velluter*.

Peita (1516-13r).

MONFORT, Mateu [1464-ja difunt en 1467] *teixidor*.

Vivia a Vila-real però s'aveïna a Castelló en agost de 1464 (IRADIEL, P.-IGUAL, D.-NAVARRO, G.-APARICI, J., 1995). Apareixen els hereus de *...quondam* en *Peita* (1467-13r).

MONRÓS, Antoni [1426-ja difunt en 1483] *mestre barber*.

En una subhasta paga 3 ss 7 dd per un *legó*. Figura com a testimoni en el reconeixement d'un deute (AMV, prot. 1734; 1426, octubre 5 - 1427, maig 29). Testimoni en un reconeixement de pagament de cens i esmenta la seua casa en les afrontacions d'una venda (AMV, prot. 1736; 1433, abril 25 - 1434, maig 25). *Peita* (1451-12v), (1453-10r), (1455-10v), (1483-10v) encara que en aquesta ocasió peita la seua muller. *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1452-53, f. 1v). En l'inventari de béns de l'església figuren *dos canadelles de argent que y dexà mestre Anthoni Monrós* (MC 1492-93, F. 22v).

MONSÓ, Domingo [1360-1370] *forner*.

Peita per *veinatge* la seua muller en el PR (1360-70, F. 45v).

MONTAGUT, Joan [1492-1499] *apotecari* de Morvedre.

El Consell acorda prestar-li 25 lliures *per a cinch anys per que vingua a star ací*. En l'albarà s'indica que *de present habitant de la dita vila, olim vehí de Morvedre... per que tinga botigua de apotecaria* (MC 1492-93; 1492, octubre 16 i albarà en F. 38v). *Peita* (1499-13r).

MONTORGULL, Jaume [1523-1529].

Peita pel molí de Falcó, que fa 12 ss de cens al rei i afronta amb la séquia Jussana (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 111). Possiblement entre 1525-26 va vendre aquell molí a Cristòfol Guitart (veure la seua prosopografia). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 84v) destacant 2 horts de terra moreres a la Sequiola, afronte amb en Bernat Cortés.

MONTULL, Baltassar [1516-1529] *mestre calçater*.

Peita (1516-4v). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 11r). En aquest mateix llibre en el F. 27v, s'esmenten unes terres al Barranquet, front al *rajolar* de Montull, i precisament aquest personatge té terres en el barranc de Ratils. Arrendatari de les imposicions sobre les mercaderies (MC 1515-16; 1516, gener 6-F. 136r). Testimoni en l'arrendament de la Primícia (MC 1518-19; 1519, abril 25-F. 154r). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1520-21, F. 4v - 1529-30, F. 14v). En 1521 apareix en la llista del Consell de les persones que han de ser adenades i que no pertanyen a la Germania (AMV 11v, sog. 1678). Apareix també en 1522 comprant béns als agermanats absents, concretament *un torn de filar seda* (AMV, sig. 1679, F. 9r).

MONTULL, Francesc [1448-1451] *hostaler*.

Peita (1448-9v), (1451-13r).

MONTULL, Francesc [1505-1529].

Donzell, batxiller en lleis, i *conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1505-06, F. 5r - 1507-08, F. 4r - 1508-09, F. 3v). Arrendatari de les taules de *moltó e cabró com a mes abyxant lo preu* de la carn (MC 1504-05; 1505, gener 6-F. 132r-136r). Nomenat administrador de l'hospital (MC 1506-07; 1507, abril 5). Arrendatari de les carnisseries (MC 1507-08; 1508, gener 6-F. 107v). Intitulat també com a *cavaller o micer*, observem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 21r-v), destacant-se junt a un important volum de terres, *lo molí fariner fa 18 ss de cens al rei, afronte ab la cequia Jussana, 1 hort dins la vila ab moreres, 2 horts de moreres front Francesc Mascarell e Gaspar de Patos, 2 horts e 1 fanecada de moreres al primer Sedeny que eren de mestre Joan Cardona, afronten ab Pere Gil*.

MONTULL, Francesc el menor [1500-1530] *paraire i tender*.

Fiador de Pere Perdiguera en l'arrendament de les imposicions sobre les mercaderies (MC 1499-00; 1500, gener 6-F. 135r). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1506-07, 3v - 1508-09, F. 3r - 1509-10, F. 3r - 1510-11, F. 4r - 1512-12, F. 4r - 1513-14, F. 4r - 1514-15, F. 3r - 1516-17, F. 6r). Licita contra Pere Prunyonosa i Joan Medina en l'arrendament de la Primícia encara que no l'obté (MC 1506-07; 1507, abril 5-F. 129v). Arrendament de la Primícia, sent el fiador el tintorer Nicolau Armengol (MC 1507-08; 1508, maig 26-F. 127v). Arrendatari de la botiga de la sal en oferir el preu més baix de venda de la sal per *barcella* (MC 1512-13; F. 150r - MC 1514-15; 1515, juny 29-F. 118v - MC 1520-21; 1521, gener 6-F. 130 v). Arrendatari del cobrament de la peita. Poc després és fiador junt al paraire Melcior Alfagarí del sastre Joan Cardona en l'arrendament de la Primícia (MC 1518-19; 1519, gener 1 i abril 28-F. 119v-154v). Figura com ajurat (MC 1520-21, F. 3r). Testimoni en l'arrendament de les cises sobre mercaderies i aconseguixen novament l'arrendament de la botiga de la sal (MC 1529-30; 1530, gener 6-F. 153r-163v).

MONTULL, Jaume [1486].

Esment als 27 ss que deu de cens al rei per tres obradors que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

MONTULL, Pere [1486].

Amb l'apel·latiu de *mossén*, esment de 18 ss deguts de cens al rei sobre uns molins fariners (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

MONTULL, Pere [1510-1529] *paraire i llaurador*.

Conseller per la parròquia de Santa Maria (MC 1510-11, F. 4r - 1512-13, F. 4r - 1513-14, F. 4r - 1514-15, F. 3r - 1516-17, F. 6r - 1520-21, F. 3r - 1529-30, F. 13r). Junt a la seua muller, col·loca en matrimoni a la seua filla Joana amb el mercader Francesc Prunyonosa, fill del botiguer de draps Gabriel Prunyonosa el major, amb una dot de 100 lliures (75 en moneda i la resta en roba i joies)(APP, prot. 22756; 1513, maig 18). Testimoni en l'arrendament de les imposicions de pa, vi i civada (MC 1516-17; 1517, gener 6-F. 143v).

MORA, Vicent de [1444-1455] *moliner*.

Peita (1444-29r), (1448-31r), (1451-39v), (1453-30v), (1455-36v). Té les seues propietats en les pobles del terme de Vila-real.

MORALES, Ana [1500].

Possiblement costurera d'ofici, rep junt al seu marit, el *mestre caper* Sancho, el seu salari pel treball realitzat en els vestits per a l'església (MC 1499-00; albarà de 1500, juny 6).

MORENO, Pere [1512-1529] *teixidor de llana*.

Conseller per la parròquia de Santa Maria (MC 1512-13, F. 4r - 1529-30, F. 13r). Figuren les fites de sa casa en un acte notarial i ell és testimoni en un altre (APP, prot. 22756; 1513, maig 20-desembre 10). Testimoni en la protesta pel cobrament del delme i la primícia (MC 1529-30; 1529, maig 16).

MOSQUERA, Francesc [1388-1394] *sastre*.

Se li paga el seu treball per *costures* (MC 1388-89; albarà de 1388, desembre 24 - MC 1393-94; albarà de 1394, febrer 5).

MULET, Antoni [1514] *mestre de rellotges* de Valls.

Rep 31 ss 6 dd per les diverses reparacions fetes al rellotge de la vila (MC 1513-14; albarà de 1514, juny 3).

MULET, Bernat [1384-1388] *obrer* de Castelló.

El Consell el fa venir de Castelló per continuar les obres del mur de la vila, treballant a *estall* (MC 1383-84; 1384, gener 15). Continua al davant d'aquestes obres (MC 1388-89; 1388, setembre 21).

MULET, Martí [1383] *fuster*.

Pagament per certs treballs (MC 1383-84; albarà de 1383, juny 27).

MULLERAT, Guillem [1504-1529] *paraire*.

Elegit *mustassaf* (MC 1504-05; 1504, setembre 28). Arrendatari de les imposicions sobre les mercaderies, sent el seu fiador el teixidor Joan Martí (MC 1508-09; 1509, gener 6-F. 125r). Testimoni de diversos actes notariais (ARV, prot. 1429; 1509, setembre 15). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1510-11, F. 5r - 1514-15, F. 4v). Arrendatari de les cises del pa, vi i civada (MC 1515-16; 1516, gener 6-F. 142r i F. solt amb núm. 10). Testimoni en l'arrendament del molí del Cap del Terme (MC 1516-17; 1517, gener 1-F. 136r). Arrendador de les cises del pa, vi i civada, sent el seu fiador el paraire Bartomeu Aznar (MC 1520-21; 1521, gener 6-F. 128v). En el PR (1527-29, F.

20v) peiten la seua muller i fills, destacant-se *l hort e mig de moreres a tinent la Sequiola e molí de la vila, afronte ab en Pere Benedito, sastre.*

MUNTALBA, Guillem [1513] *paraire.*

Testimoni d'un acte notarial (APP, prot. 22756; 1513, abril 9).

MUNTALBA, Isabel [ja difunta en 1513] *fornera.*

Llistat dels béns de la difunta per a la seua partició entre els seus fills (APP, prot. 22756; 1513, setembre 19).

MUNTALBA, Joan [1509-1513] *paraire i llaurador.*

Reconeixement de venda d'unes terres per 27 lliures (ARV, prot. 1429; 1509, octubre 8). Com a *panniparator et agricola vicinus ville Villeregalis*, ven una vinya per 100 ss (APP, prot. 22756; 1513, setembre 13).

MUNTANYÉS, Gil [1433-1434].

Testimoni del pagament de la dot promesa pel donzell Romeu Mercader en el casament de la seua filla Guisabel (AMV, prot. 1736; 1433, juliol 6). Junt a Romeu Mercador i el tintorer Domingo Querol funda una companyia de tints per tres anys, especificant-se tots els seus capítols (AMV, prot. 1736; 1434, juny 25).

MUNTANYÉS, Pere [1467-1510] *paraire.*

Conseller per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1467-68, F. 1v - 1484-85, F. 3r - 1504-05, F. 4r - 1510-11, F. 5r). Testimoni d'un acte notarial (APP, prot. 23004; 1480, gener 15). Elegit *mustassaf* (MC 1484-85; 1484, setembre 28), ix del càrrec i lliura les eines de l'ofici (MC 1485-86; 1485, octubre 5).

MUR, Joan de [1474-1499] *tintorer.*

Peita (1474-1r) *veinatge*, (1483-1r). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1484-85, F. 3v - 1487-88, F. 5r - 1488-89, F. 3v - 1488-89, F. 4r - 1492-93, F. 5r - 1494-95, F. 5v - 1495-96, F. 3r - 1499-00, F. 6r). Arrendament junt a Gabriel *Prunyonosa del Tall de Drap* (MC 1487-88; 1487, juliol 1 - MC 1488-89; 1488, juny 28 - MC 1489-90; albarà de 1489, juliol 29).

MUR, Miquel de [1509] *tintorer.*

Testimoni d'un acte notarial (ARV, prot. 1492; 1509, juny 2).

NADAL [1439] *mestre pintor de Castelló.*

Capítols acordats pel Consell perquè aquest pintor vinga a habitar la vila, podent ficar el seu vi, assegurant que no ocuparà cap càrrec municipal i que romandrà franc de *host e cavalcada*, i la vila no li podrà *destrènyer* de donar hostatge al rei o qualsevol altra persona (MC 1438-39; 1439, maig 5).

NAVA, Rodrigo de [1512] *mestre picapedrer* de València.

El Consell acorda que siga aquest el mestre que veja, aconselle i s'encarregue de les obres de construcció de l'assut del riu Millars, que fou destruït per una crescuda d'aigua (MC 1512-13; 1512, juliol 19).

NAVARET, Blasco de [1467-1475] *carnisser* de l'Alcora.

Assegura la provisió de carn de *cabró* per un any (MC 1466-67; 1467, març 9). La vila li indica si estaria disposat a assegurar per un altre any la taula de carn de *cabró*, possiblement de manera conjunta a la resta de carns i eximint-lo d'haver de tallar el quatre bous acostumats (MC 1467-68; 1468, març 25). Junt al notari Bernat Cortés i al *mustassaf* Pasqual Rovira, assegura la taula de les carns de *moltó* per un any (MC 1469-70; 1470, març 5). Sent *carnisser*, traspasa amb permís del Consell la taula de la

carneceria del moltó a Alí Partal, *moro carnisser* de la Vall d'Uixó (MC 1475-76; 1476, maig 6-F. 104 v).

NAVARET, Domingo [1427-ja difunt en 1438] *mestre de medicina.*

Vàrios veïns de Vila-real li venen 66 ss 8 dd censals preu de 800 ss sobre casa i horts. Navaret cancel·la aquest deute l'1 de juny de 1430 (ARV11r, prot. 1734; 1427, gener 9). Apensonat pel municipi, se li paguen 10 lliures per any, mentre vulga el Consell. Poc després s'acorden les condicions del seu contracte (MC 1427-28; 1427, juny 29-octubre 1). Referència a l'amortització o quitació d'un cens que la vila li fa (MC 1429-30; 1429, juny 26). El Consell ordena que es dispositen en mans del *Justícia* els 400 ss censals que la vila fa a l'hereva de Navaret, segons va quedar estipulat en el contracte de *carregament* i la disposició a tal efecte continguda en l'herència (MC 1438-39; 1438, juliol 3).

NAVARET, Gabriel [1516] *mestre sabater.*

Peita per carrer Davall (1516-24v).

NAVARET, Jaume [1508] *paraire.*

La seua muller i ell són expulsats de la vila per viure amistançats i en pecat (MC 1507-08; 1508, gener 9). *Peita* (1508-2v).

NAVARET, Joan [1477] *corredor de coll.*

Com a tal, participa en la subhasta de les imposicions sobre les mercaderies (MC 1476-77; 1477, gener 6-F. 95 r).

NAVARET, Joan [1512-1524] *tintorer.*

Apareix junt a la seua muller Joana i altres persones en una carta censal, on s'indica que paguen un cens a la vila cada 6 d'abril, de 30 ss que resten per llevar d'aquells 100 ss que originàriament es pagaven. La carta data del 6 d'abril de 1512. Açò figura en la *Peita* de (1524-60v).

NAVARET, Miquel [1455] *paraire.*

Obligat davant el *Justícia* de Castelló a pagar a un mercader d'aquesta vila certa suma de diners, preu de certa quantitat de llana que ha comprat (AHM, Castelló, LCJ núm. 15, obligacions 1455, novembre 24).

NAVARET, Miquel [1524-1529] *mestre espaser.*

Peita (1524-2v). PR (1527-29, F. 56v) *veinatge*. Testimoni en la carta on s'esmenta el censal carregat per diferents viles per fer front al període de la Germania (MC 1529-30; 1529, agost 16).

NAVARET, Pere [1486] *notari.*

Esment a 127 ss de cens degut al rei per uns molins *fariners i drapers* (NAVARET, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

NAVARET, Pedro [1495-1522] *moliner.*

Posseïa el molí anomenat de la vila ubicat en la séquia Davall junt a certes terres i que ha comprat *moixén* Reus de Castelló (MC 1495-96; 1495, setembre 28). Apareix en 1522 comprant béns dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 3r).

NAVARET, Sancho [1499] *hostaler.*

Peita (1499-18v).

NIDAL, Bernat [1421] *carnisser* de Borriana.

Afirmat pel Consell després de la mort de Guillamó Esquerre, per a tenir la taula de *cabró* (MC 1420-21; 1421, abril 24).

OCELLÓ, Guillem [1426-1492] *notari*.

Notari de Vila-real, l'arxiu d'aquesta localitat conserva 3 dels seus protocols (sig. 1734-1735-1736). Posseeix un molí que apareix en la *Peita* (1448-24r), (1451-29v), (1453-23r), (1455-27r), (1464-28r), (1467-27r), (1474-25v), (1483-30r), (1492-28v). El molí conservarà el nom de *Molí de Guillem Ocelló* fins el 1527, apareix ubicat en el riu Millars (PR 1527-29, F. 27v). Arrendatari de les impositcions sobre pa, vi i civada (CL. 254, F. 1r - 1445, maig 13).

OLIVER, Francí [1483-1485] *hostaler*.

Peita (1483-13v). Participa en una baralla amb el ferrer Joan Diptes i les respectives mullers, que va ocórrer el dia de la festa de Santa Maria d'Agost, baralla que ha estat denunciada pel lloctinent del governador de la Plana (MC 1485-86; 1485, agost 21).

OLIVER, Gilabert [1492-1499] *mestre sastre*.

Peita (1492-10r), (1499-15r).

OLIVER, Jaume [1516-1529] *mestre barber*.

Peita pel carrer Davall (1516-19r). El Consell acorda tornar-li la farina que li va ser requisada quan, contravenint les disposicions del Consell, la va intentar traure de la vila per a dur-la al pobles de Montesa (MC 1529-30; 1529, desembre 22).

OLLER, Francesc [1471-1508] *teixidor*.

Peita (1471-16v), (1474-17v), (1483-19v), (1492-19r), (1508-16v). En tots aquests casos s'indica que és de València i que és l'hereu de l'esposa del difunt Guillem Vidal.

OLLER, Llorenç [1471-1482] *paraire*.

Peita (1471-2r), (1474-2v). Sent *conseller* és elegit *mustassaf* (MC 1475-76; 1475, setembre 28). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1482-83, F. 2r).

ORENGA, Guillamó [1418] *pedrapiquer*.

Rep certa suma de diners per *fer e obrar set dotzenes de permodols de pedra per a obs de metre aquells en los murons* (MC 1418-19; alabrà de 1418, desembre 22).

ORENGA, Joan d' [1414] *metge*.

El Consell acorda que *per los jurats de la dita vila fes logar unes cases i alberch a maestre Johan d.Orenga profesor en medecina e lo loguer de aquell fos pagat per lo síndich de aquella mentres que l dit metge estare en la dita vila e al consell de aquella plaurà* (MC 1413-14; 1414; 1414, gener 27).

ORTÍ, Francesc [1430] *carnisser* de Nules.

Afirmat pel Consell coma *carnisser* durant 1 any de les taules de *moltó e corder*, prestant-li la vila 50 florins (500 ss)(MC 1429-30; 1430, març 31).

ORTÍS, Miquel [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* en l'obra del mur encarregat de *les corrioies e de donar morter* (AMV, sig. 1552).

OSSET, Joan [1526-1535] *mestre sastre*.

Peita (1526-8v), PR (1527-29, F. 24v) *veinatge*. Arrendatari de les impositcions sobre pa, vi i civada (MC 1529-30; 1530, gener 6-F. 161v). Figura com a testimoni en cartes notariales (AMV, prot. 1737; 1535, desembre 25).

PAHONER, Joan el menor [1505-1522].

Arrendatari de les cises sobre pa, vi i civada, sent el seu fiador Pere Pahoner, son pare (i també arrendatari)(MC 1504-05; 1505, gener 6-F. 157r). Arrendatari del molí del Cap del Terme (MC 1509.10; 1510, gener 1-F. 127r). *Conseller* per la parròquia de Santa

Llúcia (MC 1512-13, F. 5r). Davant la manca d'olives, el Consell li permet fer companyia de molins d'oli junt a Guillem Aimerich (MC 1510-11; 1510, octubre 20). Posseïa un molí d'oli que serà arrendat a Pere Tener per 220 ss, en ser Pahoner un agermanat absent (AMV, sig. 1679, F. 10r).

PALACIA, Nicolau [1381-1406] *especier*.

Rep certa suma per les pèrdues que va tenir com a comprador de les impositcions sobre *pa de flaqués, vi vermell e altres queviures* en 1381, amb motiu del tancament dels portals quan la vila fou transferida a mans de l'infant Martí (Cl. 218, F. 46v). Figura també com a *specier e sagristà major* (DOÑATE SEBASTIÀ, 1984, 159). És fiador de l'arrendatari dels pous de la vila (MC 1406-07; 1406, juny 29). Des del 1410 al 1423 el veiem actuar a Castelló, cap a on possiblement va marxar (SÁNCHEZ GOZALBO, 1979, 63-64).

PALLARÉS, Joan [1504-1509] *moliner*.

Arrendatari del molí del Cap de Terme en diverses ocasions (MC 1503-04; 1504, gener 1-F. 150v - MC 1508-09, gener 1-F. 117v).

PALLARÉS, Lluís [1516-1529] *teixidor*.

Peita pel carrer Davall en forma d'aveïnament, sent el seu fiador Joan Pallarés, que figura com a *tamborino*, possiblement familiar seu (*Peita*, 1516-26r). PR (1527-29, F. 86v).

PANNER, Joan [1515-1529].

En el jurament d'uns fiadors, apareix l'anotació marginal de *el molí oliver de Johan Panner, construhit fora los murs de la vila* (MC 1514-1515; 1515, gener 6-F. 149v). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1516-17, F. 7r). Figura en una llista que tenen els jurats de les persones que estan d'acord amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28-F. 22v). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, 72v) destacant-hi *el molí oliver del camí de Borriana, y 3 horts de terra morenes a la cequia major afronte ab Andreu Ferran*.

PARENT, Andreu [1524-1529] *mestre barber i cirugià*.

Peita (1524-7v). PR (1527-29, F. 21r).

PARTAL, Alí [1476-1512] *carnisser* de la Vall d'Uixó.

El *carnisser* Blasco de Navarret li traspasa, amb permís del Consell, *la taula de la carneria de moltó*, sota les mateixes condicions que ell tenia (MC 1475-76; 1476, maig 6-F. 104v). Assegura la provisió de carn en les taules de *moltó e cabró*, indicant-se que és veí de Vila-real (MC 1476-77; 1477, març 16-F. 101r-103r, i també en MC 1477-78; 1478, març 1-F.90-92r). En subhasta pública se li encomana *la taula de les carns de moltó*, sent el seu fiador Jucef Fardo, *carnisser* de Betxí (MC 1484-85; 1485, febrer 27-F. 126v). Figura com a foraster amb propietats a Vila-real en les *Peites* de (1483-67r), (1499-68v), (1508-52v). (1512-15v).

PASTOR, Pere [1475].

En una carta que el Consell envia al mestre racional de València, se li comunica que Pastor posseïa un *obrador* a la plaça de la vila, que feia cens al rei, però que el susdit *obrador* està enrunat, i el tal Pastor no posseeix cap bé i habita molt poc en la vila, per això ni se li pot cobrar peita ni el cens que deu al rei (MC 1475-76; 1475, octubre 10).

PATOS, Rodrigo de [1495-1529] *moliner*.

Testimoni junt a un altre moliner, Joan Domingo, de l'inventari de béns del molí del

Cap del Terme (MC 1494-95; 1495, gener 1-F. 141r). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1499-00, F. 5r - 1502-03, F. 3v - 1503-04, F. 4v - 1504-05, F. 3v- 1506-07, F. 3v - 1507-08, F. 3v - 1508-09, F. 3v - 1509-10, f. 3v - 1510-11, F. 4v - 1512-13, F. 4v - 1513-14, F. 4v - 1514-15, F. 3v - 1516-17, F. 6v - 1520-21, F. 3v - 1529-30, F. 13r). Novament testimoni de l'inventari de béns de susdit molí (MC 1499-00; 1500, gener 8-F. 121 r). Elegit *sobrerrodes* perquè per les nits recórrega els murs de la vila i veja si els guàrdies estan en els seus llocs (MC 1503-04; 1503, setembre 23). Encarregat com a síndic d'anar a l'estany de Nules i veures si les moles que un patró ha dut, i si convenen, ha de comprar-les i portar-les al molí del Cap del Terme (MC 1508-09; 1508, setembre 21). Com a moliner, és l'encarregat d'estimar les eines del molí del Cap del Terme, indicant-se que és *mestre previst en tals actes* (MC 1513-14; 1514, gener 12-F. 141r - MC 1516-17; 1517, gener 8-F. 137r - MC 1517-18; 1518, gener 1 - F. 130v). Figura en la llista que posseeixen els jurats d'aquells que estan d'acord amb la Germania (MC 1520,21; 1520, juliol 28).

PEDRINYÀ, Jaume [1360-1370].

PR (1360-70, f. 109v) junt al seu nebot veiem el seu patrimoni, del qual destaca *la meitat del forn vell, y la meitat del forn davall*.

PELEGRÍ, Bernat [1394-1395] *sabater*.

Rep certa suma de diners per haver-se llogat com a companyant del missatger per dur unes cartes a Tortosa (Cl. 226, F. 20r).

PELEGRÍ, Gabriel [1527-1529] *mestre saludador*.

PR (1527-29, F. 25r) *veinatge*.

PELLEJA, Esteve [1426] *sastre*.

Actua com a testimoni en l'afirmament d'una jove de servei i és nomenat procurador dues vegades per part de Mateu Querents, administrador de l'hospital de la vila. Actua com a testimoni en un reconeixement de deute (AMV, prot. 1734; 1426, febrer 24- abril 15-maig 27-octubre 14).

PELLEJA, Jaume [1434] *moliner* de Nules.

Testimoni del reconeixement de pagament d'un cens, indicant-se poc després que encara que és veí de Nules, ara resideix en terme de Vila-real, i que com a arrendatari del molí del Cap del Terme, nomena un procurador (AMV, prot. 1736; 1434, maig 25-juny 24).

PELLICER, Bernat [1412-1427] *paraire*.

El síndic li dona una suma per pagar certa quantitat de gra com a *botiguer de la vila* (MC 1411-12; 1412, abril 26). Manament executori de 10 dies instat per un tintorer de Castelló davant el justícia d'aquella vila, contra Pellicer, qui li deu certa suma per causa que no s'especifica (AHM, Castelló, LCJ, núm. 5, Lletres, 1423, agost 5). Junt a Bernat Monroig confessa deure a Jaume çuera, de Culla, 318 ss raó *reste lane* que li van comprar (AMV, prot. 1734; 1427, juny 17).

PELLICER, Miquel. La dona de ... [1494] *flaquera*.

El Consell li dona permís per pastar i vendre el *forment* que havia agafat de la *botiga de la vila* (MC 1494-95; 1494, setembre 18).

PERALTA, Pere [assassinat en 1509] *paraire*.

El Consell de Vila-real s'assabenta de la seua mort i inicia el procés per a capturar els seus assassins, el tintorer Francesc Ferré i el mosso Antoni Oliet, els qual el van assassinar a traïció mentre dormia en sa casa i que ara han fugit cap a Lluçena. S'interroga Catalina,

la muller de Ferré (MC 1509-10; 1509, agost 3-setembre 15-octubre 3).

PERE [1474] lo *tender a Bonretorn*.

Bonretorn és una de les pobles ubicades din els terme de Vila-real. *Peita* (1474-35v).

PERES, Joan [1419] *sastre*.

Pagament per cosir i tallar les robes per al missatger (MC 1418-19; albarà de 1419, març 19).

PERES, Mateu [1474-1483] *paraire*.

Peita (1474-7r), (1483-7v).

PERES, Miquel [1448-1455] *sastre*.

Peita (1448-21v) *veinatge*, (1451-27r), (1452-20v), (1455-24r).

PERES, Pasqual [1360-1370].

PR (1360-70, F. 42v) veiem el seu patrimoni, destacant *la meitat de la sisena part del forn que comprà de la muller d'en Jaume Lidó*.

PÉREZ, Domingo [1423] *hostaler*.

És el fiador de l'afirmament del porquer (MC 1423-24; 1423, juny 17).

PERIS, Domingo [1415] *carnisser*.

El Consell li atorga junt a Bartomeu de la Font el menor, *les taules de carn de cabró* per un any (MC 1414-15; 1415, febrer 19).

PERIS, Domingo [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* treballant en l'obra del mur de la vila, encarregat de *les taules* o bastides (AMV, sig. 1552).

PERIS, Guillem [1426-1434] *teixidor*.

Testimoni en la venda d'una esclava cristiana. Testimoni en el testament de la muller de March de Calaceyt (AMV, prot. 1734; 1426, novembre 1-1427, juny 30). Testimoni en el pagament de la dot promesa pel donzell Romeu Mercador en el casament de la seua filla. Nomenat procurador per Çaat Abindarafim, moro de Betxí, i testimoni en els capítols de formació de la companyia de tints entre Domingo Querol, Gil Muntanyes i Romeu Mercador (AMV, prot. 1736; 1433, juliol 6-1434, juny 25). Per les confrontacions de venda de cases, sabem que Peris tenia les seues en el raval de Santa Llúcia (prot. 1736, F. 40v).

PERIS, Joan [1433] *flaquer*.

Junt a Guillamó Martí el menor i Pere Comte, *...aseguraren per flaqués de la vila de Vila-real en poder del... mustaçaf... pastar e dar compliment de pa a totes les persones que vullen comprar venints e declinants a la dita vila e altres, bell e bo, a coneguda del dit mustaçaf e d.aquell pes que per lo mustaçaf los serà manat...* (AMV, prot. 1736, 1433, octubre 13).

PERIS, Joan [1475].

En una carta dirigida pel Consell al mestre racional de València, se li comunica que Peris posseïa un *obrador* en la plaça de la vila, que ara està derruït, i com ell se n'ha anat i no ha deixat béns, no se li cobra peita, ni el cens que l'*obrador* feia al rei (MC 1475-76; 1475, octubre 10).

PERIS, Miquel [1505-1509] *mestre pedrapiquer*.

Se li compra una maça figurant com a mestre d'obra del pont de la Rambla (MC 1505-06; 1505, juliol 6). *Peita* (1508-17r). La seua muller és expulsada de la vila per viure amistançada i en pecat amb un altre home (MC 1407-08; 1508, gener 9). Acte notarial

pel qual compra *fusta*, i poc després pel qual signa una àpoca al magnífic Francesc Montull, batlle de la vila, de 30 lliures que aquest li devia per la raó de *lo adobar del pont de la Rambla de la gran vila e fer la scala en aquell* (ARV, prot. 1429; 1509, maig 15-juny 4).

PERIS, Pasqual [1428] *hostaler*.

Rearrenda a Joana Sentadina i Blanquina, la seua muller, l'hostal que ell havia arrendat a Joan de Sentvicent, el 20 de gener de 1428 de mans de March de Calaceyt, sota les mateixes condicions i el mateix període de temps, i la roba que hi conté, amb un arrendament anual de 260 ss (AMV, prot. 1735; 1428, abril 30).

PERIS, Pere [1516-1529] *mestre sastre*.

Peita (1516-8r), (1524-9v), (1526-10v). PR (1527-29, F. 30v). Insta contra diverses perones com a peiter de la vila (MC 1520-21; 1520, setembre 21 al 1521, abril 18-F. 68v-72r).

PERPINYÀ, Bartomeu [1412] *obrer de molins de sang* de Mallorca.

Natural de Mallorca, participa junt a Francesc Molés en la construcció de dos molins de sang per encàrrec de la vila (MC 1411-12; 1412, febrer 11).

PINÇÓ, Salamó [1421] *sastre jueu*.

Cus el vestit per al trompeter de la vila (MC DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-b, 32).

PINEDA, Joan [1484-ja difunt en 1492] *pedrapiquer*.

Dóna la seua opinió pel que fa als pilars on ha d'ubicar-se la campana (MC 1484-85; 1484, juliol 27)(DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-A, 24). Si mestre Compte no finalitzava l'obra de l'escala de caragol i del buit per a l'orgue a cert cost, pensen en ell perquè finalitzen els susdits treballs (MC 1485-86; 1485, juny 12). Apareixen els hereus de... en *Peita* (1492-12v).

PIQUER, Bartomeu [1483-1508] *moliner*.

Peita (1483-37r), (1499-12v), (1508-11r). En 1486 esment a 9 ss que deu de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

PIQUER, Jaume [1486].

Esment al pagament de 27 ss deguts de cens al rei sobre uns molins situats en el riu Millars (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

PIQUER, Miquel [1483-ja difunt en 1492] *sabater*.

Peita (1483-16r). En la *Peita* (1492-33v) es llig *nichil, falta del veïnatge com ga fos mort ans dest libre e no estava ací*. Figuren els seus hereus en la *Peita* (1499-33v).

PITARCH, Domingo [1474].

Figura com el senyor del molí de na Blanca a les alqueries, en *Peita* (1474-37r).

PITARCH, Francesc [1477] *moliner* de Bonretorn.

Miquel Igual, especier i com a arrendatari de les impositcions sobre mercaderies li reclama certa quantitat deguda (MC 1477-78; 1477, agost 21).

PONS, Guillem [1360-1370] *paraire*.

PR (1360-70, F. 106v).

PONS, Jaume [1455] *paraire*.

Peita 81455-14v) *veïnatge*.

PONS, Joan [1508-1515] *carnisser*.

Peita (1508-9r). Se li torna una *penyora* que li fou demanada com a conseqüència de ser sorprés jugant a les cartes (MC 1508-09; 1509, gener 14). Figura en la llista militar

de *deenes* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17).

PORQUET, Antoni [1506-1522] *espardenyer i llaurador*.

Arrendatari en diverses ocasions del molí del Cap del Terme (MC 1505-06; 1506, gener 1-F. 116r - MC 1510-11; 1511, gener 11 - F. 102r - MC 1517-18; 1518, gener 1-F. 129v). Testimoni en l'arrendament dels estri d'aquell molí (MC 1518-19; 1519, gener 10-F. 124v). Figura en la llista dels jurats on estan escrits els noms d'aquells que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 152, juliol 28). Figura com un dels agermanats absents de qui se subhasten els béns, concretament *un banquet de fer espardenyes y un feixet de lli piquat* (AMV, sig. 1679, F. 11v).

PORTA, Miquel el menor [1426].

Pere Martí el major, conjuntament amb Pasquala Porta vídua de Miquel Porta el major, i Miquel Porta el menor, tutor i curador de Franciscita, filla de Miquel el major, venen a Jaume Estalrich de Vila-real en conjunt un quart del *Forn Chich*, és a dir: Martí li ven mig quart, Pasquala i Miquel l'altre mig, sota la directa senyoria del rei, cens de 8 ss a pagar en gener, i preu de 6 ss [sic] (AMV, prot. 1734; 1426, gener 2).

PORTA, Pasquala [1426].

Pere Martí el major, conjuntament amb Pasquala Porta vídua de Miquel Porta el major i Miquel Porta el menor, tutor i curador de Francisquita, filla de Miquel el major, venen a Jaume Estalrich de Vila-real en conjunt un quart del *Forn Chich*, és a dir: Martí li ven mig quart, Pasquala i Miquel l'altre mig, sota la directa senyoria del rei, cens de 8 ss a pagar en gener, i preu de 6 ss [sic] (AMV, prot. 1734; 1426, gener 2).

PORTA, Ramón [1486].

Esment als 9 ss deguts de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

PORTOGUES, Goçalbo [1502] *sabater*.

Participa en una baralla amb mestre Pere Benito, sastre (MC 1502-03; 1502, setembre 11).

PRATS, Gabriel [ja difunt en 1508] *paraire*.

La seua vídua és expulsada de la vila per viure amistançada i en pecat 8MC 1507-08; 1508, gener 9). Ella rep un cens degut (APP, prot. 22756; 1513, juny 2).

PRATS, Vicent [1429-1442] *corredor de coll*.

Afirmat per la vila com a botxí, trompeter, carceller i corredor (MC 1429-30; 1429, juliol 1) i només com a botxí i corredor (MC 1439-40; 1439, juny 24). Finalment només serà afirmat com a pregoner i trompeta (MC 1442-43; 1442, maig 23).

PREXANA, Gabriel [1519-1521] *moliner*.

Actua substituïnt en les funcions de mestre estimador de les eines del molí del Cap del Terme al moliner Rodrigo de Patos (MC 1518-19; 1519, gener 10-F. 124v - MC 1520-21; 1521, gener 8-F. 111v). Figura en la llista que posseeixen els jurats d'aquells que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28).

PRUNYONOSA, Francesc [1513-1517] *mercader*.

Es casa amb Joana, filla del paraire i agricultor de Vila-real Pere Montull, oferint un augment de 50 lliures a la dot (APP, prot. 22756; maig 18). Fill del botiguer de draps de llana, Gabriel Prunyonosa el major, i germà dels paraïres Pere i Gabriel Prunyonosa. Junt a ells nomena procurador el paraire Bartomeu Aznar (APP, prot. 22756; 1513, desembre 8). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1514-15, F. 4r) i de Santa

Maria (MC 1516-17, F. 6v). Arrendatari de les cises sobre pa, vi i civada (MC 1514-15; 1515, gener 6-F. 156r). *Companyó* de bandera de la *deena* militar (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Arrendatari de les impositcions sobre mercaderies (MC 1516-17; 1517, gener 6-F. 149r).

PRUNYONOSA, Gabriel el major [1478-1522] *paraire-botiguer de draps de llana-mercader*.

És fiador de l'arrendatari de les impositcions sobre les mercaderies (MC 1477-78; 1478, gener 6-F. 84r). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1482-83, F. 2r - 1484-83, F. 2v - 1487-88, f. 4v - 1488-89, F. 3v - 1492-93, f. 4r - 1494-95, F. 4v - 1503-04, F. 4v - 1504-05, F. 3v - 1505-06, F. 4v - 1506-07, F. 3v - 1507-08, F. 3v - 1508-09, F. 3v - 1510-11, F. 4v - 1513-14, F. 4v - 1514-15, F. 3v - 1516-17, F. 6v - 1520-21, F. 3v). Arrendatari sobre les impositcions sobre les mercaderies (MC 1484-85; 1485, gener 24-F. 116v). Junt al tintorer Joan de Mur és arrendatari del *Tall de Drap* (MC 1487-88; 1487, juliol-MC 1488-89; 1488, juny 28). Arrendatari de les cises sobre pa, vi i civada, sent el seu fiador Joan de Mur, tintorer (MC 1487-88; 1488, gener 6-F. 145v). Com a *síser* s'oposa a la venda d'un molí olier d'Antoni de Sentesteve, perquè li deu certa suma de diners (MC 1488-89; lletres 1488, maig 31). Arrendatari de la cisa de les mercaderies *com a mes donant* en la subhasta pública, sent el seu fiador son sogre Berenguer Morató, *conseller* i arrendatari de les cises de pa, vi i civada d'aquell any (MC 1488-89; 1489, gener 6-F. 128 v). Actua com a *Justícia* en l'inventari de béns de l'hospital de la vila (MC 1492-93; 1492, desembre 23). Elegit *juge comptador* de la vila en diverses ocasions (MC 1495-96; 1495, juny 8-MC 1499-00; 1499, maig 20-MC 1506-07; 1506, juny 1). Elegit *mustassaf* (MC 1503-04; 1503, setembre 28-MC 1510-11; 1510, setembre 28). Rep el seu salari com a *manobrer* en les obres de la vila (MC 1505-06; 1506, febre 19). Nomenat administrador de l'hospital (MC 1508-09; 1508, setembre 21). Junt a la seua muller Joana, la seua nora i el seu fill Pere Prunyonosa, *paraire*, figura en un acte notarial (ARV, prot. 1429; 1509, febrer 6). Apareix com a *olim panniparatoris vero botiguerii pannorum*, i pare de Francesc Prunyonosa, mercader que es casa (APP, prot. 22756; 1513, maig 18). Apareix novament especificant-se que és botiguer de draps de llana i junt als seus fills Gabriel i Pere, *paraire*, i Francesc, mercader, nomenen procurador el *paraire* Bartomeu Aznar (APP, prot. 22756; 1513, desembre 8). Licita en una llista que tenen els jurats on es recullen els noms d'aquells que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). Figura com a *botiguer o mercader*, i aconsegueix l'arrendament de la Primícia (MC 1520-21; 1521, abril 7-F. 144v). Se subhasten els seus béns en 1522 per ser un agermanat absent (AMV, sig. 1679, F. 13r-38r).

PRUNYONOSA, Gabriel el menor [1503-1520] *paraire*.

Conseller per la parròquia de Santa Maria (MC 1503-04, f. 4v - 1505-06, F. 4r - 1506-07, F. 3r - 1507-08, F. 3r - 1509-10, F. 3r - 1510-11, F. 4v - 1512-13, F. 4r - 1514-15, F. 3r - 1516-17, F. 6r - 1520-21, F. 3v). Arrendatari de les impositcions sobre pa, vi i civada (MC 1506-07; 1507, gener 6-F. 125r). Licita sense aconseguir l'arrendament de les carnisseries (MC 1509-10; 1510, gener 6-F. 153r). Arrendatari de les impositcions sobre les mercaderies (MC 1510-11; 1511, gener 6-F. 110r). Testimoni d'un acte notarial. Junt al seu pare Gabriel el major i els seus germans Pere, *paraire*, i Francesc, mercader, nomena procurador al *paraire* Bartomeu Aznar (APP, prot. 22756; 1513, juny 6 i desembre 8). Testimoni en l'arrendament de la séquia Major (MC 1517-18; 1518, juny

29-F. 112v).

PRUNYONOSA, Pere [1502-1522] *paraire*.

Conseller per la parròquia de Santa Maria (MC 1502-03, F. 3v - 1503-04, F. 4r) i per Santa Llúcia (1504-05, F. 4r - 1505-06, F. 5r - 1506-07, F. 4r - 1507-08, F. 4r - 1509-10, F. 3v - 1510-11, F. 5r - 1512-13, F. 5r - 1513-14, F. 5r - 1516-17, F. 7r - 1520-21, F. 4r). Arrendatari de les impositcions sobre les mercaderies (MC 1502-03; 1503, gener 6-F. 186v). Elegit *sobrerrodes* perquè per la nit recórrega els murs de la vila i veja si els guàrdies estan en els seus llocs (MC 1503-04; setembre 23). Arrendatari de la cisa de la carn, sent el seu fiador el mercader Pere Anyó (MC 1504-05; 1505, gener 6-F. 142r). Arrendatari de la Primícia en diverses ocasions (MC 1506-07; 1507, abril 5-F. 129v - MC 1508-09; 1509, abril 15-F. 148v). Acte notarial junt a la seua muller Clara i els seus pares, figurant-hi com a fill del *paraire* Gabriel Prunyonosa el major (ARV, prot. 1429; 1509, febrer 6). Junt al seu pare i germans, Francesc -mercader- i Gabriel -paraire- nomenen procurador el *paraire* Bartomeu Aznar (APP, prot. 22756; 1513, desembre 8). Figura com a *cap de cinquanta* en la llista militar de *deenes* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Com a *mustassaf*, rep les eines de l'ofici (MC 1517-18; 1517, octubre 5). Figura en la llista que tenen els jurats d'aquells que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). Subhasta dels seus béns en 1522 per ser un agermanat absent (AMVllr, sig. 1679, F. 33r).

PUJADA o PUJADES, Joan [1515-1529] *carnisser i tallador gascó*.

D'origen gascó, recent arribat a la vila, és buscat per Bartomeu Aznar, administrador de les carnisseries de la vila perquè hi talle la carn, establint-se els capítols d'aquell contracte (MC 1514-15; 1515, abril 3-F. 33r). Aconsegueix l'arrendament de les taules de la carnisseries de la vila (MC 1520-21; 1521, febrer 21-F. 143v). Apareix comprant vi de la verema feta en les vinyes dels agermanats absents (AMV, sig. 1679, F. 29v). *Peïta* (1516-10r), (1524-9r), (1526-8v). PR (1527-29, F. 24v) *veïnatge*.

PUJOL, Joan [1527-1529] *mercader*.

PR (1527-29, F. 24v) *veïnatge*.

QUACIM, Çaat, àlies Bonleví [1499-1500] *moro albardar* de Castelló.

Junt a Hamet Ambital, també albardar de Castelló i les respectives esposes, van comprar el molí de Falcó a Guillem Riera, i ara la vila vol recuperar-lo, pagant-los el que li van oferir a Riera i les despeses que van tenir en la seua reparació durant el període que el van posseir, de Nadal a l'11 d'abril de 1500 (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 109).

QUERENTS, Pere [1434] *sastre*.

Testimoni en el testament de Bartomeu, esposa del donzell Romeu Mercador, i poc després també en la venda d'unes cases (AMVllr, prot. 1736; 1434, juny 9-juny 26).

QUEROL, Domingo [1420-1435] *tintorer* d'Onda-Castelló.

Tintorer d'Onda, fou aferrat per un mercader de Castelló perquè treballara en el seu tint durant un any, si el treball minvava, hauria de treballar com a *paraire*. Però el tintorer se'n anà i sembla que arribà a Vila-real, cap a on es dirigeixen les reclamacions per deutes i les cartes del *Justícia* de Castelló entre 1422-23 (AHM Castelló, LCJ núm. 3, 1420, novembre 18-núm. 4, 1422, agost 26). Figura com a veí de Vila-real quan Miquel Foces li rearrenda un molí fariner i olier que va ser de Casalduch, ubicat front a la séquia Jussana i el camí que va de Betxí a Borriana (AMV, prot. 1734; 1426, gener 9). Novament reapareix com a veí de Castelló (AHM Castelló, LCJ núm. 10, 1430, agost

22). Tanmateix, açò va ser momentani i que treballarà a Vila-real, ja que Domingo Ramo, de València, confessa deure-li 30 lliures per causa que no s'especifica i Querol es dona per satisfet d'aquesta quantitat en data 17 de juliol de 1435 (AMV, prot. 1736; 1433, octubre 27). Lluís Gil, notari de Vila-real li ven 50 ss censals que Nadal Çolivella i Celestina, la seua muller li feien respecte o sobre l'*hospicium sive lo tint sito in ravallo* de la vila i que afronta amb la Sequiola. Ara Gil transfereix tots els seus drets al susdit Querol, junt als 223 ss 6 dd deguts de la pensió de tots els Sants, tot això pel preu de 600 ss, i Querol en fa cessió a Pere Ferrando, de Carbona (AMV, prot. 1736; 1434, gener 30). Romeu Mercador, donzell, i Gil Muntanyés formen companyia de tints junt a Querol, veí de Vila-real, durant tres anys, de *los tintes que faran en lo tint que vos havets comprat d'en Nadal Çolivella*, especificant-se els capítols d'aquella companyia i el repartiment dels beneficis que s'obtinguen (AMV, 1736; 1434, juny 25) (GUAL CAMARENA, 1967, 158).

QULIÇ, Jaume [1513] *sastre*.
 És testimoni en un afirmament i compra unes cases (APP, prot. 22756; 1513, agost 1-setembre 19).

RAMO, Antoni [1512-1522] *paraire*.
 Testimoni en l'elecció del síndic de la vila (MC 1512-13; 1512, maig 31). Testimoni de l'arrendament del cobrament de la peita (MC 1515-16; 1516, gener 1-F. 124v). Testimoni en l'arrendament de les bresques d'abelles (MC 1516-17; 1517, març 3-F. 152r). En 1522 apareix comprant béns dels agermanats absents, concretament *un torn de filar llana del paraire Jaume Solera* (AMV, sig. 1679, F. 3r).

RAMO, Joan [1508-ja difunt en 1524] *ferrer i llaurador*.
 Peita (1508-6v), (1524-5v) hi figuren aleshores els hereus de... Testimoni d'un acte notarial, on figura com a ferrer i agricultor (APP, prot. 22756; 1513, desembre 14).

RAMO, Joan [1503-1529] *mestre fuster*.
 Rep certa suma de diners per dos poals fets per als pous de la vila (MC 1502-03; albarà de 1503, juny 3), i també per la *quayxa que feu per al molí del Cap del Terme* (MC 1505-06; albarà de 1506, maig 30). Rep 29 ss 11 dd per una porta que feu per a la nova casa de la vila, entre fusta, mans, claus e lo portalet que a fet de algeps, pany e clau (MC 1506-07; albarà de 1507, maig 22). Testimoni en el recoenixement de l'assut (MC 1507-08; 1507, juliol 9). Pagament de 12 ss per dos poals de dues peces per als pous i 4 ss per la fusta que ha utilitzat (MC 1509-10; 1509, agost 13). Nou pagament per poals (MC 1510-11; albarà 1511, juny 7). Peita (1508-2v), (1516-3r), (1526-3r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 7v). Testimoni de diversos actes notariais (ARV, prot. 1429, any 1509). Rep els diners que li deu per fer un redol en el pou Chich (MC 1514-15; 1514, desembre 22). Hi figura com a artiller en la *deena* militar (MC 1515-16; paper solt núm. 4, 1515, juny 17). Pagament per certs treballs en fusta (MC 1515-16; albarà de 1516, març 15). Pagament pel treball d'un banc de fusta per a l'església (MC 1516-17; 1517, febrer 1). Rep certa suma que li deuen per fer les portes del portal de Borriana (MC 1517-18; 1518, maig 14). En 1521 figura en la llista del Consell d'aquelles persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

RAMO, Miquel [1447] *ferrer*.
 El síndic rep 10 lliures de part d'aquest ferrer i dels seus fiadors *...les quals la vila li prestà per a obs de la fèrria servint la dita vila de son ofici i no haga servit*. Tanmateix,

poc després rep 5 ss 11 dd per les cadenes que va fer per als pous de la vila, que pesen 7 lliures 2 unces, a raó de 10 dd la lliura (Cl. 257, F. 3v-1447... i F. 11v-1447, agost 4).

RATONINA, Joan de [1505-1515] *mestre tintorer*.
 Obligat davant el Justícia de Castelló a pagar certa quantitat de moneda preu de 15 *arroves de pastell* (AHM, Castelló, LCJ núm. 26, obligacions 1505, agost 17). Arrendatari de la cisa de la carn (MC 1505-06; 1506, gener 11-F. 123v). Peita (1508-1r). El Consell sap que presentarà una carta citatòria contra els jurats, possiblement respecte a l'arrendament de la cisa de la carn i el Consell decideix donar el seu suport als jurats (MC 1506-07; 1506, octubre 18). Acte notarial en el qual junt a la seu muller ven una terra i un altre pel qual la seu muller el nomena procurador (ARV, prot. 1429; 1509, febrer 20 i octubre 26). Posseeix un tint segons es desprén de les notícies respecte a una remodelació urbana, en indicar-se un carrer que *va costat del tint de mestre Joan de Ratonina, tintorer* (MC 1512-13; 1512, octubre 17). Acte notarial pel qual ven una casa extramurs (APP, prot. 22756; 1513, març 30). És substituït per Lluís de Mur en el llistat militar de *deena* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Testimoni en l'arrendament de la séquia Roja (MC 1515-16; 1515, juliol 14).

REBOLL, Pere [1382].
 Cobra el seu salari com a *obrer de deena* treballant en l'obra del mur de la vila, encarregant-se de *les taules* o bastides (AMVllr, sig. 1552).

REDONDO, Alí/Mafomat [1439] *carnisser* d'Eslida.
 Junt a son pare Cilim Redondo, també carnisser d'Eslida, assegura la taula de *cabró* per un any (MC 1438-39; 1439, maig 6). Carta del Consell a l'alamí d'Eslida perquè execute els seus béns i els de son pare, ja que no han pagat les impositcions sobre la carn, encara que ell al·lega que sí que ho havia fet (MC 1439-40; 1429, juliol 39).

REDONDO, Cilim [difunt en 1439] *carnisser* d'Eslida.
 Afirmat com a carnisser, poc després jutn al seu fill Alí/Mafomat Redondo, carnisser, assegura la taula de *cabró* per un any (MC 1438-39; 1439, març 2-maig 6). Figura en una carta del Consell a l'alamí d'Eslida, on s'insta a aquest perquè execute els béns d'ambdós carnisser, ja que no van pagar la quantitat pertinent per les impositcions sobre la carn (MC 1439-40; 1439, juliol 30). Poc després, en una altra carta ara a l'alamí de Betxí, es mana que s'executen els béns del seu germà çat Redondo, carnisser a Betxí, qui s'havia compromés a pagar el deute del seu germà, ja difunt (MC 1439-40; 1439, octubre 10).

REMÍREZ, García [1516] *mestre sabater*.
 Peita pel carrer Davall (1516-24v).

REMIRO, Joan [1500] *pedrapiquer* biscaí.
 En febrer de 1500 se li paga per haver fet les piques baptismals de l'església, conjuntament amb el seu germà Pedro (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-a, 24).

REMIRO, Pedro [1500] *pedrapiquer* biscaí.
 En febrer de 1500 se li paga per haver fet les piques baptismals de l'església, conjuntament amb el seu germà Joan (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-a, 24).

RENAU, Bartomeu [1474] *teixidor*.
 Peita (1474-33r) *veinatge*.

RENAU, Nadal [1446] *pintor* de València.
 Pinta i decora l'absis de l'església de la vila (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-a, 24), rep

385 ss per pintar les cortines de pinzell que son fetes per ennoblir lo cap de la esgleya (Cl. 254, F. 23r-1446, març 26).

REQUENA, Alfonso de [1492-1508] *mestre sastre*.

Peita (1492-35v), (1499-30r), (1508-15v).

REUS, Pere [1495-1529].

Veí de Castelló, va comprar a Pedro Navarro el molí de la vila, ubicat en la séquia Davall i el Consell de la vila li proposa aveïnar-s'hi (MC 1495-96; 1495, setembre 28 i novembre 22). En 1502.03, el paraires de la vila volen fer un molí draper en el *trespollador* del seu molí, acordant-se que es construesca sempre i quan no faja mal i pague la peita corresponent (DONATE SEBASTIÀ, 1990, 109). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 33r) intitulant-se com a *mossén*, presentant *lo molí fariner i draper appellat de la vila, fa 127 ss de cens al rey*. Sobre aquest personatge pot consultar-se la seua propografia per a Castelló a (IRADIEL, P.-IGUAL, D.-NAVARRO, G.-APARICI, J., 1995).

REY, Lluís [1503-1529] *hostaler-llaurador*.

Va allotjar aquells que venien a portar la santa croada i també aquells que anaven a Perpinyà (MC 1502-03; albarà 1503, juny 3). *Conseller* per la parròquia de Santa Caterina (MC 1503-04, F. 5v - 1504-05, F. 4v - 1505-06, F. 5v - 1506-07, F. 4v - 1507-08, F. 4v - 1513-14, F. 5r) i per Santa maria (MC 1508-09, F. 3r - 1510-11, F. 4r - 1514-15, F. 4v - 1516-17, F. 6v - 1520-21, F. 3v - 1529-30, F. 13r). Elegit *sobrerrodes* per a recórrer els murs de la vila per la nit per veure si els guàrdies estan en el seu lloc (MC 1503-04; 1503, setembre 23). Rep certa suma per allotjar junt a altres hostalers aquells que anaven a veure el rei (MC 1503-04; albarà de 1504, maig 25). Li deixen agafar aigua de la Sequiola i passar-la per damunt de la séquia Major, *per metre aquella en lo dit molí per a fer oli* (MC 1508-09; 1508, novembre 5). El Consell vol forçar-lo a ell i a Joan Rovira, també hostaler, perquè vengui unes cases o part d'aquestes que té en la plaça de la vila a fi de construir allí la carnisseria i el pes de la farina (MC 1509-10; 1509, desembre 22). Actua com a jurat (MC 1512-13, F. 1r). El Consell, *per a enguany per quant hi a poques olives en los arbres del terme que en Luís Rey e en Pere Masquarrell puxen fer companyhia dels molins del oli* (MC 1510-11; 1510, octubre 20). La vila li ofereix un préstec per via de *carregament de censal per obs de comprar roba e coses necessaries per a parar e tenir hostal... com per a present la dita vila tinga necessitat de hun hostal ultra los que y son*. Poc dies després hi figura com a llaurador (MC 1513-14; 1513, setembre 28 i octubre 3). Vol llevar 30 lliures que va carregar respecte a la vila ja fa 3 anys, possiblement el censal anterior (MC 1515-16; 1516, febrer 24).

RIBONA, Domingo [1460] *carnisser* de la Salzedella.

Afirmat com a carnisser de la vila, assegura per un any la provisió de carn de *la taula de cabró de la carniceria* (MC 1459-60; 1460, maig 31).

RIERA, Guillem [1499].

Uns moros de Castelló li havien comprat el molí, però ara la vila vol recuperar-lo pagant als moros el que aquests oferiren a Riera (MC 1499-00; 1499, desembre 22)(DONATE SEBASTIÀ, 1990, 109).

RIUS, Bernat [1466] *pedrapiquer* de València.

Per ruïna de la Sala del Consell, se'l busca per veure si pot venir a realitzar ell les obres

de condicionament, poc després s'acorda deixar-li 50 o 60 ss a tal efecte (MC 1466-67; 1466, maig 16 i novembre 17).

ROCA, Bernat [1516] *teixidor*.

Aconsegueix l'arrendament del bordell de la vila (MC 1516-17; 1516, juny 29).

ROCAFORT, Bernat [1412] *carnisser*.

Pe l'època d'epidèmies que correen la Plana, i la carència de carnisers, s'afirma pel Consell per a la taula del *moltó*, deixant-li 100 florins i indicant-li poc després que busque mosso que talle bé les carns (MC 1420-21; 1421, març 11-maig 10).

ROCAFORT, Miquel [1500-1529] *llaurador*.

Rep com a *mès abayxant... les taules de cabró e moltó*, sent el seu fiador son pare, el carnisser Pere Rocafort (MC 1499-00; 1500, gener 6-F. 147v - MC 1502-03; 1503, gener 6-F. 166v). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1502-03, F. 3v - 1503-04, F. 4v - 1504-05, F. 3v - 1505-06, F. 3v - 1507-08, F. 3v - 1509-10, F. 3v - 1510-11, F. 4v - 1512-13, F. 4v - 1516-17, F. 7r). És fiador de son pare en l'arrendament de la Primícia (MC 1503-04; 1504, maig 4-F. 196r - MC 1513-14, F. 4v). Licita contra Antoni Martí, Gabriel Prunyonosa el menor i Joan Medina per l'arrendament de les carnisseries, però no ho aconsegueix (MC 1509-10; 1510, gener 6-F. 153r). Junt a Bartomeu Aznar, Jaume Solsona i Antoni Jordà ven 200 ss censals i anuals per via de *carregament* de 200 lliures a la vila, oferint com a garantia una alqueria que posseeix (MC 1509-10; 1510, maig 9). Elegit lloctinent del *Justícia* (MC 1510-11; 1510, desembre 22). El Consell encarrega a Pere o Miquel Rocafort, *qui són homes experts en tals coses, vaigen... a comprar los moltons, cabrons e altres carns que necessaries seran per a obs de dites carniceries*, pagant-los 5 ss per dia utilitzat (MC 1512-13; 1513, març 3). Testimoni en l'arrendament dels pesos (MC 1516-17; 1517, maig 2-F. 165v). Se li deixen 7200 ss per part del síndic per a comprar la carn necessària per a les carnisseries (MC 1517-18; albarà de 1518, maig 20). Elegit jurat, s'indica que té un fill (MC 1529-30, F. 13v).

ROCAFORT, Pere [1483-1516] *carnisser*.

El Consell li ofereix *la taula moltó i també la de cabró com a menys tallant per liura de la dita carn... en publich enquant*, hi figura com a fiador de son pare, també anomenat Miquel Rocafort, que ha sigut *conseller* en alguna ocasió (MC 1482-83; 1483, febrer 16). Elegit *conseller* per la parròquia de Sant Julià de *voluntat del consell* (MC 1484-85, F. 2v). Arrendatari de les taules de *moltó e cabró* (MC 1485-86; 1486, febrer 26-F. 130v-MC 1487-88; 1488, març 9). Esment a 9 ss que deu de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75). *Conseller* per Sant Julià (MC 1487-88, F. 4v - 1488-89, F. 3v - 1492-93, F. 4r - 1494-95, F. 4v - 1495-96, F. 3v - 1499-00, F. 4v - 1502-03, F. 3v - 1503-04, F. 4v - 1504-05, F. 3v - 1505-06, F. 4v - 1507-08, F. 3v - 1508-09, F. 3v - 1512-13, F. 4v - 1513-14, F. 4v - 1514-15, F. 3v - 1516-17, F. 6v). Hi figura com a jurat (MC 1510-11, F. 95). El Consell es pregunta *si volrà tallar seguons l'any pasat tallà, que li sien liurades les carniceries*, però serà el jueu de Castelló Jafudà Legem qui aconsegueix les taules eixe any, encara que Rocafort serà el seu fiador i apareixerà com a arrendatari de les impositcions sobre les carns (MC 1488-89; 1489, març 16-març 19 F. 122r). Torna a aconseguir les taules de *cabró e moltó com a mès abayxant lo preu* (MC 1492-93; 1493, febrer 24-F. 161-165 - MC 1494-95; 1495, març 15-F. 168r). Com no troba bou per a tallar eixe dia, el Consell saltant-se els capítols, li dóna permís perquè talle una vaca. Poc abans havia tornat a aconseguir les taules de

cabró e moltó (MC 1495-96; 1496, maig 21-març 13, F. 150v). És fiador del seu fill Miquel Rocafort quan aconsegueix les taules de la canisseria (MC 1499-00; 1500, gener 6-F. 147v). Arrendatari de la Primícia, sent fiador el seu fill (MC 1503-04; 1504, maig 4-F. 196r). El Consell encarrega a Pere o Miquel Rocafort, *qui són homes experts en tals coses, vaigen... a comprar moltons, cabrons e altres carns que necessaries seran per a obs de dites carneries*, pagant-los 5 ss per dia utilitzat (MC 1512-13; 1513, març 3). Segons el Consell, Rocafort *és stat content de acceptar e pendre lo càrrech del regiment e administració de les carneries... per a l'any venidor... Que el síndic tinga en compte els 600 ss que li han donat com té càrrech per la vila de les carneries... per obs de comprar carns per a les dites carneries* (MC 1513-14; 1514, abril 2).

RODA, Ramon [1485-1486] *corredor públic*.
Actua com a tal en diverses ocasions (MC 1485-86).

RODERO, Joan [1505-1513] *arader i fuster*.
Arrendatari del molí del Cap del Terme (MC 1504-05; 1505, gener 1-F. 126v). És testimoni en un afirmament i en un nomenament de procurador (APP, prot. 22756 1513, agost 1 i novembre 25).

RODRIGO, Alfonso [1413] *menescal*.
Rep del Consell certa suma de diners en concepte d'ajuda per *loguer de cases* (MC 1412-13; 1413, juny 1).

ROIG, Bernat [1508] *mestre cirugià*.
Peita (1508-9v).

ROIG, Pere [1512-1518] *mestre metge* de Tortosa.
D'acord amb una comunicació d'aquest metge, el Consell acorda enviar-li una carta demanant-li que vinga a treballar a la vila, almenys durant un any, pagant-li 20 lliures de salari. Està en la casa de la Verge Maria de Montserrat (MC 1512-13; 1512, novembre 21). Testimoni en una venda de cases (APP, prot. 22756; 1513, setembre 19). Carta amb els capítols concordats, a córrer des del moment de la seua arribada el passat 27 d'agost de 1513, indicant-se que és natural de Tortosa. Cobrarà les 20 lliures en 3 pagues, però deu tenir la seua casa a Vila-real, ha de morir l'orina i donar consells gratuïts als veïns, pot visitar en altres llocs, però ha de tornar ràpidament a la vila en cas de necessitar-lo. Cobra ja una de les solucions (MC 1513-14; 1513, octubre 16-1514, maig 14). Testimoni de l'arrendament de les breques d'abelles (MC 1514-15; 1515, maig 26-F. 158r). Figura en la llista militar de *deenes* (MC 1515-16; paper solt núm. 4, 1515, juny 17). El Consell acorda conduir-lo per un altre any (MC 1515-16; 1515, setembre 28). Testimoni en la protesta pel cobrament del delme (MC 1516-17; 1516, novembre 1). El Consell acorda pagar-li el que li deu (MC 1517-18; 1517, setembre 28). Com la vila va escassa de diners, decideixen cancel·lar el salari a aquest metge, pagant-li només el que li deuen fins al moment (MC 1518-19; 1518, juny 24).

ROMEY, Francesc [1440] *carnisser* de Morvedre.
És afirmat per la vila i assegura les taules de carn de *cabró e moltó* per un any (MC 1439-40; 1440, febrer 16).

ROMEY, Jaume [1360-1370].
Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 49r), destacant un *quàrt del forn que és prop l'abadia ab cens*.

ROS, Mateu [1382].
Rep el seu salari com a *obrer de deena* treballant en l'obra del mur de la vila, encarregat de fer morter (AMV, sig. 1552).

ROS, Pere [1509] *paraire*.
Testimoni en una acta notarial (ARV, prot. 1492; 1509, maig 15).

ROS, Pere [1450-1455] *teixidor*.
Testimoni en el reconeixement de l'assut (MC 1450-51; 1450, juliol 24). *Peita* (1455-32r).

ROSELLÓ [1502-1503] *mestre d'obra de la vila*.
Percep 4 ss 6 dd de jornal per treballar en les obres de la casa de la vila (MC 1502-03, paper solt núm. 1, entre Fs. 49-50).

ROSER, Joan [1529-1530] *rajoler*.
Acord del Consell de deixar 6 lliures a *hun rajoler qui s'offir fer hun rajolar en lo terme de la dita vila avenint-se ab aquell del preu de les rajoles que farà per als vehins*, donant un fiador per a tornar aquesta quantitat. Apareixen també els capítols de l'acord: ha de construir el *rajolar* en el terme, durant el mes de gener, en la terra de secà de Joan de la Font per fer i coure rajoles. Ha de vendre les rajoles del forn que necessiten els veïns a preu de 19 ss el miler. Les 6 lliures que li són prestades, les ha de tornar en mig any (MC 1529-30; desembre 22). Els capítols estan en un paper solt entre els Fs. 47-48, amb data 1530, gener 4).

ROSQUELLA, Guillem [1464] *fuster*.
Peita (1464-6r) *veinatge*.

ROSQUELLA, Pere [1492-1500] *sabater*.
Peita (1492-17v), (1499-17v). Actua de testimoni en el lliurament d'eines del *mustassaf* (MC 1499-00; 1499, octubre 1). Arrendatari de les impositions sobre carn (MC 1499-00; 1500, gener 6-F. 128r).

ROVIRA, Jaume [1483-1526] *sastre*.
Peita (1483-112v), (1526-9r) figura en aquesta la seua muller.

ROVIRA, Joan [1492] *ferrer*.
Peita (1492-8v).

ROVIRA, Joan [1499-1515] *hostaler*.
Peita (1499-13r), (1508-11v). Rep certa suma de diners pels desperfectes fets en les portes pels bous que anaven a córrer per la vila, ja que estaven guardats en el seu hostal (MC 1499-00; 1500, maig 28). El Consell l'avisava que si vol obrar el seu hostal sense permís, que s'atinga a la possible i posterior ordre de demolició (MC 1502-03; 1502, setembre 11). Junt a uns altres hostalers rep certa suma de diners per acollir en el seu hostal aquells que anaven a veure el rei (MC 1503-04; albarà de 1504, maig 25). Na Esperança, que resideix en el seu hostal, és expulsada de la vila per viure amistançada i en pecat (MC 1507-08; 1508, gener 9). El Consell vol forçar-lo a ell o al també hostaler Lluís Rey a què vengui unes cases o part d'aquestes que posseeix en la plaça de la vila a fi de contruir allí la canisseria i el pes de la farina (MC 1509-10; 1509, desembre 22). Figura en la llista militar de *deenes* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17).

ROVIRA, Joan [1484- ja difunt en 1513] *sastre*.
Testimoni en el reconeixement de l'assut de la vila i de l'arrendament del molí del Cap

del Terme (MC 1484-85; 1484, juliol 1-1485, gener 10, u.f.). Esment a 9 ss que deu de cens al rei per un obrador (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75). Testimoni en l'inventari de béns de l'església (MC 1487-88; 1487, desembre 28). Testimoni en el reconeixement de l'assut (MC 1492-93; 1492, juliol 2). Arrendatari de les imposicions sobre pa, vi i civada (MC 1494-95; 1495, gener 6-F. 163r). Testimoni en l'arrendament de la séquia Major (MC 1499-00; 1499, juliol 9-F. 94r). És fiador del ferrer Joan de la Font en l'arrendament de les cises sobre pa, vi i civada (MC 1502-03; 1503, gener 6-F. 194r). *Peita* (1492-13v), (1499-11r), (1508-10r). En una venda de terres s'esmenten unes vinyes com a límit o afrontació d'una altra (ARV, prot. 1429; any 1509). La casa de Joan Rovira, *quondam* sastre figura com a fita o afrontació d'una altra (APP, prot. 22756; 1513, agost 9).

ROVIRA, Pere [1364-1398] *cirugià*.
Localitzat al llarg de diverses claveries des de la de 1364-65 (F. 2v) fins a la de 1397-98 (F. 15r), rep diverses quantitats com a pensió *per star en la vila e usar del seu art de çilurgia* (DOÑATE SEBASTIÀ, 1962, 427).

ROVIRA, Salvador [1382].
Rep el seu salari com a *obrer de deena* de l'obra del mur de la vila, encarregant-se de *les corrioies e donar morter* (AMV, sig. 1552).

RUBERT, Bertran [1382] *calciner*.
Hi figura com a tal i cobrant pel seu treball en l'obra del mur de la vila (AMV, sig. 1552).

RUBERT, Esteve [1527-1529].
Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 37r-v), destacant-se *lo terç del molí oliu ab lo terç dels horts de terra del molí que eren d'Agostí Fosses*.

RUESCAS, Esteban de [1499] *mestre fuster*.
Peita (1499-16r). Se li paguen els seus treballs en el pou de la vila (MC 1499-00; albarà de 1499, octubre 21).

SAAVEDRA, Pere [1456] *pedrapiquer*.
Rep 100 ss com a paga final d'aquells 200 ss promesos per fer el capitell de la creu de Santa Llúcia (CI 262, F. 13r-1456,...).

SABASTIÀ [1508] *mestre ferrer*.
Peita (1508-13v).

SABASTIÀ, Gabriel [1474] *hostaler*.
Peita (1474-11v) *veïnatge*.

SABATER, Jaume el menor [1511].
Arrendatari de les taules de carnisseria (MC 1510-11; 1511, gener 6-F. 127r).

SABATER, Pere [1360-1370] *candeler*.
Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 28r).

SALES, Domingo [1427] *ferrier*.
Rep 6 ss que la vila li dona cada any com a ajuda de *loguer de cases* (MC 1427-28; albarà de 1427, octubre 21).

SALES, Joan [1471] *hostaler*.
Peita (1471-11r) *veïnatge*.

SALINES, Joan [1507] *paraire*.
Natural de Saragossa, i de poca edat, ha estat detingut per la justícia de Vila-real per

robar-li una espasa al fill de Bernat Tolrà, de Nules, dins del molí draper del notari de Vila-real, Bernat Cortés. Però com que l'ha tornada, és lliberat i se'l commina a què no torne ni per la vila ni pel terme, sota pena de ser fuetejat (MC 1507-08; 1507, novembre 6).

SAMORA (ALSAMORA, Pere [1508-1519] *sastre*.

Peita (1508-5v). Aconsegueix l'arrendament del bordell de la vila (MC 1510-11; 1510, juny 29-F. 88v). Arrendatari del cobrament de la peita (MC 1517-18; 1518, gener 1-F. 125r). Arrendatari de la botiga de la sal (MC 1518-19; 1519, gener 6-F. 143v).

SÁNCHEZ, Fortuny [1471] *hostaler*.

Peita (1471-11r).

SANCHIS, Eugeni [1513-1529] *mestre barber i cirugià*.

Testimoni d'acte notarial (APP, prot. 1513, març 18-maig 19-agost 5). Testimoni dels capítols d'arrendament de la carnisseria de la vila (MC 1513-14; 1514, maig 26). Figura en la llista militar de *deenés* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Arrendatari del bordell de la vila (MC 1515-16; 1515, juny 29-F. 113v). En 1522 se subhasten els seus béns per ser un agermanat absent (AMV, sig. 1679, F. 6v). *Peita* (1524-5r), (1526-4v). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 13r).

SANCHO [1500] *mestre caper*.

Junt a la seua muller, Ana Morales, percep el salari pel treball realitzat en *los vestiments de la esglesia* (MC 1499-00; albarà de 1500, juny 6).

SANCHO, Antoni [1516] *mestre calçater*.

Peita pel carrer Davall 81516-19v).

SANCHO, Bartomeu [1453] *paraire*.

Peita (1453-9v) *veïnatge*.

SANCHO, Joan [1521] *corredor públic*.

Actua com atal en els arrendaments d'eixe any (MC 1520-21; 1521, gener 6-F. 121v).

SANCHO, Joan [1453] *obrer de vila*.

Aveïnament sense especificar lloc de procedència en *Peita* (1453, u.f.).

SANCHO, Miquel [1513] *teixidor de llana*.

Testimoni d'una època de reconeixement de pagament (APP, prot. 22756; 1513, juliol, abans del 5).

SANCHO, Pere [1453-1455] *moliner*.

Peita (1453-34r), (1455-39v), figurant les seues propietats en Bonretorn, una de les pobles del terme de Vila-real.

SANA, Bendicho [1459-1478] *corredor de coll*.

Afirmat com a botxí, trompeter, carceller i corredor (MC 1459-60; 1459, juny 4). Fiador en l'arrendament del molí del Cap de Terme (MC 1477-78; 1478, gener 1-F. 75r).

SANTJORDI, Pedro [1512] *llogador de llibres*.

Rep 40 ss com a complement de la seua paga pel treball de *llogar e adobar los llibres de la esglesia de la dita vila* (MC 1512-13; 1512, octubre 17).

SANTA CLARA, Vicent [1516-1529] *carnisser de Castelló*.

Com a procurador del cavaller de Castelló, Nicolau Casalduch, és arrendatari de les taules de carnisseria (MC 1515-16; 1516, febrer 26-F. 152v). Apareix pagant per *veïnatge* en el PR (1527-29, F. 28r).

SANTOLEOCADIO, Paulo de [1512-1519] *pintor* de Lugano- València.

Vivint a València ha arribat a la vila per concordar amb el Consell els capítols de la fabricació d'un retaule que la vila vol en l'altar major de l'església de Sant Jaume. Se li pagaran 30000 ss (MC 1512-13; 1512, agost 24). És el seu fiador, obligant-se als compromisos contrets, un mercader de València, l'esposa de Paulo i els seus dos fills (amb garantia d'un censal que la ciutat de València fa a la seu esposa de 6000 ss de propietat cada any), i si per causa de la seua mort no poguera acabar l'obra, l'acabaria el seu fill Felipe, també pintor, sota les mateixes condicions pactades (MC 1512-13; 1513, gener 27). Rep 5500 ss deguts d'uan paga (MC 1513-14; 1513, juny 26). La vila acorda llogar unes cases pagant-les el Consell, per a aquest pintor *mentres que farà lo dit retaule e starà en la dita vila* (MC 1516-17; 1517, març 8). El Consell decideix enviar alguns consellers per veure com ha quedat el retaule i que se li pague al mestre el que se li deu (MC 1518-19; 1519, abril 12). Sobre la seua vida i la seua obra a Vila-real, veure (DOÑATE SEBASTIÀ, 1985-B, 241-289).

SARANYANA, Jaume [ja difunt en 1508] *ferrer*.

Hi figuren les muller i els hereus de... *quondam*, en la *Peita* (1508-20r).

SARANYANA, Joan [1516-1529] *mestre ferrer*.

Peita (1516-11r), (1524-11v), (1526-12v). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 33r).

SARCA, Jucef [1467] *sastre jueu*.

Querella per cobrament indegut de la bolla a Borriana per una peça que va dur allí a vendre (DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-b, 33).

SARRAHI, Faraig [1407] *moro moliner*.

Com a moliner del Molí del Cap de Terme, rep un pagament pels seus treballs en *fer tornar e adobar les traveses del riu Sech* (MC 1406-07; albarà de 1407, maig 14).

SARROQUI, Domingo [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena*, treballant en l'obra del mur de la vila, encarregant-se d'*omplir e donar cabaços e fer morter* (AMV, sig. 1552).

SARSOLA, Franci [1521-1522] *mestre sastre*.

Subhasta dels seus béns per ser un argument absent (AMV, sig. 1679, F. 34v).

SEGARRA, Antoni [1499-ja difunt en 1524] *mestre sastre*.

Peita (1499-6v), (1508-5v), (1524-5r) hi figuren la muller i hereus de... Testimoni en l'arrendament del molí del Cap del Terme (MC 1507-08; 1508, gener 1-F. 99r). Testimoni d'acte notarial (APP, prot. 22756; 1513, maig 28). Figura en 1521 en la llista del Consell de totes aquelles persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

SEGARRA, Guillem [1444-ja difunt en 1455] *barber*.

Peita (1444-11v), (1448-11v), (1451-15r), (1455-13r) hi figura la muller de... *quondam*.

SEGURA, Joan [ja difunt en 1509] *pedrapiquer viscaí*.

S'indica que encara se deuen 205 ss 8 dd a aquest viscaí *qui feia les darreres dos ciges, que encara no son acabades per causa de la mort de aquel* (MC 1508-09; albarà de 1509, gener 23).

SENTADINA, Arnau [1419] *obrer*.

En l'obra del mur *del pany del portal appellat de Castelló*, durant vèries dies *ha obrat ensemps ab lo maestre a la obra del mur* (MC 1418-19; labarà de 1419, juny 3).

SENTADINA, Bartomeu [1360-1370].

Veiem el seu patrimoni en PR (1360-70, F. 4r) destacant-se *lo forn de la ragola*.

SENTADINA, Pere [ja difunt en 1360].

Figuren la muller i l'hereu de... en el PR (1360-70, F. 131r), veient el seu patrimoni, del qual destaca *la meitat de sisena part del forn Chich que comprà de Jacme Lidó*.

SENTADINA, Pere [1451] *carnisser*.

Afirmat pel Consell, assegura per un any *la taula de la carn de moltó* (MC 1450-51; 1451, abril 15).

SENTCLARI, Jaume [1360-1370].

Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 37r) del qual destaca *la 8 part del molí nou en lo raval de Castelló*.

SENTESTEVE, Antoni [1486-1520].

Aconsegueix l'arrendament de les imposicions sobre el pa, vi i civada (MC 1485-86; 1486, gener 6-F. 120v). Gabriel Prunyonosa, com a *siser* de les imposicions de pa, vi i civada s'oposa a què venga el seu molí olier fins que no satisfaga certa quantitat que deu (MC 1488-89; lletres de 1488, maig 31). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1499-00, F. 4v - 1503-04, F. 4r) i de Sant Julià (MC 1516-17, F. 6v - 1520-21, F. 3v).

SENTJOAN, Guillem [1492] *pilater* de Nules.

Aveïnament en *Peita* (1492-70r).

SERRA, Arnau [1486].

Esment a 9 ss que deu de cens al rei per un obrador que posseeix (NAVARRO, G.-IGUAL, D., 1992, 75).

SERRA, Pere Joan [1516] *mestre fuster*.

Peita (1516-11v).

SERRANO [1468] *sastre jueu*.

Cus el vestit de dol dels jurats per la mort de la reina Juana Enríquez (Cl. 1467-68, F. 15r-DOÑATE SEBASTIÀ, 1977-b, 33).

SIMÓ, Miquel [1468] *corredor de coll*.

Afirmat pel Consell com a missatger i corredor (MC 1467-68; 1468, maig 2).

SIMÓ, Pere [1427] *ferrer*.

Apareix en el llistat de persones que paguen cens al senyor de Ballaguarda, pobla del terme de Vila-real, per tenir terres allí (AMV, prot. 1734; 1427, abril 29).

SOLÀ, Pere [1505] *corredor públic*.

Actua com a corredor i missatger durant cixc any (MC 1505-06).

SOLER, Guillem [1360-1370] *ferrer*.

PR (1360-70, F. 90v) hi figura la muller de...

SOLER, Jaume [1444] *ferrer*.

Peita (1444-25v) *veïnatge*.

SOLER, Miquel [1477] *ferrer*.

El Consell ordena que de Nadal en avant *fos donat per nichil o afluxat com ho havia demanat*, referint-se als béns imposables per a la peita (MC 1477-78; 1477, novembre 22).

SOLERA, Jaume [1508] *pilater*.

Peita (1508-16r).

SOLERA, Jaume [1520-1522] *paraire-tender*.

Arrendatari de la séquia Roja, hi figura com a *olim perayre e de present tender* (MC 1520-21; 1520, juny 29-F. 94v). Subhasta dels seus béns en 1522 per ser un agermanat absent, destacant-se *hunes pintes de pintar drap, un torn de filar llana, un bayart de perayre, dos cardes sotils* (AMV, sig. 1679, F. 3r).

SOLSONA, Bernat [1394-1395] *tintorer*.

El síndic de la vila rep 300 ss que va deixar al tintorer *per a ops de comprar una caldera* (Cl. 226, F. 3r).

SOLSONA, Jaume [1504-1520] *paraire-hostaler*.

Junt a altres hostalers de la vila rep certa suma per acollir en el seu hostel a aquelles persones que anaven a trobar-se amb el rei (MC 1503-04; albarà de 1504, maig 25). *Conseller* per la parròquia de Santa Maria 1504-05, F. 3r - 1506-07, F. 3r - 1508-08, F. 3r - 1510-11, F. 4r - 1512-13, F. 4r - 1513-14, f. 4r - 1514-15, F. 3r - 1516-17, F. 6r - 1520-21, F. 3r). Licitada en la subhasta per l'arrendament de les cises sobre mercaderies, sense aconseguir-ho (MC 1504-05; 1505, gener 6-F. 149r). Rep certa suma per haver atès en el seu hostel als clergues que havien vingut a sermonejar en la passada Quaresma (MC 1507-08; 1508, abril 24). Junt a la seua muller i Bartomeu Aznar, Miquel Rocafort i Antoni Jordà, venen 200 ss censals i anuals per via de *carregament* de 200 lliures a la vila de Vila-real, oferint en garantia diverses possessions immobles (MC 1509-10; 1510, maig 9). Testimoni d'un acte notarial, hi figura com a fill de Pere Solsona, *quondam panniparatoris*, i procurador de la seua germana a la qual col·loca en matrimoni amb un agricultor (ARV, prot. 1492; 1509, abril 25-agost 14). El síndic de la vila intentarà obtenir una provisió de les Corts de Montsó a favor de Solsona, ja que *Solsona fos hoste e tinguéss hostal de correus ... puix la vila ... té ordinació feta per la qual lo dit en Jaume Solsona no pot ne deu entrar en officiis nenguns de la dita vila* (MC 1510-11; 1510, maig 26). Signa una àpoca per haver comprat una casa dins la muralla sota cert cens a Joan Macip, teixidor de llana. Poc després la seua filla el nomena procurador junt al també paraire Bartomeu Aznar (APP, prot. 22756; 1513, juny 4-octubre 2). Testimoni de l'inventari de béns del *Mustassaf* (MC 1513-14; 1513, octubre 3). Apareix en la llista que tenen els jurats d'aquells que simpatitzen amb la Germania, i poc després és elegit *Justícia* (MC 1520-21; 1520, juny 28-desembre 22).

SOLSONA, Pere [1503- ja difunt en 1508] *paraire*.

Conseller per la parròquia de Sant Julià (MC 1503-04, f. 4v - 1506-07, f. 3v). Elegit *mustassaf*, mor ocupant el càrrec (MC 1507-08; 1507, setembre 28-1508, març 9). El seu nom figura com a *quondam panniparatoris*, en l'acta matrimonial de la seua filla. A més té un altre fill, Jaume Solsona, hostaler i paraire (ARV, prot. 1429; 1509, agost 14).

SORDO [1475] *ferrer*.

El Consell acorda deixar-li 40 ss per un termini de tres anys per a *servir la dita vila de ferer*, donant fiadors, però si no compleix allò estipulat, executaran els seus béns per valor dels susdits 40 ss (MC 1475-76; 1475, juny 11).

SORIANO, Jaume [1515-1520] *ferrer*.

Testimoni de l'inventari de la sagristia (MC 1515-16; 1515, desembre 26). Possiblement siga fill del ferrer Miquel Soriano, ja que aquest figura junt al seu fill com a artiller en la *deena* militar (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Figura en la llista

que posseeixen els jurats d'aquells que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28).

SORIANO, Miquel [1505-1529] *mestre ferrer*.

Rep una suma per dos pics nous que ha fet i uns altres dos que ha esmolat (MC 1504-05; albarà de 1505, maig 10). Se li paguen unes eines en ferro realitzades per al molí del Cap del Terme (MC 1506-07; albarà de 1507, maig 22). Se li paga una cadena que ha fet per la Portal d'Onda (MC 1507-08; 1508, juny 10). Se li paga una altra cadena i redols fets per als pous (MC 1510-11; 1511, juny 7). Testimoni en un acte notarial (APP, prot. 22756; 1513, setembre 5). Testimoni en l'inventari de béns de la sagristia (MC 1513-14; 1513, desembre 26). Figura junt al seu fill, possiblement Jaume Soriano, com a artiller en la *deena* militar (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Figura en una llista que posseeixen els jurats d'aquells que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). En 1522 són subhastats els seus béns per ser un agermanat absent (AMV, sig. 1679, f. 7v-8r). *Peita* (1508-16v), (1516-13r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 42v).

TARRAGÓ, Rodrigo de [1509] *pintor*.

Testimoni en un acte notarial (ARV, prot. 1492; 1509, maig 15).

TÀRREGA, Andreu [1521] *tender*.

Figura en la llista del Consell d'aquelles persones que han de ser *adenades* i que no pertanyen a la Germania (AMV, sig. 1678).

TENER, Lluís [1513-1522] *llaurador*.

Arrendatari de les impositions sobre les mercaderies (MC 1512-13; 1513, gener 6). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1513-14, F. 4r - 1516-17, F. 6v - 1520-21, F. 3v). Figura en la llista que posseeixen els jurats d'aquells veïns que simpatitzen amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). En 1522 se subhasten els seus béns per ser un agermanat absent, destacant-se que un moro d'Artana compra *hun teler de teixir lli, y hun torn de filar seda* (AMV, sig. 1679, F. 9r).

TENER, Pere [1521-1529].

En 1522 apareix comprant béns dels agermanats absents, concretament paga 220 ss per l'arrendament d'un *molí olier* que posseïa l'agermanat Joan Pahoner (AMV, sig. 1679, F. 10r). Veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 20v) destacant-se *un molí olier ab 4 horts e mig e hun almut de terra*.

TOLRÀ, Pere [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* treballant en l'obra del mur de la vila, encarregant-se de *les corrioies* (AMV, sig. 1552).

TOLSA, Antoni [1527-1529].

Prevere, posseeix *lo molí appellat de na Blanca a la cequia Jussana*, segons veiem el seu patrimoni en el PR (1527-29, F. 103r).

TOMÀS, Grònim [1504-1509] *apotecari* de Tortosa.

El Consell decideix que li siguin prestades 25 lliures per que *ve a star e habitar en la present vila e tenir botigua de apotecaria fornida*, a tornar en 5 anys (MC 1503-04; 1504, febrer 29). *Peita* (1508-12r). Reconeix junt a la seua muller, filla de l'especier de Sant Mateu, Antoni Figuerola, haver rebut les 75 lliures complement de la dot matrimonial (ARV, prot. 1429; 1509, maig 14).

TORNER, Bernat [1406-1407].

Rep la séquia Major de la vila des de la Sequiola fins a un molí de la seua propietat i fina a la gola (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 105).

TORNER, Pasqual [1360-1428].

Veiem el seu patrimoni, junt a la seua mare, en el PR (1360-70, F. 41r) destaquem *mig molí del riu Millars, i el molí del camí de València*. Junt al seu fill, Pasqual Torner el menor, fa cessió de 910 ss a Andreu Aiç, els quals provenen del deute que amb ells tenia Guillem Pexó, per raó d'un molí (que sembla que els comprà, encara que açò no s'indica) (AMV, prot. 1735; 1428, maig 15).

TORRALBA, Joan de [1504-1505] *mestre caper i sastre*.

Sequexen-se los vestiments que se són desfets en la sacristia per adobar los altres per mestre Joan de Torralba, caper, en lo mes de aguost any DIIII (MC 1503-04, paper solt entre els folis 35-36). Rep 125 ss 5 dd *per adobar los vestiments de la esgllesia* (MC 1504-05; albarà de 1505, maig 10).

TORRELLA, Bartomeu [1418] *menescal de l'Alcora*.

El Consell decideix que els jurats l'afirmen pel temps que creguen convenient i de la millor forma que puguem avenir-se, si bé després s'indica que *si poden avenir-se ab aquell a un any per XII florins que u façen*, per acabar finalment pagant-li 33 ss com a salari o pensió d'un any *per star en la dita vila e de servir aquella de la dita art de menescalia* (MC 1418-19; 1418, maig 16 i albarans de juny 11-desembre 5).

TORRELLA, Joan [1508] *sabater*.

Peita (1508-31r).

TORRENT, Joan [1506] *pintor*.

Qui és avehinat a deu anys en la vila e se.n vol anar, que aquel pague los vehinatges que deu fins a Nadal primervinent e que se.n vaja en nom de Deu, e sia absolt ell e sa fermança dels altres anys venidós (MC 1506-07; 1506, octubre 18).

TORRES, Francesc [1426].

Senyor de Bellaguarda, pobla del terme de Vila-real, junt a un veí de la susdita vila, arrenden de Dalmau Casalduch un molí olier que limita amb la séquia Jussana, amb el camí de Bellaguarda a Borriana, i amb un altre corral o molí fariner, per preu de 80 roves d'oli al llarg dels tres anys que dura l'arrendament (AMV, prot. 1734; 1426, maig 4)(DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 106).

TREMENT, Francesc [1360-1370].

Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 44r) del qual destaca *la part del molí nou y la part que ha en lo molí de la vila*.

TRONCHO, Jaume [1513] *sastre de Lluçena del Cid*.

Ara habitant de Vila-real, figura en l'acte notarial de constitució de dot matrimonial de la seua muller Isabel Joan Safont, amb dot de 50 lliures, sent 34 en moneda i la resta en roba i joies (APP, prot. 22756; 1513, abril 9).

TRULLENCH, Joan [1514-1515] *moliner*.

Arrendatari del molí del Cap del Terme (MC 1513-14; 1514, gener 1-F. 140r). El Consell acorda pagar les despeses de millora fetes per aquest moliner en aquell molí (MC 1514-15; 1515, gener 14). Junt a Francesc Miravet el menor, és novament arrendatari d'aquell molí (MC 1514-15; 1515, gener 1-F. 141r).

UGOSNEGROS, Joan de [1485] *pintor d'Onda*.

Capítols concordats per a pintar claus, arcs i imatgeria esculpida en l'obra de l'església (MC 1484-85; 1485, febrer 27) (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-A, 24). El Consell li ofereix l'aveïnament, indicant *que se.n vindrà a star ací sia franch de vehinatge per temps de X anys com haia promés se.n vindrà a star ací fent-li la dita franquea de vehinatge* (MC 1485-86; 1485, maig 23).

URGELLES, Guillelmó [1386-1389] *harber*.

Rep 50 ss de pensió per un any de *servir lo dit consell de son officii* (CL. 222, F. 26). Després vol anar-se'n a Onda i el Consell li presta una ajuda perquè es quede a la vila, ajuda que és novament de 50 ss *per exercir e usar del seu officii en la dita vila a un any primervinent* (MC 1388-89; 1389, febrer 18-març 17).

VALENTÍ, Llorenç [1527-1529].

Notari de Castelló, veiem el seu patrimoni conjunt amb Bartomeu Costa, en el PR (1527-29, F. 81r), destacant-se un *molí fariner appellat del Frontó, fa 27 ss de cens al riu Millàs*.

VALERO, Francesc [1474] *hostaler*.

Peita (1474-11v) *veinatge*.

VALERO, Joan [1513-1522] *paraire*.

Figura com a *panniparator* i *hospitaler* de l'hospital de la vila, nomena procurador un veí de València, i poc després actua com a testimoni (APP, prot. 22756; 1513, juliol 29-setembre 9). Testimoni en l'arrendament de la séquia Roja (MC 1516-17; 1516, juliol 12-F. 125v). Figura en la llista que posseeixen els jurats com a persona que simpatitza amb la Germania (MC 1520-21; 1520, juliol 28). Són subhastats els seus béns en 1522 per ser agermanat absent (AMV, sog. 1679, F. 19r).

VALLÉS, Andreu [1472-1495] *mestre d'obra de vila*.

Peita (1472-15r), (1474-13r), (1483-16v). Figura com a *conseller* per la parròquia de Santa Maria (MC 1475-76, F. 1r - 1476-77, F. 1r - 1477-78, F. 1r - 1482-83, F. 2r - 1484-85, f. 2r - 1487-88, F. 4r - 1488-89, F. 3r) i per Sant Julià (MC 1495-96, F. 3v). Se li paguen 3 ss al seu mosso per ajudar-lo durant 3 dies en l'obra del mur (MC 1476-77; 1477, maig 24). Nomenat junt al mercader Vicent Aznar per a *rodar lo mur e regonèxer les guaytes per un mes primervinent*. Rep 10 ss *per sos trebayls que sostenguts ab son moço e pertrets de adobar la botera de la dita vila* (MC 1477-78; 1477, octubre 19-albarà de 1477, agost 5). Se li paga el seu salari per ocupar-se l'any passat de l'administració de la *botiga del forment* (1485-86; albarà de 1486, abril 12). Testimoni de l'inventari de béns del molí del Cap del Terme (MC 1492-93; 1493, gener 1-F. 137 v). En octubre de 1493 actua com a procurador del mestre picapedrer Pere Compte (DOÑATE SEBASTIÀ, 1982-A, 24). Se li paguen les reparacions fetes en el molí del Cap del Terme, del qual fou arrendatari l'any passat (MC 1494-95; 1495, gener 9 i albarà F. 53r).

VALLS, Antoni [1383-1384].

Propietari d'un molí situat en la séquia Jussana, conegut com a *molí d'en Valls* (DOÑATE SEBASTIÀ, 1990, 103).

VEA, Joan de [1515-1516] *ferrer de l'Alcora*.

El Consell acorda prestar 10 lliures al mestre ferrer que acaba d'arribar de l'Alcora, *per tenir obrador de ferreria*, a tornar en 4 anys (MC 1515-16; 1515, setembre 7 i albarà F. 64v). Estava en el raval de València on tenia el seu *obrador*, però ara el Consell acorda

que eixes 10 lliures passen al ferrer de la vila, Gil Anyó, sota les mateixes condicions (MC 1516-17; 1516, setembre 28).

VEGUER, Antoni [1411] *mestre metge i físic*.

Acord del Consell per apensionar-lo ja que volia anar-se'n a València i s'indica que no se'n vaja per *ser molt neccessari en la dita vila per lo temps pedimial que.s esforçave en aquella*. Se li donen 200ss de pensió durant el temps que es crega oportú (MC 1410-1411; 1410, desembre 27).

VELA, Pasqual [1499-ja difunt en 1513] *paraire* de l'Alcora.

Peita (1499-31v). S'indica que era de l'Alcora quan la seua vídua, Elionor, ven una casa (APP, prot. 22756; 1513, març 5).

VERDÚ, Bartomeu [1360-1370].

Veiem el seu patrimoni en el PR (1360-70, F. 67r) hi destaquem *la sisena part del forn de la abadia que comprà de Pere Amelan*.

VERGARA, Martí de [1505] *pedrapiquer*.

Se li paga el treball de fer *quatre ciges que fa per a la vila e adobar aquelles* (MC 1504-05; albarà de 1505, maig 10).

VICENT, Bartomeu [1463] *moliner*.

Els jurats li encomanen, al igual que a altres moltes persones de la vila, mitja dotzena de *pasadós* (MC 1462-63; 1463, febrer 23).

VIDAL, Bartomeu [1510-1529] *paraire*.

Testimoni quan el Consell nomena de comú acord al procurador de la vila (MC 1509-10; 1510, març 19). Rep certa suma per ser el *conreador, mesurador, venedor e botiguer del forment* de l'any passat (MC 1510-11; albarà de 1510, octubre 12). *Conseller* per la parròquia de Santa Llúcia (MC 1512-13, F. 5r - 1513-14, F. 5r - 1514-15, F. 4r - 1516-17, F. 7r - 1520-21, f. 4r - 1529-30, F. 14r). Arrendatari de les impositions sobre mercaderies (MC 1514-15; 1515, gener 6-F. 148v). Figura com a *companyó de bandera de la deena* (MC 1515-16; paper solt amb núm. 4, 1515, juny 17). Testimoni del lliurament d'cines al nou *mustassaf* (MC 1515-16; 1515, octubre 9) i en la carta del porquer i l'arrendament de la cisa de pa, vi i civada al paraire Pere Alegre (MC 1516-17; 1516, desembre 24 - 1517, gener 6-F. 143v). Actua com a *Justícia* (MC 1520-21; 1520, juliol 4). Compra o és arrendatari de possessions dels agermanats absents, concretament *una basa de amerar lli* de Antoni Beltran (AMV, sig. 1679, f. 24r). És fiador en l'arrendament de la séquia Roja (MC 1529-30; 1529, juliol 24-F. 113r).

VIDAL, Joan [1492-1499] *mercer* de la Bisbal de l'Ampurdà.

Aveïnament en *Peita* (1492-70r) i (1499-79r).

VIDAL, Miquel [1433-1477] *sabater*.

Actua de testimoni en una venda de censal i en el reconeixement de pagament d'un cens (AMV, prot. 1736; 1433, agost 13 - 1434, agost 13 - 1434, gener 14). *Peita* (1444-8v) *veinatge*, (1448-8v), (1451-11v), (1453-9r), (1455-10r), (1464-33r), (1467-33r). Rep 2 ss pel seu treball en netejar els pous dela plaça (Cl. 262, F. 6v-1456, juny 10). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1469-70, f. 1r - 1475-76, f. 1v - 1476-77, F. 1v - 1477-78, f. 1r). Testimoni en els capítols d'arrendaments de la séquia Roja (MC 1469-70, F. 64r).

VILAGRASSA, Joan [1467-1499] *errer*.

Testimoni en una relació dels guàrdies del terme davant els jurats de la vila (MC 1466-67;

1467, maig 1). *Peita* (1472-18v), (1474-22r). El Consell li paga el seu salari per treballar en el Portal Major de l'església (MC 1481-82; 1481, juny 11). *Conseller* per la parròquia de Sant Julià (MC 1484-85, F. 2v - 1487-88, F. 4v - 1488-89, f. 3v - 1492-93, f. 4r - 1494-95, F. 4v - 1495-96, F. 4r - 1499-00, F. 4v). Pagament pel seu treball en *fer ferratges* per als poals del pou (MC 1488-89; 1488, setembre 28).

VILAGRASSA, Miquel [1382].

Cobra el seu salari com a *obrer de deena* per treballar en l'obra del mur de la vila, encarregant-se de *les corrioles* (AMV, sig. 1552).

VILANOVA, Pedro de [1474] *errer*.

Peita (1474-5r).

VILAR, Guillem [1406-1434] *manyà*.

Rep certa suma per fer de correu (MC 1406-07; albarà de 1406, juny 14). Rep 20 ss *los quals lo honrat consell... li done cascun any en ajuda de loguer de les cases en que està* (MC 1410-11; 1410, setembre 12). Nou pagament de 20 ss per idèntica raó, indicant-se que son *per çò com usa del officii de manyà en la dita vila* (MC 1414-15; albarà de 1414, juliol 14). El Consell vol afirmar-lo en les millors condicions que puga per *servir del dit llur officii de manyania* (MC 1420-21; 1420, desembre 4). Nou pagament de 20 ss com a ajuda municipal, a canvi de què residisca en la vila almenys durant 5 anys (MC 1424-25; 1425, gener 18-maig 12). Nous pagaments de l'ajuda (MC 1427-28; 1427, juny 30-MC 1433-34; 1434, gener 20).

VILAR, Joan [1414] *manyà*.

Pagament per uns treballs (MC 1413-14; albarà de 1414, maig 18).

VINADER, Bernat [1383] *fuster*.

Pagament per uns treballs (MC 1383-84; albarà de 1383, juny 27).

XONI, Mafomat/Juçef [1456-1499] *obrer moro* de Betxí.

Rep 48 ss per diferents treballs en el pou Chich de Vila-real (Cl. 262, F. 11v-1456, juliol 13). Rep 56 ss per una roda per al molí del Cap del Terme (MC 1467-68; albarà de 1468, febrer 25). Figura com a foraster amb propietats a Vila-real en la *Peita* de (1492-45v). Figura el seu fill Abrafim en la de (1499-50r).

ZEYT, Çaat [1434-1474] *metge moro* d'Onda.

Llicència reial per exercir l'art de física i cirujia en els regnes d'Aragó i València, donada el 3 de juny de 1434 (M. GALLENT, 1994, 241). Rep 10 florins deguts de salari pels seus serveis d'un any i s'acorda afirmar-lo en les millors condicions possibles (MC 1438-39; 1438, agost 9). Pagament de 140 ss de soldada anual (MC 1439-40; 1439, agost 8). Pagament del salari degut d'un any i carta a través de la qual es compromet a visitar els malalts de la vila tots els dissabtes, per un any, a preu de 150 ss (MC 1450-51; 1451, març 14-20). Rep 150 ss i és afirmat per un altre any més (MC 1452-53; 1453, abril 3-albarà de 1453, abril 7). Identificat sota el nom contret de Calaceyt, és assalariat per un altre any (MC 1463-64; 1463, agost 24). Rep el seu salari de 150 ss i és acomiadat, indicant-se *que li sia dat comiat* (MC 1464-65; 1464, agost 31). Figura com a foraster amb propietats a Vila-real en les *Peites* de (1455, 41r), (1464-39v), (1472-49v), (1474-37r).

ABREVIATURES, EQUIVALÈNCIES, FONTS I BIBLIOGRAFIA

A) ABREVIATURES:

AHMC-	Arxiu Històric Municipal de Castelló.
AMV-	Arxiu Municipal de Vila-real.
APP-	Arxiu de Protocols del Patriarca.
ARV-	Arxiu del Regne de València.
BSCC-	<i>Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura.</i>
Cl-	Claveria.
dd-	Diners.
F	Full.
LCJ-	Llibres de la Cort del Justícia.
lbs-	lliures (segons documentació).
MC-	Manuale del Consell.
perg.-	Pergamí.
PR-	Padró de Riquesa.
prot.-	Protocol.
ps.-	Pàgines.
r.-	Recte.
sig.-	Signatura.
St./Sta.-	Sant / Santa.
ss-	Sous.
u.f.-	Últims fulls.
v-	Volta.

B) TAULA D'EQUIVALÈNCIES:

Mides de longitud

- 1 *braça* (braza) = 9 *pams* (palmo).
- 1 *alna* (vara) = 4 *pams* = 0,906 metres actuals.
- 1 *colze* (codo) = 2 *pams*.
- 1 *pam* = 4 *quarts* (cuartos).

Mesures de pes (escala fonamental)

- 1 *tona* (tonelada) = 8 *càrregues* (cargas).
- 1 *càrrega* = 10 *roves grosses* (arrobas gruesas).
- 1 *rova grossa* = 36 *lliures* (libras).
- 1 *lliura* = 12 *unces* (onzas) = 358 grams actuals.
- 1 *unça* = 4 *quarts* (cuartos).

Mesures de pes (escala particular per a l'arròs, cera, tints o espècies)

- 1 *càrrega* = 3 *quintars* (quintales).
- 1 *quintar* = 4 *roves primes* (arrobas delgadas).
- 1 *rova prima* = 30 *lliures*.
- 1 *lliura* = 12 *unces* = 358 grams actuals.
- 1 *unça* = 4 *quarts* (cuartos).

Mesures de pes (altres escales particulars)

- 1 *rova* = 12 *lliures* = 432 *unces* [per la carn].
- 1 *rova* = 24 *lliures* = 432 *unces* [pel peix, lli, cànem i seda].

Mesures de capacitat en líquids

- 1 *cànter* (cántaro) = 4 *quarts* = 10,27 litres actuals [vi]
- 1 *rova* = 30 *lliures* = 360 *unces* = 12,14 litres actuals [altres líquits com l'oli, mel].

Mesures de capacitat en gra

- 1 *cañis* (cahiz) = 6 *fanegues* (fanegas).
- 1 *fanega* = 2 *barcelles* (barchillas).
- 1 *barcella* = 4 *almuts* (celemines) = 16,60 litres actuals.
- 1 *almut* = 4 *quarterons* (cuartillo).
- 1 *quarteró* = 2 *mitges* (medias).

Mides de superfície agrària

- 1 *jovada* (yugada) = 6 *cañissades* (cahizadas).
- 1 *cañissada* = 6 *fanecades*.
- 1 *fanecada* = 4 *quartons* (cuartos) = 831,09 m² actuals.
- 1 *quartó* = 50 *braces quadrades* (brazas cuadradas).
- 1 *braça quadrada* = 81 *pams quadrats* (palmas cuadrados).
- 1 *hort* = 1,5 *fanecades*.

Monedes de compte

- 1 *lliura* (libra) = 20 *sous* (sueldos).
- 1 *sou* = 12 *diners* (dineros).

Monedes efectives (de cotització variable)

- real*, *dihuité* o *gros* = moneda d'argent equival a uns 18 diners (creada a finals XIV).
- florí* = moneda d'or equival a uns 11 sous (creada a mitjans segle XIV).
- timbre* = moneda d'or equival a uns 10 sous (creada en 1426).
- ducado* = moneda d'or equival a uns 20 sous (creat cap al 1477-1480).

C) FONTS:

ARXIU MUNICIPAL DE VILA-REAL (AMV):

MANUAL DE CONSELLS (MC): 1-64 (1382-1530)

LLIBRES DE CLAVERIA DEL CONSELL (CI):

Sig. 221- (1383-1384).
Sig. 222- (1386-1387).
Sig. 226- (1394-1395).
Sig. 228- (1396-1397).
Sig. 254- (1445-1446).
Sig. 256- (1447-1448).
Sig. 257- (1448-1449).
Sig. 262- (1456-1457).

PADRONS DE RIQUESA (PR):

Sig. 850 -(1360-1370?).
Sig.1052- (1527-1529).

LLIBRES DE PEITA:

Sig. 1061- (1435).
Sig. 1062- (1444).
Sig. 1063- (1448).
Sig. 1063bis - (1449).
Sig. 1064- (1451).
Sig. 1065- (1453).
Sig. 1066- (1455).
Sig. 1067- (1464).
Sig. 1068- (1467).
Sig. 1069 i 1071- (1470-1472).
Sig. 1072- (1474).
Sig. 1073 i 1074- (1482-1483).
Sig. 1075- (1492).
Sig. 1076- (1499).
Sig. 1077- (1508).
Sig. 1078- (1512).
Sig. 1079- (1516).
Sig. 1080- (1524).
Sig. 1081- (1526).

LLIBRE D'ORDINACIONS I ESTATUTS DEL CONSELL:

Sig. 1371- (1372 a 1711). Publicat per DOÑATE SEBASTIÀ, J.M. (1977 - c).

ALTRES:

- *Llibre de Murs e Valls*, sig. 1552- (1382).
- Relació de persones no pertanyents a la Germania, sig. 1678 - (1521).
- Comptes dels béns dels agermanats absents, sig. 1679 - (1521-1522).
- Pergamins (perg.) núm. 3579 (1488), núm. 3681 (1340), núm. 3710 (1492).

ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE CASTELLÓ (AHM Castelló):

Sèrie de Llibres de la Cort del *Justícia* (LCJ), sig. II. 1.1., mà d'obligacions:

Núm. 3- (1420).
Núm. 4- (1422).
Núm. 5- (1422-1423).
Núm. 7- (1425).
Núm. 10- (1430-1434).
Núm. 11- (1435-1439).
Núm. 12- (1440-1444).
Núm. 13- (1445-1446).
Núm. 14- (1447-1453).
Núm. 15- (1454-1456).
Núm. 16- (1462-1469).
Núm. 26- (1505-1506).

Procés de la Cort del *Justícia* de Castelló (PCJ), sig.II.1.2., que conté una mà d'obligacions:

Núm. 2 - (1491-1496).

PROTOCOLS NOTARIALS

ARXIU MUNICIPAL DE VILA-REAL

Sig. 1734- (1425-1427) Guillem Ocelló.
Sig. 1735- (1428) Guillem Ocelló.
Sig. 1736- (1433-1434) Guillem Ocelló.
Sig. 1737- (1535-1536) Miquel Avinent.

ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA (ARV)

Sig. 1429 - (1509) Francesc Mascarell.

ARXIU COL·LEGI DEL PATRIARCA DE VALÈNCIA (APP)

Sig. 22756- (1513) Francesc Mascarell.

Sig. 23004- (1480) Guillem Exernit.

D) BIBLIOGRAFIA:

- ALBERT TRAVER, Àngel (1994), "Apuntes para un estudio de la tipología de los molinos harineros hidráulicos de la provincia de Castellón", *Centro de Estudios del Maestrazgo* (en premsa).
- AGUSTÍ SOLER, M. D (1993). "Germanías y moriscos", *Història de Castelló*, volum I, ps. 301-310, ed. Levante Prensa Valenciana.
- APARICI MARTÍ, Joaquín (1994). "Dinámica comercial en la morería de Castelló desde mediados del siglo XV al primer tercio del XVI", *Millars, Espai i Història*, núm. XVII, Universitat Jaume I, Castelló, ps. 127-143.
- (1995) "El trabajo de los jóvenes en la Edad Media. Contratos de 'afermament' en Vila-real", *Millars, Espai i Història* (en premsa).
- (...) "La industria del cuero al Castelló medieval" (en premsa).
- i FRANCH, Ana (1992-93). "Regesta de documents en pergamí de l'Arxiu Històric Municipal d'Onda", *Estudis Castellonencs*, núm. 5, ps. 609-634.
- i IGUAL LUIS, David - NAVARRO ESPINACH, Germán (1994), "Emigrants del Maestrat i dels Ports a Castelló de la Plana (s. XIV-XVI)", *Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm. 47, ps. 63-78.
- i NAVARRO ESPINACH, G. (1994). "El libro memorial del tejedor Joan Fretero de Segorbe (1432-1440)", *Estudis Castellonencs* (en premsa).
- ARENÓS, Enric - FABRA, Pilar - FAUSTO, Vicent (1987). *El nostre poble*, Vila-real, ed. Ajuntament de Vila-real.
- BARCELÓ CRESPI, María (1993), "Notes sobre els Vilasclar, picapedres", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 847 (49), tom XLII, Palma, ps. 127-140.
- BARCELÓ TORRES, M.C. - DOMINGO PÉREZ, C. - TEIXIDOR, M.J. (1984), "El papel de las ciudades en la configuración del reino de València", *Saitabi*, núm. XXXIV, ps. 231-147.
- BELENGUER, Ernesto - CASALS, Àngel (1988), "Las germanías del reino de Valencia", *Historia del Pueblo Valenciano*, volum II, ps. 373-392, ed. Levante, Prensa Valenciana.
- BELTRÁN, Ángeles de (1990). "L'economia municipal de Vila-real en 1362-1363 segons un llibre de claveria", I *Congrés d'Història i Filologia de la Plana*, Nules, 1988, ps. 131-139.
- BENEYTO, Juan (1930), "De la Valencia del 500. Regulación del trabajo doméstico", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, núm. 3, ps. 29-32.
- BETÍ, Manuel (1920). "La gabela de la sal en Peñíscola", *BSCC núm. I*, ps. 129-132.
- BILLOT, Claudine (1980), *Chartres à la fin du Moyen Age*, ed. de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, París.
- BOIS, Guy (1990), "Ciutat i camp en la societat preindustrial" en *L'Espai viscut, Col·loqui Internacional d'Història Local (I)*, València, Diputació Provincial, ps. 113-125.
- CAMARENA MAHIQUES, José - DOÑATE SEBASTIÀ, J. M (1986), *Catálogo del Archivo Histórico Municipal de Vila-real*, ed. Diputació de Castelló.
- COCULA-VAILLIERES, Anne-Marie (1987), "Un critere qualitatif et quantitatif au XVIIIe siècle: les métiers urbains" sota la direcció de J.P. Poussou i Ph. Loupès, en *Les petites villes du Moyen-Age a nos jours*, ed. du CNRS, París, ps. 161-165.

- CÓRDOBA DE LA LLAVE, Ricardo (1988), "Aceñas, tahonas y almazaras. Técnicas industriales y procesos productivos del sector agro-alimentario en la Córdoba del s. XV", *Hispania* 170, ps. 827-874.
- (1990), *La industria medieval en Córdoba*, ed. Caja Provincial de Ahorros de Córdoba.
- CRUSELLES, E. (1991), "La acumulación del capital comercial a través de la documentación notarial", *Revista de Historia Medieval*, núm. 2, ps. 159-170, Universitat València.
- CRUSELLES, J.M. (1990), "Movilidad social y estrategias familiares en el medio urbano bajomedieval", *Millars*, núm. 13, CUC ps. 87-94.
- CHEVALIER, Bernat (1987), "Les petites villes du XIe au XVIe siècle", sota la direcció de J.P. Poussou i Ph. Loupès, *Les petites villes du Moyen-Age a nos jours*, ed. du CNRS, París, ps. 483-495.
- DESPORTES, Pierre (1979). *Reims et les remois aux XIII-XIV siècles*, ed. A. i J. Picard, París.
- DIAZ DE RÁBAGO, C. (1992), "Alimentación y religión en una morería valenciana bajomedieval: Castellón de la Plana", *Millars, Espai i Història*, núm. 15, ps. 99-109. Universitat Jaume I de Castelló.
- DIAZ MANTECA, Eugeni (1981), "Repertorio bibliográfico de medievalismo castellonense (1880-1980)", *BSCC*, vol. LVII, ps. 19-75.
- (1993), "Las villas de realengo y los dominios monásticos", *Historia de Castellón*, vol. 1, capítol 11, ed. Levante Prensa Valenciana.
- *Diccionario Histórico de la Comunidad Valenciana* (1992), ed. Levante Prensa Valenciana, volums I - II.
- DOÑATE GIMENO, José (1980), "Presencia del papa Luna en las tierras de la Plana", *BSCC* núm. LVI, ps. 464-482.
- DOÑATE SEBASTIÀ, José María (1958- a), "Un año de vida municipal en el Villarreal del siglo XIV, (El 'Manual de Consells' núm. 1 de l'Arxiu Municipal)", *BSCC*, núm. XXXIV, ps. 110-138.
- (1958 - b) "Los retablos de Pablo de Santo Leocadio en Villarreal", *BSCC*, núm. XXXIV, ps. 241-289.
- (1959), "Villarreal en el itinerario vicentino", *BSCC*, núm. XXXV, ps. 129-138.
- (1962), "Salarios y precios durante la segunda mitad del s. XIV", *Comunicaciones al VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. 2, Barcelona, ps. 417-506.
- (1973 - a), "Datos negativos referidos a la Plana de Castellón, en relación con la peste de 1348", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 1, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 125-144.
- (1973 - b), "Evolución urbana de Villarreal", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 1, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 145-162.
- (1973 - c), "Hace quinientos años. El Villarreal de 1470 visto desde su archivo", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 1, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 183-194.
- (1973 - d), "Sobre el general del 'Tall del drap o del quarter' ", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 1, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 195-204.
- (1977 - a), "Saludadores y médicos en la Baja Edad Media", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 4, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 11- 21.
- (1977 - b), "Las juderías de la Plana", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 4, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 25-38.

- (1977 - c), "Documentos para el estudio de la situación política en el reino de Valencia a la muerte de Fernando el Católico", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 4, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 39- 55.
- (1977 - d), "Notas sobre transmisión de dominio en la Edad Media", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 4, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 57-63.
- (1977 - e), "Ordinacions y estatuts de Villarreal", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 4, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 67- 234.
- (1982 - a), "Retrato arqueológico de una iglesia desaparecida. La parroquia de San Jaime de Villarreal", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 5, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 7-42.
- (1982 - b), "La seda en el archivo municipal de Villarreal", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 5, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 43-53.
- (1982 - c), "La Torre Mocha", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 5, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 161-180.
- (1984 - a), "El gobierno de la villa", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 6, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 107-166.
- (1984 - b), "El hospital de San Miguel y Santa Lucia. Siete siglos de historia en 100 documentos", *Datos para la historia de Villarreal*, vol. 6, ed. Ajuntament de Vila-real, ps. 9-98.
- (1987-88), "De las cosas ocultas: el 'bordell' de Villarreal", *Estudis Castellonencs*, núm. 4, ps. 271-290.
- (1991), "Molinería y molinos en la Plana de Castellón", *BSCC* núm. LXVI, ps. 99-123.
- (1992-93), "Vila-real: campanas, campanarios y campaneros", *Estudis Castellonencs*, núm. 5, ps. 395-420.
- DOÑATE SEBASTIÀ, José María i GIL VICENT, Vicent, *Mudéjars y moriscos en el realengo valenciano: Vila-real (1388-1609)*, (en premsa).
- FALCÓN PÉREZ, María Isabel (1987), "El gremio de panaderos de Zaragoza en el s. XV", *Aragón en la Edad Media*, núm. 7, ps. 199-230.
- FELIP SEMPÈRE, Vicent (1989), "Revoltes populars a la Plana durant la segona meitat del segle XIV. Aproximació a l'actitud de Vila-real i Castelló en ser separades de la corona", *BSCC*, núm. LXV, ps. 51-87.
- FERRER NAVARRO, Ramón (1975 - a), "La Plana: su estructura demográfica en el s. XV", *Cuadernos de Historia anexos a la revista Hispania*, núm. 5, ps. 67-91.
- (1975 - b), "Los puertos del Reino de Valencia en el siglo XIV", *Saitabi*, núm. 25, ps. 103-117.
- (1975 - c), "Una fundación de Jaime I: Villarreal", *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, núm. 10, ps. 403-437.
- (1990), "Las ciudades en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media", *Concejos y ciudades en el Edad Media Hispánica*, ps. 177-198.
- FIETIER, Roland (1978), *La cité de Besançon de le fin du XIIeme au milieu du XIVeme siècle. Etude d'une société urbaine*, ed. Atelier reproduction des Theses, Université de Lille III.
- FURIÓ, Antoni (1982), *Camperols al País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, ed. Diputació de València.

GALLENT MARCO, Mercedes (1984), "Sobre intrusismo médico en València, siglo XV", *IDECO, Institut d'Estudis Comarcals, l'Horta Sud, Annals*, núm. 3, ps. 73-80.

— (1994), "Aspectos de historia de la sanidad en la Plana", *III Congrés d'Història i Filologia de la Plana*, Nules, ps. 237-245.

GARCÍA CÁRCEL, R. (1976), "El censo de 1510 y la población valenciana de la primera mitad del s. XVI", *Saitabi*, núm. XXVI, ps. 171-188.

— i BELENGER, Ernesto (1985), "Las germanías", *Cuadernos de Historia* 16, núm. 48.

GARCÍA EDO, Vicente (1985), "Las germanías en Borriana y Onda", *Centre d'Estudis de la Plana*, núm. 1, ps. 35-42.

— (1989), *El llibre de privilegis de Borriana (1233-1350)*, Ajuntament de Borriana.

— (1993), "Adopció del fur de València per la vila de Vila-real a les corts generals del regne de 1329-30", *Miscelánea homenaje a José M. Doñate*, Publicacions de la Universitat Jaume I i Ajuntament de Vila-real, ps. 195-215.

GARCÍA OLIVER, Ferran (1991), *Terra de feudals*. Ed. Alfons el Magnànim, València.

GARCÍA SANZ, Arcadi - GARCIA EDO, Vicent (1995), *La Carta Pobra de Vila-real, 20 de febrer de 1274*, ed. Ajuntament de Vila-real.

GATTI, Luciana (1986), *Artigiani delle pelli e dei cuoi*, Centro di Studi per la Storia della Tecnica, núm. 13, Génova.

GONZÁLEZ ARCE, José Damián (1993), *La industria de Chichilla en el siglo XV*, ed. Instituto de Estudios Albacetenses de la Diputación de Albacete, Serie I, núm. 71.

GUAL CAMARENA, Miguel (1967), "Para un mapa de la industria textil", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 4, ps. 157-159.

— (1986), *Vocabulario del comercio medieval. Colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón, siglos XIII-XIV*, ed. Diputación Provincial de Tarragona.

GUINOT RODRÍGUEZ, Enric (1988), "Demografia medieval del nord del País Valencià", *Actas de las I Jornadas sobre la población del País Valencià*, ps. 229-249.

— (1990), "El mercat local del vi a la València medieval", *Vinyes i vins: mil anys d'història*, I, ps. 431-442.

— (1991), *Les cartes de poblament medievals valencianes*, ed. Generalitat Valenciana.

— (1992), "El patrimoni reial al País Valencià a inicis del s. XV", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22, Barcelona, ps. 581-639.

HILTON, R. (1989), *Les ciutats medievals*, L'Avenç i Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.

HURTADO, Manuel (1988), "Aspectos de la artesanía cordobesa bajomedieval", *Acta historica et archaeologica Mediaevalia*, núm. 9, ps. 495-500.

IBARRA FOLGADO, José María (1950-51), "Los archivos municipales, eclesiásticos y notariales de la provincia de Castellón", *Saitabi*, núm. VIII, ps. 123-145.

IGUAL LUIS, David - NAVARRO ESPINACH, Germán (1993), "Artesanos y mercaderes. De la producción manufacturera al comercio", *Historia de Castellón*, vol. 1, capítol 13, ps. 250-255.

IRADIEL MURUGARREN, Paulino (1974), *Evolución de la industria textil castellana en los siglos XIII-XVI. Factores de desarrollo, organización y costes de la producción manufacturera en Cuenca*, ed. Universitat de Salamanca.

— (1983), "Estructuras agrarias y modelos de organización industrial precapitalista en Castilla", *Studia Historica*, vol. 1, núm. 2, ps. 87-112.

— (1984), "Feudalismo agrario y artesanado corporativo", *Studia Historica*, vol. II, núm. 2, ps. 55-88.

— (1986 - a), "En el Mediterraneo occidental peninsular: dominantes y periferias dominadas en la Baja Edad Media", *Areas, Revista de Ciencias Sociales*, Murcia, ps. 64-77.

— (1986 - b), "Familia y función económica de la mujer en actividades no agrarias", *La condición de la mujer en la Edad Media*, ps. 223-259.

— (1988), "Organización del trabajo y la industria pre-capitalista", *Historia del Pueblo Valenciano*, vol. I, ps. 301-310, ed. Levante Prensa Valenciana.

— (1989), "L'evolució econòmica", *Història del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica*, vol. II, ed. 62, Barcelona, ps. 267-324.

— (1990), "El mundo urbano: propuestas y perspectivas de la investigación medieval", *Millars* núm. XIII, CUC ps. 59-66.

— (1992), "Corporaciones de oficio, acción política y sociedad civil en Valencia", *Cofradías, gremios, solidaridades en la Europa Medieval, XIX Semana de Estudios Medievales*, Estella'92, ps. 253-283.

— i IGUAL, D - NAVARRO, G- APARICI, J. (1995), *Oficios artesanales y comercio en Castelló de la Plana (1371-1527)*, Fundació Dávalos-Fletcher (en premsa).

LADERO QUESADA, Manuel F. (1991), "Consideraciones metodológicas sobre el estudio de los núcleos urbanos en la Castilla bajomedieval: notas para un modelo teórico de análisis", *Espacio, tiempo y forma. Serie III, Historia Medieval*, núm. 4, ps. 353-366.

LEVI, G. (1990), "La historia de tres familias: las relaciones de parentesco", *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piamontés del s. XVII*, Madrid, ps. 47-82.

LÓPEZ ELUM, Pedro (1984), *Los orígenes de la cerámica de Manises y Paterna (1285-1335)*, València.

LLIBRER ESCRIG, J.A. - NAVARRO ESPINACH, G. (1992), "Indústria tèxtil del món rural: la Vall d'Albaida i el Comtat a les darreries del segle XV", *Almaig, Estudis i Documents*, núm. 8, Ontinyent, ps. 17-23.

LLOP CATALÀ, Miquel (1976), "El mercado y los precios de la carne en Valencia entre 1400-1500", *Escritos del Vedat*, núm. VI, ps. 301-344.

MAGDALENA, J. R (1978), *La Gabela de la Sal de Borriana*, ed. Ajuntament de Borriana.

MARÍA, Ramón de (1935), *El 'repartiment' de Burriana y Villarreal*. Edició facsímil de la Caja Rural Católico-Agraria, S. Coop. de Crédito de Vila-real.

— (1936), "Un hospital y dos puentes", *BSCC*, núm. XVII, ps. 38-45.

MARTÍ DE VICIANA (1564-1566), *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, reedició de S. García en 1972-1983, Volum III.

MARTÍNEZ MARTÍNEZ, María (1988), *La industria del vestido en Murcia (s. XIII-XV)* ed. Acadèmia Alfonso X el Sabio i Cámara de Comercio de Múrcia.

NARBONA VIZCAINO, Rafael (1990), *Malhechores, violencia y justicia ciudadana en Valencia bajomedieval (1360-1399)*, Ajuntament de València.

— (1992), "Finanzas municipales y patriciado urbano. Valencia a finales del trescientos", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22, ps. 485-512.

— (1994), "Familias y poder municipal en Valencia", *1490- En el umbral de la modernidad*, Generalitat Valenciana, Consell Valencià de Cultura, ps. 13-24.

NAVARRO ESPINACH, Germán (1992 - a), *El despegue de la industria sedera en la Valencia del siglo XV*. Consell Valencià de Cultura, Generalitat Valenciana.
 — (1992 - b), “El corder Joan Borrell (1467). Estudi de cultura material”, *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Castelló*, núm. 12, ps. 77-96.
 — (1992 - c), “Aprendices textiles en Valencia medieval. Los contratos del padre de huérfanos Tomàs Oller (1461-1468)”, *II Congreso de Jóvenes Historiadores y Geógrafos*, ps. 141-147.
 — (1992 - d), “Manufactures i artesans del Maestrat medieval”, *Centro de Estudios del Maestrazgo*, III Jornades, ps. 73-82.
 — i IGUAL LUIS, David (1992), “Les viles medievals de la Plana: nuclis d'activitats artesanals i mercantils”, *III Congrès d'Història i Filologia de la Plana*, Nules, ps. 63-83.
 — i LLIBRER, J.A. - SIXTO, R. - BELTRÁN, M.A. (1993), “Prosopografías y perfiles sociales: proyectos de historia urbana sobre Valencia medieval”, *Actas del Congreso Internacional 'A historia a Debate'*, Santiago de Compostela, (en premsa).
 — i APARICI MARTÍ, Joaquín (1995), “Els corredors jueus de Castelló”, *Temps de Misteri. Monogràfic de la juderia medieval*, ed. Associació Cultural L'Aljama i Ajuntament de Castelló, ps. 37-39.
 OBIOLS MENERO, Emilio O. (1987), *Toponímia rural de Vila-real*, ed. Caja Rural Católico Agraria, Coop. de Crédito, Vila-real.
 ORTELLS CHABRERA, Vicent (1982), “Evolució de la població absoluta a la Plana de Castelló”, *Estudis Castellonencs*, núm. 1, ps. 315-361.
 — (1987), *Geografía urbana y del poblamiento en la Plana de Castelló*, ed. Ajuntament de Castelló.
 PERONA, Diego (1993), *Datos históricos sobre Villarreal y los reyes de Valencia*, ed. l'autor.
 PESCADOR, M.C. (1954), “Ordenanzas laborales de la villa de Oña a fines del siglo XV”, *Cuadernos de Historia de España*, núm. 21/22, ps. 345-357.
 PINILLA PÉREZ, Regina (1987), “Apuntes en torno a un aspecto económico de la represión de las Germanías. La composición de la comarca de la Ribera”, *Saitabi*, XXXVII, ps. 159-171.
 PINTO, Giuliano (1984), “L'organizzazione del lavoro nei cantieri edili (Italia centro-settentrionale)”, *Centro Italiano di Studi di Storia e d'Arte*, Pistoia, ps. 69-101.
 POZO CHACÓN, José Antonio del (1995), *Prohoms i camperols. Espai agrari i poder local a Vila-real (1362-1386)*, ed. Ajuntament de Vila-real, Temes Vila-realencs, sèrie 4, núm. 10.
 POUNDS, Norman J.G. (1981), “Tamaño y función de la ciudad medieval”, *Historia económica de la Europa Medieval*, Barcelona, Ed. Crítica.
 PUIG PUIG, Joan (1945), “Campaneros en Catí”, *BSCC*, tom XXI, ps. 185-195.
 RABASSA, Carles (1993), “Evolución demográfica y tendencias económicas”, *Historia de Castellón*, vol. 1, capítol 12, ed. Levante Prensa Valenciana.
 ROCA TRAVER, Francisco (1950), “El gremio de curtidores de Castellón: unas ordenanzas desconocidas del s. XIV”, *BSCC*, núm. XXVI, ps. 195-215.
 — (1973), *El mustaçaf de Castellón y el 'Llibre de la Mustaçaffia'*, ed. Sociedad Castellonense de Cultura.

— (1983), *El tono de la vida en la Valencia medieval*, ed. Sociedad Castellonense de Cultura.
 ROSAS ARTOLA, M. (1991), “Noticia dels forns de cànters i teules del Maestrat segles XIV-XIX”, *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm. 36, ps. 55-59.
 RUBIO VELA, Agustín (1990), “Infancia y marginalidad: en torno a las instituciones trecentistas valencianas para el socorro de huérfanos”, *Revista de Historia Medieval*, núm. 1, ps. 111-153, Universitat de València.
 SALAVERT FABIANI, Vicent L. (1988), *Aproximació a la germania a Vila-real (1520-1521)*, ed. Ajuntament de Vila-real, Temes Vila-realencs, sèrie 3, núm. 3.
 SÁNCHEZ ADELL, José (1952), “Las murallas medievales de Castellón”, *BSCC*, núm. XXVIII, ps. 44-77.
 — (1971), “Datos para la historia de la transhumancia ganadera castellonense en la B.E.M”, *I Congreso de Historia del País Valencià*, vol. II, ps. 821-826.
 — (1975), “Notas para la historia de la Sal en la Edad Media valenciana”, *Millars*, núm. 2, ps. 29-45.
 — (1982), *Castellón de la Plana en la Baja Edad Media*, ed. Sociedad Castellonense de Cultura.
 — (1986), “Aportaciones a la historia de la ganadería medieval castellonense. La sentencia de Villahermosa (1390)”, *Estudis Castellonencs*, núm. 3, ps. 311-336.
 — (1992), “Almazaras medievales en tierras de Castellón”, *BSCC*, núm. 68, ps. 131-145.
 SÁNCHEZ GOZALBO, A. (1926), “El arte medieval en Morella y San Mateu: herreros y forjadores”, *BSCC*, núm. VII, ps. 273-286.
 — (1927), “Alfares en Morella”, *B.S.C.C.* núm. VIII, ps. 299-302.
 — (1979), “Boticarios, médicos y cirujanos en el Castellón del cuatrocientos”, *BSCC*, núm. LV, ps. 47-80 i 160-179.
 SASTRE MOLL, Jaime (1993), “Canteros, picapedreros y escultores en la Seo de Mallorca, y el proceso constructivo (siglo XIV)”, *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 847 (49), tom XLIX, ps. 75-100.
 SESMA MUÑOZ, J. A. - LIBANO, A. (1982), *Léxico del comercio medieval en Aragón*, siglo XV, ed. Institut ‘Fernando el Católico’, Saragossa.
 SIXTO IGLESIAS, Ricardo (1992), “Los jóvenes y la incorporación al mercado de trabajo. Contratos de ‘afermament’ en Valencia (1458-1462)”, *II Congreso de Jóvenes Historiadores y Geógrafos*. CSIC, València, ps. 175-187.
 TRAVER GARCÍA, Benito (1909), *Historia de Villarreal*. Estudi tipogràfic de Juan Botella.
 — (1922), “Del fallecimiento de la reina doña María de Luna”, *BSCC*, núm. III, ps. 416-422.
 VAQUER, Onofre (1989), “El contrato de trabajo en la Mallorca medieval. Aprendices, criados y obreros en el siglo XV”, *Mayurqa*, núm. 22, vol. II, ps. 645-654.
 VEAS ARTESEROS, Francisco (1985), “Molineros y acarreadores: la ordenanza de 1426”, *Miscelánea Medieval Murciana*, núm. 12, ps. 87-103.
 VICIANO NAVARRO, Pau (1993), “La promoción social de una familia de mercaderes valencianos. Los Miquel de Castellón en el siglo XV”, *Hispania* núm. 185, vol. LIII / 3, ps. 971-986.

AQUEST LLIBRE,
 "PRODUCCIÓ MANUFACTURERA
 I COMERÇ A VILA-REAL (1360-1529)"
 S'ACABÀ D'IMPRIMIR ALS OBRADORS DE
 LA IMPREMTA SICHET DE VILA-REAL
 EL DIA 25 DE GENER DE 1996,
 FESTA DE SANT PAU.

Obres guardonades al **Certamen Literari**
Ciutat de Vila-real i publicades per l'Il·lustrissim
 Ajuntament de Vila-real.

ASSAIG

- 1987: Vicent L. Salavert Fabiani:
Aproximació a la Germania a
Vila-real (1520-1521)
- 1988: Vicent Gil Vicent:
Una societat trencada. Botiflers
Maulets
- 1989: Maria Dolors Carda i Monzonís:
El lèxic dels adolescents a Vila-re
- 1989: Pasqual Mezquita i Santiag
 Vilanova:
Vida i Mort a Vila-real al segle X
- 1990: Joan F. Bernat Esplugues:
Bibliografia de temes vila-realer
- 1991: Miguel M. Llop Díaz Cano:
"La pronunciació anglesa a l'au
i el seu perfeccionament"
- 1992: Pascual García Sales:
Aspectes arquitectònics del
Vila-real de primeries de segle
- 1993: Modest Barrer Aymerich:
Família, patrimoni i dona al
Vila-real de l'antic règim.
Els afers familiars en la pràct
judicial del set-cents
- 1994: José Antonio del Pozo Chacón:
Prohoms i camperols. Espai agr
i poder local a Vila-real
(1362-1386)